

Szántó Piroska

Akt

A szerző illusztrációival

TARTALOM

Dióhéjban

VOLTAM ÉN IS VALAHA

Az álarc
Beszámoló a „mozgalmi munkámról”
Inkongruens
1942. március
A festő álma

ABBAN AZ IDŐBEN

Cím nélkül
A többi néma csend
Rodostó Badacsonyban
A római jog
Tralala
Klárisok
Kalifátus Kordovában
„Mit akar ez az egy ember?”

KÉT ÉVSZÁM

Forradalmi szvit
Az ABC fele

HATÁRSÁV

Iskolatárs a Szigeten
Pálpusztai, avagy egy magyar otthon
Kisbárány (Miorica)

PORTRÉVÁZLATOK

Kár
Szabó Magdához, a születésnapján
Cicákrul
Adósság
Vasnéni
A Bűvös Vadász
Akt

Dióhéjban

Mottó: „Mit tettél ártatlan szívemmel,
gyalázatos kor...”

(Karinthy Frigyes)

Hogy mit tett? Ami belefér, ami elképzelhető, mindent, ami kitelt ettől a kortól - számoljunk csak - 1913-tól 1993-ig. „Hogy tetszettek ennyi mindent kibírni?” - kérdezik a fiatalok. Hogy írhatnám meg - mondtam Pistának, mikor az Új Írás 1976-ban a „Pályám emlékezeté”-t kérte tőlem -, hisz „anyja mosónő volt, apját leütötte a hajókötel”, senki sem hinné el, azt gondolnák, hogy túlzok, panaszkodok, százéves koromban azon bögök, hogy ötéves koromban nem kaptam hajás babát - és mennyien csinálják ezt az utójajgatást, mentségül, magyarázatul egyes gaztetteikre. Ezt én nem tehetem.

- Írd csak le - biztatott Pista -, ha nem tudnád, az igazságnak átütő ereje van. Csak ne sajnáld közben te magadat, sajnáljon az olvasó, érted?

Dehogyan sajnáltam én magamat. Hála istennek olyan fertelmes gyerekkorom volt, hogy már nyolcéves koromra megszereztem a teljes védettséget nagyjából minden rossz ellen. Mindenekelőtt eldöntöttem, hogy az én apám a KIRÁLY. És majd meg is fogom találni a Regény Végén. Mert, természetesen, regényhősnő leszek, ha már szerencsétlenségemre lány vagyok, s így a dicsőség némely területe el van zárva előlem. Ami azt jelenti, hogy minden, ami velem történni fog, az ezzel a regényhősnővel történik, én meg érdeklődve nézek, és lesem, no, hogy is végződik ez a mostani kaland.

Kiszabadulok a kisvárosi rabságból? Persze hogy kiszabadulok, és együtt lakom Pesten imádott testvéremmel, Pannival, akitől tízéves koromban elszakadtam. Boldogan nyomorgunk egyetem és főiskola alatt, ahogy ez már a regényekben és nagy festők életrajzában illik.

Vaszary mester felvesz az osztályába, a Képzőművészeti Főiskolára, aztán kicsapnak.

És börtönbe csuknak, mert azt szeretném, hogy a parasztok ne tésztalevesen arassanak, s a télen minden gyereknek legyen cipője. Hát aztán? Garamvölgyi Aladár többet ült, mint én, gróf Monte Cristóról nem is szólva.

Sokáig rám sem néznek a fiúk, csak havernak tartanak, aztán belém szeret az egyik, s ugyanakkor megjelenik egy méltóbb, akivel egy életre akarok összetartozni? Érdekes.

Nem festhetek tájképet, mert háború van, s csak festőigazolvánnyal szabad a szabadban festeni. Az enyémet meg elvették, mert megbízhatatlan vagyok? Hát csakugyan térképpé lett a táj? Tőlem félsz, szegény Magyarország? Hát így töröd meg a pályám ívét először? No, háború van, ülhetsz a sebesülten kórházba kerülő haldokló fiatalember mellett, s beállsz ápolónőnek egy hadikórházba? Micsoda ronda kitolás ez az élettől, mi? Te akartál regényhősnő lenni, nesze!

Bevonulnak a németek Magyarországra? Állók, és nézem őket honfitársaimmal együtt.

El kell bújnom, keresnek. El is bújok, a világ legszebb és legszegényebb falujába, hamis papírokkal, s boldogan aratok, nyűvök kendert, és lopok fát az erdőből, most vagyok csak bujdosó királykisasszony, mezítláb?

Durr, épp a nyilas puccsra érek haza Pestre, s végigélvezhetem Pest ostromát, a hidak felrobbantásától a hóba fúlt holttestekig, közben vadásznak rám? De én elrejtőzöm az oroszlán torkába, ott nem keresnek. Kellemes, biztonságos hely, a házigazdám rendszeresen beszámol nekem, élvezettel, aznapi gaztetteiről.

A Pártban iszonyúan legorombítanak, amiért nem lőttem le, ellenkezőleg, kiengedtem a hátsó kijáraton, mikor az oroszok bejöttek, holott volt fegyver a háznál dögivel? Akármilyen a házigazda, mégse illik meggyilkolni, ugye?

Megalakult a Művészsövetség, a volt Szocialista Képzőművész Csoportból? Nekem elfelejtettek szólni? Igaz, kilógtam a Csoportból, mert engem az aszfaltba zárt pesti fák jobban érdekeltek, mint az elvárt munkástémák? Hát mit csináltam volna, ha egyszer ez érdekelt?

Annyi baj legyen. Megszületik az Európai Iskola, és édes-mostoha otthonommá lesz, persze hogy betiltják három év múlva.

Képtelen vagyok szocreált festeni, ahogy a férjem sem ír rendelésre verseket, én illusztrálok, ő fordít és lektor. Férjem 1951-ben kilép a Pártból, én bent maradok. Enyhén szólva nehéz idők következnek, megvetik alapját az én szívbajomnak és a férjem gyomorhajának.

Aztán megtörténik a csoda 1956. október 23-án. Ugye, hogy történnek csodák? A világ engem igazol hirtelen, igaz, csak tizenegy napig.

Sötétség szakad ránk, barátaink nagy része külföldön vagy börtönben vagy még rosszabb helyen. Férjemet egy ironikus megjegyzése menti meg, örökre hálás vagyok annak a téglának (spicli? besúgó?), aki ezt hírül vitte a Főfőfőnek.

Micsoda? Infarktust kapok, pont most, mikor a Government meghív bennünket Angliába? Most halok meg? Nem csoda, Pista nem jött haza a minisztériumból, ahol engedélyt kellett kérnie, hogy utazhassunk. Várom és várom Szentendrén, gondolom, letartóztatták, ez akkori-ban gyakran előfordult ugyanis. Csak, sajnos, hajnalig ittak Cipivel együtt, mert aznap ölték meg Nagy Imrét, mint kiderült.

Egy év múlva fogadhattuk el a meghívást, elengednek, öt, azaz öt dollárral ellátva személyenként. Igen, és jut nekünk a legvidámabb barakk mézesmadzagjaiból. Küldenek is, hívnak is ezután, utazhatunk.

Fiatal barátaink szakítanak velünk, mert '56-ot többre tartjuk, mint '68-at. Vén hülyék, mo-tyognak, 1848-ról, ugye? Biztos igazuk van, ez a világ rendje. Számít az, hogy mi láttuk a csodát?

Mégis meglep, hogy gyáva kukacnak s megvetendő kormánytámogatónak tekintenek. Mert elbámulnak, mikor vállaljuk, hogy írunk a Bibó-émlékkönyvbe. Hát mit csináljunk, aláírni ezt-azt nem szeretünk, de Bibó - egyszerűen megtiszteltetés, ha írhatunk róla, hiszen ismertük jól mind a ketten.

Eljutunk Itáliába többször is? Angliába is? Görögországba is? Hát persze. Sienában szívgörcs, Rómában gyomorvérzés, Londonban, Izraelben baleset - a Parthenonban, öregem, egymást húzgáljuk föl a lépcsőkön, és akkor megint érzem, hasznos képességgel kilépve öngamból: öreg költő és felesége megkapja vénségére, amire fiatalon annyira vágyott, és fizet, fizet érte. És nemcsak testi fájdalommal, de baráti orrfintorgatásokkal is: „persze, kinek Krisztus a barátja, könnyen üdvözülni” - igenis, érintkezünk Aczél Györggyel - már amikor ő is akarja -, hitvány kutya az, aki elfelejtené, hogy külön-külön megmentette mind a kettőnk életét. Igen, most éppen miniszter, de volt valaha nyomorgó színinövendék, lesz még lebukott nagyság is, akit habzó szájjal pocskondiáz olyan is, aki valaha hason csúszott előtte.

Nagy Károly halála után a birodalma széthullott. Százötven évre rá, mondja Pista. Ez a mi korunk felgyorsult kissé. Gondoljátok meg, proletárok!

Atyaúristen, rohannak a fiatal barátaink a céljaik felé, s mindent kockáztatnak érte. Én vegyem el a kedvüket? Hála istennek nem hallgatnak rám. Jaj, hogy féltem őket, hogy félek miattuk, istenem. Most éppen nem ölik meg őket, de én már kétszer láttam ilyesmit, nagyon sokféleképpen lehet gyilkolni. Mit tettél az ártatlan szívükkel, gyalázatos kor, erre felelj?!

Engem védett valami, nem óhajtom itt meghatározni, hogy mi. Szép mese volt, nagyérdemű közönség? És boldogan éltek, míg meg nem haltak. Ez volna a happy ending? Nincs heppiend. Persze, boldogan éltek, míg meg nem haltak. De meghalnak.

VOLTAM ÉN IS VALAHA

Az álarc

Nem állíthatom, hogy Ottlik Géza el volt ragadtatva a képeimtől, mikor negyven évvel ezelőtt először állt meg a műteremnek csúfolt négyszer ötméteres szobámban, és körülvillantotta a szemüvegét gyanakodva.

- Bolond maga tisztára - dohogta -, kukoricát fest meg karalábét meg mafla leveleket, most, amikor leégett körülöttünk a város? Meg meghalt a fél családja, és a fél hazája elpusztult? Hát, tudja, engem az ilyesmi egyáltalán nem érdekel - dühöngött.

Nem mondom, hogy jólesett Ottlik dübörgő megvetése, de annál óriásibbat röhögtem a markomba, mikor, úgy egy fél év múlva, megint felmordult, most már rá se nézve a képekre, csak valahová a csupa repedés mennyezetre intézve a szózatát.

- A fene egye meg magát, Piri, engem aztán elintézett. Jövök be Gödöllőről azon a ronda HÉV-en, és látom a tököket a kukoricaföldön, hát muszáj a hülye képeire gondolnom, a szél meg a képembe fújja a maga kukoricáit, ugrálnak a szemtelenek, a kertben meg pofámba bámul a karalábé - az ördög vigye el, még elhiteti velem, én marha meg bedőlök magának.

„A karalábé megdicsőülése” - írta egy rólam szóló cikke fölé enyhén kétes alaphanggal V., a művészettörténész, a karalábé valahogy mindenkit idegesített, a mákgubó, a mákvirág már sokkal kevésbé. Sikerült volna hozzászoktatnom a nézőket a csodához? Pontosabban a csoda felismeréséhez, ami ott van az orruk előtt, akkor is, ha nem épp az én zseblámpám rávetült kis fényköre világítja meg? Hiszen csak azt a fölöttébb egyszerű tényt szeretném közölni, hogy ha odafigyelünk, hát minden csoda ezen a világon. Persze hogy az ember a legnagyobb csoda - ezt igazán nem én találtam ki, és még most is, és, gondolom, halálom percéig fogok küszködni ennek a csodának számtalan árnyalatú megjelenítéséért. De nem tudok közömbösen elmenni a hétköznapi csodák mellett sem. Hogy ledugok egy alig is látható pici magot, és hat hét múlva bonyolult akantuszmintás, türkizzöld levelek fölött gyönyörűen formált bimbó feszül, és apróra hajtogatott hófehér selyemrétegekben bomlik ki belőle a mák virága. Alattomos, kárörvendő remény él bennem, hogy a ragyogó máktáblánál vagy az orozva nőtt egy szál büszke mákvirágnál már nem a mákos téstára gondol, aki rápillant. De többször is előfordult velem ez a késleltetett képmegértés. Bajóton, ahol a történelem jóvoltából egy teljes gazdasági évet töltöttem, és élvezettel vettem részt, bár ügyetlenkedve, a mezei munkákban, egyszer meghallottam, ahogy Kata néni beszámol János bácsinak, a férjének:

- Azt mondta ez a jány, hogy a kelkáposzta szíp, meg hogy a karalábé táncol - hallod-e? Csak nevettem itet, de most, hogy behozott a földrül egy nyaláb zödséget, hát ahogy leborította látom, hogy széjjelterjeszti a levelit, meg szinte forog a gyökerin, ahugyan ű mondta. Nézzed már!

Az út menti corpusokkal is valahogy így jártam, vagy még ígybbül. Mióta az embert keresve rátaláltam az út menti, sajnos erősen pusztuló primitív feszületekre, és évekig tartó gyűjtőmunkával egy kiállításra való magyar Krisztust festettem össze, minden barátom, de gyakran vadidegenek is, buzgón hírül adják nekem, hogy hol és milyen pléhkrisztust vagy régi faragott fa- vagy kőfeszületet láttak. Kedves autós barátaim még el is visznek megnézni, mert a fotóval semmire sem megyek. Nekem ott kell látnom, dérral lepetten vagy hósubával a vállán, ha nyári nap rajzolja ki rajta az árnyékokat, vagy lobbantja fel a megkopott színeit. Az akkor rajzolt tenyéryi vázlat jobban belém vési annak a feszületnek a lényegét, mint akár a legjobb fotó. Szóval megint rászoktattam egy sereg embert, hogy ne haladjon el közömbösen az útszéli feszület mellett, csak egy pillantással súrolva ezt a csodálatos jelenséget, hogy a

népi művész a maga naiv áhítatában a saját képére formálta az Istent. Mert legtöbbször a helyi embertípus kerül ki a falusi művész kezéből. Dorozsmán például olyan bajuszos Krisztust láttam, hogy nyugodtan beballaghatott volna a szemközti tanyába, kézen fogva a kék pruszlikos, fehér szoknyás Máriával, az edercsi pedig a csalódásig hasonlított a szomszéd falu kovácsára.

Hát talán mégis az lenne a festő dolga, hogy fogja ezt a belső zseblámpát, és rávilágítson arra, amire siettükben nem érnek rá odafigyelni az emberek?

Természetesen mindez csak álarc. Az álarc mögött élnek a jelenségek, a világ szellemének tökéletesen érthető jelzései. Egy összefoglaló értelem elszórt láncszemei. Néha bírom benne hogy megtalálom az összefüggést közöttük.

Beszámoló a „mozgalmi munkámról”

- Hogy te nem olvastad *A tőké*-t? Sem *A Bolsevik Párt történeté*-t? És azóta sem, soha?
- Nem én. Nem érdekelt az engem. Aztán persze a szemináriumon tanultuk a Schönstein-füzeteket.
- A *Kommunista Kiáltvány*-t sem olvastad?
- Nem olvastam el. Az első mondaton elábrándoztam sokáig. „Kísértet járja be Európát, a kommunizmus kísértete.” Nem is tudtam, hogy ez jó dolog-e vagy rossz, ez a kísértet.
- Úristen. Hát mit fogtál föl te az egészből? Miért dobtad oda a főiskolát, kockáztattad az életedet, a börtönt?
- Volt, amit megértettem, hibátlanul. Az angolokat.
- A géprombolást?
- Á, nem. A sövényrombolást. Hogy az urak elrekesztették a legelőket, és a parasztok lerombolták a sövényeket, dorongokkal és fűtykösökkel.

*

Pedig mégiscsak az elmélettel kezdődött az egész. A könyvtár sarkába bújva próbáltam kétségbeesetten lekaparni egy festékfoltot az egyetlen szoknyámról, s nem vettem észre, hogy két fiú is ott beszélget. De hangosan, indulatosan, hát felfigyeltem rájuk. Csak egyes szavakat vettem ki: munkásnyúzó, huszonnyolc fillér órabér, értéktöbblet, a javak egyenlőtlen elosztása - különösen az utóbbiról tudtam éppen eleget. Láttam - vidéken, ahol felnőttem - savanyú dinnyén, paprikán és kenyéren vagy kis darabka szalonnán hajnaltól estig dolgozó részes aratókat, és láttam, hogy a kiscselédünk, Kevély Magda, aki ezerszer okosabb volt, mint a nagynéném, és kivételesen kedves, tehetséges szívbeli barátnőm volt, csak a tál maradékát kapja, s ha elfogy, hát nem jut neki, csak leves és kenyér - igaz, gyakran nekem se jutott más, ha már megebédelt a család, mire hazajöttem az iskolából. De hát én is másodrendű családtag voltam, s az iskola egy óráig tartott, Félegyházán pedig tizenkét órakor ebédelt mindenki. És már hallottam valamit, éppen csak harangozni ugyan a „szegedi settlement”-ről, Panni egy-két félét a szegedi egyetemen is töltött, Radnótiékkal egy időben.

A javak egyenlőtlen elosztása? Kétségtelen. De hát Jézus is azt mondta a gazdag ifjúnak: oszd szét a vagyonodat, és kövess engem. Mert persze a zárdában, ahová tizennégy éves koromig jártam, egyfolytában közölték velünk, hogy a Bibliát nem kell olvasni egyedül, az olyan hatalmas, közönséges emberi ésszel fel nem fogható csoda, hogy magyarázat kell hozzá, már a magyarázat is csak egyházi személy közvetítésével fogható fel. Persze hogy éppen ezért otthon rendszeresen bújtam a Bibliát - szép régi kiadása az Ó- és Újtestamentumnak ott volt nagymama könyvei között. Nagynéném könyvtárában pedig nagyon sok könyv volt, a Nyugat kiadásai és a klasszikusok akkoriban elterjedt gyűjteményes kiadása. Amikor a *Bűn és bűnhődés* a kezembe került - nem szerettem -, egy véletlenül Félegyházára került fiatal pesti bankgyakornok felvilágosított, hogy a „mai” (1931) orosz irodalom bezzeg más, csak azt tilos olvasni, mert nem is kerül be az országba, ott forradalom volt, s minden az államé, a művészek fizetést kapnak, a föld mindenkié, nincs többé „lélek” az urak tulajdonában, ami voltaképpen egyszerűen rabszolgaság, ott most mindenki egyforma, s a paraszt is tanulhat. Zavaros, olvasmányokkal, romantikával és félig megértett, csak fél füllel meghallgatott értesülésekkel tömött kamaszfejem hátulsó rekeszébe így egy helyre került Isten országa,

ahol minden ember egyenlőnek születik és a Szovjetunió, ahol minden embernek egyenlő jogai vannak, mindenki „elvtárs”, és nincs „kezit csókolom, nagyságos asszony”, és nem kell „alázatos kérelemmel fordulok”-ot írni, ha tandíjmentességi kérvényt kell beadnom, mert az óriási összegű tandíjat és vizsgadíjat nem tudom megfizetni. Mondom, csak a hátulsó rekeszébe került az agyamnak, mert a többi zsúfolva volt napi anyagi gondjaimmal meg a családom és főleg a testvéreim utáni rettentő vágyakozással - olyan volt az otthonom, hogy nemcsak másodrendű családtagnak, de jogfosztottnak és eltemetettnek éreztem magamat - persze a feltámadás reményében. Még nem voltam tizennyolc éves. És ez a két fiú az Iparművészetin, úgy látszik, rólam beszélt, minden ember egyenlő jogáról, s ha jól értem, a feltétlenül bekövetkezendő feltámadásról. Hát természetesen nekik rontottam: én is ezt akarom, én is, én is.

- Ha részt akarsz venni a mozgalmunkban, először is... Először is válassz egy illegális nevet, érted? Nem használhatod a saját nevedet, ha valaki lebukik közülünk, és kiverik belőle a társai nevét, ne tudja a tiedet, van, akinek nem bírják az idegei, és „köp”.

- De hiszen ti tudjátok a nevemet, még ha harmadévesek vagytok is, vannak közös óráink, mindnyájan ismerjük egymást.

- Nem érted. Ez a konspiráció. Most a mi sejtünkben volnál, és ha megbízunk benned, bekapcsolunk a munkába, és másokkal is lesz dolgod a diákmozgalomban.

Illegális név! Majd kibújtam a bőrömből. Igen, persze, összeesküvők, szabadkőművesek, akik jelekről ismerik fel egymást, ez igen, mennyi ilyenről olvastam, sok-sok könyvben, Jókaitól kezdve Victor Hugóig, és most én is segíthetek, s nem lesz többé éhes gyerek, mezítlábasok télen és megalázó, gyárak előtt sorba álló munkanélküliek, micsoda boldogság!

- Mit kell csinálnom?

- Itt egy csomag, röpcédulák vannak benne, dugd el biztos helyre, majd csak a jövő héten, csütörtökön add vissza nekem. És ne szólj róla senkinek, ha a rendőrség megtalálja nálad, lebuksz. Mert a teljes titoktartás már most is kötelező, és ezután is mindig, ha agyonütnek se mondd meg, kitől kaptad, és nem tudod, mi van bennük.

- De hát csakugyan nem tudom. Nem is nézhetem meg? Különben sem ez a baj. Nekem nincs biztos helyem. Albérletben lakom, együtt a testvéremmel, egy kellemetlen öreg néninél, aki mindig belenéz a szekrényünkbe, kikutat mindent, nemcsak kíváncsi, hanem kicsit dilis is szegény, az a rögeszméje, hogy meg akarják mérgezni.

- Hát menjetek egy rendesebb albérletbe. Van rengeteg Pesten.

- Nekünk nincs pénzünk. A jó albérlet drága, ez meg ki van fizetve elsejéig, a testvérem egyetemre jár, és óraadással keres ötven pengőt. Ez a szoba negyven pengő egy hónapra. A menzán eszünk, és senki sem segít bennünket. Én néha kapok éjszakai munkát, de jó albérletre nem telik, lehetetlen.

- Egy kommunistának minden nehéz helyzetet meg kell tudnia oldani. Ha ezt az egyszerű dolgot sem vállalod, nem tudunk használni.

Hát megoldottam. Mert valószínűleg valamennyi így-úgy kommunista szent vigyázott rám. Amúgy se igen takarította senki a József körúti ház folyosó végi közös vécéjét, s a víztartály vaksötétbe vesző tetejét aztán igazán nem.

- Csak ki akartunk próbálni - tépte fel az orrom előtt következő csütörtökön a sértetlenül átadott csomagot Varga. - Láthatod, csak újságpapír van benne. Odajöhetsz a könyvtárba minden csütörtökön a hosszú tízpercben, ott tartunk szemináriumot.

Csakugyan összebújunk négyen-öten a hosszú tízpercben a könyvtár legvilágosabb sarkában - a sötéteket ugyanis a szerelmespárok veszik igénybe -, és suttogva beszél az egyik fiú arról, amiről a félegyházi ifjú bankgyakornoktól hallottam, öt éves terv, új irodalom, új művészet. Értéktöbblet, munkaszalagrendszer, kizsákmányolás, munkásosztály, alépítmény, felépítmény, uralkodó osztályok, szindikátusok, sztrájk. A „sejt” összehívását feleslegesen ugyan, de Bandi szervezi, halkán füttyüli az Internacionálé első néhány taktusát, igen kevésbé konspiratív módon.

- Ugyan miért engeded - kérdezem Pinyót, a negyedévest -, hiszen ezt mindenki ismeri?

- Hagyd csak - neveti Pinyó -, olyan hamisan füttyüli, hogy képtelenség eldönteni, melyik sláger ez, te Bandi, tudod, mit? Ha már füttyülsz a nagy bátorságoddal, folytasd a „Szomorú vasárnap”-pal, jó? Mert az lesz belőle úgylis, és lebuktatsz vele minket.

*

Nekem azért a „mozgalom” gyakorlati része sokkal jobban tetszik. Tömött aktatáskával megyek az angyal földi gyárak elé sötétedéskor, és szórom a röpcédulákat, majd nagyot sikítok: jaj, viszi a szél a jegyzeteimet! S szaladok, ahogy csak bírok, egypár lap geometriajegyzettel a kezemben, és eltűnök, vagy felugrom egy villamosra (csak egy megállóra, mert jegyet aztán nem tudok váltani), zsebre gyűröm a fejemre kötött kendőt - én nem voltam sehol, azt se tudom, mi az a röpcédula, nálam nem volt semmi, csak a jegyzeteim. Rajzolok is persze a röpcsikre, sarlót, kalapácsot, „munkást” és „tőkést”, éhező sokgyerekes terhes asszonyt, à la Käthe Kollwitz - stencillel sokszorosítják, ki tudja, kik, ki tudja, hol. Még nem találták fel a sprayt, hát harmadmagammal indulok az Aréna úti aluljáró felé, egyikünk elől, másikunk hátul figyel, nem jön-e a rendőr, addig a harmadik lázas sietséggel mázolja fel a tilos szövegeket: Munkát, kenyeret! Vesszen a lovas tengerész! Éljen a Szovjetunió, éljen május elseje! Osztály nélküli társadalmat! Szüntessétek meg a gyermekmunkát! Szabadság!

A „koltúra”. Magyarul: kollektív túra. A Banánszigeten (újságosbódét körülfogó hajdani járdasziget a Kis- és Nagykörút kereszteződésénél, a Nyugati pályaudvarnál) gyülekezünk, s kis csoportokra szakadva tartunk a budai hegyek felé. Valamelyik nagy tisztáson vagy menedékháznál összefolyik a sok kis ér, egyetlen patakká szélesedik, sokan vagyunk, s a legtöbbünk fiatal. Énekelünk. Aztán következik a „kolkaja”. Mindenki kirakja középre, ami ennivalót hozott. Nem kell szégyellni, ha valaki csak zsíros kenyeret tudott hozni, azt sem, ha semmit sem hozhatott, akinek bicskaja van, oszt, mindenből mindenkinek egyformán. Ha falatokat, hát falatokat a kollektív kajából. Egy-két ember elmegy a menedékházba a kulacsokkal vízért. Egymás nevét sem tudjuk, aki akarja, az illegális nevét mondja meg a szomszédjának vagy annak, akivel épp szóba áll. Van, akinek szabályos turistafelszerelése, viharkabátja s bakancsa van, nekem ugyan egyik sincs, és az a szőke, gömbölyű lány, aki mellettem szalonnázik, megböki:

- Nézd azt a disznót, esküszöm, műfolt van a nadrágján, tuti, hogy rendőrspicli.

Rábámulok a fiúra, szép, barna fiú, nyitott fekete ing, sötét térdnadrág van rajta, s a térdnadrágon két szabályos négyszögű barna posztófolt. Látszanak a fércelés öltései is. Sehogy se illik a finom, kockás sportharisnyájához. Fura.

- Először vagyok itt - mondom tévován a szőke lánynak -, hogy hívjalak?

- Silának - nevet a lány -, szóval először? Paraszt vagy? Olyan piros a képed. És téged?

- Arator - mondom, mire Sila földhöz vág bicskát, kenyeret, szalonnát, és fetreng a nevetéstől.

- Ó, te bolond, te. Szóval diák vagy, még hozzá bölcész, azok ilyen hülyék. Lefordítottad a nevedet, majom. Legyél te csak Szénás, hiszen úgy áll a hajad, mint a szénásszekér.

Röhögünk, én kicsit szégyellem magamat, de nagyon szeretem Silát, úgy érzem, mintha mindig is a barátnőm lett volna, mint Éva, Edit s Ila. S Ila?

A fene. Most visszaadom a kölcsönt.

- Van két cigim. Akarod az egyiket, Ilonka?

Sila elismerően hátba vág, egy gallyacskát dug a tűzbe, rágyújtunk boldogan, a friss barátság örömeivel, mikor hozzánk lép egy gyíkfejű, vékony, szörnyen szemüveges idősebb lány, kontyos.

- Egy becsületes kommunista nem dohányzik. Ha dohányzott is, leszokik róla, ugyanis ezáltal megfogható.

- Ki kommunista itt? - érdeklődik Sila, de a gyíkfejű nem szűnik. Most meg leül, mintha colstokot hajtának össze, tépkedi a füvet, és teljes tűzzel prédikációba fog. Nemsokára már jó páran állnak körülöttünk, és figyelik. Sila nyugalmasan szívja a cigarettáját, én is elszívtam már, s most, hogy betetőzzem a szabadságot, boldogságot, luxust, előszedem a szájrúzsomat - ami egyszerre volt halálos bűn és kicsapásra méltó szörnyűség a gimnáziumban is és a zárdában is Félegyházán, s kicsavarom, hogy kifessem a számat.

- Még ez is! - üvölt fel a gyíkfejű, de Sila megfogja a kezemet, kilépünk a csoportból, és egy közeli árnyékfolt felé tartunk, mikor egy idősebb, piros nyakkendő, kopaszra nyírt fejű férfi megállít, kedves, széles arca s majdnem négyszögletű pofacsonttal záródó feje csupa atyai elnézés. MTE-jelvényt visel.

- Ez csakugyan nem ide való dolog, elvtársnő. Nem telik mindenkinek rúzsra.

Kezem fejével letörölöm a festéket, két piros csík marad rajta. Mondjam azt, hogy nekem sem telik? Hogy fél éjszaka másoltam divatrajzokat, hogy villamospénzem és kajám legyen a kultúrára, és hogy ez az olcsó, vékony szájrúzs nekem az iskolai és az otthoni nyomás alól a felszabadulást jelenti? Igaza van, nem ide való, butaság volt. Mi a fenéért lógok én ki mindig a sorból? Nem ezen múlik, legyek csak nagy festő, nagy forradalmár, elsősorban persze a festészetben, természetesen. És ha azon múlik, hogy ehhez meg kell tanulni mindenféle politikát meg gazdaságtant, sajnos, hát megtanulom, üsse kő. És a cigaretta?

- Ebben nem bírok objektív lenni - mondja a szaki -, pipás ember vagyok magam is.

- A nemes Nyihahák sem dohányoztak, de még szájrúzszt sem használtak - szorítja meg a karomat Sila, én meglepődve fordulnék hozzá, de egy bakugró csoport elsodor egymástól, s egyáltalán az egész kerek tisztáson kitör a tornázás, meg sem áll alkonyatig. A hűvösvölgyi végállomásnál az emberpatakok már folyammá olvadva töltik meg az újra meg újra üresen megjelenő villamost, ez is újdonság nekem, Pesten még sosem utaztam a végállomásig.

Silával fél év múlva találkozom a Oberhé (főkapitányság) folyosóján. Detektív kíséri, ahogy engem is, s meglehetősen megrongált a külseje, ahogy - gondolom - az enyém is. Nem szólhatunk egymáshoz, de ő külön ember nálam, mert a szájához emeli a mutatóujját, ajakfestő mozdulattal, még itt is tud marhaskodni. Aztán a Kétszázasban megtudom, hogy Sila a Kirgiz menyasszonya. Hát igen.

A Kétszázasban már nem bántják az embert, azt már a Markó előszobájának tekintik, mert innen vagy kiengedik az embert, vagy átviszik a Markóba. Úgy látszik, a vallatást, legalábbis a mi csoportunknál, a földszinti őrizetesből intézték el. Időről időre megjelent egy detektív az ajtóban, elordította valamelyikünk nevét, s vitte magával fel az emeletre, kihallgatásra. Felfelé még csak ment az ember egyedül, de vissza már legtöbbször a hekus húzta és lökte be az ajtón. Ott láttam először a Kirgizt, és iszonyúan örültem, hogy Silának ilyen remek „kamelója” (szerető, szerelmes) van. Kirgiz két méter hosszú; kis, sötét feje csakugyan kirgizes, már ami látszik belőle, mert félig agyonverve bukik be az ajtón, de vigyorog, mielőtt összeesik. Rajk Lászlónak hívják. Vagyunk vagy tizenketten, két egymásba nyíló földszintes lyukban a főkapitányság „őrizetésében”, négy rendőr vigyáz ránk, hogy ne beszéljünk egymással. Én senkit sem ismerek, csak Beck Andrást, vadonatúj kapcsolatamat a Képzőművészeti Főiskolán, ahová ősszel átkerültem az Iparművészetiről. A „kapcsolat”-ból szerelem lett persze, elannyira, hogy mikor András lebukott, zsebében hordta az én indexemet: megkértem, hogy írassa alá. S még nem adta vissza. Különben, mint később kiderült, indexen bukott le az egész diákmozgalom - egy bölcsész (nemhiába mondta Sila, hogy hülyék a bölcsészek), amikor röpcédulákat szórt, elszórta egyúttal saját indexét is. Az a furcsa, hogy a többiek ismerik egymást, de, persze, mért volna furcsa, ők mind pestiek, nagyjából egykorúak, egyetemisták, s a legtöbbjük nemcsak polgári, hanem még jobb családból is való, Weiss Mila apja például tábornok, találkozhattak társaságban is.

- Minek ezeknek a lányoknak a kommunizmus - elmélkedik egy kesehajú hekus -, egyik szebb, mint a másik, ez a Weiss Emília, a Schillinger Ilonka, a Szántó Piroska - és szórazottan elnyomja a karomra a cigarettáját. De nem ezt utálok a legjobban, hanem azt a másikat, a tejfelesszájút, aki, miközben a társa üt, nem rendszeresen egy helyre, hanem összevissza, kézzel-lábbal, gumibottal, ahogy eszébe jut, ez pedig az éppen szabad felületeket, a mellemet, a fenekemet s egyéb helyeket elmélyült arccal, ábrándosan simogatja, fogdossa. De csinálhat, amit akar, én csakugyan nem tudok semmit, szerencsére. Mikor értem jöttek a hekusok, sikerült megennem a zsebemben lévő cédulát, amire András felírta nagy okosan a legközelebbi találkozó helyét és annak a nyomdának a címét, ahová menjek el stencilt rajzolni - azt úgyis tudják, hogy Andrással járok, egyedül ez a cím lett volna veszélyes, az megsemmisült, kész, és sikerült nem köpnöm.

A Kétszázasban már kezdődik a felemelő romantika, amit a magamfajta olvasó csak a börtönben vár el: egy igen-igen lapos fejű, rosszképű férfi lódul be egy vödörrel és egy pakkal: melyiktek politikai? Senki sem felel, csak egy öreg néni, akit eddig kábultságunkban észre sem vettünk, mondja:

- Mind a három kislány az, és láthatod, hogy nem a diákvonalon, de én is az vagyok, a Goliból - (Goldberger Szövőgyár). Az ember lecsapja a vödör tejet, a kenyeret és a kolbászt.

- Itt a véés. - (A Vörös Segély küld ennivalót a lebukottaknak, ha éppen beengedik nekik.)

- Ne fogadjátok el - suttogja Sila, de a néni rászól:

- Te meg ne ugrálj, kislányom. Ha én mondom, hogy véés, akkor véés - egyetek. Rátok fér attól a csajka levestől, amit majd este kaptok. Én negyedszer vagyok itt, ez a házimelós, a küldönc.

Rengetegen vagyunk a rabomobilban (rabszállító autó), sikerül egymáshoz szorulnunk Andrással.

- Attila borzasztó állapotban van - súgja András -, de Kulcsár majd valahogy kihúzza. Nem tépték a hajadat?

Csak azt nem tudom, miért nem mondták meg nekem, hogy milyen megtévesztő módszerekkel dolgozik a rendőrség. Jó, azt egy pólyásbaba sem hiszi el, hogy „a fiúd bevallotta, hogy szovjet pénzt kaptatok”, de hogy aláírt vallomást mutatnak, és kifigyelt tényeket mondanak, hogy elhiggyem a többi hazugságot, arra a kutya sem figyelmeztetett. Csak annyit tudtam az unalomig ismételve, hogy ha agyonvernek, sem tudsz semmit. Nem vertek agyon, de nem tudtam semmit.

Hát ez a Markó. Hat lépés hosszú, négy lépés széles, szürke fal, kellemetlen színű szürke fém az ajtó, a közepén egy átluggatott kör alakú lemez, mint egy teaszűrő, kívülről be lehet lesni rajta. Mint kiderül, „kukucs”-nak hívják. Priccs, szalmapárna, pokróc, asztal, hokedli, kübli. A padló fekete valamiből van, mintha friss aszfalt volna, de nem az. Magánzárka, mert két és fél hónapja múltam el tizennyolc éves, tizennyolcon alul tilos. Nem baj, fene tudja, melyik jobb. Bárcsak tudnék füttyülni, mint Garamvölgyi Aladár *Az új földesúr*-ban. És micsoda könnyelműség volt, hogy nem tanultam meg morzézni. Pedig az egyes betűk fedőszavait még tudom. A gimnáziumban sokat neveltünk rajtuk: akácméznyalás, békababa, céklarépa, fakutyákon. Pedig kopognak, de azt hiszem, csak úgy vaktában, a fém fűtőtesten (nem működik persze), pedig Victor Hugóéknál a falon szokás. És sokkal több anyagom és eszközöm van, mint az igazi hős foglyoknak. Amíg „előzetes” az ember, ítélet előtt - kaphat papírt, ceruzát, minden héten egy könyvet, és minden hónapban írhat egy levelet. Kapni viszont kaphat akármennyit, hetenként egyszer osztják ki. És hogy miből küld nekem Panni „önkoszt”-ot, az a legnagyobb rejtély, de mindennap jön az ételhordó, zabálok, soha ennyit nem ettem odakint: leves, hús, főzelék, tészta. Séta is van mindennap, körben az udvaron, fél óra, külön persze a lányok és külön a fiúk, beszélni nem szabad. A heti könyvet egy kövér és kedves foglártnő hozza be, egyszer egy Dickens második kötetét, egyszer meg egy Bicsérdi elvtárs *Gyümölcs és kenyér* című, igen primitíven igen erős meggyőződést hirdető művét, amibe jól a közepe táján egy ívnyi Marx van belekötve. Véés? Nem mondhatom, hogy légszomjasan olvasom, de elolvasom, majd általános megdöbbenésre kérek egy Bibliát, amit nem kapok meg. A megdöbbenés általánosságát egy céduláról tudom meg, amit a „vizező” (vizet hozó és küblit ürítő) házimunkás hajít elé.

„Megörültél? Meg akarsz térni? Azt hiszed, ezzel hamarabb szabadulsz?”

S én válaszolok, mikor harmadnap ugyanaz a vizező házimunkás jön.

„Hülyék! Az jó vastag és olvasmányos!” S ezzel el is ül a botrány. Ezt a foglártnő jelentette? Kinek? Honnan tudták meg a „büntársaim”?

Az ablak magasan van, csak akkor látni ki, ha felállok a fűtőtestre, ami szigorúan tilos. Gondolom, majd hajnalban állok fel, de mindig elalszom, ugyanis éjszaka folyton felgyújtják a villanyt, és benéznek, este nem ég a villany, ha besötétedik, hát sötét lesz, de éjjel belesnek a teaszűrőn, és beordítanak, hogy a pokrócot ne húzzam a fejemre. Sajnos úgy szoktam pedig.

Egyszer berepült egy szitakötő, hogy a fenébe került ide? Elég soká marad, órám nincs, nem tudom, meddig. Csudaszép volt. Közben kitavaszkodott, ami azért látszott a kis darab égen. Néha a hold is.

- Szabadul - nyit be egy áprilisi napon a fegyőr, s lekísér az irodába egy barátságos tisztviselő elé.

- Kiengedjük, szabadlábbon védekezhet, májusban lesz a tárgyalásuk. A tárgyaláson köteles megjelenni, különben elővezetik.

- Hazamehetek? - nagyot lélegzek, régen nem beszéltem emberrel, nem láttam fűvet, fát, utcát.
- És csak én? A többiek nem engedik ki?

- Erre természetesen nem felelek - mondja a hekus (ha az?) -, de még hat férfi is kimegy, akiket bizonyítékok hiányában engedünk ki. De nem megy még haza, előbb a toloncházba viszik, majd onnan.

Nem tudom, van-e rá törvény, rendelet vagy mifene, hogy az ember csak a toloncházon át szabadulhat. Oda azok kerülnek, mint később megtudom, akiknek nincs lakásuk és rendes foglalkozásuk, csavargásért, engedély nélküli koldulásért, hivatalosan nem ellenőrzött prostitúcióért s egyéb kihágásokért. De a politikaiakat mind elküldik a toloncházba, hadd lássák, micsoda söpredék a nép alja, akiket ők föl akarnak emelni - mondják az „államhatalom elnyomó szervei”, nekem például egy kedves rendőr, aki pont olyan, mintha Goldmann György mintázta volna.

Később kép lesz a toloncházból: egy szürke-fekete fal, előtte rengeteg rongyos nő áll, leülni nem szabad, majd a zárkában. Egy vénséges vén, sovány néni hajol hozzám.

- Miért hozták be, kedves? Utcáról?

- Kommunistaságért.

- Azt hittem, kurva, kedvesem, mert olyan fiatal. Én kúdulásér vagyok itt, a fiatalabbja meg kurvaságért. Ezeket szokták behozni az egeresbe.

- Ez az egeres?

- Nem kell attul félni, aranyom. Nem bánt az egér, jó állat az, csak bűdös. Nem igaz ám, hogy a szoknya alá mén.

Dehogy félek én az egértől. Attól félek, hogy elbögöm magam, micsoda édes néni, és milyen iszonyúan sovány. Nem koldulhat össze sokat.

Késő este terelnek a zárkába, óriási üres terem, ketten-ketten fogunk meg egy csupasz sodronyt, se pokróc, se semmi, hideg van, de ketten fekszünk egy sodronyon, s a társam átfogja a nyakamat, bújjunk össze, úgy nem fáznak annyira. Sötét van. Én fektünkben bemutatkozom, a vékony barna lány hálásan fogadja az udvarias gesztust.

- Az én szüzességemet elvette egy lovas rendőr - kezdi, s engem az Isten őriz, hogy ki ne pukkanjon belőlem a nevetés, pedig nem nevetnivaló, igazán, tragikus belenyugvással mondja, amit a suttogása még fájdalmasabbá tesz.

- Az asszonyom meg nagy katolikus nagysága, elzavart, hát kimentem az utcára palit fogni, hogy legyen pénzem elcsináltatni a gyereket, ott egy asszony a házban megcsinálta volna tíz pengőért, de, hogy annyit paliztam, míg összejött a pénz, hát elment magától is. Nem váltottam ki a bárcát, gondoltam, visszamegyek majd cselédnek, csak kiruházkodok. Hát behoztak az erkölcsrendészetre. De nagyon szemtelenek voltak velem, még a nagyapámat is elkérdezték, hogy ki volt, mi volt, hát öngyilkos lettem. Lenyeltem két zihertűt, a kisebbiket kinyitva, egy pár hajszerítőt meg egy pléhvilla nyelít. Már lent van az egész a belembe, mutatta a röntgen, hát most kását meg krumplit kapok extra. Nyáron leszek huszonkét éves.

- Hogy hívnak? - kérdezem a lányt, akiről most már mindent tudok. Mért akarom tudni a nevét is?

- Bagó Júlia nevezetem - mondja, és nem hiszek a fülemnek, hiszen ezt Móricznál éppen így olvastam: „Kánya Ágnes nevezetem” - igen, a Hét krajcár című kötetének egyik novellájában.

- Szatmári vagy? - kérdezem feleslegesen.

- Az. És a kisasszony?

Osztálykülönbség, úristen. Miből érzi? Mért nem tegez vissza?

- Félegyházi. És ne kisasszonyozz, Juli. Megmondtam, hogy Piroskának hívnak.

Hajnalban ordítás: ágyakat(!) kivinni, fürdő! Hát Cézanne nem ilyet festett - *Fürdőző nők*. Minden ruhát le kell vetni, fertőtlenítik.

- Tetves vagy? - kérdi egy foglárnök, mielőtt egyenként beenged bennünket a fürdőbe.

- Nem hiszem - mondom megdöbbenve, mire ő: - Lapos sincs?

- Az mi?

- Hülye vagy? - mordul rám, s rövid, kellemetlen mozdulattal hozzám nyúl, aztán belódít: - Mehetsz.

Nem, csakugyan nem Cézanne festette. A vizet kívülről nyitják meg, a forró tus alatt tolongva, lökdösődve ugrálnak a nők, csattog a talpuk, kevés a hely is, a tus is. Kicsit félre próbálok húzódni, mégiscsak kisasszony lehetek én, kényes. Egy magas, pókhasú lány kézen fog.

- Maga még szűz. Maga még nem ismert férfit.

Hát ezt kívülről is lehet látni? Honnan tudja, de nem merem megkérdezni, csak bólintok, a lány meg odavezet egy szélső tushoz.

- Ne féljen. Fertőtlenítve vagyok, meg a vízbe is fertőtlenítő van keverve. No, ne lökdösődjete, lányok, engedjétek ide a kislányt. Hát a fertőtlenítő ez az elviselhetetlen szag itt? De azt hiszem, más is hozzájárul. Nem sokat fürödhetek, szegények, legföljebb ibolyaparfümöt használnak, mert ez is keveredik a szörnyű oroszlánszagba, s talán még ez a legrosszabb. Sorban állunk az orvosi szobában a fertőtlenítőből visszakerült forró, száraz és több helyen kiégett ruhában. Az egyik orvos ír, a másik vizsgál, mind a kettő fiatal, rémes, fel kell feküdni egy valamire, teljesen kitárulkozva, hát szabad így vizsgálni? Vagy így kell a nőgyógyásznál? Elég durván közlik a teendőket:

- Bugyit le, pinákat szabadon hagyni.

Rémülten látom, hogy némelyik nőhöz valami késfélével nyúl, az ilyen nő vonaglik és visít.

- Most váladékot vesz - súgja a pókhasú lány, aki védőszentemmé avatta magát -, ne féljen, magát nem fogja bántani!

De ebben, sajnos, téved. Mikor sorra kerülök, és elég ügyetlenül felfekszem (na, mit vacakol annyit, fiam, gyerünk!), az orvos hirtelen felemeli a fejét, a vállamnál fogva felhúz, az arcomba bámul, aztán átszól a másiknak:

- Ide nézz, ez a kék inges szűz!

És most hangosan, csúnyán, ordítva elbögöm magam, de azért hallom, hogy a jelenlévők nagy nyelvi leleménnyel mindennek elmondják az orvost. (Mocskos disznó, vén trehány fasz, szűz lány kéne, ugye, de a szegény kurvát becsapja, nem adja meg a pézit, a franc egye le a lapos tökit, a nehézség gyűjjön rá a nászéjszakáján, rohadjon le az a szikkadt pöcse szárazul stb.) Csudálatosképpen senki sem hallgattatja el a gyalázkodó kórust, az orvos lehajtott fejjel hallgat, vizsgál tovább. Nekem pedig kb. hatvan anyám és nővérem született. Szégyen, hogy mennyire becéznek és hogy vigyáznak rám. Alám rakják a fájdalmas rongyaikat, hogy ne a puszta kövön üljek - felfázik ez a kislány -, hát ők? Ők nem fáznak fel? Kérdezgetnek, simogatják a hajamat - ne törődjön azzal a rohadt strici orvossal, lássa, még ő is elszégyellte

magát - igazán nem hiányzik már más, csak az egyszarvú, aki az ölembe hajtja a fejét. Ezt persze nem mondom nekik, de mondanom kell mást. A zárka zsong, mindenki beszélget, sokan énekelnek („Zöld ablakos kicsi ház”, „Szomorú vasárnap” s hasonló természetű érzelmes dalokat), aztán besötétedik, túl vagyunk a déli csajka levesen s az esti marék tarhonyán, az ör meg beordít: - Csönd abban a zárkában, mert kiviszek egypárat, s majd meglátjátok! - Egy darabig csönd is van, csak halkán beszélgetnek, aztán az egyik nő megszólal: meséljen valaki.

- Mennyi iskolája van? - kérdezi Paula, alacsony, púpos kis aszalt szilva, aki egész nap a hosszú, igazán szép barna haját fésülte, s rakta különböző frizurákba - vagy még most is iskolába jár?

- Egyetemista! - mondja büszkén Ica, a pókhasú védőszentem.

Nem javítom ki, igazán mindegy, egyedem-begyedem, főiskola, egyetem - de Paula úgy dönt, hogy akkor meséljek én, bizonyosan tudok mesélni. Jaj, mit meséljek nekik? Elmesélem a Faust-ot.

Már az elején teljesen elcsöndesül a terem. Hatvan asszony csöndben. Közelebb húzódnak hozzám, Bagó Júlia még az orvosi vizsgálat alatt eltűnt, most Ica az ágytársam, mellettem ül a sodronyon, és majd a számba dugja a fejét, úgy figyel. De a többiek is. Amikor odaérek, hogy az ördög hoppon marad, mert a mennyei seregek elviszik előle Margit lelkét, keresztet vetnek.

Hat napig tartanak bent, ez a szokás, mondják. Egyszer még sétára is kiengednek, látom egy percre a velem szabaduló fiúkat, Kovácsot, Darvast, József Attilát, Attila még oda is szól nekem, nem értem tisztán, csak annyit, hogy: szabadulunk... a testvéredet... Nyilván hírt adnak rólam Panninak. Mikor hazaérek a Kertész utcába, Panni még nincs otthon, de várt, mert kenyér, szalonna s egy üvegben két szál tulipán van az asztalon. Kicsit szédült vagyok, nézem, szagolom, aztán a számba gyűröm a tulipánt, rágom a rózsaszín-fehér szirmokat, mint az eszelős, ősz óta nem láttam virágot.

Rendőri felügyelet maradt az ügyből. „Ref.” Bármikor előszedhetik azt a kartotékot. De csudálatosképpen semmi sem történik velem a májusi tárgyalásig, ott meg bizonyítékok hiányában felmentenek. A per neve: Széll Jenő és társai. A tárgyalásra alig tudok figyelni, mert Attila mellett ülök, ő a harminckettedik vádlott, én a harmincegyedik. És Attila hihetetlenül ideges, egy perc nyugtom sincs tőle. Ideges, és nagyon fél. Eleinte dühösen próbálom megmagyarázni neki, hogy énnekem sincs okom félni, szabadlábon védekezés már jóformán felmentés, hát ővele sem történhetik más. De rága az ujját, bökdös, belém fogódzik, suttog, már rá is szól a bíró. Ugyan, ne hülyéskedj, próbálom csillapítani, mindenki tudja, hogy te vagy a legnagyobb költő, de ezeknek a marháknak ez azt jelenti, hogy bolond, nem felelős, költő, ugye, kutya bajod se lesz, nem vesznek komolyan egy költőt.

András tíz hónapot kap, nyolcat a gyűjtőben tölt le. Minden beszélőjén meglátogatom, várom a kapuban, mikor kiszabadul, pedig a bentről írt levelei tele vannak szörnyű, méltatlan gyanúsításokkal, s mikor kijön, ezek még méltatlanabbak és durvábbak lesznek, pedig ha valaki, hát ő tudhatja, hogy nem csaltam meg. Elválunk, és én pokolba kívánom Freudot, az analízist s mindazt, ami jó ürügyet ad Andrásnak arra, hogy meggyőzze magát, az, hogy nincs és nem lett köztünk semmi „komoly” dolog, annak kizárólag én vagyok az oka.

A „mozgalmi munkának” vége, „fekete” lettem, bajt hozhatok a barátaimra, de még így is, bár áttételesen, bajt hozok egyikükre, szegény Spiró Lászlóra. Teljesen ártatlan haverság, csak annyi, hogy időnként megjelenik nálunk, még a menzáról ismerem.

A kiszabadulásom után rövidesen megtalálom a helyemet az éppen alakuló Szocialista Képzőművész Csoportban, az 1934-es kiállításra már beküldök egy végtelen rossz képet, s ahogy lassan el-elfelejtődik a feketeségem, egyre jobban örülök, hogy olyan a munkám, amihez jobban értek, mint a politikához. Persze ez sem olyan biztos. Masereel az ideál, meg Georg Gross, meg Käthe Kollwitz. Akit ugyan mindig szerettem, de most éppen az érdekel nagyon, ahogy a pesti falak között csak azért is fa a fa, még ha a töve körül egy rácsos karika választja is el az aszfalttól, amit telehánynak cigarettacsutkával. Szépen alakulgat a Szocialista Képzőművészek Csoportja, ott, ha nem is egészen otthonosan még, de kezdem jól érezni magamat. Hát még Vaszary magániskolájában, ahová jóságosan és teljesen ingyen fölvesz.

Éppen ezért őszintén elbámulok, mikor egyszer csak megint két hekus jön értem, és bevisznek egy ártatlannak látszó épületbe az Akadémia utca elején, igaz, közel az Oberhéhez. Első emelet, két egymásba nyíló, teljesen irodaszerű szoba, polcok, kartotékok, íróasztalok és két erősen nem hekus jellegű férfi. Középkorú mind a kettő, nyugodt és jó modorú, ami időnként percekre szörnyű durvaságba csap át, de ez érezhetően merő technika - hátha megijesztenek vele. Iszonyú, mert nem tudom, hol vagyok, és főleg nem tudom, hogy mit akarnak. Este van, mikor behoznak, s másnap délutánig egyfolytában kérdeznek. A rendőrség, a Markó félig sem volt ilyen ijesztő, mint ez a két csöndes úr. Különösen akkor, mikor kérdés közben hirtelen feláll az egyik, percekig kibámul az ablakon, nem szól semmit, aztán visszalép, és folytatja. Kikkel érintkezem, miről szoktunk beszélgetni? A Csoport nem érdekli őket, csak a magánéletem és a barátaim. Felelek mindenre, csak éppen jéggé fagy a gerincem, a kezem, a lábam. Egy ujjal sem nyúlhatnak hozzám, csak lassan, nyugodtan kérdezgetnek, s nem látszik rajtuk a világon semmi. Másnap délután bújik ki a szög a zsákból. Milyen katonai titkokat mesélt el nekem Spiró László, amiket én szovjetbarát barátaimnak adtam tovább. (Közben többször is adnak kávé, ennivalót nem, ők sem esznek, hacsak az alatt a rövid idő alatt nem, amíg egyikük vagy másikuk kimegy a szobából.) Fordul velem egyet a világ, most már tudom, hol vagyok, a „Def”-en (katonapolitikai osztály), ahol köztudomás szerint nem sokat kukoricáznak az emberrel, s a legendyhebb ítélet fél év. Az egyiknek puhább a szeme, nem két kavics, mint a társáé. Teljes kétségbeesésemben az arcába kiáltom.

- Hogy bizonyítsak be valamit, ami nincs? Esküszöm, nem mondott semmit! Mindenről beszéltünk, csak a katonaságról nem, azt mondta, hogy gondolni sem szeret rá, alig várja, hogy leteljen, s elvehesse a kedvesét! Segítsen hát! Gondolja, hogy a maga lánya vagyok, és az kerül ilyen helyzetbe!

- No azért a lányom nem lehetne még - mordul rám, de valami elpattanhatott benne, mert a levegő hirtelen megváltozik.

- Milyen csapattestnél szolgál? - kérdi még, de már hanyagabban.

- Nem tudom, de Pesthez közel, mert haza tud jönni egy napra is.

- Na jó, visszaküldjük a civilekhez, a rendőrségre, csináljanak magával, amit akarnak.

De nem csinálnak semmit. Morogva vesz át egy rendőr, s leültet a folyosón egy padra - majd reggel megmondja a felügyelő úr, hogy hová kerül -, s én már alszom is, csak arra ébredek fel, mikor takarót borít rám valaki. Vaksötét van, nem látom az arcát.

- Szabó István nyomozó vagyok, ne féljen. Nincs vád maga ellen, reggel hazaeresztik, a katonák nem találtak semmit, mi sem. Szántó Annával, a testvérével együtt jártam egy évig Szegeden az egyetemre. Üdvözlöm Pannit.

Eddig valahogy sohasem féltem igazán. Ettől kezdve már igen. Még meg kellett jelennem - mint tanú - a Spiró tárgyalásán. Úrinőnek álcáztam magamat, kölcsönkértem Besnyő Magda barátnőm kis pénzsmabundáját, kalapot vettem fel, és kifestettem az arcomat - felháborodottan és nagyon nyugodtan ismételt meg, hogy Spiró semmi katonai titkot nem közölt velem, ő természetesen ugyanazt mondta. De nyolc hónap meghosszabbított szolgálati időre ítélték, mert, mint a bíró kifejtette, biztos tudomása volt arról, hogy kommunista perben szerepeltem, s mégis érintkezett velem. Jézus isten, hát ilyen veszélyes vagyok én? Szegény hazám.

*

És most fogom magam és férjhez megyek Géhez, aki textiles és fényképez és feleségül akar venni, nem úgy, mint a mozgalmi fiúk, akik közlik velem, hogy ők kielégítetlenek, és sürgősen aludjak velük, mert zavarja a munkájukat, ha nem teszem meg nekik ezt a szívességet. S ha nem, hát „hülye, intuitív, tulok lány” vagyok. (Tuloknak hívták a mozgalomban az intellektueket.) Egyik kedves kollégám mondja ezt, amit a furcsa fogalmazás miatt sohasem felejték el, s nyilván ő sem, mert élete végéig halálos ellenségem marad meglepő kitartással. Gével nem volna semmi baj, mindössze a mozgalmi munkámtól tilt el, s azt, hogy festő vagyok, múló ifjonti hülyeségnek tekinti. Sok pénze van, de a testvéreimet nem segíthetem (Panni gyakorlóéves tanár, Gyurinak nincs munkája), a festőkollégáimmal való barátságot egyszerű kurvaságnak nézi - viszont házasságunk két esztendeje alatt van műtermem, ennivalóm, és annyi festéket vehetek, amennyit akarok. Akartam én jó felesége lenni Gének, de nem ment, nem. Estélyre hívnak meg a gazdag rokonaink, akik eddig nyugodt lélekkel elnézték, hogy nyomorgunk Pannival, s most, hogy egy textil-nagykereskedőhöz mentem férjhez, megkönnyebbülten látják, hogy jó útra tértem, közéjük. Csak állok a fényesen kivilágított, egymásba nyíló négy szoba közepén, türkizkék estélyi ruhában, mint egy Molnár Ferenc-darab mellékszereplője, és megkérdezik tőlem, hogy festegetek-e még. De ugyanilyen hülyén ülök Gé barátai között egy Oktogon téri kávéházban, fotósok, ördögöt fotósok, művészetkedvelő polgári sznobok között, ők sem igaziak. Két évig bírom az úriasszonyságot, közben az életemben először tapasztalt gondtalan és jó élettől még növök is egy centit, amit ugyancsak rossz néven vesz Gé - most egyforma magasak lettünk. Egy szörnyű összeveszés után (Gé azt állítja, hogy elloptam tőle száz pengőt - nem loptam el), otthagytam csapot-papot, és hónom alá csapva azt a képet, amit Vajdától kaptam karácsonyra, megyek vissza a szabad farkasok közé, és elér a szerelem is, olyan elemi erővel, amiről sejtelmem sem volt eddig, én azt hittem, szerelemből mentem férjhez Géhez. Jóska író és kommunista, gyönyörűnek lát, és hisz a tehetségemben, vele aztán ég-föld összeszakad, égzengés és harsonák, majd újra belép az életembe a mozgalom romantikája giccsel határos módon és formában is. Jóska irtózatosan féltékeny - mit csinálsz holnap délután, hánytól hányig, miért nem érsz rá, mi dolgoz lehet? Üvöltve veszekedünk, nem mondom meg, mi közöd hozzá, szabad ember vagyok! Nem, nem jöhetsz velem, lehetetlen, megőrültél, azt hiszed, találkozom valakivel?

És másnap egy Magdolna utcai kultúrestre készülődve éppen befejezem a díszlet festésének az utolsó részét, mikor egy háttérben álló alak hirtelen előlép, és megfogja a kulissza másik sarkát. Segíthetek? Jóska az.

A „mozgalmi munkám” leegyszerűsödik, végre olyasmit csinállok, amihez értek, és olyan környezetben, ahol tökéletesen otthon érzem magam. Mert most minden egyszerre történik, történni kezdenek a dolgok. Settenkedett, majd közelről csapkodott körülöttünk a háború, lélegzet-visszafojtva vártuk a bizonyosat, s reszkettünk a fiúkért, akiket hol behívtak, hol leszereltek. Most, 1940. szeptember elsején a németek elfoglalják Párizst, és Fekete Béla kirohan Párizsba, hazacipelni a kapálódzó Barta Évát, legjobb barátnőmet, hárman együtt

megalapítjuk a Műhelyt. Mert végigsöpör az országon az anyagihiány, kenyér, cipő, ruha vacak vagy megfizethetetlen, de világ csudájára gomb sincs, s Éva kerámiagomb készítéséből élt odakint. Nosza, gyerünk, csináljunk gombot agyagból. Éva formázza, én festem, Fekete Béla ravasz sokszorosító-szerszámokat talál ki, s Biliszk úr, az ügynök, percek alatt nagyüzemmé növeli a pici szuterénünket a Henger utcában. Nagyszerű munkaalkalom egy csomó szegény képzőművésznek, itt aztán nem baj, ha egyik-másik tag épp most szabadul, vagy „ref”-es, és - persze a Szoc. Képzőcsoport tagjaiból telik ki a műhely munkássága. Kicsit megdöbbenek, mikor kiderül, hogy Éva és Béla „főnökség”, s mi a munkások (nem sorolom fel a neveinket, már őrzi azt a történelem), de belátom, hogy csak Béla tud szervezni, az ördög törődik vele, milyen elgondolás alapján osztja szét a pénzt, és hát végül is Éva találja ki a formákat, és mi is igazán nagyon sokat keresünk. De ami ennél fontosabb, hirtelen van kultúrcentrumunk - erre is, sőt erre igazán jó a Műhely. Innen irányítható például a Magántisztviselőktől kapott helyiségben a munkásrajziskola, ahol Sugár Bandi és Berda Ernő alakrajzot tanít, én anatómiát, Fekete Béla, Csömöri József (Jóska), Nagyfalussy Jenő művészettörténetet és (marxista!) filozófiát. A könyvismertetéseket és tárlatvezetéseket is ők csinálják.

Mennyire boldogok az emberek, akik ide járnak! Porosan, meszesen, olajosan jönnek egyenesen a munkahelyükről, és taknyos lány létemre van merszem tanítani őket arra a kevésre, amit tudok. És elhangzik egy kérdés, egy öreg formázó (vasas) szájából, amitől majdnem sírva fakadok. - Minden ember éppen ilyen? - kérdezi Varga szaki, miközben felrajzolom a csontvázát a táblára, előbb előlről, aztán oldalnézetben. Csákváry, egy kőműves odaröghenti:

- Ilyen, papa! Ha nem hiszed, tapogasd ki az asszonyon, de akár magadon is, komám. Lehet, nincs sok zsír rajtad!

Roxy éppen jön hospitálni, teljes tűzzel dobja be az osztályharcot:

- Nem minden ember ilyen! A te gerinced hajlott, a munkavezetődé nem ennyire hajlott, a gyárigazgatóé csöppet se hajlott! És a kezed csontjai is bütykösek, és megvastagodtak, de egy miniszteré az nem!

- És egy orvosé, zenészé vagy varrónőé sem - próbálom észre téríteni Roxyt -, azoknál más elváltozást okoz az állandó munkájuk, a kezük finom marad.

- Az más! Értelmiségi, az más! Nem azokra kell figyelni!

És most megszólal Nolipa, aki, úgy látszik, egész idő alatt jelen volt, ő meg én már eddig is sokat veszekedtünk.

- Ezért nem helyes, elvtársak, az aktrajzolás. Vagy legalábbis az akt mellé oda kell festeni ruhában is az illetőt. Mert az osztályhelyzetét a ruházata mutatja világosan.

- De hát az anatómia, az a szerkezet! Arra épül az egész! Maga a mozgás, a mozgás jellege, a test felépítése!

- Kezdjed az aléptímnénél, Öcsi, jobb lesz - dörren rám Nolipa -, én nem tűröm el az előadók holdvilágnyalását!

Ez kedves kiszólása volt Nolipának, a párttitkáromnak. Egyetlenegy gondolat került bele a koponyájába, az ki is töltötte teljesen, s másra nem maradt hely benne. És közben az egyik legbátrabb ember volt, akit valaha is ismertem, mint később kiderült.

És mégsem ér véget a tanári pályám, mert a „gyerekeim” (tizenhét éves nyomdászinas és ötvennyolc éves vasas is volt köztük) szeretnek, és élvezik, amikor felállítom a modellt egy-egy furcsa pózba, és felrajzolom és felrajzoltatom velük azt a mozdulatot a csontvázra átvetítve. Gondolom, ez az „iskola” volt a szakkör őse. Csak itt nem kell fizetni tandíjat,

összeadjuk a pénzt az anyagra, s ha kevés, valamelyikünk beáll modellnek. És ez persze engedély nélküli iskola, kétségtelenül nemkívánatos elméleti órákkal dúsítva, ami szigorúan tilos, s bármikor lecsaphat ránk a rendőrség.

A Műhely társasága - mert ide mindenki bejár, aki hozzánk tartozik - elképesztően tarka. Dési Huber István próbál jó útra téríteni minket, szigorúan követelve a sötét színeket és a munkástémákat, Vértes György árulózza le Csömörít, Bélát, egyáltalán mindenkit, aki nem tökmerev, Kun Miklós ingatja a fejét, mint ló a zabostarisznyában, Rilkét szaval, Vas István jelenik meg mellette, s kételkedik szomorúan mindenben, még a kinyilatkoztatott igazságot sem szívesen ismerve el. Léleklátó bécsi menekült - az Anschluss óta igen megszorodtak - tart előadást nekünk, és Hekepek Erzsébet - Heki, a pékinas is dolgozik a Műhelyben, frissen szabadulva a „Def”-en töltött egy hónapos fogságából, amiből nyilvánvaló a tökéletes ártatlansága - én könnyebben megúsztam, de akkor nem volt persze háború. Mindenki bejár a Műhelybe, akinek így-úgy köze van a mozgalomhoz, vagy csak szimpatizáns, vagy csak utálja a németeket.

De mindenre jó a Műhely. Behoz egy nő egy vörös hajú, feltűnően szép tizenöt éves kisfiút azzal, hogy nevelhetetlen, tanulni sem szeret, folyton csak farigcsál és gyurmázik nagy ló létére, vegye fel Éva inasnak. A kisfiú két hétig ki sem nyitja a száját, és fel sem veti a munkájáról a szemét, azután lassanként megszólal, sőt kezd néha fütyülni is, kiderül, hogy abszolút hallása van és tehetséges szobrász, a háború után a főiskolára kerül, Munkácsy-díjas szobrász lesz Bíró Ivánkából. A Műhelyben állandóan szól a zene, főleg Bach, Bartók és Mozart, és a Műhely munkásainak a népdalkórusa, de nem elhanyagolható tényező Tóbiásnak, a dakszlinak a velünk együtt érző vonyítása, ugatása sem - nagyszerűen mulatunk. És ide jön be két lány, Binét Ágnes és Aszódi Éva azzal a társadalomrengető, veszélyes ötlettel, hogy a kisgyerekeknek nagy költséget kellene olvasni a sok-sok idióta gügyögés helyett. És ezt illusztráljam én. Halálos izgalom kap el - végtelen odaadással fogok neki és csinállok négy, mélyen átértzett, de elég primitív technikájú rajzot - festő vagyok, és a kemény rajz nem igazán olyan terület, ahol biztonsággal mozgok - végül is ezért hagytam ott az Iparművészetit. De ez pártmunka, hiszen vérlázító dolog nagy költők verseit kisgyerekek kezébe adni, s mivel jól belém verték a ne tudj semmit, ne kérdezz semmit elvét, ma sem tudom, hogy csinálta a két lány a kiadást de hát ők gazdag lányok voltak; igen, volt ilyen vonala is a mozgalomnak.

Szóval „kultúrvonal”. Kiállítást rendezünk a Magántisztviselőknél 1941 őszén, nem tudom, ki intézi a propagandát, de a kiállítás látogatottsága elképesztő, és nekem - egyénileg - életmentőnek bizonyul, hogy ott ismerkedem meg Bassziszt Márton lámpaernyő-készítő kisiparossal.

Mert közben a magánéletem csúnyán összegubancolódik; a Műhely szoros közössége nem szereti Vas Istvánt, s követelik, hogy döntsek végre - természetesen Csömöri mellett, és tegyem ki Vas István szűrét. Mintha az olyan egyszerű lenne! Kapva kapok hát Bassziszt hívásán, és beállok az ő műhelyébe: lámpaernyő-festőnek.

Életemben először dolgozom mint igazi munkás, egy igazi műhelyben. Megtudom, mit jelent télen fél nyolcra a Budafoki úton lenni és fél hatig dolgozni, fél óra ebédidővel. Ez családi és baloldali műhely, ahol én a legmagasabb órabért kapom, és ahol szeretnek. A főnök, Bassziszt elvtárs néha negyedóraig is áll a hátam mögött - szeretem nézni, ahogy dolgozik, mondja, és büszke rá, hogy mióta az elvtársnő fest nála, nincs két egyforma ernyője. Nincs hát, mert engem szórakoztat, ha az egyikre őszi tájképet festek realisan, a másikon üvegfestményszerű a megoldás vagy iniciálás, a gyerekszobába való ernyőn medvék kergetőznek, vagy kiskacsák fürdenek, vagy csak tarka pöttyök ugrálnak. Megtanulom, hogy szappanba mártott ecsettel az olajos papírra is lehet festeni, de azt is megtanulom, hogy milyen a havas Budafoki útról

becsapódó szél illata, amikor Bandika, a kifutó tízóraiért megy, s micsoda fellélegzés, amikor megérkezik a parizerekkel, szalonnákkal és zsemlékkal, és Márton főnök elkiáltja: „Tízórai, fájront!” Pici ez a műhely, egyetlen helyiség, alatta pince, itt Márton főnök húga és sógora dolgozik. Bandika, a kifutó is rokon, aki Józsának, a kisegítő, ugyancsak rokon kislánynak udvarol. És erre ők is feljönnek a pincéből, s a nagy szabóasztalon mindenkinek odaadja Bandika a zsíros papírjait, s a nép bicskára kap. Én szombaton délből kapom a heti bért, „mint az igazi munkások” nevet Márton főnök, és hozzáteszi: - Csak maga nem viszi a kocsmába, mint, sajnos, a szervezetlenek nagy többsége, még sok felvilágosító munkánk lesz majd, ha... - Nem fejezi be a mondatot, mindnyájan tudjuk, majd ha vége lesz a háborúnak, győz a Szovjetunió.

Azért persze tartom a szoros kapcsolatot a kerámiaműhellyel, mert buzgón szervezzük a március tizenötödiki tüntetést a Petőfi-szobor előtt. Milyen sokan vagyunk! Csepel, Pesterzsébet, Angyalföld, egyetemisták, diákok. A Duna-part is feketéllik az emberektől, a szobor előtt kórus szavalja a *Talpra magyar*-t, német- és háborúellenes jelszavak szakítják meg a *Himnusz*-t, kis Petőfi-jelvényt nyom a kezembe valaki, de rengeteg ember hajtókáján már ott van a nemzetiszínű szalaggal együtt. Sokan a villanypóznákra kapaszkodtak fel, Miklós, Rédner Márta férje a mögöttem lévőre mászik fel, s invitáló mozdulattal nyújtja le a kezét nekem, de már nincs időm, az Eskü tér és a Duna-part felől lovas rendőrök rohannak közénk, s a kardlapot se sajnálják. A tömeg megkavarodik, én is futni kezdek, nemigen úsznam meg szárazon, ha most elkapnának, s a Wurm utcában beugrom egy kapu alá. Abban a pillanatban hátulról megragad valaki, teljes erőmből próbálom kitépni magamat, kiáltani nem merek, csak védekezem, rúgok, ütök, de a „támadó” sokkal erősebb nálam, azonkívül befogja a számat, csak suttogja: - Hallgass, segíteni akarok, én is ott voltam, gyere. - Volta-képpen csak akkor hiszem el, hogy nem hekus, mikor az első emeleti melléklépcső sarkában megállunk, cigarettát dug a számba, ő is rágyújt.

- Én vagyok itt a vice - mondja, nevetünk mind a ketten. Jól megnézem, úgy viceházmester ez, mint én.

Azért is a Petőfi-szobor felé kerülök haza, szeretném látni, mi maradt a csatatéren. De csak a rendőrök állnak, elég sokan, komolyan, mint a faszentek, a szobor körül és a Duna-parton, a téren pedig nyeles seprűkre szedik az utcaseprők lócitromokkal vegyesen a röpcédulák maradványait, és stílusosan szemerkél is valami darával kevert esőféle, mint Petőfiéknél. Sajnos nem érdemeljük meg az összevetést, még egy árva Táncsicsot sem szabadítottunk ki, pedig akadna egy-kettő ez idő tájt is.

Közben azért erősen készülünk mi is valami komolyabb haditettre. Kiállítás rendez a Csoport a Szocdem Párt Magdolna utcai helyiségében. Engem küldenek Szakasitshoz, hogy adja kölcsön a „Szabadság és a Nép” című freskópályázatra beérkező művek és a Csoport képeinek a kiállítására. Rövid, de intenzív veszekedés után meg is adja Szakasits, tiszta szívből ordítunk egymásra, máig tisztelen és csudálom érte, hogy nem hajította ki azt az orcátlan taknyost, aki voltam. A kiállítás enyhén szólva népfrontos, az égvilágon mindenki küld be vagy freskóvázlatot, vagy képet, van, aki szívből, van, aki csak azért, nehogy kimaradjon valahogy, ha fordulni talál a szél. Magunk ragasztjuk a vendégfalakat, pucoljuk az ablakokat, keretezzük a képeket. Fekete Nagy Béla teljes mérnöki zsenijét beleadja a belső tér tökéletes kihasználásába, emellett a békeangyal feladata is neki jut, mert természetesen tüstént össze- veszünk egymással: a prolet-kultos szárny nem óhajt együtt szerepelni az „absztrakt”-okkal - atyaúristen, absztrakt! -, nevetőgörcsöt kapna egy mai absztrakt ezektől a bárányszelíd, szürrealistának is csak némi jóakarattal nevezhető, mindössze a „maiság” fuvalatától megérintett képektől.

Mégis, a kiállítás szép lesz, és valahogy egységbe is fogják a freskótervek - én mindenesetre életem legrosszabb képét festem meg freskóterv gyanánt - hiába, a meghatározott téma nem nekem való, nem is lesz az soha.

A megnyitóbeszédet maga Szakasits mondja, és annyian vannak a megnyitón, hogy a folyosón egy gombostű sem fér el. A rendőrség harmadnapra bezárja, a nyilas sajtó üvöltve vért és elfajzott művészetet hörög, az én *Kofahajó* című képem miatt még parlamenti interpelláció is elhangzik, a fene se tudja, miért idegesíti Rajniss urat négy, kosarára boruló, egymás hegyén-hátán alvó asszony; festeni még alig tudok, az igaz, de a kompozícióhoz már értek, csak attól félek, hogy nem a művészeti szempont az, amit kifogásolnak és felháborítónak tekintenek. Lehetséges, hogy fáradtak a megoldott kendős alvó parasztasszonyok, és nem tündökölve ölelik a kévét, vagy egészségtől kicsattanó arccal szedik a markot? Ejnye, ejnye. Nem tudom, hogy a kiállítás, a tüntetés vagy a háború okozta elkeseredés s a frontról jövő katonák destruktív beszámolóit okozzák-e, de a rendőrség kezd kissé aktívan viselkedni.

Márton főnök fejkavarva áll meg mögöttem, s lehív a pincébe: anyagot hoztunk, nézze meg.

- El kell küldenem - mondja -, nem is hiszi, mennyire sajnálom. De csapkod körülöttünk a mennykő, nem akarom, hogy baja legyen, most a diákvonal a biztonságosabb. Menjen vissza a kerámiába. Nem pártutasítás, de higgyen nekem.

Mint évek múlva kiderül, valószínűleg az életemet köszönhetem Bassziszt elvtársnak, aki az egész lámpaernyőműhelyből egyedül marad életben a nagy soroksári lebukás börtöneiből egyenesen a német haláltáborba hurcolt foglyok közül. De a Csoportból is elviszik Sugár Bandit és Goldmann Györgyöt és Juhász Palit, egy ugyancsak Bandika nevű ifit, ezek sem kerülnek haza. Behívják Csömörít is. De még van annyi ideje, hogy velem együtt végigrohanja a Csoport tagjait, „leadni a drótot”. Mert Nolipa pesterzsébeti lakásán vannak elrejtve a Csoport legfontosabb dokumentumai, fotók, jegyzőkönyvek. A dokumentáció kevésbé fontos anyagát egy szálíg én veszem magamhoz - ne maradjon egy név se, egyetlen iskolanapló se. De Csömöri kiszedi a kezemből: nekem úgylis mindegy, holnapután bevonulok, s a Műhelybe rohantunkban a Margit híd korlátjánál áthajol, fél kezével átölel engem, a másikkal kinyitja a ballonja szárnyát, s a Dunába szórja az egészséget. Hm, hm, egy hülye szerelmespár elejt ölelkezés közben egy papírcsomót, Csömöri még a fejéhez is kap, de csak egy nő neveti el magát a járókelők közül: annyi baj legyen, fő a szerelem, ugye? Hülyén büszkék vagyunk, hogy sikerült megsemmisítenünk a bizonyítékokat, mintha ugyan le lehetne tagadni bármit is, majd ha elszabadul a pokol. Tény azonban, hogy az épp szabályosan katonaköteleseket behívják ugyan, de a Csoport minden tagját nem szedik össze.

Béla szokatlanul komolyan ül fel az asztalra az égetőkemence mellé.

- Mindennel leállni, megértettétek? Különösen annak, aki fekete. Nagybaczoni Nagy Vilmos segíteni akar, nem kell rontani a hangulatot, úgylis rühellik, hogy emberséges a pasas. Én tiszta vagyok, mint Tóbiás pokróca, ha kell valamit csinálni majd szólok. Egyébként a véés mehet, a csomagok is a katonáknak. Te meg, Heki, ne izgulj, a Ló és társai el lesznek látva. (Ló - rendes neve nem tudatik, Heki fiúja, a Csillag-börtönbe került Soroksár után. Mielőtt külföldre vinnék őket, Heki női ruhában kiszökteti harmadmagával, s idehaza bújtatja a háború végéig.)

De most még teljes a reménytelen sötétség körülöttünk. Odakint a Szovjetunióban vérzik a II. magyar hadsereg, Jóska kint van büntetőszázadban, s egyetlen csomag sem éri el, amit küldök neki. Juhász Pali is ott van, Bán Béla is, jaj, Donáth Gyurka is. A doni áttörés után két hét szabadságra hazakerülő Korniss elképzelhetetlen szörnyűségeket mesél, már amikor megjön

a szava, mert egy hétig csak alszik, sír és káromkodik. A hazakerülők beszélnek. A németek puskatussal verik le a kocsijukra felkapaszkodó magyar katonák kezét, minden járművet és készletet elvesznek tőlük, a mi katonáink a nyári felszerelésük rongyaiban vánszorognak gyalog a hóban a harmincfokos hidegben - mi lehet a munkaszolgálatosokkal, ha a katonákkal is így bánnak. A katonák csak káromkodnak vagy köpnek a rádió németdicsőítő vagy arcvonal-kiegyenlítő híreitől, terjed a németellenesség a városban, mint a prérítűz, hiszen majdnem mindenkinek van valakije a fronton.

Csakugyan leáll a külső mozgalmi munka, csak a Békepárt, a Népfront meg a véletlenül itthon maradt emberek járnak be a Műhelybe, s a nagy hasú égetőkemence mögé húzódnak, tárgyalnak, s mentik, bújtatják, akiket lehet, ellenálló orvosok fektetik kórházba s rejtik az embereket. A Műhelyben állandóan szól az angol s orosz rádió, Béla jegyez és informál, Sztálingrád után már könnyebb a levegő. De a kinti, munkaszolgálatos alakulatban vagy büntetőtáborban lévő emberekről nemigen hallani. Végre 1943 szeptemberében hírt kapok Jóskáról, Miskolcon van, karanténban, október tizenhatodikán lehet először meglátogatni, sokízületi gyulladással került haza. Még nincs antibiotikum a világon, Mária Béla (író, orvos, jó barát, elvtárs) azt állítja, a jugoszlávoknál van ilyesmi, címet is ad, ahová fordulhatok, ha át tudok jutni, megpróbálom Szegednél átjutni a határon, de nem sikerül. Miskolc az első olyan állomás, ahol a „harctéri beteg”-eket fogadják, a város valamennyi iskolája hadikórházzá alakul, én leköltözöm, s beállok ápolónőnek, hogy Jóska mellett lehessek. Nem kell sem igazolás, se semmi, elvégzek egy másfél hetes elsősegély-tanfolyamot, mindenkit ujjongva fogad a kórház, aki hajlandó megfogni egy ágytálat, vagy akár ideiglenesen is, de bekötni egy sebet. Ha eddig nem tudtam volna, mi a háború, most megtudom. Karját, lábát, fél szemét, fél állkapcsát vesztett fiatal férfiak tömegét ömleszti ki a kórházvontat, de valamennyi szédült a boldogságtól, hogy hazakerült, s hogy ágyba fektetik, és megpróbálják összefoltozni. De sok a kifoltozhatatlan is, a halálos beteg, vígan cigarettázik a tüdőbajos, van, aki éjjel-nappal eszik, az étel csak átfut rajta, hetekbe kerül, míg emésztetni tud rendesen, ha ugyan tud majd valaha. És nincs kötszer se, kinin se, morfium se, semmi, tépést csinálunk, mint 1848-ban. De persze nem vagyok alkalmazott a kórházban, csak „segítek”, hát bőven van időm megcsinálni az új „pártmunkámat”. Négy mesét illusztrálok, ismeretlen szerző művét (később kiderül, hogy Ságvári Endre írta őket), természetesen illegálisan adja ki, aki kiadja, én csak átadom Fekete Bélának, ő továbbítja. És újra kiadja Binét és Aszódi a *Versek könyvé*-t, most már nyolc rajzzal, azt is Miskolcon csinálom meg, a kórház után. Dr. Kelemen Ilona kommunista - vagy szimpatizáns? ebben az időben már összefolynak ezek a dolgok - odavesz magához lakni, és segít ellátnom Jóskát, akiről lassan kiderül, hogy menthetetlenül megviselte a szívét a sokízületi gyulladás - endocarditis lenta, közli velem Mária Béla, és sürget, hogy jöjjenek föl Pestre, halálos, segíteni nem tudok, a németek bejöttek, bizonyos, hogy lebukom Miskolcon, ha makacsul ott akarok maradni végig, semmi értelme. Ellenállok, amíg bírok, de végül is Fekete Béla értem jött, pártutasítás, mondja, máig sem tudom, nem hazudta-e csak, hogy elcipeljen és megmentsen, a párt igazán nem szokott ilyen gondoskodó lenni. Lásd „mit higgyünk el a rendőrségnek” - első lebukásom szép emlékei, hiszen eszükbe se jutott kioktatni a védekezésre. Igaz, arra sem gondolhattak, hogy akadjon olyan vidéki liba, aki úgy képzei, hogy a rendőrség a rend őre, paraszti tapasztalatai csak a csendőrséget gyűlöltették meg vele.

A németek megszállta Pestről Tauber Blanka elvtársam tanácsára ügyesen elbújok, mégpedig a világ legmulatságosabb, legszebb és legszegényebb falujába, soha illegalitásban élő kommunista olyan boldog nem volt, mint én Bajóton. Végtelen mulatságomra a falu buzgón agitál engem:

- Gyün a sok varnyú, majd ki lesztek hánnyal, ganajok, ha begyűnnek az oroszok - ezt a Szentkeresztre vonuló kispapok után morogják, sajnos, kétségkívül ateisták, megszokták a francia és belga bányákban az ateizmust, a nagy munkanélküliség idején a fél falu, mai szóval vendégmunkás volt Nyugaton.

- Átvezetjük éjjel a hegyeken, elvtársnő - közli egy bányász, aki véletlenül meglátta a hegyről, hogy csendőrök jönnek be hozzánk, de csak merő kedvességből hozták el a Nagy Etelnek címzett levelet a postáról, nem értem jöttek.

- Gyer már, Ágnyis, vigyünk ki a nyergesi útra egy kis ennyivalót, erre hajtják a zsidókat a nímetek, annék egy kis tejet valamék asszonynak, amik gyerekkel van. Gyűjjön maga is, Etánk.

Ők visznek ennivalót! Hiszen nekik sincs. Sohasem láttam ilyen szegény parasztokat az Alföldön. Kásaleves, cibereleves, darás tészta, krumpli, bab, potyókaszilva, kukoricával és zabbal kevert kenyér még jó, ha van. A tej ritkaság, valóságos csemege, nagyon kevésüknek van jószága. Leginkább még kecske akad, az ellegel a fűvön, a hegyoldalon, kevés a takarmány.

Panni értem jön október tizenharmadikán, az oroszok átjöttek a Kárpátokon, jönnek háromfelől, legyünk csak együtt Pesten, nehogy elszakadjunk egymástól. Óriási stratégiai érzékkel minden eshetőségre számítva már három hónapja bejelentett Korniss Irén néven Gyuri bátyám egyik szaktársánál, nagyon jól tette. Ugyanis Pista megtudta Kálnokytól, hogy Vas Istvánné Nagy Etel, a volt felesége még most is, öt évvel a halála után a feketelistán szerepel, még hozzá a leánynevén, és én - szerencsére tudtomon kívül - majdnem olyan veszélyben voltam Bajóton, mintha a saját nevemet használtam volna. Épp jókor érkezett, október tizenötödikén, Horthy kilépési kísérlete után előnti Budapestet a nyilas hullám - hullám? a szenny és mocsok áradata. Ezt már leírtam a Bálám szamará-ban, nem tudom megismételni, de nem is kell. Az ötödik kerületi zsidótlanítási körzetvezetőnél lakom (Aczél György lakását, az egyetlenét, aki befogadott a baráti körömből, ez az úr igényelte ki), Pista jó helyen van Ottlikéknál, bátyámat, Gyurit valahol a Dunántúlon hurcolja a hadigépezet, Kornisst is, Jóska már nem él. A Műhelybe be-benézek, míg december hetedikén zárva nem találom, ők is elbújtak. Csak a nyilasok szaporodnak.

- Egy politikai párt, amely bútor- és ékszerablással foglalkozik - mondja elismerően Kun Miklós, s azzal, hogy véletlenül összeakadok vele az utcán, már meg is van a kapcsolat az „ellenállással”. Most aztán beáll a legmagasabb lángra csavart romantika. Hát lehet elbújni egy körülfalt városban, ahol senki sem tudja, hogy ki kicsoda? Ősnemesi családból származó csillagász barátunkat egy nyilas járőr elfogja, s a fizikai igazoltatásánál kiderül, hogy a szülei egészségügyi szempontból még csecsemőkorában eltüntették az árját a zsidóktól megkülönböztető apró bőrdarabkát - viszik is mindjárt a Duna-partra agyonlőni. A mafla csillagász azonban megbotlik egy felperdült villamossínben, tápázkodtában megkerül egy lámpaoszlopot, s kilép a sorból. Én röpcédulákkal teli batyuval ballagok a Lajos utcán, s egy német autó invitál fel barátságosan, s el is visz - a nagynénémhez ugye, aki Óbudán lakik. De visszafelé gyalogoltomban egy szépen dekorált magyar főhadnagy áll meg mellettem a kiskocsijával, szélesen vigyorogva. Valahonnan ismerős, a fene egye meg, nem tudom hová tenni, eszemben sincs megkérdezni a nevét, nem mondja meg persze, viszont látom, hogy ő is ismer engem. Csak búcsúzáskor, mikor csokoládét dug a számba, szólal meg:

- Nézd, itt egy kis anyag, tudod, ugye, mit kell vele csinálni?

- Hát... gondolom - mondom habozva -, de hát ehhez kettő ember kellene, lehet? - Robbanószer, „tri kettő”.

- Persze, a zsinór háromperces. Holnap délután nézd meg az újpesti hídnál a telefonfülkét, a Kovácsok második oldalán lesz a társad meg a találkozóhelye, érted?

- Igen, de honnan tudom, hogy milyen vonat? Hátha magyarok.

- Csak sínek, ne okoskodj. És tehervonat anyaggal. Van vasutasunk épp elég, ők tudják, mire jó, használják is szépen, és értesítik a vezetőt.

Persze gyalog megyek ki Újpestre, meg is találok a Kovácsok második oldalán a címet. A Ferencvárosi pályaudvarra megyünk, a társam zömök, bajuszos, idősebb ember, csak bólint mikor meglát, s a vállamra ver barátságosan:

- Nem akadt jobb, csak te? - kérdezi, de nem vár feleletet. Igaza van, félek nagyon. Főleg a szagtól. Sűrű füst és olajszag, fojtó. S embert sem szeretnék ölni.

- Ne félj - mondja a bajuszos -, akárhogy is, de nem engedjük kivinni a főműhely gépeit. Csak ilyen kerülő úton megy a dolog. Tegnap is megcsináltuk a tizenkettő harminccsal. Összepakolták ezek a disznó svábok, csak látnád, milyen rendesen, ládákba, tömítőanyaggal, és minden ládára ráírták, mi van benne - leshetik, hogy megkapják. - És mintha bűvész lenne, előhúz egy krampáskalapácsot - ő mondja, hogy az, én még nem láttam ilyet.

- Én majd beverem oda, ahol két sín összeér, s te húzod a zsinórt, s meggyújtod, van gyufád? Aztán rohanj. Én meg ordítok, hogy mit keresel itt, futok utánad én is, mintha meg akarnálak fogni. De nem találkozunk, eredj szépen haza. S ha hivatalos ember megállít, mondd, hogy valami disznó idecsalt, bántani akart, megijedtél, s nem nézted, hová futsz. Mert ide nem jöhet idegen. Megértettél mindent? Nincs időnk itt vacakolni.

- Meg, de ne haragudjon, hát miért nem éjszaka csináljuk?

- Nem a te eszedhez való az, lányom. Hát a svábok éjszaka pakolnak, s az éjszakai műszak hajnalban adja le a drótot nekünk. Holnapután gyere újra, s ha nincs drót, minden másodnap, míg a „cukor” el nem fogy. Vigyázz, nem én leszek veled legközelebb, hanem egy kék sapkás fiatal muki. De most már tudod, gyerünk.

Micsoda absztrakt vidék. Semmi sincs itt az égvilágon, csak összevissza futó sínek és a keserű, fojtó szag, valahol messze a ködben egy lapos, hangárszerű, ablaktalan épület, s mögöttünk egy szép rendesen felrakott óriási máglya, talpfákból.

Még egyszer sikerült megcsinálni a „kék sapkás mukival”. Harmadik alkalomra nem került sor, a címet rejtő telefonfülke helyén összegömbölyt fémroncsokkal teli hatalmas lyuk ásított. Sajnálkozva szórtam a Rákospatakba a „cukor” harmadik, negyedik adagját.

Most már teljes a körülrzárt Budapesten az ostromállapot. Az időnként megjelenő Aczél György súgja meg, hogy két francia hadifoglyot is rejt az ötödik emeleti Lurie-né lakása, beszélünk is velük, de csak a Kiska (Kisegítő Karhatalmi Szolgálat) tud csinálni egyet-mást. Autót szereznek, embereket rejtenek, és például nem ismer fel engem az a fiú, akivel negyedik éve lakunk egy házban, és persze mindent tud rólam, azt is, hogy eltűntem, és június óta nincs hír rólam. Bejön a Kiska-csoport, mindenkit igazoltatnak, a fiú komolyan olvassa félhangon, morogva: Korniss Irén iparművész, erdélyi menekült - sajnálkozva csóválja a fejét, a szeme se rebben. Éjszakánként autók rohannak, fegyverek dörrennek, házigazdám társa és gyilkos-cimborája átlőtt kabátban ugrik be: „Rám lőtt egy disznó.” Gúlákban áll Szömörce testvér előszobájában (vagy inkább az Aczéléban) a kézigránát, pisztoly, lőszer, de persze én nem használom. Azért egy pisztolyt zsebre dugok, ha mégis elkapnának, legföljebb magamat lövöm agyon, unom én ezt a sok gyilkolódzást, egy asszony ne öljön, nem illik az. Mikor

végre elesik a Pannónia utca, s Szömörce testvér elmenekül, segíték is neki, át nem öltöztethetem ugyan, arra nincs idő, de fedezem a visszavonulását, míg átkecmereg a hátsó kerítésen a Duna felé. Kapok is érte a fejemre később, hiába védekezem azzal, hogy én nem szolgálatok ki senkit az ellenségének, akármilyen disznó és gyilkos is, szeretem az ilyesmit a sors ítélőkezére bízni.

És most itt vannak az oroszok. A belépő három katona közül az egyik lány, hozzám fordul, miután a kitárt karomba esve összecsókoltuk egymást.

- Patyifon - mondja, és mutatja is a kezével a lemez forgását, és dúdol hozzá. Ó, istenem, micsoda hadsereg - gondolom -, hihetetlen! Jön be az „ellenség”, s első kívánsága az, hogy zenét hallgasson, hiszen köztudomású, hogy milyen zenekedvelő nép.

- Gyere, szívem - fogom meg a lány kezét, s odavezetem Aczél pompás, legmodernebb gramofonjához, amin eddig a nyilasok csak a Gyöngyhalászt és egyéb divatos slágereket játszottak, s felnyitom az ágyamat, ahová Aczél csodálatos lemezgyűjteményét dugtam el előlük, népzene, preklasszikusok, Bach, Chopin, Mozart, teljes operák, minden, körülbelül kétszáz darab, s intek a lánynak, hogy válassza ki, mit tegyünk fel. A lány odapillant, aztán szép rendesen lecsukja a készüléket, hóna alá csapja, a tűtartó külön dobozt zsebre vágja, s kísétál az ajtón, kedvesen mosolyogva int vissza. Tátott szájjal bámulok utána. Elég kövér kislány, az első katonalány, akit életemben láttam. Kitűnő, puha csizma, könnyű, vastag kabát (pufajka) s katonasapka, alatta látszik, hogy a haja vastag koszorúba fonva keretezi a fejét. Utánalépek, valami önmagamot nyugtatni akaró zavaros érzéssel, hogy biztosan csak itt a kapualjban vagy az utcán akar játszani, a társaival együtt, és ott a lemez is, de mire a kapuhoz érek, már nyoma sincs, s egy dzsip éppen elpöfög.

- Nem tudtam megmenteni a gramofonodat - mondom bűnbánóan a másnap megjelenő Aczélnek, de neki nyilvánvalóan már vannak tapasztalatai, mert jót nevet, csak legyint, s összecsókolódzunk az egybegyűlt ház őszinte bámulatára, eddig ugyanis azt hitték, no csak jöjjön meg a házigazda, majd elintézi ezt a két ribancot, akik egy követ fűjtak a nyilasokkal. Jó, hogy át nem adtak az oroszoknak, igazán.

Mit csinál egy illegális kommunista, ha felszabadul? Kapja a leckéket és a pofonokat, úgy kell neki. Visszaköltözünk Pannival a Visegrádi utcai lakásunkba, s a belőtt ablakú, jéghideg szobából lemegyünk a pincébe egy fél zsák krumplival, se égen, se földön nincs egyebünk, lakásunk tökéletesen ki van fosztva. Kék Ferenc a második emeletről közli, hogy ő a párt megbízottja, a házbizalmi, s a krumplit el kell osztani, mert létfontosságú élelmiszer. El is osztja, de a cukrot, befőttet, csokoládét, ami a többieknek van, azt nem. De még ez sem elég nekünk, következik a kollektív kenyérsütés. Borzasztóan le vagyunk gyöngülve, de azért én is dagasztok egyszer kenyeret a közös lisztből, majd beleszakadok, de hát összesen négyen vagyunk a tizenhét lakó közül, akik tudunk kenyeret dagasztani. Amikor azonban kiderül az elosztásnál, hogy mennyi jár nekünk, Panninak meg nekem, belőle, felhagyunk a közös pinceélettel, s inkább visszaköltözünk a jégkamrába - január végén csak nem fagyunk már meg. Megyek, megkeresem a Pártot, úgyis illik, hogy jelentkezzek, s a Párt bizonyosan nem ilyen, mint ez az alantas legkisebb szerv - ha ugyan a fenséges Kék úr csakugyan az, s nem önmaga nevezte ki magát. Meglepetésemre egy olyan kolléganőbe ütközöm, aki mélyen lenézte a Csoportot, s noha pontosan tudta, hogy mióta „vagyok benne a mozgalomban”, hiszen a testvére együtt bukkott le velem, vadonatúj irhabundában libegve s szemmel láthatóan nem szédülve az éhségtől, mint én, azt kérdezi tőlem a bódítóan bablevesszagú folyosón:

- Hát te mit keresel itt?

Csakugyan, mit keresek én itt, ahol két katona őrzi a bejáratot, párnázott ülógarnitúrákat cipelnek fölfelé a lépcsőn, és egyetlen ember sem olyan rongyos, mint én? Megfordulok, válasza sem bírom érdemesíteni a hölgyet, s megyek a főiskolára, hátha ott megtalálom a többi rongyos festőt.

Ott még „igazi” minden. Dési Huber Stefike, aki jéghideg szobában, kendőkkel körülcsavarva, százfelé rángatva intézkedik, megölel, megcsókol, tüstént ad munkát (lakást keresek egy kollégámmal együtt a kibombázott képzőművészeknek), és elutasít a Jókai utca elején működő művészeti népkonyhára. Ott mindennap adnak egy bögre levest s hetenként egyszer két deci olajat és köleskását, babot, olykor lisztet vagy más hasonló finomságú élelmi cikket is - óriási dolog. Stefike ugyanis tudja, hogy a képzőművészek legtöbbje eddig sem lubickolt a jólétben, nemhogy tartalékjuk lett volna - a mi kamránkban például három, kukacoktól nyüzsgő bucit (háborús kenyérféle) találtunk, igaz, hogy a véletlenül betoppanó Peti Sándor, a színész, nyugodtan megette mind a hármat, de persze előbb az ablakpárkányról lerázta a kukacokat az udvarra. Aztán már február végén megalakulnak a kerületi pártszervezetek, ahová természetesen jelentkezem, s újra ér egy kis meglepetés, mert kérdőre vonnak, hogy mit dolgoztam, hol és kikkel, bizonyítsam be tanúkkal, és hogy kikkel voltam kapcsolatban. Hogy kik kérdezik? Újlipótvárosi nénik, bácsik, de még mindig nincs annyi eszem, hogy hagyjam a fenébe az egészet. Pistához nem fordulhatok ilyesmivel, nekiugrom Kun Miklósnak, aki fel sem kel a heverőről, míg én izgatottan elpanaszolom neki, hogy hogyan bánnak velem, aztán csak annyit mond: örülj neki. Miklós ilyen közönyös énvelem? Ezt sem hittem volna róla. De nem nyugszom bele, eszemben sincs, fulmináns beszédet vágok ki a konspiráció szabályairól, a diákperről, a Csoportról, az illegális iskoláról, röpcsikről, csak a „cukor” használatát hagyom ki, egyrészt úgysem hinnék el, másrészt már ennyi is túl sok a lecsüngő szájjal bámuló nénik-bácsiknak, akik időnként tapsban is kitörnek - nagyon nem szeretem őket. De hát az egyháznak sem a hívek az igazi képviselői - vigasztalom magamat. Még akkor is vigasztalom, mikor véletlenül találkozom Szabó Ivánnal, s megtudom, hogy megalakult a Képzőművészek Szövetsége, s engem nem hívott senki. - Kiből alakult meg? - kérdezem ártatlanul. - Hát belőlünk, a Szocialista Képzőművész Csoportból - mondja magától értetődően Iván -, persze, persze, hisz te is köztünk voltál, nem?

De igen. No jó.

Az Európai Iskola viszont mindenért kárpótol, mindent elsöpör, itt a Szabadság, itt van végre. Törődöm is én most már azzal, hogy ki mindenki vett részt hol, mikor, miben, fűtyülök mindenre, verjék csak a mellüket, álljanak a fejükre, legyenek tanárok vagy vezető férfiak, sőt nők, de még mennyire! És ez lesz a szerencsém, ez ment meg - hogy mitől? Azt el sem tudtam képzelni, s most már nem is akarom elképzelni, iszonyú. Ugyanis most, az Európai Iskola mámoros tobzódása, a művészeti életben való üvöltő lubickolás és boldogság és összetartás ideje alatt történik meg velem az, amit az első időkben olyan elbámulva nélkülöztem: tudják, hogy ki vagyok, mit csináltam, s „behívnak”.

Gyeplős elvtárshoz a Központba. A lépcsőn piros szőnyeg fut, a kapuban katonák állnak, már az első idők bablevesszaga is elmúlt, hivatalszag van, párnázott ajtók, számozva, bent antik garnitúra, üveglapos íróasztal, egy elegáns lány kávéhoz - mióta nem ittam! Gyeplős elvtárs szivarra gyújt, engem hosszú szopókájú orosz cigarettával kínál.

Valahonnan ismerős az arca, engem mindenesetre ismer, s csakugyan tud rólam mindent, a diákpert, a „Def”-et, Bajótot, a Csoportot, az 1942-es kiállítást, s az is kiderül, hogy Nolipa hívta fel rám a figyelmet. Barátságos, még azt is megjegyzi, nevetve:

- Nolipa azt is mondta rólad, hogy te csak közkatona akartál lenni, igaz?

- Hát hiszen én festő vagyok - mondom -, és, tudod, azt hiszem, hogy tehetséges is.

- No persze. De most nem közkatona leszel, azt kaptunk épp eleget. Külügyi szolgálatra szántunk. Hát nem szeretnél Rómában vagy Párizsban dolgozni? Elvégzel egy diplomata-tanfolyamot, kapsz szép ruhákat, németül tudsz, azt mondd, kicsit franciául, majd megtanulsz rendesen, jó fejed van, és igazán csinos lennél, ha meghíznál egy kicsit - no? Mit szólsz hozzá? Elmondom nagyjából, mi lesz a feladatod.

Mondja. Én közben az enyhén szólva viseltes cipőmet nézem a szép szőnyegen. Hát csakugyan milyen jó volna megnézni, mit csináltak a külföldi festők, akiktől mi évek óta el voltunk zárva. És itthon nagyon nehéz. Mi nem nulláról, mínuszról indultunk, és Pista nem tudja elhatározni magát, megoldás volna, ha elmennék. Panniékat is segíthetném. Még nem laktam soha jól az ostrom óta. Talán még bundám is lenne télire.

És Gyeplős elvtárs csak mondja, mondja az egyre zsírosabban csillogó jövőt. De amit csinálnom kellene érte, azt nem mondja ki a világért sem. Csak azt részletezi, hogy ezzel ki mindenkinek a javát szolgálnám. A hazámét, a Pártét, a családomét, hogy ne lehessen háború többé, ne deportáljanak senkit, se svábot, se zsidót, a világ békéjéért, az ellenség megfélemezésért...

Hát nem. Ezt nem, semmiképpen. Nem tehetem. Én ilyet nem tehetek. Hülyének viszont tettetethetem magamat.

- Á, buta vagyok én ehhez! Jaj, irtóra sajnálom, elhiheted! Itthon most kezdünk szabadon festeni, érted? Hát te nem tudod, hogy ez milyen nagy dolog az „entartete Kunst” után?

És most, ahogy meglágyul Gyeplős elvtárs arca, hirtelen fordul egyet velem a világ, eltűnik a pártközpont, a kávé, a dohányszag, a párnázott ajtók és a tapétás falak, és hirtelen egy hideg, kopott József utcai szobrászműteremben egy szemüveges építészhallgató tartja a szemináriumot, folyton lekapva és újra felrakva a szemüvegjét, az Úristen küldte ezt a kaleidoszkópszeletet éppen a megfelelő pillanatban.

- Emlékezhetsz, milyen buta voltam a te szemináriumodon is!

- Szóval nem vállalod? - Gyeplős elvtárs összerántott szemöldöke semmi jót nem ígér. De mindegy most már.

- Hol a szemüved, már nincs rá szükséged? Lencséd van?

Gyeplős arcára csapja a két kezét, és - ezúttal először - hangosan, szívből nevetni - nem - röhögni kezd.

- Ablaküveg volt - tördeli röhögve -, álcázás! Rettentő nehezen szoktam meg. Látod, milyen jó a memóriád! Kár, meg óriási butaság tőled, hogy nem vállalod. Hülye vagy!

- Az lehet. De festő akarok lenni. Szabadság, szervusz, Szikora.

Hirtelen az akkori neve is eszembe jut, de persze az is álcázás volt, mint a szemüveg. És az egykori Szikora - most Gyeplős elvtárs - nem haragudott meg, amiért visszautasítottam a fejedelmi lehetőséget. Legalábbis nem állt bosszút érte. Csak éppen megszűntem létezni, s nemsokára az Európai Iskola is megszűnt. És én elértem, amire vágytam: közkatona lettem a Képzőművész Szövetség pártszervezetében. Tulajdonképpen még közkatona sem. Csak sokszorosító grafikus, festő létemre.

A többi már mindenki tudja. És megírták sokan, sokszor. Én is.

Inkongruens

- Inkongruens - nyögi Pista, le-fel szaladgál az ajtótól az ablakig, még a fejét is rázza, ahogy rám bámul -, inkongruens, inkongruens, in...

- Ki ne mondd még egyszer! Mit szólnál, ha most fülön fogna Antibarbarus Szarvas Gábor, mint szegény Kosztolányit, mi? Mit mondanál neki?

- Azt, hogy képtelenség, hihetetlen, ez nem igaz, nem illik bele a képbe, nem illik hozzád, nem passzol, nem vág össze a természetteddel, nem telik ki tőled. Mert nézd, ha ezt az üzletasszony barátnőd csinálja, vagy Magdi, vagy akár Marika, az rendben van, természetes. De egy kommunista lány, aki már ült a diákperben, egy festő, aki már volt a katonai bíróság előtt - és ha százszor a felesége vagy is annak a textil-nagykereskedőnek, nem, dehogy, annak a himpellérnek - nem értem!

Nem értem! Hát én értem. Hősködni akartam S. G. úr, a férjem előtt, aki mélységesen lenézett, mert nem értettem a zenéhez, és amilyen hülye voltam, be is vallottam neki, hogy néha a legszebb hangversenyen se hallok egy hangot se, nagyon ritkán tudom követni elejétől végig, azonkívül nem tudtam fenn hordott orral ítélkezni irodalom és művészet felett, nem is szólva arról, hogy az utolsó morzsáig kitakarítottam a tányéromat a vendéglőben, és titokban operajegyet vettem magamnak a Mozart-ciklusra, amit az ő társasága lenézett. Szóval Gé úgy érezte, hogy hiába válogatott ilyen sokáig - harmincnégy éves volt, nekem, a huszonegy évemmel, idős úr -, mégse a neki valót vette el - amiben tökéletesen igaza is volt. Én pedig jó felesége akartam lenni, hiszen Velencébe meg Párizsba vitt nászútra, műtermem volt a Szép utca ötben, és annyi festékem, amennyit akartam. Igaz, ha a férjem hazajött, és engem festés közben vagy az új képem előtt guggolva talált, nem szólt egy szót se, nem is köszönt, csak kifordult a műteremből. Aztán csodálkozott, ha a festőbandám a kelleténél többször tanyázott nálam, újsütetű gazdagságom fényében fürödve - igen, még a szó szoros értelmében is, mert a legtöbbjük fürdőszobátlan albérletben élt.

Hitvány gazember lettem volna, ha nem próbálom megosztani velük, amim van - ők is megosztották velem eddig mindenüket, mindig.

*

- Sójajtsen, kérem. Gondoljon a közállapotokra - mondja az orvos, aki a téli influenzám után vizsgál -, sóhajtsen mélyet.

A közállapotok csakugyan nem megnyugtatók. Hitler közeledik, Ausztria tavaly csatlakozott a birodalomhoz. A bátyámnak, Gyurinak nincs munkája, Panni, a nővérem, óraadó tanár, s én nem tudok nekik pénzt adni, Gétől csak a háztartásra kapok, pedig tudom, hogy „gazdag családba” mentem férjhez - mindenki ezt mondja. Csodálkozva vagy elismerően, esetleg röhögve vagy megvetően. De én ebből csak annyit látok, hogy elsején kapok száz pengőt a férjemtől.

- Elég lesz, Pircsi? - kérdezi -, és én azt mondom: persze. Dehogy elég. Sok vendég jön hozzánk, takarítónőm is van, de ez mégis óriási összeg nekem, szégyellem, hogy nehezen „jövök ki” belőle. Csakugyan gazdag ember a férjem?

Aztán egyszer csak többet is megtudok Gé pénzügyi helyzetéről.

- Kijössz velem a Múcsarnokba? - kérdem eléggé habozva Gét, mert csak egy első kiállítású kollégám megnyitója van, s félek, hogy nem lesz neki elég előkelő a társaság, Gé ad az ilyesmire.

- Nem, menj csak. Hozzám feljön Ödön.

Ödön Gé unokatestvére, régi belvárosi aranyművescsalád gyermeke. Ő is szabálytalanul nősült, Magdi, a felesége, velem egykorú, nyelvtanárnő, s ugyancsak egy szoknyában ment férjhez Ödönhöz. Hallgatja is ezt a felháborító tényt eleget az anyósától, ahogy én is az enyémtől. Persze hogy a legjobb, testvéri, baráti, összetartó szövetség születik közöttünk.

- Jó, hogy nem jöttél ki, hosszú, unalmas beszéd volt, a Jocó képeit meg majdnem mind ismered - kiabálok be már az előszobából, de a kis szobából olyan pokoli zaj hallatszik - mi az ördög lehet? hogy odaszaladok, s aztán dermedten állok meg a küszöbön. Az ablak alatti fal jó négyzetméternyi nagyságban meg van bontva, s a nyílásba most szuszakol be Ödön egy fémdobozt, akkorát, mint a lyuk, s látom, lehúzható fedele is van, mint egy régi íróasztalnak. Kifordulok a szobából, ezt a látványt kétségtelenül nem nekem szánták. A két ember csak bámult rám, nyilván nem vártak haza ilyen hamar.

Este, a teánál, Gé aztán szolgál némi magyarázattal.

- El kell tenni egy pár holmit, tudod, háború lesz, nem lehet semmit sem tudni. Ékszer, aranyat, ilyesmit.

Háború lesz? Biztosan. Csak én, mióta a mozgalmi munkám megszakadt - „már kétszer lebuktál, *fekete* vagy, különben is polgárhoz mentél férjhez, egyelőre hagyd abba” -, nem sokat tudok a világról, csak az újságokból és a kávéházi suttogásokból. És ha ilyen gazdag a férjem, miért nem csináltathatok Panninak új télikabátot, és Gyurinak miért kellett Spanyolországban keresni munkát? Hiszen ott már háború van. És a férjem nem bízik bennem, nem akar beavatni a dolgaiba. Már kétszer is kint aludt egyedül a csónakházban, ott meg Pásztor Lilla a szomszédja - lehet, hogy nem szeret már, és megbánta, hogy elvett? Lehet, hogy ilyen a házasság? Pedig éjszaka minden rendben van. Igaz, nem égszakadás-földindulás, harsonaszó és égzengés, ahogy a lányok mesélték a zárdában, de hát ők is csak úgy hallották, más lányoktól, nem biztos, hogy igaz. Mi inkább csak jól mulatunk. Gének kellene tudni, neki nem én vagyok az első. És gyereket „egyelőre” nem akar, sajnos. Talán akkor az igazi. Akkor égzengés? Én jó felesége akarok lenni, lehet, hogy nem sikerül?

Aztán egy hajnalban arra ébredek, hogy Gé nyitott szemmel fekszik mellettem, nem alszik, cigarettázik. Talán Ulászló ébresztette fel, a sündisznóm, akit még az első napokban szereztem be, amikor rémülten észleltem, hogy ebben az ősrégi, gyönyörű, Szép utcai házban svábbogár van? A svábbogárnak persze azóta nyoma veszett, de Ulászló éjszaka mégis körbekocog a fal mentén, s hajlamos rá, hogy az ágy szélén üldögélőnek szelíden beleharapjon a lábujjába, úgy kell annak, aki éjszaka is felül és cigarettázik. Gé meglátja, hogy ébren vagyok, elnyomja a cigarettáját, felém nyúl, felborzolja a hajamat.

- Ugye te nagyon okos vagy, Piroska?

- Hogyne volnék - nevetek nagyot -, mondjak el egy oldal memoritert Tacitusból? Vagy az asszimiláció vegyi folyamatát, esetleg *A helység kalapácsa*-t?

- Éppen erről van szó, látom, hogy csakugyan okos kislány vagy. Meg tudnál tanulni kívülről három-négy sornyi szöveget, aminek nincs értelme?

- Micsoda? Én vagyok a Tengerszemű Hölgy, és titkos üzenetet viszek a körülzárt Komáromba? A kódot tanuljam meg? Vagy ragasszuk a hegedűm aljára, én meg legyek cigányprímás? Befestjük az arcomat feketekávéval, vagy inkább használjak Len-Lan-Lanolin napolajat?

- Ne bolondozz már mindig Jókaival. Én sose szerettem egyik regényét sem. Különben a hegedű nem is rossz ötlet, tudod-e? És nem Komáromba utazol, hanem Svájcba, a Müllerékhez.

Ősszel voltunk Svájcban egy hónapig. Gé kint is akart maradni, remélte, hogy kap munkát, fényképeket is vitt magával, évek óta fotózik, nekem nem sok érzékem van hozzá, de látom, hogy szépeket csinál. Jártunk is különböző lapoknál a fotóival. Én meg minden este sírtam, hogy haza akarok menni. Én magyar festő akarok lenni, itt hideg a fény, hideg a Limmatt és a Sihl, utálok a beszédjüket, nem szeretem az ételt, és a nőknek nincs szavazati joguk, micsoda szégyen. És mindenkinek pecsenyeképe van, s beledugnak a közepébe egy szalmaszálas szivart. Süssék meg azokat a nagy hideg hegyeiket meg a jéghideg tengerszemeket a tetejükön, havasi gyopárostul, amit leszedni sem szabad, ennél fogva képesek és nem is szedik le. A Fő utcán meg mindenki megáll a bank előtt, ahol a valutaárfolyamok vannak kitéve, s órákig bámulják. És elsötétítőpróbát tartottak egy este, és az utcán ordítottak, hogy „Verdunkelung Knöpfli zu verkaufen”, mindenki vásárolt egy világítógombot, feltűzték, és boldogan sétáltak vele. Könnyű nekik. A levest meg késsel kell enni, mert folyékony sajtból van. Persze van csokoládé, és van Kleejük, de látom a képükön, hogy nekik csak Segonsac tetszik, aki a Paolo Veronese-zöldbe aranyszálakat festett. A bernáthegeyi kutyák érnek a legtöbbet az egész népségből. Azok meg fent vannak a Simplonon, s még csak meg sem szabad simogatni őket, isten őrizz! Meg a Müllerék, a bankház, akiknél elég sokat jártunk. Gyönyörű kis iroda, az előszobában vörös hajú titkárnő, aki rám szól, hogy ne gyújtsak rá, mert Svájcban a hölgyek nem szoktak nyilvános helyen cigarettázni, mert persze én ott várom Gét a külső irodában. Két Müller van, apa és fia, fekete kabátban, csíkos nadrágban, iszonyú kövérek mind a ketten, és amikor be akarunk menni, az ifjabb Müller úr kedvesen mondja, hogy a nagyságos asszony talán várjon kint, az üzleti ügyek bizonyosan untatnák, és elém tesz egy kötés mintákkal teli képeslapot, a tetején egy birka és egy gyapjúgombolyag, amit egy svájci néni gombolyított. Ne maradjunk itt, Gé, drágám, menjünk haza.

Nem mintha lehetne itt maradni, idegen, főleg kelet-európai nem vállalhat munkát, és az állampolgárságot ötévi ott-tartózkodás után és rengeteg pénzért adják csak, ha ugyan megadják. Mégis, mikor hazamegyünk, s utána egyfolytában, Gé azt mondja mindenkinek: én ott maradtam volna, de hát Piroska nem akart.

Az ötszoros szám- és betűhalmazt egy óra alatt kívülről tudom, de azért mindennap elmondom egypárszor. Még elég hideg van, az idén későn jön a tavasz, de a fekete prémkucsmámat Gé leszedi a fejemről. „Valami asszonyosabb kalapot vegyél, ebben nem vagy elég felnőtt!” A kalap, amit beszerezek, tiszta maskara, szalag is van rajta s egy rombusz alakú ékítmény, s a hajamat fel kell csavarni, nem lóghat ki alóla. Perzsagalléros télikabát, fekete csizma - ürítőfestő, aki néhány napra Svájcba utazik, hogy megfesse pesti megrendelőjének a Mont-Blanc csúcsán a jeget vagy a Lac Bleu-t. Mikor a kazettámat a vállamra akasztom, Gé közli, hogy a tartalmát majd adjam át Mülleréknek - ettől azért megrémülök. A kazetta a büszkeségem, nem, nem „közös szerzemény”, én kerestem meg a rávalót még a házasságom előtt, mikor egyáltalán meg tudtam venni, sokáig nem volt rendes olajkészletem. Gyönyörű, sárgára fényezett, paletta, olajos szilke, ecset is belefér, s egy szép erős szíjjal lehet a vállamra vetni.

- Majd odakint veszel bele új tubusokat, amennyit akarsz, van pénzed. Tudod, ott, abban a kis üzletben „Budán”, a folyó túlsó partján.

- Mindet odaadjam?

- Egyszerűbb úgy, nem? Minek válogatni, csak egypárat töltöttem meg - nevet Gé. - Ez a Tengersizű Hölgy hegedűje a kedves Jókaidból. Sok minden belefér egy tubusba. Panninak nem kell megmondani, hiszen akár aznap is visszafordulhatnál, de jobb, ha egy-két napig ott maradsz, a Bahnhof Hotelben vegyél ki szobát, ne a postásnál, ahol tavaly laktunk, legyél úrinő, Pircsi. Hálókocsival utazol odafelé, az esti vonattal, már meg is vettem a jegyed.

A pályaudvaron azért kicsit ideges Gé. Cigaretta és csokoládét dug a zsebembe, elszalad, és vesz egy Bús-Fekete László-regényt: - Legyen olvasnivalód az úton. - Intet: - Vaduzban szállj ki, és vegyél olyan háromszögű lila csokoládét, és fessél szépeket, jó?

A hálókocsi-kalauz hajlong, és felteszi az elegáns olasz szalma kofferemet, közli, hogy elfoglalhatom az alsó ágyat, a felsőben egy bécsi hölgy fog aludni, csak ott száll fel, akarok addig az étkezőkocsiba átfáradni? Még sosem utaztam hálókocsiban, de ügyesen megtalálom a mosdót, ami kifordul a falból, és ásványvizet kérek a kalauztól, ahogy a detektívregényekben szokták a hölgyek.

Nem emlékeztem rá, hogy a bécsi pályaudvar ilyen zajos. Persze mindenütt túlköl a hordárkocsi, nyüzsögve ordít a nép, ahogy megrohanja a vonatot, csikorog és recseg minden, pufog a gőz. De itt meg a tetejébe állandóan bömböl a hangszóró, és bömböl valami eszeveszett katonazene. Nem látom, de hallom a vezényszavakat és ütemes lépések zaját - és ennyi rengeteg zászló! Alig van köztük osztrák, de omlik lefelé minden szabad falfelületről a hosszú piros zászló, közepén fehér körben a fekete szvasztika. Most horogkeresztnek hívják.

A bécsi hölgy franciául köszön, én álmosan mormogok vissza. Rózsaszínű pizsamára vetkőzik, hosszan krémezi az arcát, felcsavarja és édes kis fehér kendővel köti le a haját, felmászik ügyesen, s már csak a kis kék lámpa ég, aztán valamikor hatalmas csattanással beugrik egy vékony és egy vastag német, az ő karjukon is ott a szvasztika.

- Malerin - bök a kazettámra. - Prachtvolle Gegend, Schweiz! - Azt elhiszem. Jó volna, mi? De ezzel vége is az alvásnak. Minden állomás ordít, fene tudja, mit eszi a fene őket, mélységes éjszaka, szerencsére ritkán áll meg ez a vonat. Az Orient expressz. De mikor egy nagy állomáson nagyot üvölt egy hangszóró, valósággal kiesek az ágyból. Légitámadás, vagy gengszterek rohanják meg a vonatot? Nem, csak a szomszéd sínén álló vonatra zsúfolódik fel rengeteg barna inges német. És úgy látszik, mégsem olyan egyszerű felszállás ez, mert tömeg kíséri őket, s a Heil Hitler, amit először hallok ilyen mennyiségben, szinte fölfordítja a mi vonatunkat is. Kinézek, a mi kalauzunk is áll, és tiszteleg, és más fejek is kidugódnak a folyosóablakokon - de a legtöbb faarccal húzódik vissza. Szél fúj, ezer hosszú, felülről-lefelé zászló csattog.

Kiszalad a számon egy sajátosan magyar káromkodás - már nem bírom visszanyelni, igaz, Pesten senki sem szállt be ide, de mégis - ilyen hülyeség. De még mielőtt megijedhetnék, már a nyakamban lóg a bécsi hölgy, ölel, csókol, és összekrémezi az arcomat:

- Hát miért nem szóltál, hogy magyar vagy, az isten áldjon meg!

- Franciául köszöntél - törülközőm ki a karjából.

- Nem is németül, hogy dögöljön meg ez a ronda banda, aki nem hagy elaludni!

- Pesti vagy? Hogy hívnak?

- Katicának, az Aradi utcából, de Bécsbe mentem férjhez, most Párizsba utazom divatbemutatóra, szalonunk van a Singer-strassén.

Dehogyarunk már elaludni. Ülünk az én ágyamon, Katica konyakot szed elő, és csokoládét, és akkorákat nevetünk, hogy hempergünk az ülésen, mert a felső ágyat a falba csukjuk, így kényelmesebb, különben is már szürkül, nem érdemes lefeküdni, egy vonaton utazunk, nekem az az érzésem, hogy egy cipőben is járunk, ugyanolyan cél felé.

Felhőtlen barátságunkban mindössze egyetlen veszélyes pillanat akad, amikor Katica meg szeretné nézni a kazettámat.

- Úgy imádom a színeket, milyen jó neked, hogy ilyenekkel dolgozol, nem hülye kövér nőket próbálsz csinosabbá tenni, ugye megnézhetem?

- Hogyne, de hát ezek tubusban vannak, nem nyomhatom ki, csupa olaj lesz a kezünk, és itt nincs terpentin, hogy lemossuk!

De persze azért kinyitom.

- Elmondom a nevüket - ajánlom -, az van olyan szép, mint a színük - és már sorolom: Cink-weiss, kremzerweiss, nápolyi-sárga, kadmium, kadmiumorange, cinóber, geraniumlakk, kármin, violalakk, violet magenta -

- Ezt mutasd meg igazán! Nem nyomjuk ki.

Halálmegvetéssel lecsavarom a kupakot, lepattintom a pici parafa lapot, s hogy Katica odakap, orvul megnyomom alul a tubust, persze hogy telefröccsen a keze a gyönyörű lilával.

- Juj!

- No látod? Most moshatjuk, ha bírjuk, ezzel a ronda kis szappannal!

Egyébként én is nagyon szeretem a magentát, olyan, mint a lila árvácska bársonya. De ezek után több tubust nem kell már kinyitnom. Van Dyck-barna, caput mortuum, nedvzöld, oroszöld, kobalt, akvamarin. Úgy elszemtelenedek, hogy kinyitom az akvamarint, csak úgy csillog ki a mélységes kékség a pici nyíláson, de Katica már nem nyúl utána, nevetve mutatja a körmét: a piros lakkozás alatt sötétlila az ujjá hegye, ott nem jött le a magenta.

Vaduz. Hatalmas fekete hegy alatt kicsi állomás, elképesztően tiszta és üres. Svizzer miilich... sokoladee - kis büfékocsit tol egy ápolónőszzerű lány, senki sem száll ki. Fülig temetkezünk a csokoládés fındzsába, Katica croissant-t is vesz mind a kettőnknek, a határőr csak mosolyog, legyint, még az orrunk hegye is csokoládés, itt két kislány issza a csokoládét, az egyik aranyzóke, a másik fekete.

- Jaj, mikor jössz visszafelé, jó volna megint együtt utazni, én egy hét múlva jövök az estivel - búcsúzik Katica, ahogy Zürich felé közeledünk.

- Nem tudom, a fene egye meg, nem tudom, hogy leszek készen, persze hogy jó volna. És akkor majd cserélünk, én alszom a felső ágyban. - Puszi, puszi. Ugyan ki lehet Katica, és ugyan ki vagyok én? De aztán úgy alakul, hogy nem Katica lesz az útítársam, nem „Katica” az Aradi utcából.

Azért is szép fürdőszobás szobát veszek ki a Bahnhof Hotelben, hosszan, élvezettel fürdök, s felhívom a Müllereket. No most aztán másként fogadnak, bent a szentélyükben, talán az „asszonyos” kalap teszi, amit a biztonság kedvéért a fejemen hagyok, csak a kabátomat veszem le. Még sherryvel is kínálnak, az ifjabb Müller úr gépeli a szöveget, amit felmondok neki, mint egy memoritert, mikor elébe borítom a kazettám tartalmát, meg sem lepődik - talán ez is benne volt a kódban?

- Minden magyar hölgy ilyen bátor? - érdeklődik.

- Egytől egyig - mosolygok rá, de inkább vigyorgásra sikerül -, holnap este utazom vissza, ha volna valami probléma, lesz szíves felhívni, a Bahnhofban lakom.

- Nem, nem lehet semmi probléma, mondja meg S. G. úrnak, hogy az intenciói szerint fogunk eljárni, rendben van minden.

A hattyúk odaúsznak hozzám a Limmat partján, megetetem őket, hattyúk a nagyon kék vízben. Ez Svájc, semleges ország, Csehországot még ősszel megszállták a németek, ott már bizonyosan senki sem bámul kék folyón úszó hattyúkra, más dolguk lehet. Ha ugyan vannak hattyúk Csehországban, nem tudom. Aztán magamat is megetetem egy büfében, s élvezem az étlapot, ilyenek vannak rajta: „Vädli mit Bürli” meg „Diverse Gutzli”. Nagyon hideg van, nem jó sétálni, vacsorát rendelek, fel a szobámba, és olvasni kezdem a Bús-Fekete László-könyvet, még úgysem olvastam tőle semmit, s azért így este kicsit barátságtalan errefelé. Az utcák nincsenek rendesen kivilágítva - hja, mondja a pincér, aki csodák csodájára szóba ereszkedik velem, spórolni kell - die Deutschen -, semmit sem szabad kockáztatni, a hölgy magyarországi? Igen, és ott?

- Ott még nincsenek - mondom, gombóccal a torkomban. És titokban alulról megkopogtatom az asztalt, de ez a disznó pincér észreveszi, és elneveti magát:

- Touch wood - mondja, és felveszi a tálcát. - Good night!

Egy boldog délelőttöt töltök „Budán”. Azaz a folyó túlsó partján, a kis festéküzletben, ahol az Ezeregyéjszaka kincsei hevernek a pici, sötét boltban, és én könyékig vájkálok bennük, vásárolok összevissza, nemcsak olajfestéket, de pasztellt és papírt és szentet és ceruzát - mindent. És veszek egy isteni pulóvert is, szürke-zöld gyapjú. Gé nem akart venni az ősszel semmit, félt a vámtól szegénykém. Akár egy hétig is maradhatnék, de inkább igyekszem haza, micsoda hülyeség, idefelé nem félttem, most meg félek a hazautazástól? A tisztesség kedvéért még egy napot ellógok a múzeumban, máskor annyira szeretek egyedül nézni képeket, most nem. Vagy csak Gével nem szerettem képeket nézni? Lehet, mert Párizsban ő nem akart a Louvre-ba menni, és idegesítette, ha én a bedekkert olvastam. - Hiszen nem tudhatok mindent, és az arra való, nem? - kérdeztem Gétől. Ő csak csúfolt, hogy mi vagyok én, amerikai turista? De most szeretném, ha volna mellettem valaki, akinek mondhatnám, hogy én igenis meg akarom nézni, amit „mindenki megnéz”. Mindenki vagyok, mit csináljak. És veszek egy szörnyű drága havasi gyopárt, dobozban árulják a pályaudvaron. Gyönyörű szép.

Az idefelé tartó vonat arany-szürke volt, ez ezüst-zöld. És teljesen üres a hálókocsivagon, ki utazik ilyenkor kelet felé? A szomszéd kupéban két, összetéveszthetetlenül svájci úr dominózik, ezt elnézem egy darabig a folyosóról, utoljára Félegyházán, a Korona kávéházban láttam dominózókat. És korán sötétedik. Vaduzban már éjszaka van, s az is nagyon gyatrán van kivilágítva, a hegy fekete tömbje feketébb az égnél, az állomási fények is halványak, s a büfékocsit most egy hentesféle férfi tolja, ő nem dalolja, hanem morogja a switzer Milch-et. Nincs kinek dalolni, kevés az utas, csak a hálókocsiból ugrik le egy magyar nő, és költi el a maradék frankjait a háromszögletű, lila papíros csokoládéra, viszi valakinek valahová Barbáriába, Németország mögé.

Igen, egyedül vagyok utas az egész hálókocsiban, de nem alszom. Csattogva, lihegve szalad a vonat, a folyosón állok, zörögnek, csapkodnak a redőnyök, hiába vannak legombolva, felhúzok egyet, nem mintha szeretném látni a német állomásokat, de mulatságos, ahogy a gépi zajt és a füstölő feketeséget át-átszűrja-döfi egy-egy állomás lámpafénye és embertelen ordítózása, énekléssel keverve, aztán megint belemélyed a sötétbe, egyedül vagyok egy vonat-folyosón. Vagy mégsem egyedül? A kupé végén a mosdó kis kiugrásától védett sarokban egy

magas férfialak, meg még valami, alacsonyabb és furcsa formájú, s ahogy egy-egy vékony sugárkéve beesik, látszik is, hogy kutya. Farkaskutya.

- Nem bánt - mondja németül a férfi, akinek alig látni az arcát, de fiatal lehet, olyan a hangja, a kutya meg felém fordul, a kinyújtott kezemet szaglássza, túri, hogy megsimogassam a fejét, de nemcsak túri, az orrát a tenyerembe dugja, s lök egyet a fejével, hogy lehet még, tessék.

- Hogy hívják - kérdem, bár ez igazán felesleges, már barátok vagyunk.

- Bausán.

- Örvendek, kedves mester. Én Anasztázia vagyok, a hegyről, tőlem tetszett elvinni Bausánt. Mégis vissza akarja hozni, nem kell? Mellesleg az én hazámban rendkívül szeretjük a műveit, Mann úr.

Egyszerre kezdünk el nevetni, Bausán is nevet velünk. A férfi, mintha kicserélték volna, hirtelen tegezni kezd, kérdések hadával esik nekem:

- Te olvastad ezt? Ismered Thomas Mannt? Hová utazol? Ki vagy? Hogyhogy egyedül utazol éjszaka? Fiatal vagy? Nem is látlak ebben a világításban. Nahát, jól megjártam veled! Magyar vagy? Valahogy olyan a kiejtésed - vagy román?

- Német vagy? Hová méggy kutyástul?

- Kivándorlok, egyelőre Törökországba, aztán talán tovább. Mérnök vagyok, de el kell mennem innen, Bausánt meg akarják ölni.

- Megölni? Miért?

- Ti még nem tudjátok? Németországban meg kell ölni - persze irgalmasan - minden kutyát. Vagy beszoigáltatni azokat, akiket még ki lehet képezni hadiszozgálatra, nyomozásra, fogoly-örzésre. Innen el kell menni, míg lehet, már most sem volt egyszerű. De nem szozgáltatom be Bausánt.

- És másod nincs, csak Bausán?

- Van. De az, azok beszoigáltatnák habozás nélkül. És én most ezzel mindent elmondtam, mondj el te is mindent magadról! Mindenekelőtt hogy hívnak?

- Maradjunk az Anasztáziánál, nagyon magyar nevem van, úgyis rosszul ejtenéd ki, Thomas.

- Ne, ne így. Inkább megmondom, hogy Hans a nevem. Ezt ki is tudod ejteni, nincs benne R betű.

A fene a tapintatos németjét. Mióta élek, kínoznak az R-rel, hogy nem tudom rendesen kimondani. Még érettségi előtt is. „Mondd szépen, hogy répa, retek, mogyoró.”

- Muszáj volt ezt mondanod? Jó. Piroskának hívnak. Van benne R betű, sajnos.

- Beszélj hát, Piroschka, mondj el mindent. Nincs kizárva, hogy elveszlek feleségül.

- Miért mondtad sch-val? Te nem raccsolsz. Egyébként pedig -

És most elmondok neki mindent, nem tudom, mi ütött belém. De valaki olyannak, aki a kutyája miatt vándorol ki. Azért mégis jó volna látni az arcát, hátha egyéb oka is van, de ez az ok csak rokonszenves lehet, nem? És az arca lényegét azért látom, persze. Mindent elmondok. De azért ez nem olyan könnyű. Tudok én németül, de az, amit én beszélek, Erich Kästner nyelve, nem Thomas Manné, minden egyszerűbb lesz, nyersebb, biztosan másképpen is hat, és persze hogy leegyszerűsítve érthetőbb az egész, de jaj, nem az anyanyelvem ez. Ért Hans ebből valamit?

Bausán is figyel rám erősen, csak ő nem gyújt egyik cigarettáról a másikra, mint mi. Hans nemigen szakít félbe, még akkor sem, mikor nyelési szünetet tartok, az arca is, már amennyire látom, mozdulatlan. És most egy városon csattogunk megint keresztül, a vonat itt nem áll meg, és hirtelen nem tudom, miért, de végigrázkódik az összekötő ajtón át a kalauz. Már látta az útlevelemet, de most megáll a furcsa hármaskör előtt, és újra kéri. Visszaadja, s nézi a Hansét.

- Bécsbe? - kérdi tőle, Hans rábólint, Bausán iratait is mutatja. Rendben vannak, a kalauz eltiszteleg.

- Miért mondtad, hogy Törökországba mégy? - Magam is hallom, hogy fölélesedett a hangom, hirtelen valószínűtlen minden, miféle árnyéknak beszéltem én. Mi ez az egész? Kicsoda ez a német?

- Bolond vagy? Kiszállok pár napra Bécsben. Vannak ott barátaim.

Bausán megint a tenyerembe dugja az orrát, de már mégsem ugyanaz minden - és ha náci? És idővel bevonul Magyarországra, és megkeres, mint gazdag kereskedő nejét, hiszen tudja a nevemet is, hallotta, ahogy a kalauz olvasta most az útlevelemből, csak lepottyanok a lecsapható kis ülésre, s Bausán a térdemre teszi mind a két lábát, aztán a fejét is, én meg csak simogatom, nem tudok szólni. Hans, látom, kitalálja, hogy mire gondolok, nagyot sóhajt, erre aztán Bausán is sóhajt és ásít.

- Most már mondd el a végét - biztat Hans -, nincs már itt a kalauz, nem is jön vissza, csak majd Bécs előtt. És gyönyörű folyók mellett megyünk majd el, meglátod. Tényleg festő vagy?

- Mi a vége? - kérdezem, de a gyanúm valahogy elmúlt.

- Az, hogy szereted-e a férjedet.

- Szeretem, persze, és ő elvett feleségül, nem úgy, mint a többi udvarlóm, én mindig családot szerettem volna, igazít, amim nem volt soha. De most, nem tudom, de most szörnyű.

Hans kiabálni kezd, igaz, nem hallja senki, de az eddigi kukasága után iszonyúan, meglepően, valósággal felrobban.

- Szereted? Ezt a hitvány kukacot? Hát férfi ez? Elküldi a fiatal feleségét egyedül, át a náci Németországon, a mocskos pénze miatt? Betanít, mint egy kutyát, úgy üzen a bankárjának. Bármilyen történhetne veled, hát nem érted? Mért nem ment ő, vagy mért nem jött veled legalább? Nem véd az állampolgárságod, nem véd senki, eltűnhetsz nyomtalanul. Az ő pénze már Svájcban van, nyilván nemcsak annyi, amennyit te vittél - és most visszamégy, és még talán meg is köszöni majd, hogy kockáztattad érte az életedet!

- Nem érted ezt te, Hans. A felesége lettem, segítenem kell neki.

- A felesége, persze. Hát most menj haza, és válj el tőle. Nézd, ez már a Salzach, közeledünk.

Most már egymás mellett állunk az ablaknál, Hans átfogja a vállamat, barátságosan, bajtársian, és Bausán közénk furakodva szuszog. Nagy folyók zuhognak alattunk, hangosan, mormolászva zúgnak, barna dombok és sziklák, még nyoma sincs a tavasznak. De a szürke fény egyre jobban világosodik, látom Hans arcát, jól megnézzük egymást. Nem tudom, ő mit lát. Én meglepődve látom, hogy pisze. Nagyon magas, szép, vékony a figurája, hosszú fejű, szőke, kék szemű és pisze. Idegen arc, ahogy lassan részletezi az erősödő fény. Bausané ismerős, és a gyönyörű szeme barna. Panninak is barna a szeme, és Gée is.

- Servus, Piroschka. Válg el ettől a disznótól. De nem mennél hozzá egy némethez, ugye? És nyugodj meg, nem vagyok náci. Besúgó sem. Hát csak eredj haza, keress Magyarországon egy becsületes embert. Biztosan van olyan is.

Megpuszil, mint egy gyereket, és a vállamra ver, mint egy fiúnak. Én is megpusziloim, Bausánt is.

De mégis beletelt egy fél évbe, mire elváltunk. Talán még elnyúglódtünk volna egy darabig Gével, ha nem adja meg a végső lökést Gének egy csudálatos vádja: hogy elloptam tőle száz pengőt. Nem loptam el. Ha egyáltalán volt ilyen heverő százas, s nem Gé találta ki. Nagyon nehéz fél év volt. És egy egész évig tartott, amíg megtaláltam a barna szemű Vas Istvánt, a költőt. Azt, aki most le-fel szaladgál a szobában, ajtótól ablakig, időnként a fejéhez kap, és fittyet hányva Antibarbarus Szarvas Gábor nyelvész úr kétségtelenül fennálló rosszallására, csak hajtogatja, újra meg újra: inkongruens, inkongruens.

1942. március

- Hé, festők, festetek ti? - mordult fel Fekete Nagy Béla egy óriási reszelő mögül, amivel egy gombnyomóformát igazított szögletesre a Műhelyben. Nem akármilyen műhely ez, a Henger utca 7-ben. Éva és Béla gombgyártó kerámiaműhelye a Csoport (a Szocialista Képzőművészek Csoportja) legális fellegvára. Ide mindenki bejöhet. Még a rendőri felügyelet alatt lévő, nemrég szabadult kommunista tagok is, hiszen azt a fertelmes, repedt gipszkutyát vagy egyéb csorba dísz tárgyakat nekik is szabad megreparáltatni, ugye? A MOSZ, a Magántisztviselők Országos Szövetsége ad ugyan helyet a Csoport esti munkásrajziskolájának, de csak jobb ízűen lehet veszekedni, vitatkozni, egymásra ordítani és munkáinkat bírálni, lecsepülni, az orosz és az angol rádiót hallgatni itt, mint a MOSZ hivatalos helyiségeiben. Aki szabadlábon van, bejön. Közben a munkások dolgoznak. Sugár Bandi formákat nyom, Éva tervezi és mintázza a gombokat, Stark Anci meg én festjük, Bíró Ivánka és Heki - Hekepek Erzsébet - reszel, Béla a nyomógép jólétéről gondoskodik, s Tóbiás, a fekete dakszli csak akkor ugat, ha Vértés György jön be, és üvöltözik Bélával. Az talán még a Zrínyi utcába is áthallatszik, véli Krikovszky Gizi, Berdáné, ő az égetőkemencét kezeli.

- No azért - mondja Béla, válaszolva a festők felháborodott bizonykodására, mert valamennyien levágtuk a kezünkben lévő munkadarabot, s közöltük, hogy igenis, festünk, te munkásnyúzó fábiánus (ami abban az időben nagy sértés volt), már persze csak annyit, amennyi időt tudunk szakítani ezektől a nyavalyás gomboktól.

- Mert - folytatja Béla - most már csinálni kell valamit. Rendes, nagy kiállítást. Március 15-én tüntetés a Petőfi-szobornál. Az rendben van. Lehetőleg akörül kell. De nem mehetünk újra a MOSZ-ba. Ott elég volt az őszi kiállítás.

- Hát hová az istenbe menjünk?

- A Magdolna utcába. Jó hely, a világítás is jó. És ott a hekusok is tudják, hogy ott „szoknak lenni kurtul esték” meg az előadások.

- De ideadják nekünk?

- Majd a Piri elkéri. Ő ügyis párttag.

Ezt az ártatlan megjegyzést fergeteges röhögés fogadja. Nem is ok nélkül. Annak idején az első kiállításunk után Nolipa rám mordult:

- Te pedig, Öcsi, lépj be a pártunkba, megértetted? Polgári kisasszonyok nem taníthatnak szervezett munkásokat. No. A dolog ez. Értettem?

Úgy is, mint polgári kisasszony, közöltem Nolipával eddigi lebukásaimat, s azt, hogy már beléptem a szocdemekhez. Ő bölintott komoly, ötszögletű fejével, s röviden közölte:

- Aztán semmi polgári holdvilág-nyalogatás az anatómiában.

Nehezen tudtam volna elhelyezni a „polgári holdvilág-nyalogatást” olyan területen, mint az anatómia, amit nagy kedvvel tanítottam a Csoport iskolájában, s tanítványaim is szerették. Egyenesen a munkából jövet, azon meszesen, olajosan, szénporosan ültek neki az órának, és nagy érdeklődéssel rajzolták utánam az egyes mozdulatok csontvetületét. De hát Nolipa már ilyen volt, nagyon szerettük, bár gyanakvó volt, mindenütt az ellenség kezét látta, aki bárhová beteheti a lábát.

- Szakasitshoz menj, te párttag - utasít Béla. - Majd azért veled megy egy fiú is. Csak jól nyisd ki a szád.

Bizony isten nem emlékszem rá, hogy végül is jött-e velem „egy fiú” vagy valaki, olyan rettenetesen izgatott voltam, ahogy felrohantam a Népszava-ház lépcsőin. És azt sem tudom már hogy bejelentkeztem-e vagy csak úgy betörtem, mint a forgószelel. De egyszer csak ott vagyok egy szürke szobában, egy szürke íróasztal mögöl felemelkedő, sűrűre mintázott, komorforma, de barátságos szemű ember előtt, s egy lélegzetre kiáltom ki, a széket kínáló mozdulatát egyáltalán tudomásul sem véve, azt, amiért jöttem.

- Szakasits elvtárs, tessék nekünk ideadni a Magdolna utca első emeletét, kiállítást akarunk rendezni, mindent megcsinálunk magunk, paravánokat, szállítást, felrakjuk a képeket, utána kitakarítunk, egy szöveget sem kérünk, csak helyet! Ugye ide tetszik adni?!

- Mit jelent az, hogy „mi”, nem mondaná meg? Kik azok a „nekünk”?

- Igen, persze, bocsánat, hülye vagyok. Hát a Szocialista Képzőművészek Csoportja. Tetszett talán látni az őszi kiállításunkat a MOSZ-ban, nem?

- Láttam, de mit akarnak nálunk? Nem csináltak elég bajt a MOSZ-ban? Azóta is szaglásszák őket.

- Mit csináltunk mi? Pont egy ártatlan rajziskola miatt szaglászunk, azt tetszik hinni?

- Rajziskola, persze. Nem is szoktak ott politikai beszámolókat tartani, se szemináriumokat, ugye? Sem tárlatvezetést a kiállításon? Tele felelőtlen kijelentésekkel. Hisz én is meghallgattam, hogyan magyarázzák a Háy-képeket meg Berdát, meg a Sugár-képeket, azt a Vörös Krisztust!

Így beszél hát Szakasits? Most mit csináljak? Nem tudok érvelni, csak az indulat kap el, hogy mért nem segít, és üvölni kezdek:

- Most kell csinálnunk kiállítást! Hová menjünk? Mért nem segít? Nem mer? Hát ilyen maradiak maguk? Félnék? Mitől? A fiataiságtól? Mi bukunk le, minket vernek agyon az Oberhén de mi vállaljuk! Nem fogják betiltani a Szocdem Pártot miattunk! Majd azt mondják: ejnye, ejnye, Szakasits! Én azt hittem, nekem azt mondták, hogy maga megérti, és segít! De nem segít, hanem faggatódzik. Minek ez, hisz úgyis tudja!

Erre aztán Szakasits is ordítózni kezd:

- Hallgasson! Hogy beszél velem? Maga kér valamit tőlem, nem? Nekem kell óvatosnak lennem. Azt hiszi, magamat félttem? Hát nem! Az embereket, a Pártot félttem, hisz nyakunkon a nyilasok, csak azt lesik, hogyan köthetnek belénk. Milyen lehet az a maguk híres Csoportja, ha ilyen örült gyerekeket küldenek hozzám!

- Ráférnének a pártra ilyen örült gyerekek! Maga, maga fontolva haladó! Nem tudja, hogy mindegy? Hogy addig csináljunk valamit, amíg lehet? Mi már tömegeket mozgattunk meg a MOSZ-kiállításon, ha nem vette volna észre?!

- A tömegeket mi mozgattuk, elvtársnő!

- Mi meg tanítjuk őket! Mennyi munkás nézte meg a kiállításunkat ősszel! És most nemcsak mi leszünk ott. Meghívunk mindenkit. Polgári szimpatizáns, haladó művészeket is, öregeket is, és jönni fognak velünk, ha akár számításból is, hogy valahogy le ne maradjanak, ha fordul a szél, mert fordulni fog!

Ezzel bölgve fakadtam, s már a bölgéstől eltorzult hangon ordítottam a legfontosabb mondani-valómat:

- Hát nem akarja, hogy plakátok kiabáljanak az utcán: A Szociáldemokrata Párt rendezi a „Szabadság és a Nép” című kiállítást a Magdolna utcában? Freskópályázatot hirdetünk, az a jelige: „Szabadság és a Nép”. És mindenki részt vehet a kiállításon is, a pályázaton is! Mindenki, aki velünk van!

- No jó, jó. Mért nem ezzel kezdte? És ne bömböljön itt, mint egy ötéves gyerek, maga nagy harcos!

Nagyot koppanva esik a földre egy ceruza, amit egész idő alatt az asztalon sodorgált Szakasits, s most hozzám lép. Azt gondolom, mindjárt zsebkendőt vesz elő, és megtörli az orromat, de csak kotorász a zsebében, biztosan rá akar gyújtani, de nem, csak valami kulcsot csörget. Szótlanul bámulunk egymásra, ő a nyakába szegi, aztán kicsit oldalra hajtja a fejét, néz, mint egy rigó. Visszamegy az íróasztalához, ott szöszmötöl egy kicsit, aztán egy cédulát nyom a kezembe.

- Hát, ha egy népfrontos kiállítást csinálnak, mehet a dolog. Ezzel jelentkezzenek a Magdolna utcában. És... Barátság! - Még a fejem búbját is megveregette.

Életemben olyan pocsek képet még nem festettem, de azóta sem, mint amit a freskópályázatra küldtem. Hiába, a megadott téma nem nekem való, nem is lett az soha.

De micsoda munka indult meg akkor a Magdolna utcában! Cipeltünk, szögeztünk, fűrészeltünk, ragasztottunk napokig a padlón hasalva. Készítettük az elválasztó vendégfalakat. Mert - természetesen - tüstént összevesztünk. A Csoport két csoportra oszlott. Abban a pillanatban, amikor behurcolkodtunk, és rendezni kezdtük az anyagot. Mert a „realista” nem akart egy falon megjeleni az „absztrakt”(?!)-tal, s mi sem övelük. Nem érdemes neveinket felsorolni, már őrzi a történelem. Mint egy óriási madár két szárnya nyúlt el a termekben a Csoport, s a madár teste, ami mégis egységesítette s összefűzte a kiállítást, a középső fal volt, ahol a freskópályázatra beküldött tervek tömege sorakozott. Egyetlen művész sem utasította vissza a meghívást.

És ki nyitotta meg a kiállítást 1942. március 29-én, vasárnap délelőtt? Szakasits Árpád, komoly, szép ünnepi beszéddel.

A megnyitóra egyszerűen *mindenki* eljött. Még a folyosón sem lehetett mozogni a rengeteg embertől. Ünnepre öltözött munkások, hivatásos kiállításnézők, gyűjtők és barátok, művészettörténészek és egyszerű szájatátók tolongtak, bámultak és suttoztak a képek előtt. Óriási volt az érdeklődés.

És persze igaza volt Szakasitsnak. A nyilas sajtó tüzet okádva követelte a fejünket. Az *Egyedül vagyunk* nevű nyilas újság még reprodukciókat is közölt néhány „elfajzott” műről. Az én „*Kofahajó*” című képem miatt maga Rajniss Ferenc interpellált a parlamentben, máig sem sikerült megfejtennem, mi izgatta fel azon a képen. Csak néhány kosarára boruló fáradt asszony alszik.

Hát harmadnapra úgy bezárta a kiállítást a rendőrség, hogy csak a hátsó ajtón mertük beereszteni egy-egy pillanatban a különösen kitartó, különösen könyörgő embereket. A főbejárat előtt rendőrök álltak. Aztán persze a hátsó ajtót is bezárták.

De a plakátok ott virítottak az utcán, míg az átragasztás és az áprilisi eső el nem tüntette a szépen kiugró nagybetűket is:

Szociáldemokrata Párt

.....
.....
.....

Szabadság és a Nép

Megköszöntem én akkor ezt Szakasits elvtársnak?

A festő álma

- Legelőször tanulja meg tisztán tartani a szerszámot - érti? Kenőccsel nem lehet festeni. Legjobb a petróleum, de ha nincs, a háziszappan is jó. A tenyerébe dörzsöli az ecsetet: így. S a paletta is ragyogjon, ne sajnálja lemosni a maradék festéket soha. Ennyi az egész. Sokkal többre úgysem lehet megtanítani egy festőt.

Hiszen ha meg mertem volna mondani Szőnyinek, hogy nincsen olajfestékem! Dehogymertem. Csak éppen örökre megtanultam ezt tőle, még ha hónapokig csak szénnel rajzoltam is nála, esetleg, ha kaptam egy darab „pitt”-et Törzs Évitől, akkor pittet. Jó volt, keményebb, mint a szén.

*

- Mért nem dobod ki ezt a sok üres tubust? Kupakja sincs, agyon van gyűrve, nincs már ebben semmi.

- De, van. Ha hirtelen kifogy valamelyik színem, hát felhasítom ezt. Ez a vastartalék, nem látod, hogy külön dobozban tartom, nem a kazettában?

Gyűrött, félig üres tubus, töredezett akvarell, kiszáradt tus. Nem bírom kidobni.

1945 márciusa. Sikuta Gusztival járjuk a várost, a romokat, hegyé vált omladékokat, kerecsünk lakást, vagy csak egy zugot, műtermet, szobát a lakás nélkül maradt festőknek. Már megszoktuk - bár eleinte külön tanulmány volt, sírnivalóan röhögtető -, hogy a házmesterek milyen képet vágnak ránk. Farkcsóválók, hajlongók: „tessék, édes jó elvtársak, tessék” - ezek bizonyosan buzgó feljelentői voltak a bujkálóknak, nem kétes. „Nincs itt szar se, nemhogy ép lakás”, ez már jóval érthetőbb, de van vállvonogatás is: „hát, ha fel tudják építeni, csak jöjjenek, bánom is én” - megszámlálhatatlan, áttekinthetetlen házrom, felmérhetetlen a pusztulás, a futkosó emberek, a szétázott könyvecsomók, a lapok összetapadva. Most a Pozsonyi úti összelőtt nagy testvérházak kapujából egy több mint gyanús pocsolyában ázó művészeti album lapjait csapkodja be sárral a szél, elélem villan egy isten tompora - nyilván görög művészettörténet, de nem veszem fel. Nem azért, mert piszkos, hanem mert nehéz lehet. Kicsit le vagyunk gyöngülve, egyikünk sem bír cipelni. De a hátizsák azért ott lóg rajtunk, mindenki hátizsákot hord, kincs minden darabka fa, rongy, szalmaszál. A fel-feltámadó szél most már esővel keveri a port, aztán darává keményedik, már hirtelen nagy pelyhű hó kavarog, egy furcsa, raktárszerű, földszintes épület húzódik előttünk, a laposra gyalult mennyezetén legalább háromemeletnyi rom. Megpróbálunk egy kicsit szélárnyékba állni, a nagy vaskapu boltja alá. De hiszen ez nyitva van - ahogy fáradtan nekitámaszkodunk, csak elforog mögöttünk, isten őrzött, hogy hanyatt nem estünk mind a ketten. Hátha nyitva az épület is, oda nem ver be a hó.

A falak csudálatos módon épek maradtak, a tető is, csak az ablakokat tépte ki kerettestül akna? bomba? légnyomás?, s az összekötő ajtókat is, három hatalmas, egymásba nyíló hangárszerű terem. Csak polcok, polcok a falak mentén, s a földön egy ocsmány színű tenger, feketés-lilászürkésbarna lé borítja fél lábszár magasságban a padlót, hogy lehet ide belépni? És a polcon végig literes tusosüvegek, rajtuk a felirat: „Müller Testvérek”. Az üvegek szín szerint osztályozva sorakoznak, és látszólag teljesen épek. Rengeteg piros, kék, zöld, lila, fehér, fekete címkés nagy-nagy tusosüvegek. Az a hajszálnyi repedés, amin a tartalmuk kifolyt a földre, nem is látszik, ettől aztán kísérteties, valószínűtlen minden, a tartalom és tartály tökéletesen független egymástól, hátborzongató.

„Müller Testvérek, papír, festék, írószer.” Itt volt a raktárunk.

Mit szólt volna Aladdin, ha bomba veri szét a kincsesbarlangját?

Valószínűleg ő is sírva fakadt volna, mint én, de, dicséretre mondván, csak a második teremben. Ott térdig érő törmelékhalom borítja a padlót - temperatubusok törmeléke. Valamennyi hosszában felpattanva, egymásba keveredve, nem hiszünk a szemünknek, tíz körömmel kaparjuk, könyékig vájva a szörnyű pusztulásba, hátha maradt köztük ép tubus. De nincs, hiába, már tisztára olyanok vagyunk, mint a bohócok, a Müller Testvérek teljes színskálája megtalálható rajtunk - nem mintha sokat ártana a lyukas viharkabátomnak vagy a Gusztin lógó rongyos német katonakabátunk -, de amúgy is térdig felcsapott az előző terem tustengere, mindegy.

- Komoly egy akna volt - morogja Gusztin -, ha a légnyomása is ilyen szép munkát végzett, ez itt robbant, egészen közel.

Sosem szabad feladni semmit, soha, soha!

A harmadik terem. A harmadik terem tartalma ép. Csak lesodródott a polcokról a földre. Valahová csak kell lépni, hát a gyönyörű százas és ötvenes akvarellekre lépünk, recsege szakad alattunk a finom fadobozok teteje. Még hozzá kitűnő, szilkés akvarellek, beágyazva a fadoboz testébe, csak úgy fénylik a kövér kis hátuk, rég nem látott csuda drágakövek. Tömjük a hátizsákunkat, fékezve a mohóságunkat szép rendesen rakjuk, hogy sok-sok férjen belé. Óriási púp, de nem is nehéz, nagyszerű. Hová férne még? A hónunk alá is csapunk vagy hatnyolc darabot, én még a blúzomba is csúsztatok egy százas dobozt, meg sem látszik, amilyen sovány vagyok. Hátha nem bírjuk mindet bevinni - a Képzőművészeti Főiskola s benne a most alakuló Képzőművészek Szakszervezete iszonyú messze van - elvehetik tőlünk az úton, vagy történhet velünk akármi - ha ennyi kincset cipelünk végig a Pozsonyi úttól az Andrássy útig. Azért a zsebembe is tömök pár felhasadt tubust, majd megpróbálom kalapáccsal megtörni az összekeményedett anyagot, s valamivel feloldom.

- Te is rakj magadba, Gusztin - mondom Sikutának, aki csak csóválja a fejét, fáradtnak látszik, aztán mégis bedug az inge és a pulóvere közé két dobozt. Kezd esni, most már komolyabban, sűrű, apró szemekben a hó.

A szakszervezeti szobában már nincs bent Dési Huber Stefike. Három fiú támaszkodik csak a jelképes kályhához - egy csöpp meleget sem ad. Mikor kirakjuk a padlóra a rengeteg dobozt, közelebb lépnek, s mintha tűz mellé guggolnának, úgy bámulják, és nem nyúlnak hozzá.

- Honnan vettétek? - kérdi végre az egyik fiú. Vörös hajú, kucsmás, a nyakában prémsál, de csak a felületes szemlélő nem veszi észre, hogy egy hajdan volt télikabát maradék gallérját gombolta össze a nyakán, az agyonnyúzott pulóvere fölött, amit egy sötétkék munkaköpeny fog szorosra télikabáti funkcióban.

- A Müller Testvérek Pozsonyi úti raktárából, egészen közel a hídhhoz - adom meg a pontos felvilágosítást, mire a kucsmás felhúzza a földről a másikat, valamivel idősebb, ugyancsak festőköpenybe rejtett condrákba pakolt férfit, és szó nélkül kimennek.

Megint elfog a büszkeség és a szeretet, ahogy utánuk nézek, mint mindig, ha mostanában festőt látok. Mert ami kilátszik a rongyaikból - az arcuk, kezük -, az tiszta. Látszik, hogy nem festésre használják a kezüket. Úgy ragyog ki a rongyaikból, mint a Szűz Mária és a Jézuska arca-keze az ikonok cifrázatából. Mert egész Budapest rongyokban jár, és majdnem egész Budapest piszkos. Hajdani úrinők pincében megviselt bundagallérja alatt retkes nyak lapul. De mi tudjuk, hogy fürdősoba, meleg víz nélkül is meg lehet mosakodni, a mesterségünkkel járó életmód hozzáédzett bennünket, most aztán hasznát vesszük.

- Szét kell osztani - fordul hozzánk az ott maradt harmadik, de most felpattan az ajtó, s egy erőyes, alacsony, busabajszerű emberke robban be. Valahogyan ismerős is. Aztán beugrik a kép - Szalon (Nemzeti Szalon), megnyitó, fekete ruha, ünnepi beszéd - ja igen. Most katonaruhában van, és nem lett soványabb, mint mindenki más, hanem kövérebb. Igaz, őszebb is.

- Majd a szakszervezet rendelkezik fölötte, igazságosan! Nem Csáky szalmája az anyag! Ti hoztátok? Szakszervezeti tagok vagytok? Ide vigyétek be a szobába, fiúk! Majd holnap, névsor szerint! Mind itt van?

- Amit elbírtunk a hátunkon - mondom, és észre sem veszem, hogy a szívemre szorítom a kezemet, a százas doboz fölé. - Ha adnátok egy talicskát?

- Ilyenre nincs jármű! - Már nyitja a mellékszoba ajtaját, s nézi, ahogy a fiúk hordják befelé a dobozokat.

*

Bizonyosan igazságosan osztották el. De nekünk nem jutott a garmadából. Annak a „harmadik”-nak sem, aki - Szinyei Merse vagyok - ölelt meg bennünket, mikor elváltunk a sötétedő havas utcán, és Sikuta a pulóvere alá nyúlt, s az egyik elrejtett dobozát neki adta. Igaz, még egyikünk sem volt „szakszervezeti tag”. Szakszervezeti könyv sem igen volt még. Csak az a kis darab papír, a „dokument” lapult a zsebünkben, amit Ferenczy Béni állított ki oroszul minden festőnek, aki jelentkezett, hogy él és dolgozni akar.

*

Negyven éve már, hogy időnként visszatér egy álmom. Nagyon fázom, és mindenáron ki akarok jutni egy jéghideg, omló falú teremből, de nem lehet, hatalmas színes tusosüvegek állnak a polcokon, s bármerre akarok kitörni, összesűrűsödnek előttem, és elállják az utamat. A hajszálvékony repedés az üvegek alján nem is látszik, ha megérinthetném őket, összetörne mind, és én kibújhatnék egy csorba téglákkal körülvett résen. De képtelen vagyok felemelni a kezemet. Izzadságban fürödve ébredek, még mindig abban a teremben vagyok, nehezen ismerek rá a műtermemre, csak ha már felültem és körülnéztem, nyugszom meg a kályhából áradó melegbe keveredő éles terpentinszag ismerős, megnyugtató hullámaiban.

ABBAN AZ IDŐBEN

Cím nélkül

Félig aludtam, ahogy ültem mellette, és fogtam a kezét, de most hirtelen megéreztem, hogy néz. Láttam, hogy megint beúszott a tiszta sávjai egyikébe, megörültem.

- Fejezd be a könyvet, ha én nem tudnám - súgta, de tisztán és érthetően -, tudod, meddig akarom írni.

- Pistukám, ez hülyeség! Nem tudok én úgy írni!

- Azért csak fejezd be. A magad módján! - Ezt már egészen hangosan mondta, de el is fáradt bele, és megint elmerült, ezúttal csak pár percre, aztán megint felélénkült a szeme:

- Fejezd be!

- Hogy képzeled, drágám? Rakjak le hágóköveket a zuhogó vízesésbe?

- Látod, hogy be tudod fejezni? - ezt már huncutul nevetve súgta, és csukódott befelé.

Hát megpróbálom, egyelőre az útjelző cölöpöket leverni.

*

1948. március tizenötödike.

Reggel fél nyolckor csöngettek, s az ajtóban, ahogy kinyitom, ott áll Pista, egy irdatlan nagy bőrröndöt hurcolva. Beléizzadt az öt emeletbe, megcsapott a borotvakrémjének ismerős illata.

- Beengedsz? - kérdezte lélegzet nélkül, felcsapott fejjel, a kalapja félrecsúszott.

Majdnem azt mondtam, hogy „gyere bé, gyere bé, üssön meg a szöszménkő” - egy régi kedves Kriza-gyűjtést idézve, azaz ezt mondtam volna, ha szólni tudok, de csak az ajtót tártam ki sarokra, s már öleltük egymást, éppenhogy elfértünk kufferostul a pici előszobában.

- Ma csak fél napra kell bemennem a Kiadóba, azután jövök. Örökre.

Igen, most kimondta. Jókor.

- Rendben van. De sajnos tegnap Miklóssal megbeszéltük, hogy elvesz feleségül, és én férjhez megyek hozzá. Ma akarja megmondani neked, bemegy hozzád a Révaiba. Intézzétek el.

Az utolsó három évben eddig ötször jött vissza hozzám és ment el tőlem újra Pista, vissza Marikához. Iszonyú kínlódás, lelkiismeret-furdalás, összevissza sértegetés, szemrehányások, vádak, oda-vissza keringő, ocsmánynál ocsmányabb pletykák hálózták be ezt az időt. Hiszen tudtam én is a régi törvényt: „ha a legíny bajba teszi a jánt, vegye is el, ha nem koszorúsan, hát kendősen” - Boris néni így mondta ezt nekem, és egész Budapest így tartotta helyesnek, s a lelkem mélyén én is. Csak éppen a törvény ritkán illik pontosan minden esetre. Nem Pista „tette bajba” Marikát, a baba, akit nem engedtek megszületni, Örleyé volt. De Pista szeretett bele Marikába, addig Marika szűz volt, gyönyörű szép, nálam öt évvel fiatalabb, s a legnehezebb időkben kivont karddal és mindent vállalva állt nemcsak Pista, de a családja mellett is, hősnő volt a legvadabban romantikus értelemben. Pista pedig kívánta és szeretete azt az életformát, ami Marika mellett alakult ki benne, de nélkülem sem bírta ki, közben fogalma sem volt rólam, s mikor időről időre visszarohtam hozzám, minden alkalommal arra szánta el magát, hogy vállalja egy lidércfény-állandóságú, teljesen megbízhatatlan, rendetlen és hűtlen boszorkány szeszélyeit, de nem tehet mást, rossz varázslat köti és bűvöli. És amikor - lassan, évek és micsoda évek! alatt - kezdett megismerni, éppen úgy táva maradt a szája a meglepe-

téstől, mint az első férjemnek a nászéjszakánkon, aki abban a szent polgári meggyőződésben élt, hogy minden festőnő kurva, és én nem fáradtam azon, hogy szavakkal győzzem meg.

Pista pedig vissza-visszajött ugyan hozzám, de több-kevesebb idő múltán közölte, hogy most már elég vitamint kapott tőlem ahhoz, hogy visszamenjen abba az életbe, amit Marikával élt és helyesnek tartott szerelem nélkül is. Tehát minden okom meglett volna rá, hogy ne higgyem el ezt a március tizenötödiki „örökké”-t, de valahogy mégis, isten tudja, milyen hullámon át, de *most* elhittem.

Hát nem csoda, ha mégis meglepett Pista lógó orra és kétségbeesett arca, ahogy délután, hazajövet, nekem támadt:

- Mért nem mondtad, hogy Kun Miklós a „Miklós”. Majd hanyatt estem, amikor ő jelent meg a Kiadóban. Képzeld csak el! Mert én Sz. Miklóstra gondoltam, persze.

- Az istenért, miért persze? Mert folyton bejárt az Európai Iskolába? Nem hozzám járt, Forgács Erzsikehez. Én rá se bírtam nézni az óta az „orgia” óta. Hiszen elmeséltem neked tavaly!

Sz. Miklós volt, aki mind a hármunkat meghívott hozzájuk egy csésze teára, Kornisst, Pannit és engem - nagy dolog volt akkoriban egy csésze tea - „stokkolt a flammó” (nagy éhezés volt), ahogy Bálint Bandi összefoglalta a közállapotokat az Európai Iskola egy-egy összejövételén. Miklós lelkesen lebzsel az Európai Iskola körül, s ő is, mint mindenki, ájult tisztelettel bámulta Korniss *Illumináció*-it. Bevallom, én nem, nekem Vajda volt az isten, de persze befogtam a számat, holott tudtam, hogy Korniss mennyivel többre képes ezeknél, s ne csavarja kis lángra az akkori gyöngéd és ragyogó színeit, csudálatos kolorista volt.

Hát elmentünk a gyönyörű, könyvekkel és műtárgyakkal zsúfolt pasaréti lakásba, Miklósék meghívására, mégpedig szürkület előtt - a zabrálások 1947 tavaszán még igazán nem mentek ritkaságszámba.

Rettentően tiszteltem Miklósnak a még nyomdát-kiadót nem látott óriási terjedelmű regényét, mert olyan komplikáltan szerkesztett és dúsított mű volt, mint amilyennek Isten az agyvelőt csinálta, milliószor összehajtogatott tekervények, irdatlan mennyiségű információt tároló tömeg, hát tulajdonképpen nem is lepett meg igazán, hogy földig érő, vérpiros selyem, nem tudom, milyen rangú papi köntösben fogadott minket gyönyörűen kidolgozott aranykeresztel a nyakában. A cipőjét viszont már sikerült azonosítanom: ikoncipő volt, kereszttekkel mintázott. Áldásra emelte a kezét, betessékelt, s tüstént közölte: most pedig széledjünk szét a lakásban mind a hárman, és keressünk jelmezt magunknak ott és ahol találunk. De vegyük figyelembe a szerepünket: Panni francia hercegnő, Korniss titkos szeretője, Korniss francia herceg, én angol királynő vagyok, ő maga a canterburyi érsek. Hát Melly és Gigi?

- Udvarhölgyek - vetette oda Miklós; csakugyan, nem is voltak jelmezben, csak egy-egy színes frottírtörülköző volt rajtuk, Mellyn köténynek, Gigin krinolinpótlónak, elől csomóra kötve. Korniss térdig felgyűrt nadrággal, zöld ágykabátban jelent meg, Panni leeresztette a hosszú haját, és egy hatalmas sárga fürdőköpenyt kötött a derekára uszálynak, én találtam a konyhában egy fej kelkáposztát, azt levelenként gombostűvel a szoknyámra tűztem, térd-szalagrend lett a kék övem, illendő helyén, a térdhajlásom alatt.

A commedia dell'arte Korniss keresetlen szavaival kezdetét vette:

- Khmmm... kurva egy kód van itt maguknál! Jön már az a tea?

Futottak az udvarhölgyek, remekművű csészéket osztottak ki. Üresek voltak.

- Sans lait? - húzta fel Panni az orrát.

- Atyám, meghozta az epret, amit Richárd öcsénk kért? - fordultam gögösen Miklóshoz, aki tüstént vette a lapot, s égre emelt kézzel átkozta ki III. Richárdot - Margit exkirályné szövegét mondta, kívülről és angolul.

Korniss kardot rántott mindenesetre egy esernyőtartóból, Melly letérdelt Panni elé, és a szoknyáját tűzdelte tele képzeletbeli gyöngyfüzérékkel, Gigi ugyancsak képzeletbeli násfákkal és diadémokkal szerelte fel, Miklós megrendelte a sírkövét egy jelen nem lévő szobrásznál, egyre barokkabb párbeszéddek kezdtek lelkesen kacskaringózni. Közben előkerült egy óriási demizson vörösbor is, de semmi más, se tea, se kaja. Egy zsák diót gördített be Melly, diótörővel, aki nem sajnálta a fáradságot, ehetett belőle. Miklósnak persze Melly tört. Én úgy is, mint angol királynő, friss levegőre vágytam. „I am not amused” - vetettem oda, és kísértél a teraszra. Sütött a hold, nagyon szerettem volna tudni, hogy mit szólna ehhez az egészhez Pista, részt venne-e a játékban, vagy csak a sarokban cigarettázna, de akkor a canterburyi érsek lihegve, emelkedett hangulatban feltűnt a teraszon, minden felesleges magyarázat nélkül a párkányhoz szorított, kétszer akkora volt, mint én, persze, s láttam, hogy nemcsak a hangulata emelkedett - a vörös selyem alatt nem volt semmi fehérnemű, s ő ezt még hangsúlyozta is, hosszú körmű, vastag barna kezével kétoldalt kicsit megemelte a klepetusát. Hosszú és kellemetlen verekedés kezdődött. Miklós nyilván csak hódolathoz szokott szerelmi életében újdonság lehetett egy nő, aki bög, harap, s azt sziszegi: szégyellje magát, a vendége vagyok, ezért hívott ide, pfuj, satöbbi. Hát mit tud az a Vas Pista? - ordította dühösen, aztán nem könnyen, de egy ügyes rúgásom után feladta a harcot, visszaroht. Döbbsenten álldogáltam a teraszon, egyszerre nagyon hűvös lett. A teraszra vezető hall ajtaja nyitva, a heverőre dobva egy párna és egy paplanféle, de a többi odanyíló szoba ajtaja zárva, dehogyis mertem kopogtatni. Reggel kiderült, hogy van egy másik terasz is, ahol a kifogástalanul öltözött és simára borotvált Miklósnak éppen felhozta Melly egy tálcán a reggelijét, s mézcsorgatás közben odaszólt nekünk, akik csak bámultuk a békebeli „komplett” reggelit, almástul:

- Nekem nyolcra az iskolában kell lennem. Hazataláltak?

Mentünk hárman, egy darabig szótlánul, őszi eső volt és hideg reggel a Pasaréti úton, csak Korniss köpködött jobbra-balra.

- Mi lett veled? - kérdezte nagy sokára Panni.

- Kilöktem azt a szőke kurvát, aki bezárkózott velem, és rám feküdt - morogta Korniss.

- Én meg Mellyt hajtottam ki, az meztelenül jött be, s nézte, ahogy Miklós nekem esik, de nem ment velem semmire egyik sem - így Panni.

- Velem sem - csak ennyit mondtam rettentő dühösen.

Fáradtak voltunk, nagyon éhesek s némileg megviseltek. Micsoda elmaradt hülyék, fantáziátlan ostoba banda, gondolhatták rólunk a vendéglátóink. Csakugyan buták és hülye kisvárosi erkölcsűek voltunk? De akkor még hírt sem hallottuk se a gruppensexnek, se a happeningnek. És ha hallottuk volna?

- Csakugyan nem emlékszel? - fordultam újra a még mindig teljesen döbbsenten üldögélő Pistához -, el tudtad képzelni, hogy elválék miattam Mellytől? Aki minden hülyeségéhez asszisztál, még hozzá lelkesen, vagy csak megígéri, hogy elvesz, én elhiszem, és odamegyek harmadik udvarhölgynek? Tényleg nem vagy ésnél, drágám. És *Kun* Miklóssal legalább elintézted?

- Miklós úriember, ez rendben van.

- És az „örökre” még érvényes reggel óta?
- Igen, igen, igen.
- Jó, akkor keresünk lakást, itt nem férnek el a könyveid.

*

Nekem, mióta csak élek és festek (utóbbi tevékenységem öt éves koromban kezdődött), két külön dobozban volt a festés és a „pénzkereset”, amit ugyancsak a fejembe vertek otthon, már amennyire otthonom volt az a kisváros, Félegyháza, ahol tizenhét éves koromig éltem az anyai családomnál - az apánk úgy hagyott ott a testvéreimmel együtt, mint három felesleges kiscicát, akiket kidobnak az utcára, mert csak nem etetik őket, ha már az anyjuk megdöglött - valaki majd csak felszedi őket, vagy ha nem, hát ki törődik vele. Fel is szedett a nagymamám és a nagynéném, de ők is erősen osztották a közvéleményt, ami szerint képtelenség és rögeszme, hogy egy lány festő legyen, különösen, ha nincsenek szülei, nincs, aki eltartsa. De végül is ennek köszönhetem, hogy a korrepetálás, a kézimunkázás és az éjszakai vendéglői mosogatás után óriási luxusnak éreztem, hogy rajzolással is lehet pénzt keresni. Ostrom után az Európai Iskolában festettem szívvel-lélekkel és állítottam ki, de Gegesiék tőlem nemigen vettek képet - akkor sem tudtam alkalmazkodni semmiféle „külső” követelményhez, mármint a piktúrában. Különben is kezdő voltam, kapkodtam, féltem. Az illusztráció volt a „pénzkereset”. Ugyancsak erős számomra képtelenségnek tűnő elvárásokkal. Félig bölgve, félig röhögve vettem tudomásul, hogy a Tankönyvkiadó visszaadja a rajzomat, mert az ábrázolandó, ebédelő parasztszalád nem a traktor árnyékában ebédel hanem egy fa alatt, s a kisgyerek fejében kalap van, nem micisapka. De tény, hogy összekínlódtam a pénzt, amit egy igen ügyes és aljas ügyvédnek kellett fizetnünk az Eötvös Loránd utcai lakásért, a Visegrádi utcai kétszobás modern lakásunkon felül csak így volt hajlandó cserélni. De tudtam, hogy Pistának milyen nagyon fontos a lakás helye, hangulata s a környezete. A Belváros!

Hosszú, szörnyű, kalandos keresések után végül is két szoba jöhető lakás közül választhattunk. Egyik a Balaton utcai kellemes, kicsit nehezen fűthető háromszobás - ahol külön kis műtermem lehetett volna, a másik az Eötvös Loránd utcai, óriási méretű, gyakorlatilag kifűthetetlen, bár cserépkályhás, egy régimódi körfolyosós sarokház negyedik emeletén. A Károlyi-palota oroszlánjai bámultak be a keskeny, hosszú ablakokon. Álltunk elbűvölten az Egyetemi-templom előtt, és felnéztünk a házra, az akkor még Papnevelde s az Egyetem utca sarkán, óriási hőmérő simult a falához, s piros sapkás hordár ült a kapu előtt egy papírral párnázott kisszéken.

A Balaton utcai annyival kényelmesebb!! De ez...

Az Egyetemi-templom nyitott, fekete kapujából kivillogott a gyertyák ingó lángja, föl-fölragyogott az oltár, s csonkán meredt a kapu mellett a zászlóval hátrahanyatló egyetemista katona háború tépázta szobra. A város szívének a szíve volt ez, egy csöppet vidékies hangú, zsúfolt és eleven, a házmesterek és a boltosok köszöntek egymásnak, a patikában kérdés nélkül adták a törzsvevőknek a szódabikarbónát és a Mira vizet, az utca ismerte egymást, a lakói igényeit és szokásait.

- Maga legyen a sors, Panni, maga döntsön - bátorította Illés Endre a szépség és a praktikum között habozó Pannit, akinek csak ez az ujjpöccentésnyi bátorítás kellett, a Pista arcát betöltő elragadtatott mosoly amúgy is a Belváros felé lökte, ő is azt szerette volna, már csak az én kedvemért is, hogy Pista végleges otthont érezzen maga körül, s így talán csakugyan velem, velünk marad „örökre”.

*

Ez a marasztaló igyekezet indított évekkel később egy merőben önkényes városfejlesztésre. Négy részre osztották Szentendrén a város felső végén a három felekezet temetőjére néző szép darab, még feltöretlen földet, nekünk a saroktelek jutott, a Steinmetz kapitányról elnevezett utca hajlatának a folytatásaként. Nagyon tiszteltem Steinmetz kapitányt, de valami más utcanévre vágytam. Mikor az ügyvéd és a mérnök is végzett, elmentek, és én egyedül maradtam az alkonyatban a „föld”-ünkön, éppen velem egy magasságban csillogott a lemenő napban a szerb templom keresztje, s jött fel az almazöld égre a telihold. Másnap csináltattam Pesten négy zománcos táblát, Hold utca 2 4, 6, 8 felírással, és megajándékoztam vele három szomszédunkat és a saját frissen felhúzott kerítésünket. Mire tavasszal kijöttünk, már így szerepelt a telekkönyvben, de ezenkívül még iskolát is csináltam: egymás után született körülöttünk, ahogy épült a város, a Nap, a Csillag s az Üstökös utca és köz. Elértem hogy Pista a Hold utcában lakott Szentendrén, úgy, mint az első igazi otthonában.

A többi néma csend

Az volt a szerencsém, hogy Illés Endre éppen úgy kívülről tudta Jókait, mint én. Tudta, hogy a *Három márványfej*-ből idézek, mikor azt mondtam neki - Maga, Bandi, éppen olyan mivélünk, mintha a „ját”-unk lenne. - A varángokról beszéltem, akiket persze lehet, hogy Jókai talált ki, és sosem laktak errefelé, akik a csatában összekovácsolták az övüket a bajtársukkal, a „ját”-jukkal, hogy ne tudják cserbenhagyni se életében, se halálában, soha. Bandi mosolygott, csukott szájjal nevetett, ahogy szokott, nem tudom, hogy szégyenlősen vagy helyeslően, de kifejezte, hogy ez bizony így van, ez a helyes „felállás” - igaz. Azt azért akkor még nem tudtam, hogy az életre-halálra barátság vasövén egy titkos kikapcsolója van Bandinak, ami egy esőcseppre, egy fintorra, egy tréfás szóra vagy egy akaratlan gesztusra tüstént működésbe lép, és úgy ejti el a „ját”-ját, mintha soha nem is látta volna, a léte, a szelleme, a test úgy elhull mellőle, hogy még hiány se marad utána.

Jó is, hogy nem tudtam, mert enélkül is éppen elég kétség gyötörte szívvel és félelemmel igyekeztem Pistával Illésék felé a gellérthegyi villába, négy szál, virágüzletből való fehér szegfűvel a kezemben. Már az is rémületbe ejtett, hogy „gellérthegyi villa” - ilyenben még sohase jártam. És mit szól majd hozzám Livia, Illés Endre felesége? Addig csak egyszer láttam, hangversenyen voltam Pistával, s ott mutatott be neki Bandi. Alacsony, vékonyra esztergályozott, elegáns kis szemüveges asszony volt, kedvesen üdvözölt, de szigorúnak látszott, olyannak, akivel nem tanácsos viccelni - amire én, sajnos, olykor idétlenül is, hajlamos vagyok. A gellérthegyi villa első látásra csalódást okozott, én nagy kertet képzeltem köréje, hegyoldalt, madaras, sűrű fás, ápolt vadont, nem lapos előterű, csupa beton, alig növény előkertet. A kétemeletnyi lépcső viszont méltóságos és nehéz volt, tudtam, hogy Bandinak rossz a szíve, nem használhat neki ez a vad lépcső, akármilyen csillogóan fehér a karfája, és ragyognak a tisztaságtól a fokai. Gyalog jöttünk a villamostól, aggódalmasan törölgettem a cipőmet, akkor még nem volt csizmám, és Pista is sziszegve tappogta le a havat - nekem abban a házban azóta is mindig tél van, s nemcsak az első emlékem ilyen, valahogy úgy esett, hogy mindig télen jártunk ott vagy ősszel, késő ősszel, amikor már keserű szaga van a gellérthegyi szélnek. Persze az, hogy Illés meghívott vacsorára, már nagy fegyvertény volt őtőle. Még nem voltunk megesküdvé Pistával, s összeköltözésünket óriási, széles körben zajló botránysorozat előzte meg, voltak makulátlan erkölcsű hölgyek, akik még évekig nem fogadták a köszönésemet - milyen lesz Livia? Gerlőczy Livia, Illés Endre felesége?

Bandiék ajtaja ugyancsak hófehéren ragyogott a zöld növények koszorújában, amivel zsúfolva volt az ajtó előtti kis pihenő, s Bandi, mintha közvetlenül mögötte várt volna, a legelső félénk csöngetésünkre kipattantotta, és kitárt karral tessékelt befelé, öleléssel, kézcsókkal, mint egy üdvözlőkártya.

Az előszoba hosszú, keskeny, csupa fehér, csupa tükör, csupa szekrény a falhoz simulva, egy részük beépített, itt még csak futószőnyeg. Perzsaszőnyeges nagy, szép szobába nyitunk be, az ajtót két medalionmintás gazdag függöny védi belülről, szemben színes üveglablak, félkörív zárja le, előtte szép kis íróasztal, rajta eszméletlen rend - úristen, hogy fogom én ezeket visszahívni a mi - enyhén szólva - szabálytalan lakásunkba?

Livia barátságosan nyújt kezet, én dadogva bontom ki a szegfűket a selyempapírból, le is ejtem mindjárt a gombostűt, de mért néz Livia ilyen furcsálkodva?

- Azt gondoltam, szereted a fehér szegfűt - mondom. Mert valahogy ezt éreztem illőnek, hiszen Bandi is az *Ármány és szerelem* premierjére nekem ezt hozott, egy szálát. Évek telnek belé, míg megtudom: nem illik páros számú virágot vinni, fene tudja, miért.

- Nagyon szeretem - mosolyogja Livia -, ez itt Gigi. Óriási fekete pihecsomóból két narancsszínű szem villan az egyik karosszékből, de mire felé hajolnék, eltűnik, mint a füst. Perzsamacska.

Szeretnék alaposan körbémámulni, de egyelőre csak azt látom, hogy sok a kép, megismerem Szentendre egyik jellegzetes öblét, ugyan ki festhette, szőnyis egy kicsit, de van eredeti Szőnyi is, berámázott Csillag Vera-címlapok Bandi könyveiről, Borsos-rajzok. A könyvespolcokon a könyvek között plakátok a színdarabjai bemutatóiról. De már tessékel is át Livia a másik szobába - ez Livia szobája, mondja Bandi, előbb itt iszunk egy pohárral. Livia szobája kisebb, és gyönyörű empire csíkos szalంగarnitúra meg egy szögletes, fehér csempés cserépkályha van benne, nyitott ajtaján át a fémlemez lyukain keresztül barátságosan villog a tűz. Meglepően egyszerű, lapos fekvőhely simul a fal mellé, világosszürke takarójából most válik le egy darab és enyészik el valahogy - ez a Gigi lánya - mutatja be Bandi, nézze csak, ennek mennyivel világosabb a szeme, csak a surló fényben tűzvörös.

Hát Liviának nincs segítsége a háztartásban? Úgy látszik, mert ő maga hozza be a tálcát és teszi le Bandi szobájában a széles, alacsony asztalra. Szabályos vacsora, bevallom, nekem szokatlan, kis szettekben valami halas keverék előétel, salátás hideg hús, pite, amit kézzel is, villával is lehet enni, én mindenesetre villával eszem, Bandi a kis italos asztal körül buzgókodik, folyton felugrik, tölt, kínál - egy pohár vörösbort, Piri? Kezdek nem félni. Hát félttem eddig? Miért? Mert mióta megismertem Bandit, és persze elolvastam minden írását, gyanakodva várom a csapdát. Nagyon gyakran találtam meg az írásaiban. Kajánul eteti hegedűművésznő feleségét a hős, hadd legyen rosszul a nápolyi hajón, kikísérteti a pincérrel a gyáva vendéget a hátsó ajtón, be egyenesen a gazemberek karjába, kikérdez egy hölgyet az ujján lévő beforrott heg eredetéről, aminek pontosan tudja a történetét, a nemes nagy professzor véres bosszút áll azokon, akik nem bíznak benne - Bandi ezek szerint szikével a kezében nézi az emberiséget, én miért lennék kivétel? Gyorsan el is követem az első hibát.

- Ezt ki festette? - kérdem a *Szentendrei öböl*-ről.

- Kádár Erzsébet - mondja tisztán csengő hangon Livia, és én szeretném leharapni a nyelvemet. Hát persze. Ebbe jól beletenyereztem. De Bandi azonnal végtelenül kedvesen feloldja a zavaromat.

- Nem is veszi észre az oroszlánszenvedélyemet? - kérdi, és felel a könyvespolcra egy kőoroszlánt. - Velencei illetőségű, majd' leszakadt a táska füle, amiben hoztam, és a vámosoknak is nehéz volt megmagyarázni, hogy nem lopott műkincs. Ezek pedig kevésbé civilizált tájakról valók, mutat az oroszlánlábú - gondolom, afrikai - fekete asztalkára, aminek a négy lába négy arany oroszlánfej, az asztal lapját tartják. Ezeknek többnyire hátat fordítok, ha dolgozom, erre a velenceire szoktam nézni. Sok eső moshatta ilyen gödrösre a sörényét.

Ha dolgozik? Tétován nézek az íróasztalra, és Livia nevetni kezd.

- Endre nem az íróasztalnál dolgozik, hanem itt, az írópolcon.

Csakugyan, eddig észre sem vettem ezt a nagyon furcsa bútordarabot. Az italos asztal és az ablaksarok között. Pulpitus. Állva lehet írni rajta, krónikát író szerzetes kellene eléje, de hirtelen nagyon természetesen érzem, hogy Bandi itt ír, állva, éjszaka, méghozzá színes üvegű ablak előtt. Csuda dekoratív lehet. Vajon háziköntösben ír? vagy zakóban? esetleg pulóverben?

- Még kapunk málnát, ugye, Livia? - kérdi Bandi, s Livia bólint, a kisasztalra néz, már ott van egy üvegtálban a dobozából kifordított, téglába fagyott mirelit málna és belevágva, csakugyan úgy, mint a „spachtli”, a kőművesszerszám a habarcsba, egy ezüst tortakés, körülötte tejszínhab, gyönyörű. Sajnos én nem kérek. Lehetetlen. Talán tévedek? Rosszul látok? De nem tévedek. A piros málnatégla tetején kukacréteg, ahogy a fagy lehelete elől kifelé iparkodtak szegények, s nem volt út tovább. Pontosan olyan, mintha zúzmara borítaná, nem látták Bandiék? Jó, Bandi meg se nézte közről, de hát Livia se? Iszonyú. Szóljak? Lehetetlen. Most, most árulom el Bandi jóságát és forró barátságát, micsoda szégyen, ha szólok. Ha nem szólok, még inkább. Minden rossz. Pistának sem szólhatok, ő észre sem veszi, Livia tejszínhabot tesz rá magának is, Pistának is.

- Én utálok a tejszínhabot - mondja Bandi -, de a málnát imádom. A lőcsei kertünk szaga van benne. Óriási találánya az életnek ez a mirelit. Esszük a málnát, frissen, és odakint havasak a fák.

Nekem nincs olyan kukacfőbiám, mint például Panninak, a testvéremnek, aki itt helyben rosszul lenne, de én is majdnem rosszul leszek - a lelkiismeret-furdalástól. Különösen azért, mert hirtelen megértem, mi történt, és bizonyos, hogy csak ez történhetett. Livia szemüveget visel, de nem vak, az edényei csillognak a tisztaságtól, ahogy az egész lakása is csillog. A málna kartondobozban van, láttam már én is nemegyszer, s ahogy kinyitom, a celofán alatt gyönyörű, piros és gusztusos. (Én sosem vettem, drágállottam, s valahogy nem éreztem gyümölcsnek.) De ahogy a dobozból a tálra borították, ami alul volt, az került felülre, azt már nem nézi meg tüzetesen az ember, és sietve hozza be, hogy el ne olvadjon egészen, s megmaradjon egy kicsit a szép téglafarmája. Szerencsétlenség. Sosem felejttem el, hogy egyszer, éppen Pista udvarlása idején, kis híján megettettem vele egy rajszöggel dekorált körtét, ahogy a rajasztalom sarkán hámoztam meg neki, úgy látszik, a gyümölcskinálás súlyos veszélyeket rejt magában, jaj, istenem. Mit csináljak? Gyorsan ráfirkálok a papírszalvéta egy szép, göndör tölgyfalevelet, és Bandi elé csúsztatom.

- A lőcsei kert üzeni - közlöm, és újra majdnem rosszul leszek, mert Bandi hálásan rám mosolyog, ahelyett, hogy leköpne. Nem tudtam, hogy ilyen ronda képmutató dög vagyok, el bírom titkolni, hogy milyen iszonyúan sajnálom őket.

- Gyönyörű lakás ez - sóhajtok őszintén -, nálam soha sincs ilyen rend a könyvek között.

- Csak itt van rend elől, ebben a szobában, hátul még rendezetlen halmok vannak, sajnos - különben a sógornőm is itt lakik, voltaképpen nincs is elég hely a könyveknek, így is két sorban állnak.

Sógornő is van? Hol tartják vajon? És Czibor? Hisz itt lakik Czibor is, de ezt már nem merem megkérdezni, inkább próbálom felderíteni képzeletbeli tervrajz alapján, hogy hol lehet a fürdőszoba, hisz ez az egész emelet egyetlen lakás volt, de persze lakásrendelet van, a felesleges szoba elvehető, hát ideköltözött a sógornő, és egy részét kiadták Czibornak. Minden ilyen esetben a háziasszonytól megkérdezi persze az ember, hogy hol púderozhatja be az orrát, szabályos megfelelője az angol „hol fizessenek egy pennyt”-nek, de persze itt nem merem megkérdezni, azt mondom, hogy a kabátzsebemben van a cigarettám, ennél ügyetlenebbet nem is mondhattam volna. Mert Bandi felháborodottan kap az ezüst cigarettatartó után.

- Hát van itt, Piri, bocsásson meg, jaj, hát nem kínálom. - Nézek Líviára, de ő a körmét nézi, nem segít.

- Igen, de a zsebkendőm is - nyögöm, s kilépek az előszobába. Azzal az ajtóval szemben, ahol bejöttünk, keskeny folyosó nyílik, s hirtelen, mintha egy másik lakásban volnék, minden sötét zavaros, sok ajtó s egy lépcső fölfelé. Menjek fel? Dehogy, hiszen bizonyosan ott lakik Edit, a

sógornő. De nem. Lárma és mozgás hangzik le, igaz, elég tompán, de kétségtelen, hogy Czibor tanyázik ott, s az is nyilvánvaló, hogy nincs egyedül, bizonyosan kártyázik a barátai-val. Ahová végül is benyitok, konyha. Nagyon nagy, hideg és nem barátságos, nappal bizonyos, hogy sötét. A polcokon csodálatos rend, régimódi jégszekrény s a kitett vacsoraedény. Ijedten menekülök, és végül is megtalálom, amit keresek. Nem először ezen az estén, borzasztóan szégyellem magam. Odabent maximális tapintat fogad, az utolsó olasz útkajáról beszélnek. Bandiéknek Firenze a legszebb olasz város, Pista Velencére esküszik, azt imádja, én csak hallgatom őket, Olaszország még fájdalmas terület énbennem, Pista a feleségével járt ott, „nem velem” - nélkülem, ahogy pontosan belefordította akkori bánatunkat a *Berenicé*-be: „És Róma látta önt érkezni, s nem velem. / Mivé nőtt bánatom a pusztá Keleten!”

Közben most már nyugodtan nézelődöm. Nagyon szép, szürke-kék szőnyeg van a padlón, és nagyon szép a hátradülő sötétpiros két fotel, a székek is sötétpirosak. Most látom az én képemet - elég bolondos kép, sárga fal előtt ágaskodó fekete fák -, igazán jó helyen van, csak kicsit kirí a többi közül, még hozzá nagyméretű is. És nagyon nehezen nyugszom bele a külön dohányzóasztalba. Utóvégre Bandi nem dohányzik egy-két hónap óta, ezüstvégű borostyánszipkát forgat kínolódva az ujjai között, és egyikünk sem szív hosszú pipát, hogy a dohányzóasztal köré telepedjünk. A dohányzóasztal mellett nem dohányoznak, az íróasztal mellett nem írnak, cica van, de nem lehet megsimogatni, s még csak nem is ül közénk szemlélődni vagy kiutálni a vendégeket, ahogy az enyém szokta. S Livia semmit sem tud a Kiadó életéről, amiről most mi hárman, tele szájjal, egymástól kapkodva a szót, beszélünk. Van is mit, igazán. Bandi mellé-főle Barabás Tibor került, az én címlap-megbízásaim szigorú bírálója, a könyveknek nincs borítólapjuk, egyenesen a kötésre nyomják a regény tartalmát képtelenül, elbeszélőn illusztráló-összefoglaló rajzot. És ha csak a technikával volna baj! De ki kell fejezni a regény szellemét is!

- Most már minden címlapot - jól jegyezze meg, Piri, címlapot, nem borítót, fel kell küldeni a minisztériumba, ott engedélyezik, hiszen tudja, magának is volt már velük dolga, hát mesélje el Líviának - kér Bandi, már előre élvezzi a történetet, hátradül a székén, nevető szemet villant rám, nagyot húzva a borából. (Hol szerezhette? Bizonyosan ránk szánja nagylelkűen a régi szép napok maradványát.)

- Ja, a Sinclair-könyv! - lépek boldogan, most már teljesen felszabadultan az ismerős talajra -, a *Kisváros*. Század eleji történet. Egy nőfigura körül ablakok nyílnak az alacsony házakon, kíváncsi arcok lesnek ki a sötét háttérből kaján szemmel. Visszakaptam, ráírva a következő szöveg: „A nőalak ruhája régimódi, a környezete lehangoló - nem engedélyezem. Stimmler.” Alig tudom elmondani a röhögéstől, Pista is hahotázik, Livia is, a regény hangulata ugyanis pontosan ez, ilyen. Bandi, furcsa, de nem nevet, elkomorul, gyorsan forgatja a borostyánszipkát, ideges ujjakkal.

- Te milyen szemináriumra jársz? - fordul Pistához, s most Pistán az elkomorodás sora.

- Színészekkel - sóhajtja Pista -, én, aki nem tudok beszélni. Ők meg a legközhelyebb közhelyet olyan átérzéssel, felvetett fejjel, szépen hangsúlyozva, meggyőzően mondják el, hogy hiába írok hosszú oldalas jegyzeteket, s próbálom elmondani az anyagot, felelni a kérdésekre, egyszerűen hülyének látszom, közönyösnek, cinikusnak, mit tudom én. Meg is jegyzi ezt mindig a kiváló szemináriumvezető. Bandi felugrik, sose gondoltam volna, hogy ilyen vulkán működik benne, az arca hófehér lesz, levágja a szipkát.

- Mert elkések a *Szabad Nép*-félórákról. És lehord az igazgató, mint egy iskolás gyereket. Hát igenis, nem kések el, hanem későn megyek be a Kiadóba. El tudom olvasni egyedül is a *Szabad Nép*-et, nem kell, hogy Szilfa elvtárs magyarázza el nekem.

- Endre - mondja Livia hangsúlytalanul. - Endre.

- Nem érti, Livia - robban Bandi. - Jön egy taknyos kislány a minisztériumból, és azt mondja:

- No, ülj le, Illés elvtárs.

Engem meg hirtelen olyan iszonyú részvét és méreg fog el, hogy nekiugrok Bandinak, és üvöltöni kezdek.

- Nem igaz! Nem igaz, Bandi! Azt mondta: Csüccs le, Illés elvtárs. Mindenki tudja! Az egész Kiadó.

Ezzel vége minden bajnak s minden dühnek. Féktelenül röhögünk mind a négyen, s most egyszerre előjönnek a cicák is. Tág szemmel, felborzolt farokkal állnak az ajtóban - mi történik itt? A cicák nem tudnak nevetni.

Mi meg nem tudjuk abbahagyni a nevetést. De Bandi eltűnik egy percre, és amikor visszajön, egy szépen bekötött vastag könyvfélét nyom a kezembe.

- Ezt magának adom, Piri. Ezért a nevetésért. Igaza van, nevetni kell.

Az *Egyszárnyú madarak* kézírata, tudom, hogy ez egyik legkedvesebb színdarabja, szólni se bírok, örülök neki. És most az is világos lett hirtelen, hogy miért van ez a fagyott rend ebben a két szobában, miért nincs egy kardigán a díványra vetve vagy egy könyv kinyitva, hasra fektetve, ledobva. A gyönyörű régi bútorok között egy-egy katonásan kemény, puritán fekhely utal a külső rend és - nem tudom másképpen mondani - az esztétika mellett a szörnyű fegyelmezettségre, ami rettenetes erőfeszítésébe kerülhet ennek a büszke embernek, aki százszorosan nehéznek érzi azt a rengeteg apró megaláztatást, aminek mostanában ki van téve. Hát védekezik, és mint a velencei karneválon az álarcosok, úgy tartja maga elé ezt a két Gellérthegyre néző szobát, a vacsora és a társalgás formális rendjét, a tűhegyes mondatait. Védekezik és fél. Mi is félünk persze, és mi is védekezünk, mi másképpen. Mert itt a gellérthegyi szobákban a Bandi életének régi kerete él változatlanul, ezt a könyvet Kosztolányi dedikálta neki, emezt Babits, ez a karosszék az első pesti bútora volt, a szőnyeg a Gerlóczyéké. Nem. Mégse a régi kerete, hanem az a keret, amit ő csinált magának. Már Budapesten, az orvosnövendék, az újságíró, az író, mert hol van itt Lócse? Vagy az édesapjának, vagy az édesanyjának fényképe, vagy egy festmény róluk, vagy neki magának egy gyerekkori arcképe? Vagy hol a lócsei ház, hol a kert? És szeretnék egy képet vagy valami jelzést a csütörtökhelyi Zápolya-kápolnáról is valahogy, hiszen ott született, és ebbe a „keretbe” igazán kívántatódna. De fölégetett mindent maga mögött, a lócsei tölgyes sötét gerendái közül csak az látszik át, hogy az édesanyja mézzel etette, az apjának tölcseres gramofonja volt, és haláláig dohányzott. Ennyi. A többi néma csend. Igen, ebben a két szobában az van és csak az, amit ő maga csinált belőle magának háttérnek, keretnek, otthonnak, így képzelte el, ilyennek akarta, ebben a tükörben látja magát. És ebből tépi ki, amikor reggel bemegy a Kiadóba, szándékosan elkészni a *Szabad Nép*-félórát. Szegény.

Ragaszkodik hozzá, hogy lekísérjen bennünket a lépcsőn, óvatosan, zseblámpával vezet ki a kertkapu rácsáig, azt is ő nyitja ki, kulcsa van hozzá. Sötét a Mátyóki út, s ahogy ott egy percre megállunk, sötét a hegy tömbje, a villákban már alig egy-két ablak fénylik. Bandi a levegőbe nyújtja a kezét, elfogja a szállingózó hópelyheket.

- Kezd esni a hó - mondja.

Rodostó Badacsonyan

- Menjetek fel Tatayhoz - javasolta Kormos Pista -, nektek való hely. Írjatok, hogy küldjön le valakit, aki segít felvinni a csomagjaitokat, mert majdnem egy órányira van az állomástól a turistaház a hegy tetején. Ha már eltoltátok az első hetet Pista szabadságából, legalább a második legyen jó, majd meglátjátok.

Sosem szerettem a Balatont, igaz, csak órákra láttam, nyáron, de most, hogy leszállunk a vonatról, nyoma sincs a levelezőlap-kékségnek, sem a nyári fulladt zsúfoltságnak, az őszi világítás tiszta és kemény, és előttünk áll egy bozontos fejű színarany hegy, az arany tömegből fekete bazaltszálak sorakoznak az ég felé, de még az ég sem kék, hanem sápadt arany, a nap meg majdnem fehér fölötte, szeptember vége van.

Egy pici, kötényes, fekete fejkendő vénasszony behúzott nyakkal, féloldalasan keszgel felénk, ő Vasáros néni, őt küldte Tatay úr, majd viszi a csomagjainkat, erre megyünk, tessenek jönni. Csak egymásra nézünk Pistával - hát ez mi? Sajnos, mi mindig nagy szerrel utazunk, maga a festőholmi, állvány, kazetta, vásznak, megvan hat-nyolc kiló, és a kettőnk kofferja, Pista könyvei - lehetetlen, hogy ez a félhalott néni vigye, aki a vállamig sem ér, hát csak a szatyromat nyomom a kezébe, Pista hátán a koffer, nálam a festőfelszerelés. Vasáros néni így is végig nyög és sóhajtozik, a derekát, a lábát, a fejét fájlalja, szuszogva biztat pihenésre, s kendőjét megoldva pihen lépten-nyomon ő is, ha nem varázsolna el a csodaszép, létrameredek, kék bazaltkővel kirakott út, komolyan dühöngének - micsoda embertelen alak lehet ez a Tatay, hogy fogjuk kibírni nála egy hétig?

Neki is esek a piros tülökorru, csókaszemű, megtermett férfiúnak, aki óriási tálcával a kezében igyekszik kifelé a turistaház előtti asztalokhoz - pedig most látom először, olvasni sem olvastam még tőle semmit.

- Ugyan, hogy volt lelke ezt az öregasszonyt küldeni elénk? Hisz ez a saját lábát se bírja!

- A Vasáros néni? Kutya baja sincs, becsapta magát! Szeretője van annak, a Takony Jóska, most is azért sántít, mert megverte az ura, az Imre bácsi, az orra is attól áll félre.

- Szeretője? Hát hány éves, az istenért?

- Hetvenkettő. Itt, Badacsonyan az ilyen még szeretőt tart.

Tatayval úgy szaglásszuk egymást, gyanakodva, mint két idegen kóbor kutya. 1950 ősze van, senki se tudhatja, kiben mi lakik, ki miből változott mivé, s azt sem, hogy változott-e egyáltalán. Tény, hogy Tatay író, aki nem jelenik meg, és turistaházat vezet - vezet? Hajnali négykor már halért megy le, át Fonyódra, zsákot cipel, széket, asztalt hord, felszolgál, és budiajtót javít, a csodaszép felesége, Marika meg főz a vendégeknek. Pista is író, aki nem jelenik meg, de mégis, lektor a Szépirodalminál, Pesten - nem csoda, ha Tatay állandó próbafúrásokat végez irányunkban, szerintem a Vasáros néni elénk küldése is az volt. Teszt. De már a második próbafúrása bebizonyítja, hogy semmi vész, Sándor mélységes, kaján humorérzékére pontosan reagál az enyém, összetegeződünk, értjük egymást.

Mert az a látvány, ahogy Sándor egy nyeles hengerrel a kezében megjelenik, a bástya tetejére állítja a szerszámot, közben felém les az orra mellől, egyszeriben abbahagyatja velem a festést, s érdeklődöm a tevékenysége célja felől.

- Esőmérő, csapadékmérő - veti oda halálos komolyan. - A meteorológiai intézet munkatársa vagyok, aki köteles jelenteni a csapadékmennyiséget mindennap. Fizetni ugyan nem fizetnek érte, de ezzel is a hazámat szolgálom.

Másnap előkelő vendég érkezik a turistaházba, a frissen nagydíjazott festőnő, csak fél napra jött, de tüstént nekiáll, s rácselekszi a vászonra a házat, mögötte a bazaltszálakat és a két oldalsó orgonabokrot, tövig lila virággal borítva. Sándor egy zsák kukoricával a vállán odaadással szemléli, én is.

- Tessék mondani - kérdi egy megtört énekeskoldus hangján Tatay -, hogyhogy virágzik a tisztelt művész nő képén az orgona? Hisz most ősz van, a lomb már mindenütt sárgul.

A művész nő egyáltalán nem gőgös, de nem is zavartatja magát, munka közben magyaráz lelkesen, meg se fordul, dolgozik tovább.

- Én nem naturalizmust festek, pedig azzal vádolnak, hanem szocialista realizmust. Előremutatót. Hiába van ősz, az orgonabokor él, és tavasszal virágozni fog. Érti, barátom?

- Igenis, kezit csókolom - sipogja Sándor -, erre én sose gondoltam, nem is magyarázta meg nekem senki. Pedig, tetszik látni, az az elvtárs nő is festő - mutat rám az aljas disznó.

- Igazán? - mér végig a művész nő. De én csak hümmögök, jaj, dehogyis, a gondnok úr mindig mókázik, én csak néha rajzolgatok, ugye... No megállj, Sándor, ezt nem viszed el szárazon, hisz csak az Isten őrzött, hogy el nem röhögtem magam.

A mosdóhelyiségnek kinevezett kamrában egy ménkű nagy, ronda, münépi köcsögben tárolják a vizet - messzi kútról kell felhordani -, s ez a köcsög megtetszik egy nyafka hölgynek, aki a hetenként többször is érkező, hegyet ellepő tömeghez tartozik. Hajóval jönnek át a különböző üdülőkből. Látja, hogy rajzolok a bástyán, lefűlel, s érdeklődik: mit gondolok, eladó-e az a köcsög, ő megvenné. Hát hóóógyne, erősítem buzgón, a gondnok tulajdonképpen ebből él, nagy gyűjteménye van, árulja is, de persze titokban, szóljon a többieknek is, hátha akad más érdeklődő is a csoportban.

Hát akad egy kis munkája Sándornak, amíg ez a társaság a hegyen tartózkodik. Biztos távolságról figyelem, egymás után mennek oda hozzá, az orra mindjobban mozog, folyton le kell tennie a tálcát poharastul, ahogy mérgesen tiltakozik.

Ettől kezdve áll a harc. A következő kirándulócsoporthoz Sándor hirdeti, hogy van itt egy művész nő a hegyen, aki öt forintért helyben bárkit lerajzol, most is ott fest, ni, a bástya alatt. Ennyire kapós még életemben nem voltam, szinte sorban állnak a népek, és nyújtogatják az öt forintokat. A gyerekekkel gyűlik meg leginkább a bajom, azok nem érik be a nyújtogatással, ráncigálják a szoknyámat, sívítva könyörögnek: engem tessék lerajzolni! Néni kérem, most fészülködtem meg, tessék nézni! Az apróbbak a krétáimat próbálják lopdosni, ha száz kezem volna, se tudnám elhessegetni őket. Egyetlen vigaszom, hogy Sándor nem élvezheti munkája gyümölcsét, mert ilyenkor igazán el van foglalva. De sajnos tévedtem. Úgy látszik, kivételesen rábízta az ügyintézést az egyetlen kiscselédjükre, ő meg a bástya szélén ül és röhög.

Nem tehetek mást, szép, gondosan árnyalt betűkkel készítek egy hirdetményt, s egy óvatlan pillanatban kiszögelem a budi ajtajára, de belülről, hogy csak akkor vegye észre a delikvens, ha már bement: „A középső deszka elkorhadt, tessék vigyázni!”

Egy ideig élvezettel nézem, ahogy kiugranak és Sándort macerálják a népek, aztán észbe kapok: ennek fele se tréfa, még valami buzgó marha képes feljelenteni őket. Hát megváltoztatom a felírást, s a mosdóhelyiségnek kinevezett kamrában rakom ki: „Az árnyékszék nem működik, tessék mögéje menni!”

Estére Sándor csak fenyeget felém a lapáttal, de kevés ideje marad már a megtorlásra, másnap délután utazunk haza. Szerencséjére még az este befut Püskiné, Ilus. Sándor - mint utóbb kiderül - titokban megsúgja neki, hogy én valóságos nótafa vagyok, csak borzasztó szerény. De ha előénekelnek nekem, és komolyan itatnak, hát nem bírok ellenállni, és lejegyezni való régi nótákat énekelek. Még Pistát is beavathatta a gonosz lélek, meg Marikát is, ilyenkor késő este már nem jön vendég, ülünk öten az étteremben egy petróleumlámpa fényénél, s Ilus csábítóan elkezd egy-egy nótát, egyre-másra önt a poharamba - biztat, hogy no, igazán, nem kell szerénykedni, másnak se tökéletes a hangja. Sándor meg sopánkodik, hogy nem ízlik az ő bora, szégyent hozok a házra - pontosan tudja a gazember, hogy nem szoktam inni. Éppen ez a baj, mert a tisztesség kedvéért bele-beleiszom, s tudvalevően a kanalanként vagy kortyonként ivott bortól hamar be lehet rúgni. Nem rúgok be, csak valami meglazul bennem - hirtelen meglátom magunkat, ahogy ott ülünk, ezen a fekete őszi estén, egy üres turistaházban, a petróleumlámpa körül. (A nem publikáló költő, a nem kiállító festő, az éjjel-nappal konyhában dolgozó Marika, Ilus, akinek már nincs könyvesboltja, csak keramikusnak készülő férje és négy gyereke, meg Sándor, eddigi legjobb regényével, a *Vulkán*-nal, még csak egy halom gépelt papírlapon.) Igen, Sándornak ez az utolsó „kitolása” remekül sikerült, mert szent igaz, én imádok énekelni, csak szégyellem, hogy annyira nincs hangom, s ezt találta most ki boldogan, hadd szégyelljem magamat nyilvánosan. Holnap elutazunk, a szabadságunknak vége, most mit kötekedjek tovább?

Sándor olyan szépen dünnyögi - mindegy, hogy csaléteknek szánva - a nótáját:

*Kavicsos is, sáros is
Az én házam eleje...*

Most már jön a tél, itt maradnak ketten, előbb a végtelen őszi esőben, aztán a téli behavazottságban a hegy tetején egyedül - egyszóval nem bírom tovább, a magyar nóta, az igazi, az nem vicc, nem játék, az én vidékemről való különösen nem az, hát belevágok:

*Kelet felől, kelet felől,
jön egy fekete felhő...*

Felőlem röhöghetnek. De nem röhög senki. Az alföldi nóták nagyon egyszerűek, előbb csak dünnyögi velem, aztán már énekli is mindenki. Fogy szépen Tatay híres (ezúttal, úgy hiszem, a rosszabbik) bora.

A római jog

Elment az eszem, hogy most kezdem megszeretni Pestet? Most, 1950-ben? Mikor még csak ősz óta lakunk itt, a sötét Belvárosban, az Egyetem utca sarkán? Hiszen már a Félgyertya is negyedgőzzel működik, a bedeszkázott ablakú Centrál valami jegyelosztó iroda lett, a hentes ajtajában madzaggal összefűzött üres disznóbeleket rezegtet a huzat, és a nagy darab valamiről, amit a kirakatban látok, felvilágosít Huncz úr, a hentes, hogy az tevehús. Csakugyan, rajta van a körbélyeg: Marokkó. A pici műhelyek élvezetes tömege, ahol egy körséta alatt megcsináltathattam a zseblámpámat, a táskám leszakadt fülét, vehettem mézeskalács karácsonyfadíszet, és megnádaztathattam a hintaszék ülőkéjét, eltűnt, s ami maradt, az beljebb húzódott a hátulsó helyiségbe, a függöny mögé, s még jó, ha nem az udvar mélyére vagy a fekete semmibe. Hol vannak Krúdy „belvárosi suszterei”? A kesztyűseit nem is keresem, azok az igazi Belvárosban voltak, és nem itt, a Vámház körút és az Egyetem utca között, a Hatvany kapu és a Hét Bagoly tájékán. Pintér utca, Só utca, Szarka utca bújik meg a mégiscsak Váci utca s Veres Pálné és Molnár utca között, de ezekkel együtt félrehúzódik finnyásan még a Dunától is, ez a tájék félreérthetetlenül közli, hogy semmi köze a Korzó Belvárosához, sokkal inkább a Nagycsarnokkal rokonszenvezik. A nagy múltú Csarnok bámulva tátja a kapuját egy megtermett, kucsmás férfiúra, aki rongyos hánccszipot lobogtatva a kezében, harsányan hirdeti: - Füleztést vállalom! Itt helyben való füleztést vállalom! - Italbolt, szomszédos a Páva utca sarkán valaha rezideáló késessel, még szomorkodik is egy rozsdás olló a kirakatban, az üzlet zárva. Az italboltban lucskos asztalokra könyökölve „kevertet” isznak, én is bemerészkedem egy Bambira, s rezignáltan állapítom meg, hogy cipőíze van. A Szerb utcai templom gyönyörű régi fala felett összeveri a kopasz ágakat a szél, mintha fejcsóválva helytelenítené a falra ragasztott gondolatébresztő plakátokat, öt van, egyforma lelkesen biztatnak vas- és fémgyűjtésre a béke védelmében. De a kövezeten gyűlő tél végi tócsákat kerülgetve megint csak boldogan követem szemmel a Molnár utca enyhén hajlott ívét, de mégis a Váci utcába fordulok be, hogy ránézhessenek VII. Károly emléktáblájára, aki erre lovagolt át a török hadak elől, hiszen azt sem mulasztottam el a Csarnokba menet, hogy végighúzzam az ujjamat az 1837-es árvíz vonalának a jelzésén, hadd kísérfen el egy darabon Wesselényi dereglyéje és Kárpáthy Zoltán jégrobbantó rakétájának a dörrenése. Az Irányi utca felé kerülök, sajnálom, hogy nem Irinyi, hisz a gyufát magyar ember találta ki, ez megvigasztalna a pékboltta vedlett cukrászda kirakata előtt, ahol ma már elfogyott a kenyér, de a jószívű boltos előhalász nekem egy fél kiló tegnapi, jól van, úgymint pirítóst csinálok estére. Indulok is haza, az ugyancsak nem működő, régi, szépséges patika felé, s fordultomban nekiütközöm valakinek, borzasztó, hogy folyton másfelé bámészkodom, nem az orrom elé nézek vagy a lábam alá. Úristen! Ki ez az ember?

- Károlyka, drágám!

- Peroska! Csókolom a kezeit!

- Ezer éve nem láttam!

- Százezer éve, Peroska! Annak már százezer éve.

Igen, százezer éve múlt a Nádor utca 28. V. emeletének. Boarding house - mondtuk, csúfolkodva is, büszkén is, arra a tizenkét szobára, meg a Kerek úrék, a gondnokék lakására és a három, a folyosón át megközelíthető fürdőszobára, amire a leleményes, de láthatatlan háziúr felosztotta a hajdani polgári lakásokat. Mindenesetre óriási haladás, előkelőség és feltörés azoknak, akik itt szereztek szobát, nincs albérlési házi néni, aki sikoltozik, ha kimos az ember

egy pár harisnyát, vagy meggyújtja a kislámpát is, ha olvasni szeretne, és nem elégszik meg a mennyezeti magasságban hervadó huszonötös villanykörte pisla fényével, nem is szólva a sűrű ellenőrző benyitásokról és a vendégek gáztettekkel való gyanúsításáról. Kellemesen tarka a lakók foglalkozása, akad zongoraművésznő és tisztviselő, grafikus házaspár kutyával, együtt élő egyetemista fiú és lány, festőnővendék és gyakorlóéves tanár, angoltanításból élő műszaki rajzoló és bírói vizsgára készülő ügyvéd, de mivel többnyire baráti összeköttetéssel kerülnek ide a lakók, hát mindenki fiatal - bár én például nem tartom fiatalnak a harminchoz közeledő Csörte Károly doktort. És van némi osztálykülönbség is - Kormos Mari, aki minden vasárnap délelőtt óriási csésze igazi kávéhoz hoz be nekünk (Pannival lakom, persze), a gazdag réteghez tartozik, ahogy az egyetemista házaspár és Csörte doktor is. De csak Csörte doktor próbál társadalmi életet szervezni ezek között a különben csak a fürdőbe menet és a kulcsleadásnál találkozó népek között, amennyiben minden szombat este bridzspartit rendez a szobájában, ahol rettentő előkelően még teát és pogácsát is kínál, ami a harmincas évek végén nagy földi gazdagságot és előkelő tempót jelent. Én tökéletes antitalentumnak bizonyulok a bridzsben, de mindig éhes lévén, első alkalommal önkéntelenül feljajdulok: „Jaj de jó ez a pogácsa” - ami mérhetetlenül megtetszik Károlykának, s a továbbiakban állandóan így kínál:

„Jaj de jó ez a pogácsa, Peroska!” Aztán egy szombat délben kicsit habozó arccal kopog be enyhén szólva egyszerűen berendezett szobánkba. (Saját bútorát hozza ide mindenki, Panni meg én két sodronnyal, hat, asztalnak és székeknek is használható fakockával és egy függönnyel eltakart fafogással rendelkezünk.) Károlyka szépen vasalásra húzza a nadrágját, ahogy leül, s tétovázva mondja:

- Nem akar jól összeállni ez a bridzs. Szőcs Muki jó, Micike (ez a zongoraművésznő) jó, maga, kedves Peroska, már megbocsásson, de csak „asztalnak” jó, hát talán nincs kifogása az ellen, ha betanítom a Máriát.

- Nekem? Kifogásom? Mária ellen? Hogy képzeled?

- Kedves Peroska, most már fél éve, hogy együtt lakunk itt. Én figyelem ám az embereket, és magukról - ismét a bocsánatát kell kérnem - lesír a tisztesség. Mária pedig...

Mária dr. Csörte barátnője, mert neki az is van. - Most fotelkorszak következik nálam - hunyorított rám, mikor egyszer hazajövet láttam, ahogy két munkás egy óriási berzsért hurcol be a szobájába. Igaz, mikor látta, hogy milyen értetlen pofát vágok, bővebb felvilágosítással is szolgált:

- Mária örülni fog neki. Nem szeret megágyazni.

Ezt már megértettem, és óriási mérgemre s az ő csodálkozására fűlig vörösödtem - mire iszonyú bocsánatkérések között vagdosta össze a bokáját, hogy, hogy ő nem akart megbántani, és jaj, igazán. Mária különben körülbelül a legcsúfabb nő, aki isten ege alatt két gyönyörű lábon szaladgál, akkora az álla, mintha szakállnak termett volna örökké félig tátott szája alá, úgy néz Károlykára, mint egy istenre, majd elfolyik a szeme, és klarinéttsizta, rendkívül vastag hangon szókinccse nagy részét kimerítő szolamát eregeti: „Jaj de érdekes ez a Kááárolka!” Akkor is ezt mondta, ha, nagy ritkán, egy üveg parfümöt vagy egy tucat monogramos zsebkendőt kapott Csörte doktortól, amit ugyanezzel a kommentárral, „jaj de érdekes ez a Kááárolka”, mutatott meg nekem. Kedves, jó leány volt - ugyan mi kifogásom lehet ellene, bolond ez a Károly. Különben Mária kártyazseninek bizonyul, néha két pengőt is nyer egy este, ha pénzben játszanak, ami akkoriban, a huszonnyolc filléres órabérek idején igazán sok volt.

Károlyka persze tudja, hogy egy jövőendő bíróhoz és elegáns, nagyra menendő fiatalemberhez csak átmenetileg való egy ilyen Mária, s ennek a véleményének hangot is ad. Makulátlan fehér selyemsállal, tündöklő cipőben, fényes csatos aktatáskával tűnik el reggelenként a közeli Markó utca irányában - még gondolatban sem szívesen követem.

- Majd ha én is Tőreký leszek, nem a Fábiánnál fogok ebédelni - gyűri be a szalvétáját a gallérja alá a sarki kifőzdében, ahová Pannit is, engem is beprotezsál - s nem Mária lesz a fotelkorszak hősnője, és képet fogok venni magától, kis művésznő - hiába, ilyen plüsssterítős, likőröspoharas stílusa volt, s tisztelte, ami tiszteletre méltó, Végvári költeményeitől kezdve a nászéjszakán elvesztendő szüzességig. És most, hogy majdnem tíz éve nem láttam már, itt a Váci utca és a Kaas Ivor utca sarkán boldogan ugranék a nyakába, de nem lehet. Tele van a kezem háziasszonyi kellékekkel, üveggel, szatyorral, kosárral, és hihetetlen, de neki meg egy köteg léc van a hóna alatt, ő se teheti le a földre, a téli latyakba. A régi fehér selyemsál sárgultan tekeredik a nyakán, télikabátja kopott és - úristen! - pecsétés és foltos, a varrott világos bőrkesztyűje szétvált a varrások mentén, minden erőmre szükségem van, hogy ragyogó hangon kérdezzem:

- Mi van magával, drága Károlyka?

- Asztalosműhelyben dolgozom, emlékszik, mindig szerettem én fűrni-faragni. Itt, egy kis asztalosnál vagyok egyfolytában, mióta kijöttem.

Kijött? Nem jól értettem? Doktor Csörte Károly egy asztalosműhelyben dolgozik, és... hát honnan szokás „kijönni”?

- Igen. Kijöttem, azaz kiszabadultam, tudja. Nem igazoltak '45-ben.

- Nem igazolták? Az istenért, miért nem hívatott engem? Hiszen én elmondhattam volna, hogy...

- Nem, nem, Peroska. Majd egyszer elmesélem, ha megengedi.

- Megengedem? Jöjjön fel, most, rögtön, velem. Itt lakunk az Eötvös Loránd utca 10-ben. Jöjjön!

- Most nem lehet. Késő estig dolgozom ma, sok a munka.

- Hát akkor holnap, de biztosan. Panni is örülne magának, most is együtt lakunk, gondolhatja. Elváltam Gétől. És holnap Pista sincs odahaza, beszélhetünk.

Sürgősen vajat kellene szereznem, hogy pogácsát süthessek. Tea van, persze nem angol, amilyent őnála ittunk a Nádor utcában, de a grúz tea igazán jó. Ha volna még a világon nikotexes Extra! Jaj, istenem. Ünnepeýyesen szeretném fogadni, szeretettel, hiszen nem felejtettem el semmit, dehogy. És el sem tudtam képzelni, ki sem néztem belőle, hogy...

*

1936-ban buktam le másodszor. Teljesen légből kapott, alaptalan ügy volt, csak a színhely veszélyes: katonapolitikai osztályra vittek. De miután napnál világosabban kiderült, hogy hiába töltötte éppen a katonaidejét az a fiú, aki időnként fel-feljött hozzánk a Nádor utcába, mégsem bízott rám katonai titkokat, és én nem adtam tovább a nem ismert katonai titkokat a nem létező szovjet kapcsolataimnak. Csakhogy rendnek muszáj lenni, a katonák átadtak a polgári hatóságnak, hát megidéztek a Szemák-tanács elé feltételezett „hűtlenség” gyanúja miatt, ez a hazaárulás fedőneve a Törvénynél. És Károlyka akkor már a Szemák-tanácsnál

dolgozott, tudtam. De természetesen egy szót sem szóltam neki, minek? Ő szólt nekem a sajátságosan udvariaskodó, körülményes módján.

- Peroska drága, nem menne be a szobámba egy félórára? Máriát várom, de le kell szaladnom valamiért. Ugye megteszi, hogy beengedi?

Örültem, hogy bemehetek, mindig jó meleg volt nála, mi csak ünnepélyes alkalmakkor fűtötünk be, sikerült is megvetnem az alapját további életemet végigkísérő váll- és nyakfájásomnak. Nem a fotelbe ültem le, persze, hanem az asztalhoz. És ott volt kiterítve, nem lehetett nem észrevennem, a jövődő tárgyalásom egész anyaga. Jegyzőkönyv, kommentár, minden, csak bámultam, és megkönnyebbülve olvastam el, kétségtelenül szándékosan hagyta ott, hogy ne féljek a tárgyaláson, az égvilágon semmi okom sincs rá. De hát szabad ezt neki? Hazahozni az anyagot és méghozzá megmutatni az idézetnek, hadd lássa, hogy nem válhatik tanúból vádlottá? Lehetetlen. Nem vagyok se fia, se borja, se kutyája, se macskája.

- Nem, ezt nem lett volna szabad magának, Károlyka. Ennyit én is értek hozzá.

- Talán nem lett volna szabad, kedves Peroska. De én úgy tanultam a római jogban, hogy minden delikvenst mindenről tájékoztatni kell. És a római jog karcolatlan gyémánt.

*

Most hát itt ül velem szemben a hallban, ez még a legmelegebb helyiség eszméletlenül nagy, zezugos, jóformán csak könyvekkel és képekkel bútorozott lakásunkban. Pisták a házuk leomlott falai közül csak egy-két roncs bútordarabot tudtak kihalászni, nekünk meg - hát igazából sosem volt rendes bútorunk festőállványon és polcokon kívül, Pista csak elbámult, mikor először ült le nálam a fafotelbe, ami pedig a legkényelmesebb ülőalkalmatosságnak számított a régi Korniss-Szántó-féle lakásban. Hatalmas, öreg, körfolyosós sarokház ötödik emeleti szöglete ez a lakás, közvetlenül a rommá omlott hátsó lépcső és az egerfarm mellett, ahol Cyrano, a szürke csíkos macskánk percek alatt dudává gömbölyödik - szerencsére kiváló egerésző, neki nem kell húsjegyet hozzá, s nem is kell sorba állnia érte. És isten tudja, miért, de két előszoba is van nálunk, hát Panni észrevétlenül tud eljutni a gyönyörű, zöld cserépkályhával büszkélkedő, ám teljesen fűthetetlen szobájába, igaz, a szén és fa is csak jegyre kapható. A mi két szobánkba bebámulnak a Károlyi-palota tetején ágaskodó címeroroszlánok, még innen a hallból is látom őket, nézem is, mert Károlykára alig merek ránézni. Valahogy tétován nyúl mindenhez, pedig igazán ünnepi asztalt terítettem elé, édes-kedves barátnőm, Golyó, mint az isten mannaosztó megbízottja, délelőtt váratlanul megjelent egy üveg orosházi borral - pedig ő Csáki-Maronyák felesége, aki a Nagy Férfiú portréfestője, de Golyó mégis szeret engem, pedig énvelem már egy évvel ezelőtt közölték, hogy nem vagyok festő. S Pista sem író már. Pogácsát is sikerült sütnöm, ellenálltam Juci rábeszélésének, aki „vízenkullogó”-t akart csináltatni velem mindenáron, mert ahhoz nem kell elhasználni a drága kincs vaját, amit Baglyas bácsi szerzett, a házuk előtt posztoló hordár. Gondoltam, az utolsó példány ebből a műfajból, de tévedtem, mert Pista látta, amint a papírral párnázott kisszékén ülve, emelt hangon szónokolt három másik hordársapkás idős férfiúnak - ez lenne a hordárok szakszervezete? Golyó almás pitét is hozott, s mikor összecsókoltam érte, és megmondtam, hogy kit várok, már futott is haza, hozott még egy marék mandulát is, meg kölcsönlopott egy cserép kókadt ciklámment a folyosójukról. De még az ünnepi piros teáskannáját is kölcsönadta, hogy a pompa annál észvesztőbb legyen. De Károlyka szemét nem lehet ilyen könnyen becsapni.

Bámulva néz körül, s erős torokköszörülés után kiböki:

- Hát én azt gondoltam pedig, hogy legalábbis miniszter lesz most, kedves Peroska.

Nem Károlyka az első, aki ezt dörgöli az orrom alá, többen csodálkoznak, hogy én, a régi kommunista, így élek, s nem tartottam a markomat felszabaduláskor azzal, hogy most kérem a megdicsőülést, a nagy állást, egyáltalán a díjazást és a kárpótlást azért a nagyon kevésért, amit csináltam. Undorító. De most mondjam el neki, hogy még festőnek sem minősülök, csak sokszorosító grafikusnak vettek fel a Szövetségbe, mert nem tudom azt csinálni piktúrában, amit most követelnek? És hogy életemben sem csináltam sokszorosító grafikát? Hogy igazán nehezen élünk, Pistának rengeteg a kötelezettsége, s kevés a lektori fizetése, s fordít, nem jelenhet meg? Hogy Panni tanár, német-francia szakos, s nem a szaktárgyát tanítja borzasztóan kevés pénzért? Hogy rettegünk az éjszakai csengetéstől, hiszen én a diákperben együtt ültem Rajkkal? Lehetetlen. Nem tehetem. Senkinek sem beszélünk erről, éppen Károlykának jajgassam el, hogy én „nem így képzeltem”, s hogy Rajk nem áruló, egyszerűen nem fér bele a képletébe. Ennek a tönkrement, zavart embernek, aki most végre hátradől a fotelben (rongyos a karfája), mert eddig csak a szélén mert ülni?

- Jaj, miket beszél, Károlyka - kacagok fel, magam is hallom, milyen hamis hangon -, tudhatja, hogy én milyen buta vagyok, még bridzsezni sem bírt megtanítani, hogy lehetnék én miniszter? Festő vagyok, no. És könyvborítókat csinálok, sajnos, rosszakat, mert nem tudok betűt rajzolni, de ebből élek. Jaj de jó ez a pogácsa, emlékszik?

- Jó, nagyon. Nem, bort nem iszom, asztmás vagyok, a gyógyszeremre nem lehet alkoholt ráinni. Majd teát inkább, jó fekete teát főzött, kedves Peroska.

- Elmondja nekem, Károlyka?

- El. Nem szégyen, igazam volt. Elítéltem egy zsidó asszonyt, mert csomagot küldött az urának, aki Oroszországban volt, munkásszázádban. Oda nem volt szabad csomagot küldeni. Egy magyar katonával levelet küldött a munkaszolgálatos az asszonynak, hogy éheznek, és nincs meleg ruhájuk, ez is tilos volt persze, mert nem a tábori postával küldte, hanem egy katonával. A zsidó asszonyt feljelentette a szomszédasszonya, hát tárgyaltuk az ügyét.

- Igen. - Ennyit is alig bírok kinyögni. Dehogynem volt szabad csomagot küldeni, de csak a megadott tábori postaszámra, hivatalosan, igen, éppen csak nem kapta meg a címzett. Minden hónapban küldtem én is Jóskának, a tábori posta számjára, mert kaptam tőle néha egy legálisan cenzúrázott lapot, másfél év alatt hármat. A lapon a postaszáma volt, egészséges vagyok, más semmi. Egyetlenegy csomagot sem kapott meg. Mikor kirakták a kórházvontatból a miskolci állomáson, egy szál rongyos pokrócba volt csavarva. Se cipő, se semmi. A többiekén sem. Soknak még keze se volt, lába sem.

Károlyka folytatja, pedig látom, nehezebbre esik azért:

- Aztán a tárgyaláson a zsidó asszony bevallott mindent, azt hitte, hogy használ az neki. Hogy az a katona milyen emberséges volt, elhozta az ura levelét, s vállalta, hogy ő maga átadja a csomagot, mert sajnálja őket, s hogy nekik, a honvédeknek is micsoda rossz dolguk van, rossz ellátásuk, rossz ruhájuk, hát még a munkaszolgálatosoknak, csuda, hogy még élnek. Tisztára lázítás!

Károlyka a pohár után nyúl, s egyszerre hajtja le a vörösbort. Én is iszom egy kortyot, mintha jeget innék, nemigen tudok beszélni.

- Képes volt rávenni egy becsületes magyar katonát ilyesmire, még pénzt is adott neki érte. Megvesztegette!

- És elítélték?

- Természetesen. Vesztegetés, lázítás, háború idején a törvény kijátszása. Márianosztrára került, onnan elvitték a foglyokat német munkatáborba. Ott aztán - megint a pohár után nyúl, telitölti, megissza. A keze után kapok, de már késő.

- Hagyja csak, Peroska. Meghalt, nem jött vissza.

- Mi lett a katonával?

- Nem tudom, hogy odakint mi lett vele, nemigen vették szigorúan a frontkatonáknál az ilyesmit. Ám a munkaszolgálatos betegen ugyan, de hazakerült '45-ben, s mikor kiderült, hogy a felesége...

Mi ez? Elájult, Károlyka? Nem, csak lecsúszott a fotelból, de még megkapaszkodott a karfájában, gyorsan feltornázza magát. Eddig se volt valami ragyogó színben, de most egészen elsárgul, remeg a keze, nehezen lélegzik. Mit csináljak vele? Honnan kerítsek ilyenkor orvost, telefonom sincs, de nem is hagyhatom egyedül, este van, nyolc óra, Panni még nem jött haza, isten tudja, mit csinál az iskolában, színjátszó csoportja is van, énekkara is, Vali sincs itthon, sötét a kishaza, Pista meg, tudom, hogy ma nagyon későn jön haza. De úgy látszik, már vége az asztmás rohamnak vagy minek, megnyugodtak a vonásai, a keze sem remeg már. Mit kellene neki adni? Valami dobozból bekap egy pirulát, már mosolyog.

- Látja, még mindig felizgat ez az ostobaság. Nem tehettem mást, el kellett ítélnem. A római jog... És a katonával együtt vádolt meg az a munkaszolgálatos. Hogy halálba küldtem a feleségét. Nem igazoltak, és a bíróság - a kommunista bíróság - elítélte. Hogy a törvény betűjét néztem, nem a szellemét, és nem azt, hogy kik hozták ezt a törvényt. Hát kik hozták? A Magyar Szent Korona nevében ítéltém!

Úristen, megint rosszul lesz, sápadt újra.

- Nyugodjék meg, Károlyka, az istenért, most már nem segíthetünk rajta, ne beszéljünk róla többé. Inkább azt mondja el, mi van a Máriával? Tudja, hogy én szerettem.

- Mária felakasztotta magát. Meghalt.

- Ezért?

- Nem. Még '43-ban. Megmondtam neki, hogy nem vehetem feleségül, hogy nem is ígértem én azt neki soha. Akkor még volt kulcsa a lakásomhoz. A Nádor utcai szobában az ajtóra, tudja, ahová a kabátomat szoktam fölakasztani, ha azt akartam, hogy ne zavarjanak bennünket. Mikor hazamentem egy délután, ott találtam. Bizonyosan pillanatnyi elmezavar volt, negyven esztendő körül ez előfordul nőknél.

Na, nekem is jól sikerült kellemesebb témára terelnem a gondolatait. És már megint iszik, de most meg se próbálom lefogni a kezét, még azt hinné, sajnálom tőle. Most már biztos, hogy berúgott, kásásan bukna ki a szavai, a mássalhangzói összekeverednek.

- Maga tanult latinul, kedves Peroska, hiszen emlékszem, korrepetált is latinból. A kommunista bíró is tudott latinul. Mikor kihirdette az ítéletet, utána rám nézett, s azt mondta: *lucus a non lucendo*. Ez végzett velem tulajdonképpen, nem az asztmám a börtönben. Ismeri ezt a kifejezést maga?

Ismerem a kifejezést. De nem tudom lefordítani, csak tudom, hogy mit jelent. És hirtelen ott ülök a főlegyházi gimnáziumban, s Iványi, a latintanárunk, két középső ujját befogva támaszkodik öklével a padomra: „*lucus a non lucendo!*” Ami nem odavaló, nem lehet, képtelenség, nem pászol. Mintha az ablakot azért nyitnám ki, hogy sötétséget eresszen be, ne fényt! Mintha a molnár a lisztbe akarná tenni a zsákot, mintha a városszéli vámházban csempész bújna meg. Mit jelent *lucus*? Varga!

- Vilá... nem, liget, berek! - javítja ki magát gyorsan Varga, a legjobb latinos.

- Ugye! Mert beleérezed a *lux*-ot, jól van, pedig semmi köze a fényhez. De ez benne a csalfaság, értitek? Játék a szavak hangzásával. *Lucus a non lucendo!* Magyarul nehézkesnek érezzük a gerundiumot - most Iványi is megereszt egy viccet: Akár a debreceni diákok nagy botját, a „gerundiumot”, értitek?, s az osztály hálásan felröhög, unja már a képes beszédet, ki a fene kíváncsi arra, hogy mi az a *lucus a non lucendo*, mit totójázik ilyesmivel a tanár, nincs is a szószedetben, folyton a latin nyelv tömörségén lovagol, mikor csengetnek már?

Most.

Károlyka lecsúszott a fotelből, lehömpölyödik, nem képes beszédben, hanem „oratio rectá”-ban, az asztal alá. Rémülten próbálom felszedni, nehéz, tulajdonképpen én is remegek, alig bírom felhúzgálni a díványra, teljesen elhagyja magát, csak lóg a feje, a keze, a lába. Lefektetem, sikerül betakarnom, akkor, hála istennek, már alszik is, arcába visszatér a szín, a pulzusa ver rendesen. Horkolva alszik, húzós, nehéz a lélegzete.

Én meg ülök mellette, míg csak szürkülni nem kezd a tél végi reggel. Nem akarok elaludni, szüksége lehet rám mégis. De alszom vagy nem alszom, itt fekszik Jóska a rongyos pokrócban, itt védekezik a törvény előtt a „zsidó asszony”, itt beszél az orosz télről egy megviselt sovány katona, itt lóg a felül üveges ajtón Mária, nyitott száján, mint a régi szentképeknél felirat göndörödik: „Jaj de érdekes ez a Kááárolka”, és itt világít a képtelenség: *lucus a non lucendo*: bíró a börtönben.

És mire kivilágosodik, Károlyka felébred.

- Nem bírtam a fekete teát, ne haragudjon, Peroska drága. Az ártott meg ennyire. - Tápázkodik.

- Nem mehet így el, várjon, hozok valamit. Bírja a tejet? Van itthon. Kávét, tudja, nincs, pedig most az kellene magának.

Csak legyint a kezével elhárítón, görnyedten bújik a kabátjába, nem szól, nem fogad el semmit. Az ajtón is szó nélkül lép ki, utánaugrok.

- Hol lakik, Károlyka? Legalább a címét mondja meg, majd kitalálunk valamit, és jöjjön el máskor is, kérem, nagyon kérem...

Mintha meg se hallaná, hátra sem fordul, megy, lassan, hajlott hátára kibukik a valaha fehér selyemsál, megy a hosszú körfolyosón, kanyarog lefelé a lépcsőn, legalább a liftet hozhattam volna fel neki. Mire észbe kapok, kabátot, csizmát húzok, s utánaeredek, már eltűnt. Pedig kurta kis utca ez, s mégse látom, semerre. Szemben az Egyetemi-templom kapuja világít, oda is benézek, nincs.

*

Járom a Belvárost, és benézek minden asztalosműhelybe. A régi rómaiak - vagy talán a görögök? - megvetették azt, aki sem igent, sem nemet nem mondott a szavazáskor, aki gyáva volt kimondani a véleményét, tartoztam volna egy felmentő vagy egy elítélő szóval Károlykának, adósa vagyok. Évekig benézek minden műhelybe, valami ürüggyel be is megyek lehetőleg, hátha valahol hátul szívja a fűrészporthoz az asztmás hörgőire. De nincs, hiába kérdezősködöm, nem, nem is volt itt, sehol, eltűnt.

Ahogy eltűnt Jóska, még a sírja is, ahogy eltűnt Gyuri, a bátyám, Balf környékén, Donáth Gyurka egy felgyújtott tifuszkórházban, Miklós az abdai tömegsírban s a második magyar hadsereg fele az orosz hóban. És eltűnt a római jog.

Tralala

- Elvtársaim, barátaim, hitsorsosaim, kollégáim, felfedeztem egy kocsmát! Korcsma vagy csapszék, caupona vel deversorium, értitek?

Csatlós izzik a lelkesedéstől, még a kabátját sem vetette le, széttárt karral, sugárzó arccal üvölt, de mivel ismerjük az optimista természetét - tavasztól ősziig rövidnadrágot hord -, s amúgy sincs valami jó kedvünk, meglehetősen közönyösen fogadjuk a hírt. Tél végi ködös este van, a kályha körül ülünk nálunk, az Eötvös Loránd utcában.

- Kukoricabort nem iszok - morogja Nagy Laci, és Kormos sem néz fel a Szaltán cár fordításából, a gesztikuláló kezén látszik, hogy magában deklamálja a szöveget, csak Feri és Pista mutat némi érdeklődést, mert mindkettő új cigarettára gyújt, sőt Feri a bajuszát is körülvakarja, mint egy macska.

- De ez igazi kocsmá, és bort mérnek benne, és cigány is van, hagyd már azt a hülyeséget, Cillei (Kormos beceneve), kocsmá, kocsmá, kocsmá, hát mikor hazudtam én a Pártnak?

Igaz lenne? 1952. Nem, kocsmá már nincs. Valaha volt, sok, egyik kedvesebb, mint a másik, itt a Belvárosban, de a legkülönbözőbb minőségű és közönségű is, szerte egész Budapesten. Igazi kávéház sincs. Presszónak csak a hírét hallottuk - Olaszországból és Párizsból. Időnként mesélünk róluk a tátott szájjal bámuló fiúknak, hogy teraszok vannak az utcán, ahol feketét lehet kapni és ülve bámészkodni, vermutot és whiskyt lehet inni, s egyéb imperialista mérgeket, Coca-Colát és grapefruitlét, és csakugyan van a világon egy Dome nevű kávéház - hallgatják egy darabig, s hiszik is, nem is. Én meg naponta többször is elhaladok a sarki Centrál kávéház hajdani hült helyén. Be van deszkázva a nagyablak, és szavazóhelyiség szokott benne lenni vagy jegyiroda, ahogy végig a Váci utcában is egymást érik a rongyos plakátokkal teliragasztott, csúf deszkabódékká alakult vagy semmire sem használt egykori kávéházak, cukrászdák vagy kisvendéglők, ugyanúgy a Petőfi Sándor utcában is és az egész környéken. Van, amelyik MÉH-gyűjtőhellyé változott. Az Emke még él, de vendéglő lett, igen gyér étlappal, a Corso a Petőfi Sándor utca sarkán is megvan még, ha csökkentett állapotban is, ott dolgozik Szulovszki Laci, a pincér, mindnyájunk kebelbarátja, Czibor főmecenása. Oda járunk aránylag gyakran valódi piros amuri kaviárt vacsorázni, ez most a legolcsóbb étel, és nem kell hozzá húsjegy. De ital az nincs, s ha van, csapnivaló vagy - legalábbis nekünk - megfizethetetlen. Van gyári kantin, van üzemi étkezde, és van menza a diákoknak. A Pejerle csudamódon megvan, valahol, messze-messze, és nagy elszántság kell hozzá, mert ott enni is illik, nem lehet csak úgy elüldögelni egy liter bor mellett. Ha híre megy egy-egy ehető ételt vagy iható italt mérő vendéglőnek - Patya, az e percben legnagyobb híré festő, Golyó barátnőm férje is felfedezett egyet a Veres Pálné utcában -, hát rohan oda az egész társaság, s aztán vagy csalódik, vagy nem. De ezt is ritkán engedhetjük meg magunknak, nagyon kevés pénzünk van. Meg aztán az iszákosság nagy bűn, bátyuskák, nagy bűn - mondja Kormos.

*

Iszákosság, úristen. Pista fizetése nagyon kevés, a kötelezettsége viszont annál több. De akárhogy is, fizetésnap táján útra kelnek Ferivel egy-egy titkon terjesztett címre, s hoznak egy demizson bort - ünnepélyes aktus. Kormos nem iszik, Margitka sem, én sem - több jut Feriéknak, Lacinak meg Pistának. Ilyen alkalmakkor aztán kedvünkre kidaloljuk magunkat, Pista az egyetlen pesti, ő furulyázik, Réz Ádám is néha, mi meg üvöltjük az otthoni nótákat. De igaz, ami igaz, a legnagyobb sikere mégiscsak Pista *Stux úr*-jának van, még talán Réz Ádám gyönyörű angol dalainál is nagyobb, mert a *Stux úr* sláger volt valaha, s mint minden

régi sláger, gyanús, az elnyomás idejét is visszasíró, de mindenképpen antiszocialista métely. S ha aztán bor, dal s az éjszaka is fogytán van, még mindig ott áll Feri a szoba közepén, szemébe hull a gyönyörű fekete haja, félig lecsukott seprűs szempillái alól éppen csak hogy kilát, s boldogan dűnnyögi:

*Baj van a részeg tengerésszel,
Baj van a részeg tengerésszel,
Minek az a hosszú mentőcsónak,
Minek az a hosszú mentőcsónak,
Minek az a hosszú mentőcsónak,
Minden áldott reggel?*

Mindössze két és fél liter volt a demizsonban. S az alkoholtartalma is erősen kétes.

Ottlik az ilyesmiben nem vesz részt, van elég baja anélkül is. Hetenként egyszer jelenik meg, sűrűn teleírt notesszel - Gödöllőről jár be, s rengeteg elintéznivalója esik erre az egy napra -, nem is szólva Veráról, akit néha fél napokra lerak nálunk, mint egy ruhatárba, s idővel érte jön. Csütörtökön jön, mindig csütörtökön, mert akkor van együtt a többiekkel a Dunakorzó kávéházban.

Hát mégis van kávéház? A Dunakorzó megvan, mutatóba, a régi Duna-parti kávéházsor egyetlen darabja. De oda Pista nem jár. Az az Újhold találkozóhelye, és Nemes Nagy Ágnes a kapitány.

*

Micsoda gyönyörű szőke lány volt Ágnes! Az utcán láttam először rózsaszín mintás fehér ruhában, derékig érő szőke hajjal lebbent a kávébarna Balázs mellett, akit egyenesen egy perzsa miniatűréről szalajtottak, csodaszépek voltak mind a ketten - „adhattál volna tán egy bögre borsót - tehettél volna pár apróbb csodát” - mondtam magamban Ágnes egyik szépséges versét. Magamban mondtam, szólni is alig mertem hozzájuk. Csak néztem őket irigykedve - van ilyen lány, gyönyörű, tehetséges, s férje is van, akibe még szerelmes is, megírta. Még akkor is félttem tőlük, mikor 1949-ben először jöttek fel hozzánk. Pistával nemrég költöztünk csak össze, s az én helyzetem enyhén szólva kétes volt. A régi barátok, akik egyáltalán hajlandók voltak köszönni nekem, rendszerint hatalmas prédikációval tiszteltek meg: szégyellhetem magamat, elválasztottam Pistát a szép és kedves feleségétől, aki ráadásul megmentette az életét s a családja életét is - szégyellem is magamat, de nem tehettem másként. Védekezzek azzal, hogy én voltam a régi szeretője? Annak idején szakítottunk - én szakítottam! s azóta az egész világ s a háború is beleszólt a kettőnk ügyébe. De Ágneséktől nem kellett volna félnem, sokkal tapintatosabbak voltak, s különben is, mikor '49 őszén felrohantak hozzánk, izgal-mukban és felháborodásukban észre sem vették azt a háttérben kuksoló, semmibe bele nem szóló nőszemélyt, aki a teát főzte. Kuczka *Testamentum*-a jelent meg akkor.

- Pisstaa! Lásza be, hogy itt tenni kell valamit! Felelni kell neki, nem védekezve, hanem támadva, ilyen nincs, ez lehetetlen, ebbe nem nyugodhatunk csak úgy bele!

- Nézd, Pista - ez Balázs volt, jóakarátú, aktív pártfogója a mafla Pistának, lakást is ő szerzett neki és Marikának -, gondolkodj, mit tehetnénk, hát eltűrhetjük szó nélkül, hogy a becsületünkbe gázoljon egy rossz költő?

Én magamban, persze, tökéletesen egyetértettem velük - a magam módján - gondoltam, fel kellene pofozni és kész. De aztán el kellett fogadnom Pista álláspontját. Nem kell csinálni semmit, nem is lehet, nem is érdemes. Mögötte áll az egész világ, de nem ezért, nem gyávaságból kell fütyülni rá. Rossz a vers, rossz a költő, ki törődik vele. Majd elfűjja az idő. Nem

kell reagálni, nem fontos az egész. Meg aztán igaz is. Hát vele akartok tartani? Én nem, és ti se. Ennek semmi köze az irodalomhoz. Nem kell ügyet csinálni belőle, majd fordítunk egy darabig, eredetit nem publikálunk. Az ilyen, pillanatnyi aktualitást szellőztető vers nem vers, hiába rimel és van szakaszokra osztva. Nyugalom.

Ágnes és Balázs felháborodottan, dühösen, csalódottan rohant el. Én meg ettől a találkozástól számítottam azt a pontot, amikor Pistát magára hagyták a régi barátai. Tudtam, hogy mennyire fáj neki, hogy nem hívják a Dunakorzóba, szerencsére Gyöngyi meg Cipi mellette voltak, Kálnoky Laci is meg a fiúk.

Harminckét év telt belé, míg megtudtam Akhillesz haragjának igazi okát. Akkor már évek óta civilizált jó viszony volt köztünk, csak egy friss összeecsapás után derült ki, hogy mi azokban az években dúskáltunk a javakban, miközben ők nyomorogtak. Pistának állása volt a Szépirodalminál, később az Új Magyaránál, az akkori élenjáró költők voltak a barátaink - érdekből! -, hogy is lehetett volna másként barátkozni az ilyen népséggel; hogy Pista a hallgatás éveiben dehogyis hallgatott, hiszen elő- és utószavakat írt a fordításaihoz - igen, arról is hallott, hogy Pista kilépett a Pártból - kellemetlenségei is voltak? Csakugyan? Hogy én titokban, Pista háta mögött elmentem hozzájuk, s kértem, ne hagyják egyedül, mert össze-roppan, annyit kínozzák? Lehet, ha én mondom, egész bizonyosan így van, erre nem emlékszik. Csak bámultam, meg-megpróbáltam közbevetni néhány kétségtelen tényt, de hiába, itt nem volt mit tenni.

De arra pontosan emlékeztem, hogy '52-ben én is megálltam a Kékgolyó utca sarkán, ez után a sikertelen békítési kísérlet után, néztem a cukrászda ablakát, ráismertem a „mennyei marcipán”-okra Ágnes egy későbbi versében, és mikor hazaértem, ott ültek a fiúk nálunk, s Pista és Feri éppen eldöntötte, hogy a rossz verset nem versnek, hanem BERS-nek kell nevezni, mint ahogy a valaha volt szardellapasztát akkor gardellapasztának hívták. Nem mondtam el a délutáni élményemet. És még szorosabban bújunk össze, s kerestük az ürügyet a röhögésre és marhaskodásra, és elmentünk a kocsmába, hogy kipróbáljuk Csatlós új, nagy garral bezengett felfedezését, fent, a Hármashatár-hegy legtetetjén.

Csakugyan nem csalódtunk, vagy csak egyszerűen féktelen jókedvünk kerekedett? Bizonyos mennyiségű izgalom és feszültség után, úgy látszik, az ember automatikusan kikapcsol, nem lehet örökké félni. Tündéri fényben gőzölgött az egyetlen gyenge villanykörte körül gomolygó vastag füst, savanyú bor- és penészszag ülte meg az ócska, deszkákból összeábdált egyetlen helyiséget - gondolom, a régi turistaházhoz tartozhatott ez a csúrszerű épületrész, a sarokban az alig látható három szál cigánnyal s a három barna faasztallal. Nagy Laci a borba mártott ujjával szamarat rajzolt az asztallapra, ezúttal nem lovat, mint mindig, ha berajzolható felület került eléje - kocsmasztalra szamarat kell rajzolni a borral, Iszkázon így csinálják - közölte Laci -, de higgyük el, ez általánosan elterjedt népszokás, már Rózsa Sándorék is ezt rajzolták a csárda iksz-lábú asztalára - persze, hogyne, igazad van, Lacika. Rajtunk kívül csak három vendég van, köztük egy ősz hajú cigányasszony.

- Nagymama, lerágom a haját! - rikkantja oda a feltüzelt Juhász Feri.

A cigányok cifra magyar nótákat nyekeregnek, a tulaj melléjük ül, paprikás krumplit eszik, lábasból. Pistát isten tudja, milyen őskori emlék arra indítja, hogy pogácsát kérjen, nincs, persze - hja, barátom, polgári költő, nem mondok mást - ráncolja az orrát röhögtében Kormos Pista; nevetünk mindnyájan, a kedv már igen magas. Énekelünk, összeölelkezünk, Erzsikének igazán édes, szép hangja van, mi többiek inkább csak dűnnyögünk, Nagy Laci a botjával veri a ritmust, Csatlós folyton új nótát javasol, rettentően büszke a sikerére. Fúj a szél, nedves tél végi szél, a hegy tetején vagyunk, vékony felhők kergetik a holdat.

Úgy látszik, az utolsó autóbusz nem azonos a rendes, igen-igen ritka hegyi járással, amivel feljöttünk. Egyszerű pléhdoboz, hosszú fapadok vannak benne ülések helyett, s nem látom ugyan a vezetőt, de vagy tökrészeg, vagy ő nem látja az utat, mert akkorákat ugrik lefelé gurultában a busz, hogy a cigányok folyton ráncs esnek, vagy mi örájuk, ahogy kanyarog az út, a hangszerek épségét is erősen veszélyeztetik. A cimbalom verője valahol a padlón kószálnak már. Ez még nem volna baj, csak iszonyúan bűdös van. Nem tudom, mit vacsorázhattak a cigányok, de szüntelen durrogástól hangos a világítatlan, levegőtlen doboz. Kormos össze-verekezik Csatlóssal, mert azt állítja, hogy ez csak a nagybögő húrjának a pattogása, vagy talán asszony van elrejtve a nagybögőben, hisz Krúdy is írt már ilyen esetről. De Csatlós dühöng, hogy lehet ilyen marhaságot mondani, ilyen hangokra nem képes egy asszony, ezek férfias, komoly dolgok, hivatkozik Berdára is - az elvtárs ezek szerint a dekadens irodalmat pártolja? - ordítja Kormos, már egymásba vannak keveredve, aztán egy nagy zökkenő, lökés, s ketten kétfelé gurulnak, elkapjuk őket, s nagy nehezen kiköt a busz az Újlaki-templomnál - végállomás.

A cigányokat felszívja a sötétség, mi meg ott állunk, boldogan, ijedten, kipottyanva a világ ködös végére, éjfélkor a Bécsi úton, busz már nincs, meglehet, hogy a Lajos utcán még jár a villamos, meg kéne nézni, de valami még ideragaszt bennünket, az Újlaki-templom tornya világít, az alját már elnyeli a köd, odafent nem is vettük észre, hogy leszállt és sűrűsödve hömpölyög a Duna felé, aztán benyel minket is, gyönyörű.

*

Abban az időben az előkelőbb emberek irhabundát viseltek, egyenes, télikabátszerű, idétlen, jó meleg bundát, barna báránnyal, a *misera plebs contribuens* pedig lódent vagy hajdani télikabátot - Pista is a papájáét nyüvi, Juhász Erzsike lódenja alatt az a bizonyos fehér kötött kabát van, amiről nem lehet tudni, hogy az övé-e vagy Kormos, azaz már Réz Klárié - felváltva viselik. Én szürke kecskebundában feszelve - az első illusztrációm honoráriumából vettem mámorosan semmire sem gondolva, még '46-ban. Nagy Laci is újmódi irhabunda van, erősen megviselt, sok vihart látott.

De az a magas, vékony férfifigura, aki a tökéletesen üres Bécsi úton felénk tartva, lassan, homályosan kezd kirajzolódni a ködből, lengyelbundát visel. Igazi, réges-régi lengyelbundát, harangszerűen szétálló alja és derékba szabott felső része még magasabbnak és karcsúbbnak mutatja, felvetett feje is hosszúkás, sápadt, kalapja nincs, a haját épp bekoronázza a köd.

Jékely.

Egy pillanatig hátrahúzott nyakkal csodálkozik ráncs. Egek-földek hasadnak, villámok cikáznak, hiszen ha nem egyenesen az ellenséges táborból jön is, de bizonyosan úgy érzi, hogy mi az ellentáborban vagyunk - a fiúkat nem ismeri, biztosan tud a verseikről, legalábbis beléjük pillantott, vagy olvasta is őket, de hát Csatlós mégiscsak Eötvös-kollégista volt, Pistával meg egy nemzedék, valaha nagyra tartották egymást, azt biztosan tudom, hogy Pista nagy költőnek tartotta Jékelyt, én meg iszonyúan szeretem a verseit. Most persze „hallgat” ő is, nem publikál, mi meg a berobbant újakkal vagyunk, szemmel láthatóan, sőt borszagról érezhetően, szoros barátságban - egy percnyi csönd, aztán körülönti az üdvrivalgásunk: költő! Költő egyedül, éjjel, éjfélkor a Bécsi úton - sétál, mint egy költő! Heten hétfelől ölelgetjük, meg sem kell mondanunk, hol voltunk és miért, testvér az ellenséges világban - „ugye, holnap elindulunk, apu?”, borulok a nyakába, ráismer a tulajdon verséből idézett sorra, ami nem szokása a költőnek, de még csak nem is furcsállhatja, nincs rá ideje, hiszen ezek emberek a vadak között, megannyi doktor Livingstone a mélységes dzsungelben, ki hitte volna?!

- Akartok egy igazi székelly nótát? - kérdi, de már dalolja is:

*Karikalőcsöm, kisködmönöm,
Lábam között tralala...
Ha levágom a tököm szárát,
Kivirít az reggelre
Reggelre
Reggelre
Mire a nap felkelne.*

- Még egyszer, még egyszer! Meg akarjuk tanulni!

Karikalőcsöm, kisködmönöm...

Most már mondjuk mindnyájan együtt.

- De ez táncnóta - emeli fel az ujját Jékely, s kihúzott derékkal, hátravetett fejjel aprózó táncba kezd, egyenesen, előre a város felé, mi utána, egy csomóban, bámuljuk, remekül táncol. Úgy látszik, leért a szél a hegyről, mert belefúj a ködbe, laza vattacsomók libegnek, Zolinak hol a sarka, hol a lába hegye villan fel, ahogy a tempót diktálja, s már csak a főmotívumot dalolja, daloljuk:

*Karikalőcsöm, kisködmönöm,
Lábam között tralala...*

Nagy Laci kiválik közülünk, Jékely után ered. Ő is táncol, furcsán döcögve, a lófejes botjára támaszkodva, de pontosan tartva az ütemet, mint egy gordonka a fuvalával, s ő is csak a főmotívumot dalolja, annak is a reális velejét:

*Lábam között a tököm...
Lábam között a tököm...*

Sehol egy lélek, réges-régen alszik Óbuda, üresen nyúlik az út a messzi város felé. Az oszló, foszlányos ködben lebegve táncol előttünk a két alak felbukkanva és elvillanva, végig a kihalt Bécsi úton, megyünk utánuk.

Jékely itt lakik Budán, minket meg csuda módra felvesz az utolsó, remízbe rohanó villamos - jószívű vezetője megáll az üvöltözésünkre. Rázkódunk benne, hét szem borsó egy sárga szitában, boldogan. Lám, hát mégis van remény. Hiszen csak a hegyek nem találkoznak.

Kláriskok

„Színház az egész világ,
És színész benne minden férfi és nő.”

I.

- Már megint mit talált ki ez a kimustrált vén strici, mit tetszik szólni hozzá? Hogy én legyek az elnök a lakóbizottságban, ki van adva, a rádióban beszélnek, hogy nem sült le a bőr a pófájukról, hogy a származásom véget, hát mi közük hozzá?

Borzasztó ez a Juci. Legalább várná meg, míg beér a konyhába, de nem, ahogy kiszáll a liftből, és megpillant engem a konyhaablakban, már kezdi, teljes hangerővel, végig a folyosón. Régi, szép, körfolyosós ház ez, minden konyhaablak odanyílik, mindenki hallja, hogy a Vasék takarítónője most jön, s hangos beszámolót tart, politikai véleményt hirdet, erkölcsbírálatot és rádiókommentárt zeng, és a szexuális tapasztalatait is közli - öröm hallgatni. Nekem is öröm. Juci a világon semmiféle takarítónőhöz nem hasonlít. Gyönyörű alakú, ügyesen öltözködő, cikázó mozgású nő, s olyan teljesen érintetlen és ártatlan minden szellemi áramlattól, egyáltalán a szellem bármilyen megnyilvánulásától, mint egy fecskemadár. Pista szerint ugyan inkább egy tigris, akit valami módon megtanítottak takarítani, méghozzá kitűnően. Ócska bútorokkal, könyvekkel, képekkel zsúfolt, elképesztő nagyságú és áttekinthetetlen beosztású lakásunk ragyog a tisztaságtól, s maga Juci is ragyog. Igaz, ha befejezi a munkáját, szigorúan megfürdik, s úgy bújik ki a fürdőszobánkból csillogó pirosra főve, társadalmi életre s mulatságra vágyva, hogy alig lehet távozásra bírni hat óra felé, pedig a munkaideje csak háromig tartana. De hát este jönnek hozzánk a fiúk, akik iránti heves érdeklődését nem is próbálja leplezni, nem rejti véka alá a véleményét, elmondja részletesen, külön-külön mindegyikükről, s néha rossz néven is veszi tőlem, hogy nem segítek neki az egyoldalúan induló szerelmi hadjáratban.

- A Kéry úr ugye nem nős ember?

- Reménytelen eset, Jucikám - mondom szomorúan -, Kéry úr csak a kurvákat szereti, azért is nem nőül meg.

Juci a piros kis pulóverét igazítja feszesebbre a tükör előtt, majd elgondolkodva festi a száját, aztán felragyogva fordul hozzám:

- Igen? Ugyan, tessék neki megmondani, hogy én egy nagy kurva vagyok!

Ez persze nem igaz. Nagyon nem igaz. Csak szereti csinálni, s ezt nem titkolja, természetesen érzi, és miért ne, mikor ezzel mindkét fél csak nyerhet, ahogy önmagát ismeri. De sajnos a férfiak álszentek és ostobák. Meg aztán - tessék elhinni, ez a demokrácia tönkreteszi a férfiakat. Azelőtt, ha végigmentem, ugye, itt, az Egyetem utcán, egyik férfi a másik után szólított meg, hogy „nem megyünk be valahová?”. De most - mind csak arra a bűdös szemináriumra szalad. Munka után!! Persze aztán a rossebnek sincs kedve a nőhöz!

Lehet, nem tudom. De attól félek, hogy az is beleszámít a férfiak közönyösségébe, hogy Juci a „demokrácia” előtt harmincéves volt, most meg negyven. Mindegy, senkit sem szabad a hitéből kiverni. Nem is érdemes. Juci született optimista:

- Lehet, hogy Karcsi bezörög máma este - ezt már kihívóan mondja az éppen megérkező Pistának, de mindenekelőtt Kormosnak adresszálván, az előszobaajtóban.

Kormos nálunk lakik. Számtalan ok és okozat egymásra torlódása következtében, pontosabban Wehler Jolánkának, a szentendrei háziasszonyomnak az elképzelhetetlen és kibíráhatatlan, semmihez sem hasonlítható szózuhataga és kertvédelme következtében. Mert abban a padlásszobában, amit műterem címén adott ki nekem, a forró padlástérben fürdőszoba gyanánt szereplő vödörrel és a hokedlin álló rozsdafoltos mosdótállal együtt, igazán nem zárhattuk ólomkamrába a vasárnapi vendégeinket, Juhász Ferencet és Erzsikét, Kormos Pistát és Klárit meg Réz Palit. A gyönyörű, ápolt virágoskertben sem lehattunk, a zöldség-gyümölcsösben különösen nem - érett éppen a kajszibarack s a málna, hát Jolánka le-fel masírozott az ágyások között, állandó monológjai egyikét darálta, s sasszemmel nézett hol minket, hol a gyümölcsöt. Maradt a hatalmas diófás kert - a dió még nem érett, a fák alatt hűvösen zöldell a fű, ideális táborhely, nagyon messzire kerülünk a civilizációtól, Jolánka ide nem jön, őrizi a gyümölcsöskertet, nehogy átosonjon valamelyikünk, s ellopjon egy szem barackot. Hát kétségtelenül Jolánka az oka, hogy Klári ráfelejtkezik Réz Pali dús, vörös mellprémjére, sőt egy hosszú fűszállal csiklandozni is kezdi. Mert itt mindnyájan fürdőruhára vetkőzünk, csak Kormos nem, ő mindössze a cipőjét húzza le, s a térdét átkulcsolva ül, szokatlanul rosszkedvűen. A szájában egy diófalevél, azt rágja. - Kormos az egyetlen paraszt, csakugyan - nevezi Juhász Feri -, azok hűsölnek így - ha ezt látná Lengyel Balázs. Lengyel Balázs és Kormos ugyanis nemrég vesztek össze, még hozzá jelenlétünkben és véresen, a hajdani parasztok táplálkozási szokásain. De Kormos csak legyint, az áramkör feszülése Pali és Klári között félreérthetetlen, annyira, hogy már nem is merünk csúfolódni velük, épp elég baj, hogy én, a hülye meggondolatlan fejemmel, az előbb elkurjantottam magamat:

- „A fák közt volt egy kecskebak, amiatt volt a nagy harag!”

Igazán észre kellett volna vennem magamat, szörnyű. Mindegy volt már. Berengár király nem húzta ki a kardját, nem ölte meg vetélytársát. De mire ősszel beköltöztünk Pestre, Kormos és Klári elvált, Pali Klárhoz költözött; Kormos mihozzánk az Eötvös Loránd utcába, Juci nagy öröme.

- Csakhogy van egy fiatalember a házban! Vas úrral nem kezdek én ki, tessék nyugodt lenni. Annál én jobban szeretem Piroskát.

- Igen? De azért ne takarítson egy szál bugyiban, édes Jucikám, akármilyen szép a melle, jó? Különben is a Kormosnak most nagy bánata van, hiszen tudja, nem?

„Apu hod med be az a nagyelefánt az oroszlán barlangjába...” Juci a padlót keféli, ütemre táncol a parketten, dalol. „Apu hod med be, apu hod med be...”, hangsúlyozva ennek az egész Pestet betöltő slágernek a rejtett - fenét rejtett, csak épp nekem eddig fel nem tűnő, de Jucihoz napnál világosabban szóló értelmét. - Tetszik tudni - mondja, már évekkel később egy parkett-ápolási ütemszünetben -, ha ezt a nótát hallom, valahogy mindig Kormos úr jut az eszembe. - Hm.

Kormos egyébként főnyeremény, a világ legkellemesebb lakótársa. Felülmúlhatatlanul élvezetes minden szava - s ugyan ki volna olyan eszetlen, hogy firtatni kezdené, mennyi a költészet s mennyi benne a valóság, amikor elmeséli a közvetlen főnökének egy ünnepi vacsoráját, amire tegnap meghívták, s a pendelyes gyermekeik asztali imáját: „Aki ételt-italt adott, Sztálin elvtárs legyen áldott.” Ó.

- De ha tudnátok, milyen zsíros volt az a töltött csirke, parasztocskák. El sem hiszitek, ugye?! És közben folyton arra gondoltam, hogy Annánk saját kezűleg hajkurássza a csirkét, megfogja, levágja, megkopasztja, de ezt, ezt a tollacskát, ami ott bökődik ki a farabúbján (ahogy egykor mondták a mezőgazdasági kétkeziek), azt rajta felejtette, és nekem adja - piha és brrr, nem mondok mást. Nos? nos? ki fog nekem békát? S hogyan került sor erre a

meghívásra, hogyan, nos, barátim? Hát Burns az oka, az ő dala dal; ámbár a sört szereti, noha a ser butítja s álmosítja az embert - ki mondta ezt, ki írta ezt, no ki találja ki - te, Piri nem szavazhatsz - üsmerlek - vivát Keszthelyi Zoltán költő és aranyértulajdonos, de hogy egyik szavamat a másikba öltsem, Rakamaz elvtársnő, azaz más szóval Rakamaz elvtársnő hívott meg - belém pistult, mert szavaltam neki. Pistába pista, testük izmos, szárnyuk edzett, valamennyi törül metszett, mint a legények eleje. Egyszerűen vége lett a nőnek, rám nézett, s könnyek szöktek a szemébe, megszánta a szegény csirkét ritkán evőt, aki vagyok, mert ugye az ember nemcsak pirítós kenyérral él Vaséknál. - (A jelenetnél én is ott voltam véletlenül. Tevan bácsi szobájába vittem be rajzokat, ő volt a képszerkesztő az akkori Ifjúsági Kiadónál - a vele való bánásmódot, remélem, külön tűzön sütik Rakamaz Annát a pokolban -, de nemcsak én, még legalább öt ember szorongott a lyuknyi szobában a szavaló Kormoson kívül:

- „Hogy az udvart mint denevér - beröpdöste a falevél, és szürkült már az est... de még idején megszöktem én, s üstfoltozó maradtam -”

A törvénysértés minimum háromszoros volt. Munkaidő alatt egy volt munkásnyúzó kapitalista [magyarul a híres Tevan-nyomda hajdani tulajdonosa] megvetett szobájában Szabó Lőrinc fordította Burns-verset szavalni - csak elhültem, mikor Rakamaz Anna bedugódott a már úgylis fulladásig teli szobába. De Kormosnak a pillája sem rezzent, kifejező gesztusa meg egyenesen Rakamaz felé irányult:

- „S felállt ekkor egy nagy draba némbor -”

Vártam, hogy összedűl a világ, de Rakamaz csak olvadtan motyogta: - Bűdös kölyök... - azzal el. Ennyit a költészetéről és a valóságról. Mert egyáltalán nem vacsorázott Kormos egy hét óta sehhol. Csak nálunk, pirítós kenyeret.)

De most elhallgat, nem áll be a Réz Ádám és Czibor között kialakult gyufajátékba, s az én szobám cserépkályhájához támaszkodva nézi a cipőjét. Általában nevetéstől ráncolódik az orra, de most a homorúvá vált kedves bohócarcán csurog a könny.

- Nincs feleségem - mondja. - Nőm sincs, apám se volt, a nagymama is meghalt, de a nagyapámnak macskabőrből volt a dohányzacskója - tér magához. Cyranóra, a macskára mutat, s már nevet megint, láthatóan szívből.

- Potomság.

- Szólni tetszett? - dugja be a fejét Juci egy férfiinggel a kezében, éppen gombot varr rá, mindig luxusmunkának tekinti a varrást, őszinte boldogságomra, én utálok gombot felvarni.

- Csak azt mondtam, Jucikám, hogy maga egy intelligens nő - csak nem az én ingemet istápolja, ó, asszonyi gondosság!

- Hát hogyne! Épp most varrtam meg a Kormos úr ingjét, de már megyek is, nem tetszik arra jönni?

A tüzelőhiány ez időben állandó probléma nálunk, de Vas Pista szüleinél még égetőbb. De hát itt van Kormos, aki, ha jókedvű, mindenre kapható. Most is roppant energiával fekszik neki a „széncsatának” - ahogy ő mondja. A csatának a legtitokzatosabb kelléke a kissekér, amivel Pista Vas bácsi kíséretében megjelenik. Vas bácsi utál engem, föl se jön, a kapunkban áll, míg Kormos és én telehordjuk a pincéből a kissekeret. - Vas Pistának tudni sem kell róla. Én megsajnálom a zordonan posztoló Vas bácsit, de Kormos erre is tud megoldást:

- Legalább ki tetszett szellőztetni az egész heti szobalevegőt - neveti, ahogy nekifekszik a szekérke rúdjának, s indul - majd én húzom, Vas bácsi meg csak kapkodja fel, ami lepottyan útközben, hej, vitézek, ma ökörsütő meleg lesz a Vilmos császár úton - te, asszony, maradj csak itthon, vacsorára megjövök diadallal egy Cillei, aki vagyok.

- De honnan a pokolból szerezted a kisszekeret - érdeklődöm a hazatérő, most valahogy teljesen csüggedt Kormostól -, vagy ez is még Lébényből származik, mint a cicellemadár? - De ő csak legyint, nem felel, az ablak sötétjét nézi.

*

A kisszekeret Juci adta kölcsön Kormosnak, mint másnap reggel kiderül, a házmesterüké, Kormos úr akkor este látta meg, mikor őt hazakísérte, s ma érte szaladt. Juci ül a hokedlin, ami valósággal remeg a felháborodott Juci kommentárjai üvöltő erejétől.

- Hát, tetszik tudni, hogy meglepett a dolog? Ez a Kormos nem tud beszélni a nővel! Egy író? Hogy költő, azt tetszik mondani? Nem mondott az nekem egy verset sem! Csak ült.

Utána - Juci még véletlenül sem nevezi nevén a szerelmi aktust, kizárólag a legkávéházibb módon említi, ami nekem sokkal disznóbbnak tűnik, sajnos - csak megkötötte a cipőfűzőjét, és leült az asztalhoz. Nem szólt az egy szót se. Se azt, hogy csak volt itt valami, se hogy igyunk meg valahol egy fröccsöt, vagy hogy holnap hoz egy szál virágot, vagy befizet egy moziba, pedig most nem orosz film megy a Toldiba, itt szembe velem. Ilyet se láttam még, nem szól a nőhöz! Jó félóráig bámulta az asztalterítőt - ez egy ember? Aztán csak annyi, hogy isten vele, Jucika - még egy kezicsókolomot is sajnált. No ezt se hívom el többet. Megpróbálom újra a balonost, most elutazik a felesége.

II

Valami történt Kormossal. Jó, jó, nagy bánata van, de ez eddig sem akadályozta meg abban, hogy a hirtelen rátörő szomorúságát percek múlva szét ne röhögje, ne fordítsa a feje tetejére a legegyszerűbb vagy legtragikusabb eseményeket is, ne állítsa eskü alatt, hogy Rákosi elvtárs azt a búzát szorongatja egy híres fényképén, amihez az ő nagyapja egyenesítette ki egy „heves nyáron” a kaszákat - és ami a legszokatlanabb, ma nem jött haza Pistával együtt a Kiadóból, s mikor késő este megjelenik, csak hallgat komoran, s közli, hogy beugrott a lakásába, hátha levele van. Azt sem tudtuk eddig, hogy lakása van. De igen, bérelt egy szobát, vacak kis szoba a Pozsonyi úton, de arra jó, hogy ne nálunk rakja le a könyveit, amit csak a legnagyobb nehézségek árán bír elhozni a Báthory utcából - el sem tudjuk képzelni, Pali mennyire nem akarja odaadni neki egyiket sem.

- Pali? a könyveidet? hiszen mindent ott hagytál nekik, bútort, gyereket, könyvespolcot, mindent.

- A kislányomé. Csak a legfontosabb könyveimet akarom, de Pali mindig előhozakodik valami kifogással, takarítás, meg majd ha Klári hazajön, akkor, meg most nem ér rá válogatni, vagy nincs otthon, amikor megbeszéltük - rémes, ne, ne, nem bírok erről beszélni.

Réz Palit tulajdonképpen alig ismerjük. Ő a „kis Réz”, csak az utolsó időben kezdett felfeljönni, kitelne ilyesmi tőle? Hiszen barátok vagyunk, nálunk ismerte meg Klárit, még „beszéltem” is Klárral, mikor kezdődött ez a válás - igaz, Klári egy szót sem szólt, csak sírt, ő nemigen beszélt soha, érthetetlen. Hát nem lehet szépen válni? Csak így, hogy kié ez a könyv vagy kié a fekete fésű? Iszonyú.

Este megint csak akkor jön haza Kormos, mikor már mind ott vannak a fiúk, s ezúttal Kálnoky is. Kormos arca változatlanul sötét, s még arra sem derül fel, amikor Ádám ékes szavakkal bebizonyítja, hogy Kormos voltaképpen a szemináriumon kívül még önkéntes egyéni tanuló is. Titokban, otthon falja a marxista irodalmat, németül tanul, hogy eredetiben olvashassa a nagyokat, gyakran telefonál Sztálin elvtársnak, és egyáltalán - elfejlődöttél mellőlünk, nem tudunk követni a lagymatag, ingadozó észjárásunkkal, letévedtünk az egyedül helyes útról, s te, te ahelyett, hogy vinnél minket fel, egyre feljebb a magasan szárnyaló leg-tisztább eszmeiség mennyországába...

- A levélért voltam otthon - veti közbe Kormos halkán.

- Levélért? Milyen levelet vársz te? A Nobel-díj bizottságától azért a két vacak versért, amit majd ma hajnalban esetleg meg fogsz írni?

- Tegnap kaptam először. Az volt mindössze, hogy „Klárisok a nyakadon”. Névtelenül, a szöveg újságból összevágva. Elégettem persze.

- És ma is kaptál?

- Igen, a következő sort. „Békafejek a tavon.”

Csönd, Kormos a levegőbe bámul.

Úristen. Hirtelen végigfut bennem a vers. Csak nem akarja még folytatni az ismeretlen gonosztevő? „Kenderkötél, kenderkötél nyakamon.” Ez lehetetlen, ilyen nincs, ez csak rémregényekben fordul elő. Nem mivelünk. Miért, hát nem voltunk fülig mindnyájan néhány rémregényben, és - hiszen most is folyik, itt, ahol élünk, és milyenek, és kikkel - nem, ez nem lehet igaz. Az isten verje meg.

Úgy látszik, mindenki ezt gondolja, mert hosszú, rettenetes csönd lesz, aztán egyszerre kezd kiabálni az egész társaság. Czibor tűzpiros, üvölt:

- Csak nem hiszitek, hogy én ilyent csinállok?, ez nem vicc! Aljas, mocskos disznóság!

- Hülye! - Ádám belerúg Czibor bokájába, halálsápadt, nem mer felnézni. - Ki gondol rád, te barom. Valami állat, akinek Kormos visszaadta a pocsék gyermekverseit.

Kálnokyról most derül ki, hogy a költő alatt ott lapul a jogász, dehogyis lapul, kitör belőle:

- Hozd el a leveleket, ez nagyon súlyos ügy, vaktában nem gyanúsíthatunk senkit. Meg kell nézni azokat a leveleket.

Kormos csak a fejét rázza.

- Mit néztek rajtuk? Mit tudtok meg belőlük? hogy valaki gyűlöl?

- Téged? Hát ki gyűlölne? Mindenki imád, te idióta. - Csak nem ugrasz be egy rossz költő mocsokságának? - Ilyet még Cocó se tenne! - Fel se bontsd, úgy égesd el! - Mit törödsz vele?

- Biztosan a ronda szürke pulóveredre céloz, az a kláris a nyakadon! - De amíg nálunk laksz, tiszta az ing alatta! - Hát persze, de azt az illető nem tudhatja! - Hülyék vagytok, nem figyelhetünk az ilyen disznóra! - Mit dumáltok annyit, gyerünk játszani Piri, hozzál papírt, ceruzát!

- A következő levelet pedig nem fogod elégetni. Ha naponta kapod, nyilván egyszerre nyírta ki, egymás után adja fel. Egyenesen ide hozod, megértetted!? - Kálnoky merev, mint egy köztápló.

- No? No? - A másnap összeült haditanács egyszerre nyújtja ki kezét a bekászálódó Kormos felé, de az csak vállat von.

- Nem volt értelme elhozni. Különben is ez a legviccesebb két sor: „Bárányganéj, Bárányganéj a havon.” Nohát, szópóker legyen vagy ötbetűs pentatlon? Felejtsétek el, le van szarva és... Van Isten!! Belépek a Pártba.

Mit lehet itt mondani? Barkochbázzuk ki talán? Kálnoky olyan dühös, hogy kétszer is tévesen felel a szópókerben - ilyen még nem fordult elő soha. És azt sem tudtuk eddig, hogy Réz Ádám szeplős. De most hirtelen elfakul a szép egyenletes arcára, s a homlokán vörösbarna szeplők tüzelnek.

A következő napon már röhögve támaszt be Kormos:

- Hát nem gyönyörű szöveget kaptam? „Rózsa a holdudvaron, aranyöv derekadon.”

- És most sem hoztad el?

- Hát Poirot mestert akartok játszani? Gyilkosjátékot, mesterdetektívekkel? - Kormos üvölt, az arca hófehér, aztán zöld utána meg vörös lesz a méregtől, még le sem tette a kabátját, de most feltépi az ingjét is, mintha fuldokolna. - Úgyis tudjátok a folytatást, tudom én is, mi a fenét akartok? Élvezni a mélységes mély pszichológiákat. A szürke agysejtjeitek munkáját! Döglöjtek meg, ha nem tudjátok, hogy föladhatta a leveleket akárhol, a főpostán is, nem tudtok meg a pecsétből sem semmit! És mit kínoztok, hogy bocsássam a tisztelt hadbírószám elé. És miért ez a vésztanács? Hogy megtudjátok, ki gyűlöl engem, ki óhajtaná, hogy felakasszam magamat? - És most elkezdi nevetni, lehetetlen, hogy ugyanez az ember így üvöltött az előbb, hirtelen szinte jókedvűen mondja: - Az isten benneteket, mért akarjátok még el is olvasni - persze csak holnap ugyebár -, hogy „kenderkötél, kenderkötél nyakamon”. Hiszem úgysem írhatta más, csak - és itt eltörik, elfogy a hangja, megint csak áll, bámul ki a sötét ablakon.

És megint csak Kálnoky, a bíró, mondja ki azt, amitől mindnyájan félünk, és isten őrizze, hogy kimondjuk, gondolni sem merünk rá.

- Ha ez így van, azt az embert pedig ki kell golyózni.

- Én nem órá gondoltam, az istenért, dehogy, jaj hát, nem! Jó, jó, örültek vagytok, erre ő nem képes, jó, holnap elhozom, itt hagyom, csináljatok vele, amit akartok, nem érdekel - és már reszket a hangja megint, a keze is remeg, ha most cigarettára gyújtana, mint ahogy hirtelen valamennyien rágyújtunk, nem bírná eltalálni a lánggal. De Kormos - egyedül ő - nem dohányzik.

Ma pedig elsőnek érkezik, pár perccel Vas Pista előtt, havas eső áztatta kabátban, olvadozó hópelyhek fénylenek a haján, ahogy, szokása szerint, két tenyérrel tapad a cserépkályha keskenyebbik oldalához - a tűz előtt alvó Cyrano mélyet sóhajt, ahogy felpislant rá, de tovább alszik. Kormos hangja, ami most majdnem vidám monotonitásból csak időnként csap magasra, nem zavarja.

- Ugye ismered azt az ócskavastelepet az üres telken, már jól kívül a Pozsonyi úton. Festői látvány, elvtársnő, neked s a többi szürrealista népellenességnek rakta oda a MÉH bölcsessége! Löttyedt autógumik - nem, a világért sem akarom Rakamaz elvtársnő fenekéhez hasonlítani -, rozsdás alkatrészek - ugye, szép szó? - tömege, használt éjjeliedények fülei, s ázott dobozokban házi szemét, mindez ócska rozsdás vaskerítéssel oltalmazva, s a kerítés tövében belül egy pár hetes kismacska jajveszékel. Láthatóan eltévedt szegény, mint Jancsi és Juliska fele - nem tudott kibújni. Behajoltam érte - kiemelés tölem -, csuromvíz volt a bundája, ahogyan a meleget keresve hozzám bújt. No, azt azért mégsem, elvtársam - de mibe törüljem meg -, jelzem, tegnap nem tettél tiszta zsebkendőt a zsebembe, igaz, tegnapelőtt sem - tehát? - a levél hő kívánságatok értelmében a zsebemben volt, nem kár érte - belecsavartam az apró lelencköl-

köt, s három házfelügyelőt is felzavartam délutáni álmából, míg végre a negyedik örömsikoltással dús keblére ölelte anyamacskájának elbódorgott leánykáját - mert leendő hölgy vala a kölök, mint kiderült, részben a dús keblű közléséből, részben saját tapasztalatomból, mialatt a szétmállott - jobb sorsra úgysem érdemes! - levél darabkáit szedegettem le még mindig nedves testecskéjéről. S íme így minden elintéződött, a rosszakaró dugába dőlt, a levél nincs többé, slussz, pász - ahogy Vas költő mondaná, és ezt te csak helyeselheted, te, Tövishúzó Jeromos örök tisztelője, aki, mint ez köztudott, a macskafélék védőszentje volt!

Kormos kék-zöld-szürke szeme a legtisztább sugárral süt rám. Velem fordul egyet a világ, előbb egy tüzes gömb pattan szét bennem, aztán jéggolyóvá válva csúszik le a torkomon.

- Szürke cica volt? - alig tudom kinyögni.

- Tigriscsíkos, mint ez a dohányzacskójelölt - bök Cyrano felé Kormos.

- Jól van, Pistám. Most megyek teát főzni. Mindjárt itt lesznek a többiek, ők is kíváncsiak a végkifejletre. De ide hallgass, nagyon átfáztál? Nem ugranál le ide, szembe, egy fél liter rumért? Inkább grogot főznék, most ráférne mindnyájunkra.

Kormos szó nélkül indul, s egy perc múlva már itt is van a rumosüveggel. A kabátja alatt hozza, mint egy ázott kismacskát. De az üveg csak újságpapírba van göngyölve.

Kalifátus Kordovában

Sós elvtárs fehér köpenyben, a vastag fejét ütemesen billegetve, meglehetősen felindultan integet egy levélfélével, ahogy totyog felénk, keresztül a tarka júniusi fűvön, mint valami kövér, idétlen gúnár. A nagy, hámló törzsű platánfa és a sátoros bükkfa között táborozunk, ilyenkor kora délután még nyoma sincs a szúnyogoknak, de a park alatt futó Tapolca már idelehel, a vékony parti fák csíkosra árnyékolják a vizét. Felettünk a kövér, tarka fatörzsben egy tucat madár lakik, most éppen rengeteg a dolguk - etetnek reggeltől estig. A gyíkok is napoznak, velünk együtt, Szécsi Margitka egy gyíkot les, a gyík megbűvölten néz valamit, a torka liheg. Kormos nem jött le velünk, dél óta pingpongozik. Bacsó Péter eloldalgott a gyümölcsös felé, hátha talál egy félig érett barackot - sajnos, gyümölcsöt szedni szigorúan tilos, azt mondják, ebédhez kapunk, ha kapunk - ritkán. Juhász Feri egy levelibékában gyönyörködik, Pistának Nagy Laci magyarázza, hogy ez a „csúnya galamb” - idevaló, furcsa, nagy testű, folyton bűgő galamb - mit mond, nagy tévedés és urbánus átejtés, ahogy én magyarázom a szavát, hogy: „megölték szegényt, meg!” nem, ez Iszkázon is, de az egész világon kétségtelenül, érthetően azt jelenti, hogy: „ott megy a kurva!”. Tehát szó sincs róla, hogy Jézust sajnálná, nem, éppen ellenkezőleg, a menekülő, rejtőzködő Szűzanyát gyalázza, a gyalázatos galamb! Juhász Erzsike nem hozott le se zsebkendőt, se cigarettát, se fürdőruhát, menjen fel érte? Menjünk fel érte? Nem érdemes, van nálam, te is Tervet szívész, nem? - én meg mindjárt elalszom, a zöld leveleken át épp ide süt a nap.

De most élénk toronylik Sós elvtárs, a kezében egy kocka alakú papír.

- Ez a sürgöny jött Vas Istvánnak, tudtam, hogy errefelé vannak, lehoztam személyesen, hátha fontos.

Micsoda disznóság, hát tudta, hogy itt vagyunk? Épp elég nagy a park. Csak tegnap délelőtt érkeztünk Szigligetre, igaz, tudtuk, hogy ellenséges közegbe, de hát körül vagyunk bástyázva a „fűk”-kal, együtt is ülünk egy nyolcas asztalnál, hát ez a gömbfejű lesi, hogy hol bujkálunk? Sós elvtársról különben később majd legendák szólnak. Aczél Györgyöt egyszerűen nem engedte be, azzal, hogy az Alkotóházba csak írók jöhetnek be. Rákosi elvtárs látogatásakor viszont halálmegvetéssel tartotta - saját lábát dugva alá - a billegő széket, amire épp leült a zömök férfiú - igaz lehet ez? Van, aki megesküszik rá. Fene tudja, miért nem népszerű, lám, milyen rendes, utánunk hozta ezt a sürgönyt, s már kacsázik is elfelé.

- Pestre kell mennem - mondja Pista, és leejti a sürgönyt a fűbe.

- A szentségüket - mordul fel Nagy Laci, de tápázkodni kezd a lófejű botja segítségével, Margitka meg már repül is felfelé az úton, mint egy sötétkék tréningruhás szitakötő. Feri összerántja a nadrágszíját, és felsegíti Erzsikét, nekem meg egy jeges vonalzó kezd lecsúszni a torkomon, és megáll a hátamban.

A sürgönyt az Írószövetség párttitkára küldte, a holnapi taggyűlésen tárgyalják Pista ügyét, elvárják, hogy jelenjen meg.

Mire felérünk a házba, Margitka már szólt Kormosnak, pingpongütővel a kezében szalad felénk, lihegve.

- Csak nem mégis fel? Két hétre szól a beutalónk, várjanak az elvtársak, elvtársak! Én nem mennék! Különben is épp nyelésben vagyok - potomság!

Visszarohan. Csak bámulunk utána. Ha valaki, hát ő tudhatja, hogy ez lehetetlen. Másfél éve lakik nálunk, végignézte, hogy mit műveltek Pistával, tudja, hogy hány bizottság elé idézték, és miféle képtelen vádakkal próbálták kikészíteni - plágium, antiszemitizmus, szovjetellenesség - szétröhögte Pista fejfájását, viccelt, segített, munkát adott nekem az Ifjúsági Kiadónál, órákig szavalt Burnst, és idézett Csehovot - nemcsak velünk volt mindig, de egy volt velünk - mi ütött belé?

- Te itt maradsz - mondja Pista, amikor beérünk a szobánkba. - Várj nyugodtan, amint lehet, jövök. Ha baj lesz, úgyis megtudod, és akkor te sem maradhatsz itt úgysem.

- Kikísérlek az állomásra.

- Persze.

Most már meleg van. A tördemici állomás három-négy kilométer Szigligettől gyalog, autóbusz még nincs, az Alkotóház kisbusza csak a reggeli pesti vonathoz megy ki, azt is csak kedden, a váltás napján. Nem búcsúzunk senkitől, de ahogy kilépünk a kapun, egyszerre csak mellettünk van Juhász Feri. Nem szól egy szót sem. Por van, nyár van, kanyarog az út, jobb felől csillog a tó, szemben Badacsony, lassan közeledik, a bozontos hegyoldalban kis fehér kockák ragyognak, és tüskésen ütköznek a szőlőkarók. Feri időnként nagyokat köp a porba, és hallgat, olyan sűrűn, ahogy csak ő tud hallgatni. Visszafelé sem szól, itt nemigen van mit beszélni, csak leülünk az útszélre Ciframajor előtt, és szedünk az útra kifolyó futótökből Nagy Lacinak, aki tökszárdudát akart csinálni, még délelőtt.

A tökszárduda elkészül, és Laci nagyokat dudál rajta vigasztalásul a sötét esti teraszon, ahol egy csomóban ülünk, nemigen akaródzik lefeküdnöm, furcsán, rettentően üres lett a szobánk. S amikor végre elszánom magamat a visszavonulásra, csak állok, és bámulom a Pista portréját, amit Nagy Laci tűzött ki a falra, ő rajzolta, és verset is írt alá:

Ő ha lenne e mord mában

Kalifátus Kordovában

Kalifátus, Kalifátus, nem tiránus!

Nekünk ő lenne a május.

Ez nem szürrealizmus, hanem a legszigorúbb valóság. Pista ősidők óta jogot formál a Kordovai Kalifátusra, s ezt nem is titkolja. Sokat ábrándozunk arról, hogy ki milyen korban szeretett volna élni, és Pista többször kifejtette, hogy a Kordovai Kalifátus lenne neki való helyszín, kor és kultúra, s ha már, természetesen nemcsak egyszerű polgára lenne, hanem a kulturális miniszter, vallási vezető, első titkár és főbíró - szóval maga a kalifa. Valamennyien helyet találnánk ott, nekünk megfelelő helyet, nők is lehettek, sőt voltak is akkor írók, tudósok, művészek.

- Hát bejöttünk - nyílik az ajtó, és Feri meg Erzsike jelenik meg -, úgysem tudsz elaludni, meg mi sem. Lacinak fáj a lába, sokat szaladgált, Margitka lefektette és borogatja. Kormos pingpongozik.

A két egymásnak szögellő ágyon ülünk, a teraszajtót becsuktuk, odabent sűrűsödik a füst, most már rövidek az éjszakák, hamar lesz reggel. Feri zümmögi a „lovamat eloldom”-ot, aztán - pedig nem szeret ilyesmit játszani, se betűjátékot, se barkochbát - kitalál nekem egyet gyorsan: ravasz bajuszragással rikkantja el magát.

- Utazom Pestre, mit gondolsz, mit viszek magammal? Hát járókát meg furulyát! Hát te?

- Nem tudom. Konyhakést.

- Nem jó, nem jó! Én azért is jeges vizet meg fűröt!

Erzsike nagyot nevet, és eleven ésszel közbekiabál:

- Én számócát meg epret! És szörmebundát meg ejtőernyőt!

Ma éjjel, úgy látszik, teljesen hülye vagyok. Már félórája kiabál Feri meg Erzsike, visznek Pestre Jékelyt és Fókákat, Szikföldet és Esernyőt, Jaktehenet és Fecskét, Szakdolgozatot és Evetkét, Jelképet és Fogarasibélát, míg végre rájövök:

- No jó, akkor én viszek egy Szőrtarisznyában Péterfilléreket, ha már ragaszkodtok a nevünk kezdőbetűihez (JF, SZE, SZP).

Reggel van, kieresztjük a füstöt, a rigók felébredtek, s mi végre elálmosodunk.

Délben, este ülök a nagy ebédlőben, úgy negyvenedmagammal, a mi nyolcas asztalunknál a mellettem levő hely üres. Senki sem kérdezi, hogy hol van Pista. 1953 júniusa van ugyan már, de az utolsó négy évben mindenki megtanulta, hogy befogja a száját, ha eltűnik valaki. Nincs itt, hát nincs itt. Ha valaki megkérdezné, az csak a legközelebbi barát vagy testvér lehetne, azok pedig tudják, ülnek velem az étkezéseknél, és fekszünk napközben a park végében, ha Pista megjön, itt fog keresni minket. Bacsó Péter nagyon közel került most hozzánk, Kormos egy kicsit messzebbre - teljesen hatalmába kerítette a játékszenvedély. Azért időnként lerohan, közli, hogy csakmostnembeszarni, s azt is, hogy elérkezett az ideje, hogy végre kiköszörülje a hajdani csorbát, azt, amikor „a fiatal Kormos kerékkötője volt a csatársornak”.

Semmi hír Pistáról. Este sem. Igaz, négykor bezár a posta Szigligeten, sürgöny nem jöhet, legföljebb majd másnap reggel. A telefont csak Sós elvtárs használhatja, ő is csak hivatali beszélgetésekre, mi nem. Harmadnap délben Feri beszél értem, mert most már én le sem megyek a parkba, a szobánkban hamarabb megkapom a hírt, gondolom.

- Kimegyünk elébe - mondja komoran Feri -, ha nem jön meg az egyórás vonattal, délután felmegyek veled. No.

Az út, ha lehet, még melegebb, még porosabb és még szorongatóbb, mint tegnapelőtt. És üres. Most mindenki ebédel, azaz, ahogy itt mondják: ebédezik. Birkafalka gomolyog a mezőn. Ciframajorban egy csengő szól, üres szekér kerül elébünk, fiatal férfi hajtja a lovakat, lassan, ballagunk utána. Minden más faluban - az én vidékemen egész biztosan - felvett volna, de a szigligetiek nem barátságosak, az írókat gyanakodva nézik: ezek laknak a kastélyban, de nem urak ezek. Magánautó még rettentő kevés van, hivatalostól meg isten őrizzen.

Milyen üres az állomás is. Csak a szél legyez, és táncol a nap a síneken, a zölden nyújtózkodó, kicsit messzebbre került hegyek alatt. A becammogó vonat a végén összeszedi magát, kattogva igyekszik, de a kocsik ablakain átlátszik a túlsó tájkép változó kockája, itt-ott rajzolódik csak belé egy-egy utas körvonala, már a postakocsi gördül elfelé, de nem, még van kettő, úristen, az utolsó előttiből Pista integet. A szép sötétkék vászon ruhája van rajta, amit csak négy évvel ezelőtt vettünk a hajdani Gutmann-nál - most Verseny Áruház.

- Kijöttél Piroskával? - öleli meg Ferkót Pista. Engem csak őutána.

„Hallja - szólal meg bennem Boris néni valami régi beszélgetés szörnyű messzeségéből -, nehogy nekifogjon kérdezősködni mindjárt, ha az ura megjön valahonnan. Adjon neki mosdóvizet meg enni, aztán majd kivallja magátul, jobban elmondja, mintha kikérdezné. Aztat nem szeretik.”

Csakugyan elmondja, alkonyatkor, mikor már kialudta magát s a fácánok kakatolva szállnak fel az alvófájukra, a szigligeti libák meg - akiknek ez a specialitásuk - nem totyogva, hanem repülve és gágogva igyekeznek hazafelé a faluba, és már lassan szálldosni kezdenek a baglyok is.

De a történeteket végül mégiscsak Ottlik foglalja össze, mikor már Pesten beszámolunk neki.

- Hát megmenekültél, marha, mert az Úristen személyesen fordított egyet a gépezeten, hogy belenyúlhasson érted, azért a hülye fejedért, te utálatos elefánt!

- De Cipikém, miért utálatos? - háborodik fel Pista. - Az elefánt az nagyon kedves állat!

- Az hát. De te egy utálatos elefánt vagy!

Hiába, ezek nagyon szeretik egymást.

„Mit akar ez az egy ember?”

KRÓNIKA

„*Illo tempore*” - *abban az időben* -, mondogattuk egymásnak tulajdonképpen mindig így emlékeztünk arra az időre - meg nagyon szerettünk is a latinnal játszani, meg voltaképpen szégyelltük is? mit? hogy féltünk? hogy nem mertük magyarul kimondani?

Nem hát. Hiszen amikor a német nyelvet kényszerítették rá Magyarországra, a hazafiak csak azért se beszéltek németül hanem *diáknak*, igen, így írtak és így beszéltek, klasszikus fittyet hányva a rájuk erőltetett idegen nyelvnek s a Hatalomnak, bizonyos, hogy mibennünk is ez működött, ha nem mondtuk is ki soha.

Abban az időben tehát, a taggyűlések, a szemináriumok s a pártnapok idején, csak az számított valamirevaló, tehát sikeres estének, ami legalább éjfélig eltartott. Mikor az álmoságtól ingó fejek közül újra és újra kiemelkedett egy feltartott kéz s egy buzgó jelentkező, újra és újra *hozzászólt* valaki felkavarva a füstöt és felzökkenésre kényszerítve a szundikáló aljnépét. Persze akadtak renitens elemek, képesek voltak cédulákat küldeni a másik közönyös alaknak, mint például Juhász Ferenc Vas Istvánnak: „Te a véres hurkát szereted jobban vagy a májast?” Gyakran válasz is került, Domokos Matyi írta: „Juhász Ferenc nagy számár, mégis iskolába jár.” Máté György, az Írószövetség párttitkára nagyot bólintott a jelentkezőnek, megadta a szót, de utána mindig feltette a kérdést: Ki szól hozzá, elvtársak? Akadtak pompás hozzászólások, fogadalmak, önkritikák, felajánlások és feljelentések, szaporodott a füst, áporodott a levegő, s olykor feszült az izgalom: ugyan ki és mi kerül terítékre, kit öl meg ki, és az ölendő hogyan viseli s ugyan miért így.

Hát ülök otthon a hűlő cserépkályha, a termoszba készített tea és két, soványan megvajazott kenyérszelet mellett (nagy kincs a vaj, sorba állunk érte a „tejboltban”). Vali is hozott két almát, a fene a hülye fejemet, hogy nem tudok szerezni legalább egy kis pálinkát, csak „tearumot”, éjfél már elmúlt, no most már indulhatnak hazafelé, ballag Feri és Pista, már a Rákóczi úton járhatnak, de lassan jönnek, már majdnem egy óra. Villamos? Ki tudja, jár-e még, de nem, gyalog jönnek, pedig csípős a téli éjszaka, magamra terítem a második kabátot is, és mi a fenéért szorongok így? Ez nem szeminárium, itt nem szégyenítheti meg Pistát a szemináriumát vezető iparművész hölgy. Pista szemináriumát főképpen színészek népesítik be, ők felvetett fejjel, mérsékelt, ám kifejező gesztusokkal adják elő, deklamálják le a leggyermetegebb vagy -jelentéktelenebb szöveget is, nem úgy, mint a tudás terhétől dadogó, igazán nem szónoknak született Pista - de hol van már?

Fél kettő. Itt van, hallom, ahogy ledobja a kabátját, de nem Pista érkezik meg, ez nem lehet ő, ez a hirtelen lefogyott, csontjaira feszülő, összezilált vonású arc, mi történt, az istenért?

- Hová tettük a régi dossziékat? Amiket még Eti csomagolt össze. Hol vannak, tudod? Meg kell néznem, most, rögtön, jöhetnek értem, legalább tudjam, mit írtam akkor, nem emlékszem, csak a hangulatára, hisz tizenöt éve már, látnom kell!

Hogy kihűlt a lakás, ez az óriási, ostromtépett öreg ház nagy szobái, zezugos kis folyosók, még jóformán üres, ostromlottakat védelmező falak, ahogy az előszobai rozoga szekrényalfiókból kikotorva tépjük, bogozzuk az összekötött papírcsomagokat, csupa por, csupa megsárgult gépelt lap: *Levelek egy szocialistához*. És külön a harminchármas, harmincötös *Válaszban* megjelent szöveg.

- Nem emlékszem, hogy mit írtam, borzalom! Lukács Imre ezt hozta fel ellenem. Hogy nem vagyok méltó az író névre, sem az Írószövetség-tagságra, s hogy tagjelölt létemre nem gyakorlok önkritikát, ilyen pártellenes, meg olyan gyilkos, meg tervellenes, mindenellenes, és szándékosan titkoltam el ezt az írást aljasul, hogy látszik a munkásáruló Kassák hatása, és a gyalázatos Németh László tanait másolom, hirdetem, árulom, és elárulom, és ... idézett is, felkészült belőle...

No persze. Ugyan vajon Barabás Tibor csak jóságból kínozza Pistát, hogy vállalja a tagjelöltséget, csakugyan nem maradhatott volna meg a Kiadóban anélkül? Hogy Pista csak németet, angolt és franciát fordít, és polgári származású, meg Kassák, meg Munkakör, meg Eti? Pistáék otthonából néhány roncs bútordarab maradt meg, a szüleit is el kell tartania, természetesen Marikát is segítenie kell, a Standard, a Giraud megszűnt, a Révai Kiadó átalakult - hát belement, vére ellen való volt pedig. Meg én is púp vagyok a hátán, én együtt ültem Rajkkal a diákperben, európai iskolás voltam, nem vagyok festő, hajdani drága barátnőm, Gizi, most atyaisten a Minisztériumban, és ő csak arra méltatott, hogy sokszorosító grafikus lehetek - soha életemben nem csináltam kommersziális dolgokat, de örüljek, hogy ilyen minőségben megmaradhatok szövetségi tagnak, legalább betegbiztosításom van.

- És te? Válaszoltál?

- Igen. Azt mondtam, hogy kilépek a Pártból. Hogy nem akarok se tagjelölt, se tag lenni ott, ahol ezt csinálhatják az emberrel. Hogy negyvenéves fejjel Canossát járatnak velem azért, amit huszonöt éves koromban írtam. Hát ők? Nem is tudom, hogy mit beszéltem, olyan éktelen düh fogott el, nem emlékszem mindenre. Ordítottam. Hogy Etit előrángatják a sírjából! És én ellensége vagyok minden erőszaknak, és...

- Csak nem mondtad el azt is, hogy katolikus vagy?

- Nem tudom. Bizonyosan mondtam, értsd meg, nem emlékszem, úsztak előttem az arcok, a szó szoros értelmében előntötte az agyamat a gyűlölet, a fékezhetetlen düh - és ha felakasztanak érte, akárhogy félek, akkor se bánom! Mert ha egy ilyen csandala szava számít, akkor már vége mindennek - mindennek vége.

Nem kérdezem meg, mi a csandala, tudom. Aki a legalsó kasztba tartozó érinthetetlen, mert aki hozzányúl, már tisztátalan. Pistának újabban gyakran akad alkalma használni ezt a kifejezést. Csandala. Hát akkor összedőlt. Összeomlott minden, amit eddig vérző körömmel kapartam össze, belévakoltam a tankönyv-illusztrációt, a rendes polgári házasság lehetetlenségét, lemondást a gyerekről, vállalva a csábító ringyó boszorkányságát. Meg Vas néni fanyalgását s nagy erkölcsű barátaink fejelfordítását, sőt Pista szörnyű lelkiismeretfurdalás-rohamait is Marika miatt. Föl akartam építeni az Elvesztett Otthon helyett egy újat, a kettőnkét, ahol dolgozni tud, és jól érzi magát, és idővel majdcsak észreveszi, hogy nem ok nélkül kellett neki igenis énhozzám visszajönnie, véglegesen. És most már álltak a falak, de még csak könyvekkel és képekkel voltak kibéelve, az a polgári környezet, amit ő annyira igényelt és megszokott, még csak nyomokban volt meg, a piritóskenyér-vacsorához is megterített asztallal, a kályhaátrakással. Ezenkívül egyedül viaskodtam a nem működő fürdőszobakályhától kezdve a romos falakból kilógó villanyvezetékekkel s az örökké elromló különféle víztartályokkal - Pista igazán nem volt *homo faber*. Szerelő? Istenem, hol volt szerelő, és hol volt rá pénzünk? A romos hátsó lépcsőn egerek nyüzsögnek, olykor patkányok is, hát boldogan beszerzek egy cicát Kálnoky László barátunk, a macskabarát tenyészetéből. Pista élénken tiltakozik, mióta kisgyerekkorában a szomszéd macska szétépte a húsvéti nyusziját, egyszerűen fél a macskáktól. De ahogy a maroknyi szürke cicát leteszem a szoba közepére, az, bátran

szétfeszítve a lábát, hátracsapott füllel, villogó zöld szemét Pistára emelve, ráfúj, legalább annyi erővel, mintha egy pitypangbóbbita visszafújna énrám.

- Haha, Cyrano, harcok csillaga! - méltányolja Pista a bátorságot és e lobogó önérzetet - a cica polgárjogot nyer, a rágszáló fenevadak eltűnnek, s én megrendülve eszmélek rá: Talán csak rendezés kérdése minden, a görcsök feloldhatók - lehet, hogy a gyereket is elfogadná, ha különösebb baj és kellemetlenségek nélkül csak eléje raknám készen, a padlóra?

És most mindennek vége. Lehetetlen, hogy ezt eltűrjék bosszulatlanul. Ilyesmire még nem volt példa, mindenki üget, furakszik, tolong befelé, be a Pártba, ő meg az arcukba vágja, hogy kilép?

- Visszaadtad a tagkönyvedet?

- Nem fogadták el. Majd utánanéznék, részletesen kell kifejtennem, miért, mikor, kinek a hatása alatt írtam ezt akkor, és mit gondolok róla most, majd bizottság fog döntení - de én nem csinálom ezt végig, holnap visszaküldöm, s írásban mondok le, csináljanak velem, amit akarnak, de én nem, nem, nem!

Most már hajnalodik, szürkül az ablak. Rettenetesen hideg van. Nem fogom lebeszélni, most már ismerem a természetét. Kétségbeesik, ha egy villanykörte kiég, összeomlik, ha elszakad a cipőfűzője, de elhatározás, becsület, szellemi kiállás, belső függetlenség, az ilyesmikben karcolatlan gyémánt, én tulajdonképpen rettenetesen büszke vagyok erre, csodálom, tiszteltem érte. Imádom is. Könnyű ezt mondani, jobb lesz, ha nem jár a szám, és kitalálok valamit, nem az a dolgom, hogy itt jajgassak még fel sem épült tündérváram romjain!

- *Forsitan et haec olim meminisse juvabit* - fordítom marhaskodásra a szót -, de addig is, tudod mit, keressük meg Déryt. Neki tekintélye van, jóban van ezekkel, hátha el bírja simítani valahogy, és vallatás nélkül kiszabadulsz.

Szegény Tibor kissé megdöbben, mikor reggel erősen megviselt állapotban beállítunk hozzá. Nem is invitál be, a havas utcán tocsogva, le-fel sétálva komolyan hallgat. Persze, fél a feleségétől. Joggal, rossz nyelvek szerint még altatót sem vesz be, nehogy az ébersége netalán álmában csökkenjen. Most meg ezzel jövünk Tibor nyakára, de hát régi, atyai barátja Pistának, Zelk is segíthetne talán, de ő a jóllakottság s a rózsadombi lakás bűvöletéből még fel sem ocsúdott, s őt nem veszik komolyan, Tibort azért igen.

- Hát ez igazán súlyos ügy, meggondoltad? Maga meg, Piri, még ma jelentse a párttitkárjának, nehogy bajba kerüljön, ha Pista...

- Csak nem azt akarja mondani, Tibor, hogy elvihetik?

- Ó, nem, nem hiszem, de hát a Rajk-ügy még nincs teljesen lezárva, és maga, ha jól tudom, a diákperben. . .

Úgy látszik, hogy kizárólag befejezetlen mondatokban beszél, de hát ugyan mit is mondhatna?

- Jól tudja, igen. De, de, mi hasznuk belőle, ha Pista belép, a vak is látja, hogy nem alkalmas ilyesmire, és csak híre megy, hogy van, akit kényszerítenek, csuda rosszul hangzana ez külföldön!

Déry sajnálkozóan mér végig, ekkora butaságot mégsem tételezett fel rólam. Én magam is észreveszem: ne tréfálkozzunk, kérem, törni vagy hajolni kell.

- Pistám, én megpróbálok beszélni velük, talán lehet. Révaival, Horváth Mártonnal. Hogy ideges bolond vagy, s Eti előkaparása izgatott fel ennyire. De készülj fel rá, mindenképpen azt fogják akarni, hogy vond vissza.

De nem vonta vissza. És az a két és fél év, ami ezután következett, még ma is véres elevenséggel él bennem, s máig viselem az akkor szerzett betegségem nyomait, ahogy Pista is viselte haláláig. *Illo tempore*, igen.

Hideg szorongás, mondja Pista, és igaza van. Kihűl körülöttünk a világ, félnek tőlünk, régi barátok néznek félre, még Panninak sem mer köszönni Zelk, pedig egy egész osztályt vezet fel arra az autóbuszra, amin ő már ott ül. De az Eötvös Loránd utcában ott vannak körülöttünk a bátor várvédők. Nem sorolom fel a nevüket, már őrzi a történelem ezt is. Örök hála, glória, glória és hála nekik, Pista nem bolondul belé a gondosan adagolt és legkülönbébb töltésűen rázázporozó légi és földi támadásba.

És még valami. Ezek a szennyel átitatott lángoló nyilak úgy égetnek egybe mi kettőnket is, mint a forrasztópáka a fémeket, ki törődik a külső sötétséggel, ha egymáshoz bújva, vihogva marhaskodjuk ki magunkból a rettegést - ami olyankor csakugyan nevetséges vád és röhögtető pokol - potomság - legyint Kormos Pista - Vas és Acél országa (korabeli jelszó) - rikkantja Czibor - az acélt már lesítteltük, a vasat megeddzzük.

Kezdődik az edzés, röpködnek az ilyen-olyan bizottságra behívó levelek, s még fel sem tápázkodik az egyik ütés alól, már jön a másik, s a legnagyobb baj az, hogy kiszámíthatatlan, hol, mikor s miért csap le a pöröly, mert néha egy-két hónapig is szünetel, és aztán jön egy olyan hónap, amikor két ütés is jön egymás után.

És a nagy ütések között ezer apró tüske, naponta egy-két pofon, és hogy hogyan lehet kibírni? Nevetve.

- Csüccs le, Illés elvtárs - mondja Illés Endrének a minisztériumból kiküldött ifjú hölgy -, mert Illés, természetesen, előbb a hölgyet kínálja helyyel, ez is polgári csökevény, persze, de a fél Kiadó ájuldozik a röhögéstől, mikor meghallja, mert tüstént híre megy.

Tüske, tüske, ha nem is nagy, de gyakori: népnevelők. Bármikor, reggel, este, vasárnap is beállíthat két vadidegen ember, s érdeklődhet, mi a véleményünk az ötéves tervtől kezdve az aktuális békeharcról, vagy a FŐ elvtárs születésnapjára való felajánlásról, s főleg arról, hogy melyik családtag melyik pártszervezetben mit csinál. Pista ezalatt, hála tekervényes lakásunknak, a fürdőszobába menekítették, és én az illusztrációimat mutogatom nekik - sajnos, sajnos, festeni nem tudok, akartam én, nagyon is, de hát több kell ahhoz, mint illegális kommunistának lenni, ami voltam - s ezzel be is érik szépen. Csak egyszer kérdezi meg egy férfi: - És minden darab könyvet végigrajzolsz, elvtársnő? - Hogy a vele lévő vékonyka szőke lány elpirul, s kinéz az ablakon, hát megtartóztatom magam szűkebb hazám erre vonatkoztatható kifejezésétől s csak annyit mondok: - Ez már a nyomdász elvtársak dolga.

Én is várom, mikor kerül sor rám, igazán egyszerű lenne: Tito, Rajk, szerbek, Szentendre, de Románia felől jön az első belövés, Pista éket akar verni közénk és Románia közé, a *Kisbárány*-t (Miorica) beleveszi egy antológiába, s ez a költemény magyarellenes, ugye? Újabb irodalmi támadás: antiszemitizmus. Bizony. Heine-válogatásról van szó. Pista válogatása kifejezetten az antiszemitizmus felé tereli Heine költészetét.

Osztálygőg. Rendszeresen elkésik a *Szabad Nép*-félórákról az elvetemült polgárfi. Még azt állítja, el tudja egyedül is olvasni, nincs rá szüksége, hogy elmagyarázza neki az altiszt, akármilyen jó régi ismerőse is. (Természetesen minden ilyen bizottság ülése azzal végződik:

látod, Vas elvtárs, ha a Párt segítségét kérnéd, és rábíznád magadat mindenben, nem követnél el ilyen hibákat, maradj te köztünk, és vond vissza meggondolatlan szavaidat.)

Nem, nem, nem.

De idehaza fekszik a heverőn. Lehunyt szemmel. Nem szól, nem alszik, fogja a fejét. Csak éjjel szólal meg, érthetetlenül egymásba folyó hadarás és kiáltások, nyög és jajgat. - Kelts fel - kér engem -, megint rosszat álmodtam.

Jelentem a Képzőművész Szövetségben, hogy az uram kilépett a Pártból (azért mondom, hogy az uram, hogy pukkadjanak meg, mert rendes elvtársnő azt mondja: a párom, a férjem, esetleg finomkodva: a társam). S itt ér az első meglepetés, ami később majd sokszor csak titkos szemhunyorításban jelentkezik: Szervánszkyé az ajtóhoz ugrik, bezárja, nyakamba borul, és ölel-csókol: - Jaj, drágám, jaj, mi lesz veletek? Szólj, ha kell valami, segítünk, ne félj! - Ezek szerint a párttitkárok is „különös” emberek, különös anyagból vannak gyúrva. Máté Gyuri például, akit még az illegalitásból úgy ismerek, hogy nem sok vizet zavaró szimpatizáns, behívat magához, s felszólít, hogy váljak el a férjemtől.

- Határold el tőle magadat nyilvánosan, te, a régi kommunista!

- Eszem ágában sincs, te hülye. Örülök, hogy elvett, nem volt könnyű elérnem - röhögök a szemébe, abban a balga hitben, hogy a hajdani, rövidnadrágos, viharkabátos fiúval beszélek, aki tökmagot rágott a zugligeti szemináriumokon, de -

- Hogy beszélsz, elvtársnő? Ezt nem lehet elviccelni, különösen neked, a régi kommunistának kell komolyan venni a házastársak közötti politikai nézetkülönbséget! Te is bajba kerülhetsz a hitvány férjed miatt.

- Igazán? És ezt te mondod nekem, „Kavics”? - Ez volt az illegális neve. - Hát nem válok el. És izé az izédbe! - Sajnos, ezt magyarul mondom.

Máté kövé dermedten néz utánam, ahogy bevágom rá az ajtót. Csak azután ijedek meg, de nagyon. Pistának persze nem mondom el, csak Illés Bandinak és Cipinek. Bandi hallgat, cigarettával kínál, száját rágja, Cipi ellenben hahotázni kezd: azt kellett volna mondania, hogy kettő, keresztbe, dombornyomással. Ne féljen, drágám, nem mer ez semmit se csinálni, aki képes egy asszonyt ilyesmivel kínozni, az egy gyáva barom.

A Nemzeti Színház dramaturgja rálőcsöl Pistára egy kínai darabot, azzal, hogy: érdekes, te csak nyugatiakat fordítasz? Mért nem tanulsz meg oroszul? Megvan az orosz fordítása. De kaphatsz egy kínai elvtársnőt, aki tud magyarul. Én közbeszólok: most megnéztem a határidőnaplód, drágám, vállalhatod. A kínai hölgy igazán bájos, persze, én tárgyalok vele, mialatt Pista a Kiadóban van, jegyzem a szöveget, a férjem fordításához, ugye. És én fordítom a darabot, Pista csak a fejéhez kap ez ügyben, de hát az *Ármány és szerelem* óta semmin sem csodálkozik már. Évek óta nem neveltünk annyit, mint a bemutatón. Cipivel ülünk a szakmai páholyban, de folyton hátra kell cibálnom őket, úgy röhögnek: a színpadon szabályos csata zajlik, ágyúkat vontatnak, igazi seregek rohannak, csak úgy harsognak a bedeszkázott térdarabkák, egy csatához elég kicsi a színpad. De lőnek, ahogy csak bírnak, és ordítanak, magyarul káromkodva, nem takarékoskodom az erős kifejezésekkel. Megkérdeztem ugyanis az igazán bájos hölgyet, a nyersnél is nyersebb fordítót: és ez mit jelent? Pironkodva pillantott a ronda, egyáltalán nem kínai leheletpapírú lapra, amin egy sorra mutatok, mert az ujjával követve a szöveget, itt elakadt.

- Tudod, elvtársnő, hogy a katonák szidnak az édes anyust... Meg kívánnak rosszat ősöknek, szidnak ősapuka...

Major, a sötét alak, halálos komolyan gratulál (a protokollfogadásra a kisterembe persze nem hív be, ott igazi ital van, nem a Pesten kapható bornak csúfolt kukoricalőre): - Nagyszerű, öregem, kis fellélegzés Shakespeare után - és villan a szeme egy ördöglángot.

Már Benjámín László költő veszedelmesebb. A Katona József Színházat még nem építették át. A szűk kis folyosóra indulunk cigarettázni, mikor szabályosan elállja az utunkat, s a falhoz szorít.

- Jövő héten fogsz megint bejönni, ma ment el az értesítés. Átnéztem az utolsó köteteidet - kik azok a tappok és a birtizek, nem mondanád meg? És az *1945. február 13.*-ban miféle VÉG-ről beszélsz? Félreérthető! És a reakciók félre is értik. Én nem, és meg is fogom mondani az elvtársaknak.

- Ó, ez az ember! - sóhajtja Pista -, hát megérdemli egy ilyen alak, hogy füle legyen? És milyen rendes fiú volt a munkaszolgálatban!

- Hátha csak azért mondja, hogy felkészülhess a védekezésre - próbálom vigasztalni Pistát, bár magam sem nagyon hiszem, de ő, szegénykém, kapva kap a másik költő mentségén.

A behívást megkapjuk, s váratlan eredményt hoz. Benjámín, úgy látszik, kigondolt valami pompás megoldást, vagy csak azért, mert ha valaki, hát ő tudja a legjobban, mennyire fél Pista minden táborozástól? Sosem derül ki. Azt javasolja, küldjék el ezt a megátalkodott embert Sztálinvárosba, ha meglátja, miből mit képes a szorgalom és lelkesedés felépíteni, bizonyára rádöbben, hogy neki is részt kellene vennie ebben a gigászi alkotásban. Átlag kéthetenként megy egy-egy csoport, van, aki ott is marad, úgy fellelkesíti az ott végbemenő csoda: a felesége is mehet vele - az eredmény szinte bizonyosra vehető. Én ebben nem vagyok olyan bizonyos, de mindenesetre elérem, hogy a festőkkel jön, a festőhajón, mindig is jól érezte magát, már hajdan Szentendrén is a festők között. Még akkor is, ha ez grafikushajó, hiszen én nem vagyok festő. De sajnos kiszámíthatatlan dolgok ezek. Borzalom - leheli szinte egy hangon a grafikushajó népe, ostoba, könnyelmű, csak a szemét használó banda. Minden új ház egyforma, nincs egy szál fű sehol - lakótelepnek még hírért sem hallottuk akkor - és a híres Május 1. út, hát egy *díszített* ház van benne. Homokot, kavicsot, port hord a szél, a munkások egy része számozott viharkabátot visel, pedig nem munkaszolgálatosok, és hol a régi falu? Nagy örömkökre van egy üzlet-bolt-féleség, s valamennyien mohón veszünk egy kerek sajtot vagy csak egy felet - Pesten ez időben híre sincs az ilyen luxuscikkeknek, vagy csak eldugják, ami keveset kapnak, a régi vevőiknek? Gondolom, ez a kifogás. Amitől megáll bennünk az ütő, az Bernáth freskója. Persze, festeni azt tud, de minek? Mi, alsóbbrendű grafikusok, tisztelettel bámuljuk, árad belőle az optimista, daloló munka. „Maradok én Derkovitsnál”, ránt egyet a karomon Kálmán, „ott nem unom a rózsaszínű téglafalat” - „szaros Van Gög!” (Ez Bernáth gúnyneve.) Karcsi egyetértően hunyorog: „Én meg a lovagnál maradok, csak szebb az, mint a földgyalu, hát te?” „Kukorica” - mondom zordonul, sajnálom Pistát, aki lelógatja a fejét, ő szereti Bernáthot, most helyette szégyelli magát. Ami igazán csoda Sztálinvárosban, az az ebéd. Babléves kolbásszal, rántott hús, diós tészta, a hosszú, mészszagú kopár terem viaszosvásznas faasztalánál falunk, mint a disznócsorda. Sajnos, a kirándulás nem tett erős buzdító hatást Pistára, sem vers, sem bűnbánó visszavonás nem származik az igazán kellemes hajóútból sem. Közben, mondanom is felesleges, röpködnek a felszólítások. Sokszorosított, apró, aránylag koszos cédulák, nem igazi levelek. Elvtársak, közeleg Rákosi elvtárs születésnapja, elvárjuk, hogy munkájával részt vesz az ország atyja és bölcs tanácsadója köszöntésében. Készül az ország Rákosi elvtárs születésnapjára, s ugyancsak fő Vas Pista és Réz Pali feje, ők szerkesztik az ünnepi kötetet, ördögöt szerkesztik! Hiszen nincs az a vacak könyvborító, mit fel ne kellene küldeni a minisztériumba, hát még az ilyen csudát. És folyik a könyörgés, tanácskérés, hogy az igyekvők mit, hogyan javítsanak ki a művekben, mondják

meg Paliék, ugye, dicsérően terjesztik a minisztérium elé, ugye jó, ugye ilyen kell, ők tiszta szívből írták, elég értelmes? elég méltató? megfelel az alkalomnak? Honnan tudhatná Pali, Pista? Még azt sem tudják a szerencsétlenek, hogy pontosan ki elé kerül. És mi az istennek szólítják fel Pistát is? Pedig hát ő nem is író, műfordító és lektor, mindegy. Sajnos, ő már oly rég nem ír verset, hogy nem akarja megsérteni az ELVTÁRS-at tehetségtelen tákolmányával, pedig megpróbálta. Ő csak fordít évek óta, eredetit nem csinál. Hát innen repül az újabb szárnyas rakéta, ami még a sokat tapasztalt minket is meglep.

Hogy szeretjük Heltai Jenő minden írását! Bibliánk a *VII. Emánuel és kora*, lépten-nyomon érezzük Mátyás István alanyi költő jelenlétét, és a Kis Kató meg az egész Heltai-jelenség kiverhetetlen építőkockája a védőfalunknak, ebben a kis erődben, ahová elsáncoltuk magunkat. Van, volt, lesz is mindig humor és édesség Pesten, a bűnös városban, s most is van, akár melyik keserű pillanatunkban előszedhető, vigasz és gyógyír. De hát csakugyan „szösszé válik az abrosz, mire megöregszik”, ahogy Félegyházán mondják? Heltai az, aki feljeleníti Pistát, hogy plagizál? Magyarul: lopott tőle? Méghozzá a Molière-fordításából, a *Nők iskolájából* lopott el hatszázötven rímpárból hatvanat? Vagy az Írószövetség pártbizottságának jön kapóra Heltai sérelme, amit talán épp a megfelelő helyen panaszolt el? Igen, kétségkívül, hatvan rímpár azonos. Pista elborzad, miért nem nézte meg azt a régi fordítást, úristen. De hát van az a bizonyos egyetlen lehetséges megoldás a nyugati rímelés és a magyar nyelv között - képzeld el, édesem, hogy odaállítanak egy Barcsay-motívum elé, és ugyanazzal az anyaggal dolgozol, mint Barcsay - nem! nem képzelem el, ez nem jó példa, nincs jó példa, hát szükséged van neked plagizálásra? A bizottság összeül, az Írószövetség tagjai sietnek ítélezni a plagizátor felett, nem sorolom fel a nevüket. Az egyetlen Somlyó Gyuri az, aki nem hajlandó ebben részt venni. - Vas Pista nem lop, sajnálja, ez tekinthető szerencsétlen véletlennek, ő azonban kifejezetten nagy szellemek találkozásának érzi: ez volt a helyes megoldás, és mind a ketten megtalálták. Holta napjáig nem felejtí el Somlyónak Pista. Ma már nehezen értik meg, hogy mekkora kockázatot vállalt. Hős volt.

Azt persze csak utólag közli velem Pista és Illés Endre, hogy még a bizottság előtt elmentek Heltaihoz, megpróbálták kiengesztelni. Öreg volt már, beteges, ágyban fekvé fogadta őket, s hiába gyözködött Illés Endre, hogy az ő hibája ez a szerencsétlen ügy, ő kérte az újrafordítást, Heltai hajthatatlan maradt. Én meg erős méregbe gurultam.

- Az istenért, hát nem ismeritek a műveit? Nem fogtátok fel, hogy részt kellett volna neki kínálni a honoráriumból? Elfelejtettétek Végh-Állomássy tábornokot és az exkirályok takarékperselyét?

A két férfi rám bámul, el sem tudtam képzelni, hogy ilyen hülye képet tudnak vágni. Két ilyen okos ember.

- Igaza van, drágám. Nem gondoltunk az ügy irodalmi oldalára. Persze. És most már késő.

Késő. Heltai ragaszkodik a vádhoz, de Pista sem enged. Plagizátor, hát plagizátor. De a kilépési kérelmét nem vonja vissza, s ez az ügy bírja rá 1952. február 9-én, hogy igenis megírja és el is küldje az alábbi levelet.

A Magyar Írók Szövetsége Pártszervezete Vezetőségének

Kedves Elvtársak!

Mint tudjátok, az utolsó évben sokat foglalkoztam párttagságom s a Párthoz való viszonyom kérdésével - legerősebben az utolsó hetekben. Ez a kérdés nemcsak eszemet, hanem, mondhatom, egész valómat foglalkoztatta. Fel kellett ismernem, hogy Marx és Engels, Lenin és

Sztálin eszméit elfogadni, a Párt teljes győzelmét, a szocializmus felépítését s a kommunizmus eljövételét kívánni, sőt amennyire erőmből és képességemből telik, siettetni - mindez még nem elég ahhoz, hogy az élcsapat tagja lehessek. Párttagnak lenni olyan magasztos feladat, melynek egész fegyelmét vállalni sokféle okból és irányból megrongált idegzetem nem képes. Éppen a Párt iránti szeretetem és mélységes tiszteletem kényszerít arra, hogy ennek az elégtelenségnek következményeit levonjam: átnyújtom tagjelölt-könyvemet, s arra kérlek benneteket, szüntessétek meg tagjelöltségemet.

Ennek a lépésnek fájdalmát növeli az, hogy saját felismerésemből fakad, de úgy érzem, mégis a kötelességemet teljesítettem, s azt is remélem, hogy munkámmal, törekvéssel a jövőben is szolgálhatom a Pártot.

Szeretettel és tisztelettel
hívetek

1952. február 9.

Vas István

Mikor elolvasom, nevetőgörcs és kétségbeesési roham között ingadozva alig bírok magamhoz térni. Mert lehetetlen, hogy ne érezzék ki belőle az igazságot. Akármilyen pártnyelvutánc is a csomagolása - és ha kiérzik? mondja Pista -, akkor sem hisznek a szemüknek, és úgysem merik bevallani, különben is, neked is azért mondom mindig, hogy ne viccelj, mert nálunk az iróniát komolyan veszik. Még virágosabb nyelvet is használhatnék tulajdonképpen, megszokott dolog, nem?

A levél, ajánlottan, elmegy, most már nincs visszaút. De a hideg iszonyat valahogy felenged egy kicsit. Nem is tudjuk, miért, talán mert úgyis ez a végleges megoldás, ahová Pista mindenképpen el akar jutni. Vagy az iszonyatot is meg lehet szokni? Úgy látszik, eltompul az ember, vagy éppen ezért, mert a szorongás állandósul, iszonyúan élvezzük, ami élvezhető. El is megyünk Badacsonyra, évek óta elvarázsol bennünket, a világért se mennénk máshova szabadságra, csak oda. De úgy látszik, abból is lehet fegyvert kovácsolni Pista ellen, hogy csodálatos verset ír *A süketnéma kislány*-ról, már meg se lepődünk, mikor egy ügyes újságíró (nem írom le a nevét, disszidálása után nagy pártfogója lett a kiutazó magyar költőknek) megtámadja, mégpedig a lilimotiprás vádjával megy neki, ugyanis a szerelem szó is előfordul a versben, a kislány pedig ötéves - hát csak olvasni kell a sorok között, és csak rá kell nézni Pistára: kész lilimotipró, hát nem? És Déryné (az akkori Déryné) is belobogtatja a Pártba azt a levelezőlapot, amit Tibornak küldünk, a *Felelet*-vita után: „Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska, szíves de bánatos üdvözetem” - ebből a szép Arany János-versből idézve a „szíves, de bánatos üdvözetet” ugyan miért kapja az író? Csak nem a *Felelet* megérdemelt kritikája búsította el? Csak nem panaszkodott az elvetemült Vaséknak? Nahát.

De elrepül a Szabadság, szörnyű gyorsasággal, már Pesten vagyunk, és Pista megy vissza a Kiadóba.

A Kiadó, a New York-palota, a Hungária. Első pesti lakásunk, dehogy lakás! albérleti szobánk Pannival, ott volt a Kiadó közvetlen közelében, a Kertész utca 4.-ben, és nekem ma is ez a központja Budapestnek, innen indul Ariadné fonala, s úgy látszik, ide is ér vissza. Mikor Pestre kerültem, Rákosi *Jenő* szobra állott itt, a trivián, most autók zsúfolódnak egymásba a szobor helyén. De - *illo tempore*, '52-ben egy nyomorult kis közért kirakata nézett erre, ecetesüvegekkel, szódabikarbónával és Vimmel meg szomorkás konzervekkel hencegve. A cigaretták teteje, az Ötéves terv kék doboza halmozódott a háziszappan s a vékonyka cserkészkolbász gyorsan kifogyó halmai közé, éppen csak ostornyél, kátránypapírhenger meg kocsikenőcsös hordó hiányzott, hogy valódi mélytengeri falusi fűszeresbolt legyen. A kopogós

kenyér délutánra elfogyott, mire a Kiadóból hazafelé tartottunk. A Lucullus is itt volt, igazán vonzó neve ellenére csak egy lucskos deszkaasztalú csehó, az Ifjúsági Kiadótól szoktak odajárni egy tál bablevest vagy pörköltet enni, ott nem lehetett beszélgetni, nem is volt érdemes, éber fülek is dolgoztak az Ifjúságinál, s mohón figyeltek mindenre, hátha kicsúszik valakiből valami jelentenivaló. A mi kiadónknál, a Szépirodalminál csak egy ilyen éber fülű nőnemű lény volt, kerültük, és röhögtünk rajta, igen rosszul leplezte szerepét. S míg a Hungária újjá nem született, mi a Gong eszpresszóba vagy az Emkébe jártunk bandástul. Mert csaknem naponta bementem Pistáért, hisz együtt volt a Házban minden kiadó, ahová én is dolgoztam. Szerény antikvárium lapult a másik sarkon, a Kiadóval szemben, viszont a Kiadó mellett egy kegyetlen Állami Ruházati Bolt kínálta az ormótlan, durva barna esőköpenyt s a lódent meg a vastag, még szélesre szabott nadrágos férfiöltönyöket. Kendőt, turbánt vagy svájcisapkát viseltünk - utóbbit röviden csecses sapkának hívta Juci, a takarítónőnk, s óvatosan stoppoltuk és fordítottuk ki a régi *békebeli* öltönyöket, a férfiingeket különösen. A micisapka pártjelvénynek számított, Pista és Illés Endre csokornyakkendője kihívó lázadásnak. És - a mozival szemben ott pompázott az illatszerbolt, magyarul drogéria, keskeny, szürke, nem nagyon vonzó kirakatát babahintőpor, klozettpapír és papírvattatömeg népesítette be, hajszesszel (?) vegyesen, meg sok doboz hamisfogsor-tisztító, s persze tokos beretvapenge vagy talán kőkés? Tudtuk pedig, hogy van angol borotvapenge és parfüm is valahol az ősrétegekben, ahol a burzsujok dúltak valaha, a bárány a farkassal együtt legelészett, s most is narancsot, banánt zabálnak, és kávé meg Coca-Colát isznak rá a szégyentelenek.

És alighogy visszaértünk a szabadságról, máris nyakunkon az összlektori értekezéslet.

Úgy látszik, kialakult a Pillangó Kisasszony Szindróma. Legalábbis Czibor szerint az:

- Már megint csak ülsz, és várod, hogy darabokra tépjék a kedves férjedet? Ne félj, nem ő van ott egyedül! Összlektori értekezéslet folyik a Fészekben - száraz pogácsa is van meg Bambi, képzeljétek el, proletárok! Simó meg Darvas meg Rényi Péter úgy is, mint három Minosz és Rhadamantisz. - És te miért nem vagy ott? - ragadja fülön az éppen befutott Kormos Pistát. - Neked is ott a helyed, mint Rákosi elvtársnak a búzamezőben - megléptél, gyalázatos, hogy folytasd az ősi magyar tizenkettő ötvenest (tizenkét forint ötven fillért fizettek az Ifjúságinál soronként, tehát Kormos a verseiben helyes érzékkel egy boglyos, borzos és bozontos, piszen pisze kölyökmackó a hős, minden szó külön sor, refrénként ismétlődik, ahányszor csak lehet, szavanként tizenkettő ötvenért). A villany meg elalszik - majd Réz Ádám megcsinálja, ő a rendszeres villanyszerelő nálunk, már hozzuk is föl a létrát Vámos bácsitól, s Kormos boldogan üvölti:

- Réz Ádám már többször is szénné égett, van Isten!

Ám mindez nem számít, úgy lármáznak, ahogy a torkukon kifér, de én látom, hogy nagyon félnek ők is, azért kiabálnak, mint gyerekek a sötétben, és most magától kigyullad a villany.

Az az üvöltés azonban, amivel Pistáék betörnek, inkább King Kong diadalbőgése, mint a vérpadról menekülő hangja-sikoltása, és miért rohannak úgy a fürdőszobába? Van vécé a Fészek-ben is, és oda csak a nők járnak többes számban, hát utánuk ugrunk mind a hárman, de szoborra merevedünk az ajtóban. Ott állnak, egymást taszigálják a tükör előtt, s valamit dugdosnak az orrukba kimeredt szemmel.

- Visszatértetek a burnóthoz? - érdeklődik Czibor -, netán megdrágult a cigaretta?

Ádám felénk fordul, a kezében egy apró fém valami, Pista még ott vacakol a tükör előtt, hát hiába, Ádám ügyesebb, és elsőnek ő harsogja diadalmasan:

- Orrszörnyírót vettünk. Most láttuk meg a kirakatban, nem nagyszerű? Hová vezet a szocialista ipar fejlődése! Eddig azt sem tudtuk, hogy orrszörnyíró egyáltalán létezik.

- Nagyszerű! - csatlakozik Pista az előtte szólóhoz, és az orrából csorog a vér a fehér ingére, dekoratív, vékony patakokban.

A kis szerszám leginkább egy ceruzahegyezőre emlékeztet, ahogy kiszedem Pista kezéből, s több méter papírvattával itatom fel a vérpatakat, lelkesedésük azonban csillapíthatatlan, s csak a mi röhögésünk veszi fel vele a versenyt.

- Megvettétek az utolsó darabot is, vagy rohanjunk oda mi is, mielőtt elfogy? - húzza a fejébe Kormos a svájcisapkát. - És hol lehet ilyen kultúrcikket kapni?

- Ott, a Kiadóval szemben, a drogériában - közli készségesen Pista -, ahogy kijöttünk az értekezletről, a Fészekből, nekem mindjárt feltűnt, és...

- És ez a hülye Pista nem akart tengeralattjárón használatos légtisztító labdacsokat is venni - pedig az is van ott, téglyszámra - dühöng Ádám -, hézagpótló cikkek a szocializmus építéséhez! Fogpaszta viszont nem volt - munkás foga fehér fog, azon semmi szenny nem fog.

- No jó. Megörültetek, annyi baj legyen. És az értekezleten mi volt? Megúsztatok, látom, ha nem is ép elmével.

Óriási cécó keretében történt a darabokra tépés - és ami a legijesztőbb: a kommunista írók kerültek nyakazásra. Hát persze. Valamit csak kell csinálni. Most már a polgári írók sehol sincsenek, az *Újhold* se. Isten tudja, milyen indításra, de a FŐK ráébrednek, hogy az igazi ellenség a Párton belül lapul sunnyogva, s vannak elvetemült lektorok, akik bűnösen falaznak az ugyancsak elvetemült íróknak. Például Réz Pál nem veszi észre és nem figyelmezteti Déryt olyan szarvashibákra, amiket a *Felelet*-ben elkövet. Réz Pál ugyan huszonkét éves, Déry meg ötvennyolc. Mocskos szektás irodalom, amit ez az író művel, képes dicsérni a szociáldemokratákat, s hogyan! Köpe Bálint, micsoda szégyen, minden, csak nem pozitív hős, egy proli srác, se ítélete, se józansága, még csak nem is hasonlít a munkásosztály fiára. Arról nem is beszélve, hogy nem ismeri el, fel a kommunisták többségét az illegalitásba, amihez szó sem férhet pedig - egyszerűen ártani akart a megtévedt író! És a dolgát pocsékul végző Réz elvtárs nem vette észre - nem akarta észrevenni!!!

A Vas Istvánról tudja mindenki, hogy mérgező elem, hibát hibára halmozott eddig is, most aztán mindent betetőzött Juhász Ferenc kötetével! *A jégvirág kakasa!* Szégyen, gyalázat és naturalizmus! Tizenöt évvel idősebb, mint ez az ifjú költő, aki eleinte tisztességes kommunistákhoz méltón indult, s a lektor nem tudta - dehogyisnem tudta, nem akarta, hogy az egyedül helyes úton maradjon, mindenféle álköltőiség ürügyén. Elnézte, hogy bohózatot, erkölcsi mételyt és ocsmány szavakat szuszakoljon belé a csodálatosan viruló szövetkezeti gazdálkodás igazán csekélynek nevezhető hézagaiba. Isznak, paráználkodnak, a házastársi hűséget is megcsúfolják ebben a versben a szocialista mezőgazdaságban. Nem, ez nem lehet véletlen, még ennek az urbánus polgárnak is látnia kell, hogy mennyire elrugaszkodott a szép és tiszta valóságtól ez a költő. Veszedelemes kinövészek ezek a szocialista költészet sudár fáján, csírájában kell elfojtani az ilyen vadhajtaskezdeményeket, s méghozzá Petőfi vígeposzára mer hivatkozni, azt idézi mottóul. Nem mentség! Mert mi is hát a lektor feladata? Nincs és nem lehet köze semmiféle kulturális tevékenységhez annak, aki engedélyezi a termelőszövetkezeti mozgalom lejáratását. Ellenség az, nem lektor! Gyakoroljanak önkritikát, tüstént és alaposan.

Mindez hatalmas tömeg előtt zajlik, újságírók, kulturális minisztériumi kiküldöttek, pártbizottsági tagok és valamennyi kiadó lektorai, igazgatói és irodalmi vezetői előtt, zsúfolásig telve a Fészek legtagasabb gyűlésterme, vérszagra gyűl az éji vad, s röpülnek a mérgezett

nyilak. Felszólítás nélkül magánszorgalomból és élvezettel. Szent Sebestyén, segíts! Neked legalább nem kellett önkritikát gyakorolni. Micsoda kifejezés ez is! A legkínosabb zárdai szójárást idézi fel bennem: „gyakorolni az önmegtagadást kell”. Nyilvános bűnvallás és önmocskolás *palam et publice* - és még a középkorra merik mondani, hogy sötét!

„Sötét az utca - kihalt a város” - dalolja tele torokból Czibor, és tévedésből még a Kormos szájába is egyiptomi cigarettát akar dugni vigaszul (csak a Jóisten tudná megmondani, hol vette, szedte, csente, lopta), pedig Kormos az egyetlen, aki akkor még nem dohányzik közülünk - *illo tempore*.

Most már bizonyosan válaszolni fog az Írószövetség Pista kilépőírására, őrzöm az ajánlott levél kis szelvényét, s várunk. Lesz, ami lesz, ez a támadás csak eldöntötte, utóvégre több mint fél éve, hogy elküldte, s még nem jött válasz. (Nem is jön meg, csak 1953 májusában.) Közben azért még egyszer sikerül nekiugrani Pistának, ezúttal Thomas Mann *Der Erwählte* című könyve ad rá alkalmat. Valahogy kezdenek apró lyukak jelentkezni a fekete falon, ami elválaszt bennünket a Nyugattól - bejön például, isten tudja, milyen úton, Orwell 1984-e, zárt fürdőszobaajtó mögött, a kádban ülve olvassuk, hogy végveszély esetén elsüllyeszthessük. Baj van *A kiválasztott*-tal is. Ezt a Kiadó megbízásából olvassa Pista, még krúdában (füzetlen nyomdai példány). Pista is, Réz Pali is lektori jelentésében erős mentségeket hozva fel mellette, kiadásra ajánlja, bár ugye „klerikális”, de „vérfertőző” a jámbor író, mégis ki kell adni, illetve nem lehet nem kiadni. Domokos János és Simó ezt nem viszik a nagy nyilvánosság elé, csak saját élvezetükre rendelik be s gyötrik a két, már amúgy is megbélyegzett lektort, több ízben. (Végül is Lukács György ajánlása segít, és 1955-ben megjelenik a könyv minimális példányszámban.)

Mégis, valami kezd megváltozni a levegőben. Megnyílik a Keszei étterem, ahova a Nemzetiből járnak, s Major leül velünk - csoda. Nemhiába mondta Ágnesnek a budai jósnő (Nemes Nagy Ágnes jósnőhöz fordul! Vége a világnak!), hogy 1952 a legrosszabb esztendő, utána már könnyebb lesz - nem mondta, hogyan, persze. De valami van a levegőben, feszülő, furcsa, aztán egy nap Pista azzal jön haza, hogy a fiúk napok óta nem tudnak aludni, hallottak valamit, s nem mondják, hogy mit és kitől. (A tudás teher, bármikor kiverhetik belőled.) És Sztálin elvtárs beteg. - Orvosok - gyilkosok - közli Kormos Pista, igen, folyik az orvosper a Szovjetunióban, s Panni legjobb, legrégibb barátnője, valamint az Ifjúsági Kiadó egyik lektora minden este elalvás előtt imádkoztatja a gyermekcséit drága Sztálin elvtárs gyógyulásáért - ám az Úristen nem figyel oda még fél füllel sem.

1953. március 5-én Panni az iskolában, Pista a Kiadóban, egyperces felállás közben, beharapott szájjal, lehajtott fejjel hallgat - s hogy mit gondol, az sem titok.

- Nagy Károly halála után a birodalom széthullott - mondom.

- Százötven évre rá - jegyzi meg Pista, a pesszimista.

Nagy Laci tárgyilagos, mint rendesen. Végigjárja az Ifjúsági Kiadót, s gyönyörű, saját faragású botjával kopogva, kántori búcsúztató ünnepélyes zengésével hirdeti:

- Kámpec dolórec!

Az emberek kacsintanak, de rögtön le is kapják a fejüket, most egy kicsit visszaigazodik a légkör, s szegény Bodó Bélát lecsukják, mert a nyomda ördöge bukfencet vetett jókedvében, s azt írta: Budapest népe mélységes *megrendeléssel* fogadta Sztálin elvtárs halálát. Pista megkapja a választ: gondolkodási időt kap - június végéig, akkor majd tárgyalják az ügyét.

- Cunctatorok, mindig ezt csinálják - legyint Pista -, ha megúszom, megcsináljuk a *Trisztán*-t, már beszéltem Bandival (Illés).

És lemenekülünk Szigligetre - megkapjuk a kéthetes beutalót.

Micsoda eszméletlen tavasz! És itt park is van, óriási, tele botanikai csodákkal, amit a mafla írók alig értékelnek ugyan, de én annál jobban, boldoggá tesz a vérbükklevél vízzöldje, a fenyő puha, vadonatúj, még ki sem bomló bojtja, a feketehunyor, a bíborhunyor, a nárcisz-tömeg apró légcsavarjai, s úszik a levegőben vastagon a sárga viola illata, s őrzöngenek az íriszek. Zöld, zöld, zöld a kaszálatlan fű, s pettyes a vadvirágok szerény kis fejeitől, a park végén a Tapolca vizében dudorodnak s dalolnak a békák - szerelem és házasság mindenütt, legalább négyféle cinege dugdossa be a fejét az ablak rácsán: enni kérnek, de igazán csak a gyerekeknek - minden fán fészek és család, s estefelé csudaszép lapos ívben kel szárnyra egy buckós fenyőfa tetejéről - megszámloltam - huszonkilenc bagoly. A denevérek lent laknak a Tapolca-parti foltos derekú, három szádba nőtt platánon, a rózsakertben fényes fekete hal-mokból merül fel egy pillanatra a vakondok rózsaszínű lapátkeze, a terasz kövein üvegöld és mézeskalácsszínű gyíkok napoznak, s a pincelyuk vastáblájáról egy karcsú rézsikló emelkedik fel, biztosan előkelő rokonára, a kobrára szeretne hasonlítani. - „Tityrusom, te a bükk terebélye alatt heverészel” - üvöltök oda Pistának, csakugyan ott ül a bükkfa alatt, körülötte Laci, Feri, Pista, mi is oda tartunk Erzsikével és Margittal.

- Kirántott hús lesz ebédre - közli komolyan Margitka - meg spenót, abban sok a vitamin. És mindennap hús lesz!

Ó, istenem, micsoda kéjlek ez itt - igaz lehet? A reggelit is behozták, tálcán, vaj és méz és kávé - nem én veszem, főzöm, mosogatom el, hát ez paradicsom! Le fogom rajzolni a vakondokat, a tulipánfát, a fenyőbojtokat, mindent! és Pista máris ír, látom, a tollat forgatja az ujjai közt - és két egész gyönyörű hét, csak tegnap érkeztünk, micsoda boldogság!

A paradicsomi kígyó Sós elvtárs, a gondnok képében jelenik meg, kezében a sürgöny: holnap déli tizenkettőre jelenjen meg Pista a Bizottság előtt az Írószövetségben.

Tördemicről negyed négykor indul a vonat. Eddig nyolcan ültünk egy asztalnál (Bacsó is velünk ül), most heten ülünk. Harminc ember nézi ebédnél, vacsoránál azt az üres széket mellettem, és senki sem kérdezi meg, hogy hol a férjem. Hát ez már így volt - *illo tempore*.

Telefonálni csak Sós elvtársnak lehet, annak is csak hivatalos ügyben. Kocsija senkinek sincs. Már le se megyek a szobámból, ott hamarabb megkapom a hírt, Juhászék és Nagy Laciék velem ülnek éjszaka, ők sem bírnak aludni.

- Kimegyünk az állomásra - morogja harmadnap Juhász Feri -, s ha ma sem jön meg az egyórás vonattal, délután fölmegek veled.

De megjön.

- Kiengedtek - mondja -, méghozzá szó nélkül. Majd elmesélem.

De annyira fáradt és kimerült, hogy útközben leül, és elalszik a füben - és miféle papírkoffer az, amire a fejét támasztja? Nem ismerem. Ez is kiderül, alkonyatkor, mikor felébred a szobánkban, már megnyugodva, s ahogy meglát, kinyitja a kiskoffert, és odaborítja az ágyamra a rengeteg rózsát, piros, fehér, rózsaszín rózsákat, már kicsit megfonnyadva, de magukhoz térnek a fürdőkádban, ahová tüstént behordom az egész kazalt.

- Ó, te! Dunába vizet, Athénba baglyot, drágám!

- Muszáj volt - védekezik -, ahogy kijöttem, megszabadulva, és rád gondoltam, és ahogy végigcsináltad velem ezt az egészet...

Este, vacsora után a fekete ég alatt, a teraszon elmeséli. Csak Zelk volt ott és Máté, nem tartott az egész egy óráig sem, semmi bizottság, semmi vallatás, elfogadták a tagkönyvét, kész - mi történt, tudjátok-e? Most már elmondhatjátok.

Persze az bírta engedékenységre a Magas Hivalt, hogy Rákosinak most már csak egy funkciója van, nem miniszterelnök, csak a Párt főtitkára a június 3-i K. V. (Központi Vezetőség) határozata szerint, és Nagy Imre szervezi az új kormányt.

Nem az én dolgom itt és most ezeknek a politikai ügyeknek a tárgyalása, még kevésbé az értelmezése. Most csak Pistát tudom idézni: Ha évek óta szorítják a torkodat, óriási megkönnyebbülés, ha enged egy kicsit a szorítás, s úgy érzed, lehet már lélegzeni.

Húsz éve járunk már minden évben Szigligetre. Húsz éve beszélünk az ötvenes évekről, ha érdeklődik valaki, ásatag őslények, fennmaradt kövületek. Ó, igen, tudják, évekig nem publikálhattak némely írók, nem állíthattak ki némely festők, kellemetlenségek is voltak? Tényleg? Ilyen vacak apróságok miatt? Mi köze ennek a politikához? Hogy élet-halál forgott kockán, s akárkit elvihettek, ha beleillett a művi perek forgatókönyvébe? Hát azért ne tessék túlozni, írókat csak nem bántottak még akkor? Később, azt tudjuk, de hát akkor az írók csinálták a Petőfi-kört, ugye? Aputól hallottuk a „csengőfrászt”, az ciki lehetett, de hátha csak egy haver akart feljönni? És miért baj az, ha valaki kilép a Pártból? Belép egy másik pártba, hát nem? Vagy sehová se lép be, ha nem akar.

Igazuk van. Miért szeretném, miért akarom közölni velük a láthatatlanul, de mindig jelen lévő, leskelődő, néma borzalmat? Úgysem lehet átadni a tapasztalatokat! Vén hülyék. Sem a világon, sem magukon nem bírtak segíteni. És örökké erről locsognak? Kit érdekel? A kurva életbe!

KÉT ÉVSZÁM

Forradalmi szvit

Az a határvadász, aki a szemközti Keletiék lakásába költözött a kitelepítéskor, most végleg hazajött, itthon szolgált. Vagy más beosztást kapott? Nem tudjuk, pedig évek óta egy folyosón ráztam ki a porrongyot a feleségével, de sosem beszélgettünk. A kisfiával meglehetősen bizalmas viszonyba kerültünk, mert örökké ott biciklizett a háromkerekű kis biciklijén az öreg belvárosi ház körfolyosóján, a mi konyhaablakunk előtt, fénylő kis fekete feje, ferdére metszett sötét szeme csak úgy ragyogott, ahogy megállt, és felágaskodott a konyhaablakom rácsára:

- Mitök van?

Ha lekvárt főztem vagy ilyesmit, hát bedugtam egy kanállal a szájába a rácson keresztül, ugyanúgy egy-egy falat másféle ennivalót is, amilyenről úgy gondoltam, hogy számíthat az érdeklődésére, elégedetten hümmentett egyet, s biciklizett tovább. Négyévesforma lehetett, s igazán nem volt szép Kormos Pistától, hogy minden lehető alkalommal megkérdezte tőle:

- Mi az, hát nem hozott a papád ma tökés bácsi ujját? Se tökés bácsi fél szemét a jó kisfiúnak? Tökés bácsi szőrös szívét se?

A kisgyerek csak bámult Kormos Pistára, nevetett, és biciklizett tovább, én meg, hiába haragudtam Pistára: - Hagyd békén, mit tehet a gyerek az apjáról, te átok - mégiscsak pukkadóztam a nevetéstől Kormos iskolamesteri hangsúlyán, szigorúan felemelt mutatóujján, s bevallom, a szövegen nem kevésbé. De azt, hogy a Janika magában is beszél, azt Juci, a takarítónőnk fedezte fel, aki az egész házzal jóban volt, és - gondolom, az osztályazonossága alapján - Robotnéval, Janika anyjával is:

- Tessék már odafigyelni, mit morogdál magában ez a kölkök!

Hát erre csakugyan érdemes volt odafigyelni:

- Majd baszok én nekik vasat gyűjteni menni, nincs más dolguk, az anyjuk keserves kurva... Szarok az emendéeszre, van nekem idehaza dolgom elég, rohadtak... - s megint előlről, a biciklicsikorgással egybehangzón, ütemesen ismételve újra meg újra, s szaporán bólogatva hozzá.

1956 tavaszán az apa, Robot János elvtárs fogta el Pistát a Kiadóból hazajövet, ugyancsak a folyosón.

- Volna ott nekem való munka, ahol Vas úr dolgozik, a kiadóvállalatnál?

A megdöbben Pista csak dadogni tudott - megkérdezem, de hát hogy jutott eszébe, hogy könyvkiadónál? Mire Robot János ugyanazzal a fénylő, fekete kun arccal, amivel a kisfia nézett énám, ártatlanul válaszolta:

- Sokan helyezkedtek el már a testületből így könyvkiadónál, tetszik tudni.

Robot János azonban mégsem került a könyvkiadóhoz. 1956 októberében kenyérért állt sorba, és egy eltévedt golyó koponyaalapon találta. Véletlen golyó volt, kétségtelenül - civil ruhát viselt, s a fején sem volt már a tányérsapka.

- Tudja - mondja Cipi, lekapva, újra felrakva, lekapva, újra felrakva szemüvegét -, ha én ezt megírnám, az volna a címe, hogy „Tizenegy év tizenegy napja”.

- Megírja, édes Cipi? ugye megírja?

- Hát... majd. Nem tudom. Meg minek. Úgyse lehet... Nem. A fene se érti majd. Dehogyan írom.

- Istenem, ha én eljutnék odáig - ezt Pista mondja, csüggedten lógatva a fejét -, akkor én a pénzzel fejezném be.

- Baromság, miféle pénzzel - mordul fel Cipi -, pénzzel?

- Igen, a ládában az Astoriával szemben, tudod. Ott állt a láda tele pénzzel, s kezdett rá lassan hullani az eső. És oltogatta a gyertyákat a Ferenciek terén.

*

Igen, a végén már elkezdett esni az eső. De előtte végig ragyogott, meleg arany sárga-barnapiros október volt, és Pista meg én először aludtunk kint Szentendrén az éppen csak hogy elkészült nyers leheletű kis kockában, ami a házunk volt, odapötytyentve egy pusztasá mezőre, még veranda sem, egyetlen árnyékot adó fa sem volt körülötte, de még víz és villany sem, csak az őszi hold egy prériföldön fölött. Annyi esztendői csatornaszagú albrét s a legrosszabbkor bekukkanó házínéni után, csak a felháborodott harkály kopogása a fenyőszagú tetőn, meg a millió madár ébresztője, épp jókor, hogy elérjük a reggeli hajót. Egyetlen folt köd sem úszott a Duna fölött, tündöklött a víz, még teljes üzemből volt a parti élet, a strandokon dudált a hajó, és szólt az idény népszerű slágere: Mexikói karnevál... lángban áll... lángban áll... lángban áll... végig, minden megállónál, míg beértünk Pestre.

*

Mi történt a várossal? Valahogy Bécshez hasonlít, ott jár, mászkál, sétál ennyi ember munkaidőben is az utcán. Igen, nekem a nyáron ez volt a legfurcsább Bécsben, amit hiába próbáltam a még Félegyházán belém égett kuruc ellenszenvvel nézni, elkapott és elragadott az eleve. Ez volt az első külföldi utam - mióta is? 1939 óta. A festőhajóval mentünk, iszonyú, nyomorult utazás volt - fedélközi -, mindenki ügyesebb volt nálunk, és jobb helyet talált, de nem baj, tátott szájjal bámultuk a kirakatokat, ahol sok és sokféle és szép holmik kínáltak, először ott láttunk áttetsző, fehér műanyag vödröket és kancsókat, én meg örökre kinevettem magam Pistával, mert csodálkozva állapítottam meg, hogy ugyanaz a tubus festék egyik boltban drágább, a másikban olcsóbb. „Tudod, ez a kapitalizmus, édesem - nem az állam, a kereskedő szabja meg az árakat.”

Tele volt velünk Bécs, mint egy portyázó hadsereggel, a város kedves zsivajából folyton kiszóltak magyar hangok - tényleg, ott is hangosan beszélt és nevetett, kiabált mindenki, a Sacher cukrászda teraszán a két „nagyemő” grafikus messze hangzón taglalta a Rákosi-korszak - enyhén szólva - hibáit - citrommal megrakodva szálltunk ki otthon a hajóból az elámult várakozókhoz - évek óta nem láttunk ilyesmit. És mióta hazajöttünk Bécsből, én alig voltam bent Pesten, épült a ház Szentendrén, azt strázsáltuk Pannival, de Pista is éppen csak be-beugrott a Kiadóba. Máskor is furcsállom a szentendrei nyár után, hogy mennyi ember nyüzsög a pesti utcán, de most: atyáúristen, jól látok én? Egy világoskék lobogó! Világoskék, s a közepén...

- Ide hallgassatok! - robbanok be a Kulacsba -, a színiakadémisták Szűz Mária-s lobogó alatt sorakoznak a Főiskola előtt!

Mostanában gyakran ebédelünk a Kulacsban, pedig igazából a Hungária a törzshelyünk. Három kiadó is van az épületben, a Szépirodalmi, az Ifjúsági s az Új Magyar. Legtöbb barátunk ott dolgozik, és lejön ebédelni a Mélyvízbe. Még nincs olyan undorítóan kicifrázva és felcsillározva, mint most huszonnyolc év múlva, s az árai megfizethetők - mindenki odajár. Kellér Dezsőnek külön asztala van, mi rendszerint Kormossal, Cziborral, Juhással, Nagy Lacival, Réz Ádámmal és Palival ülünk, Ottlik is benéz, ha éppen felkelt, három óra tájban, lassan kialakult az oly régóta nélkülözött kávéházi élet, kezd hasonlítani a régi New Yorkhoz. A Kulacs már más, ma különösen. Rengetegen vagyunk, új vagy épp csak látásból ismert arcok is bámulnak rám, ahogy szétkiáltom a hírt - de valahogy nem lepi meg őket annyira, mint ahogy vártam. Megyünk mi is az utcára - mondja valaki, lehet, hogy többen is egyszerre, nem tudom mire vélni a dolgot - Pistára nézek, aki Nagy Laci mellett ül, s óriási lelkesedéssel gyöngytyúksültet rendel.

- Megyünk, persze - mondja Pista -, csak előbb megeszem ezt, évek óta nem is láttam gyöngytyúkot az étlapon.

- Pista bácsi - nevet Nagy Laci -, hát neked fontosabb a gyöngytyúk, mint a forradalom?

Pista is nevet. - Fontosabb hát - fogja át Laci vállát.

*

A nagy számonkérések idején, mikor Zelket, Déryt s egy csomó barátunkat már letartóztatták, Pistától is kérdeznak egyet-mást, s ő, elég esztelenül, kifakad, hogy őt is letartóztathatják ugyanúgy, mint azokat, hiszen ha nem volt is a Petőfi-körben, teljesen egyetértett velük - a Fő csak mosolyog:

- Ugyan, ugyan. Nagyon jól tudjuk, hogy Vas elvtársnak fontosabb volt a gyöngytyúk, mint a forradalom!

- Ugyan ki súghatta be ezt - még ezt is! - azok közül, akik október 23-án délből ott nyüzsögtek a Kulacsban?

De míg ott ülök, és nézem a felbolydult Kulacsot, hirtelen eszembe jut, hogy pár nappal ezelőtt is furcsállottam már a levegőt, ott, a Katona József Színházban, a Galilei bemutatóján. Persze hogy mindenki ott volt, a szűk előterű régi kis színházban alig fért el a sok nép, s ahogy már ilyenkor szokás, mindenki beszélt, összefújva és suttogva, de egy széles kör üresen maradt, szabályos kör, Darvas József körül, senki sem beszélt vele, ő meg csak állt komoran, s nézte, hogy mennyien tolazkodnak Kádár János felé.

- Én odamegyek Darvashoz - vettem oda Pistának, már furakodtam is át a tömegen, Pista persze velem jött, de nem átallotta a fülembe súgni:

- *Victrix cause diis placuit sed victa Catoni* - bolond vagy te, hisz sohasem szeretted Darvast.

- Nem emlékszel George-ra *A virginiai testvérek*-ben? Én is szeretem üdvözölni a lemenő napot - mondtam -, sajnálom szegény marhát.

Későn végződött a színház, hát Pesten aludtunk, hogy elmehessünk a 20-i Bernáth-vernisszázsra az Ernstbe. Nagyon régen nem volt már tisztességes kiállítás. Pista szereti Bernáthot, én ugyan nem, hiszen nagy része volt abban, hogy én és a hozzám hasonló festők megszűnjenek létezni, de hát festeni tud, az ilyent meg kell nézni, akármilyen mocskot festett is a szocreál bűvöletében évek óta.

Itt is tömeg volt, legalább akkora, mint este a színházban, csak itt sok volt a festő. Meg is bántam, hogy eljöttem, mert két ellenkező oldalról is rúgtak belém. Az első még enyhébb volt: a híres-nevezetes Bernáth-növendék, Juhász Ferivel összebarátkozott ugyan, s mikor Szigligeten voltunk, leereszkedett odáig, hogy megitta a borunkat, de visszautazásnál már nem ült le mellénk, hanem a kupé végébe Bernáthhoz, Ferit odahívta, minket persze dehogyis - most csak egy biccentésre méltat - a festők nem így szokták, de hát ő engem - ki is mondta - nem tart festőnek. A másik ütés rosszabb.

Péter Imre ront nekem, minden szófecsérlés nélkül tér a tárgyra.

- Ha te kezet fogsz Vas Istvánnal, mi nem fogunk veled kezet többé.

Péter Imre kolléganő férje, mióta orosz katonaruhában felszabadított minket. A robusztus külsejű idegbetegek közé tartozik, a feleségét időnként kékre-zöldre veri, felesküdt híve a szocreálnak, a *Szabad Nép* művészeti kritikusa, keservesen rossz festő. Le se köpött minket az utolsó nyolc évben, mi baja Pistával vajon?

- Hát az a verse, a *Művészet*, az nem ellenünk szól, modernnek ellen?

Ezek nem tudnak olvasni, nem értik a szöveget, Isten nem adott nekik fület. És Péter Imre modernségről beszél? Egy kedves arab közmondás jut eszembe: „Bolond az, aki kitárt karokkal odaáll a megvadult kos elé!” Hát én odaállok.

- Eredj a fenébe, Péter Imre. Látszik, hogy kritikus vagy, olvasni sem tudsz, nemhogy festeni.

Dühtől eltorzult arccal mered rám, szeretne megütni, de csak fúj egyet:

- Na jól van, Szántó Piroska. Majd...

Indulóban a Kulacsból, egyszerre mind, kitódulunk a Körútra, ahol egyenesen B. L.-be ütközünk - híres-nevezetes oszlópa ő a Szépirodalminak, s egyenesen Pistához fordul:

- Mi ez? Hinaus mit uns?

Talán ez indítja Pistát arra, hogy nem tartunk a többiekkel, mert előbb haza akar menni a botjáért. Az sosem árt, magyarázza nekem, Magyarországon minden nagyobb mozgolódás zsidóveréssel szokott végződni. Megyünk, persze hogy megyünk mi is.

A bot felesleges volt, Pista ezúttal tévedett, nem szokott pedig. Az Egyetem utca önti az embereket, az Apponyi téri buszmegálló eltűnt, a szobrok talapzata, az erkélyek, az ablakok megszállva, de valahogy úgy, mint egy tánciskolában, ha éppen szünet van. És nincs kiabálás, csak valami dörmögő, nevetgélő moraj, mindenki ödöng, sétál, senki sem siet, csak nézi-nézi a zászlókat, amik fölöttünk libegnek csonkán, a közepük kitépve, az új magyar címer hiányzik.

- Hová mentek? - állít meg bennünket, Panni is velünk van persze, Tamási Áron, csudaszép fekete bohócarcán valami furcsa, komoly mosoly. - A Bem-szobornál már vége van!

- Örül, Áron? - esek neki boldogan, bele a kitárt karjába, amin senki sem csodálkozik, mások is ölelkeznek.

- Én örülök - mondja, most már komolyan. - Örülök.

Kitépett közepű zászló lobog az autóbussen is, ahol senki sem kéri a jegyet. Csak mosolygunk egymásra, s ahogy zötykölődve össze-összeütközünk, csak úgy zeng a busz. „Pardon, bocsánat!” „Kérem, ne haragudjon!” „Dehogy haragszom!” „Ugyan, kérem, tessék csak!” „Itt a másik lábam is, lépjen csak rá nyugodtan!” „Dehogyis, bocsánat!” „Tessék leülni, asszo-

nyom, üljön le, bácsi!” „Nem nehéz ez a csomag?” „Tegye csak az ölembe!” „Kiskatona, kell egy cigi?” Valaki halkán füttyöl a Warszawiankát.

Egy vidám pléhdoboz tömve megtáltosodott szardíniákkal.

Gyuri bácsihoz, egyetlen pesti rokonunkhoz az utolsó években rendszeresen jártunk, s a születésnapján, október 23-án is mindig felköszöntöttük, most is igazán a legjobb szándékkal igyekeztünk az Aréna út 1-beli lakásába, a jugoszláv követség mellett, szemben a Sztálin-szoborral.

A jugoszláv követség kapuja bezárva, Gyuri bácsiéké nemkülönben. De amúgy se lehetne bemenni. A Sztálin-szobornak csak a kora őszi alkonyati égre rajzolódó feje látszik, körülötte a tér, a betorkolló utcák és maga a szobor is el van öntve emberekkel. Kalapáccsal, vésőkkel, dorongokkal működnek a szobron, le akarják dönteni. Mikus bronzszobra azonban, hiába üres belül kemény dió. Rengeteg *gyerünk*-kel, *hohó*-val és *hajrá*-val kalapálják vígan, nevetve, nagy buzgalommal, aki éppen odafer, hát segít ütogetni, a többiek csak nézik, és biztatják őket, és még egyre gyűlnek az emberek, emberek a fákon, az erkélyen, az ablakokban, az autók tetején, de az újonnan érkezőknek sem kell furakodni. Ugyanaz a vidám barátságos „tessék csak tessék!” mint az autóbuszban. S az első ismerős, aki a nyakamba borul, Laci. A vezetéknévét nem tudom.

Az Eötvös Loránd utcában tavasz óta tatarozzák a padlást, óriási, két utcára kiterjedő gerendaerdő, s egy délben, mikor a két - kettő! - ott dolgozó munkás elmegy, megpróbálom felderíteni, mert mindig szerettem a padlásokat, akár a macskák, a porszagot, a gerendákat, a denevéreket a sarkokban, és már sokszor találtam csudákat is a padlásokon, gyönyörű mintájú, de kicsorbult köcsögöket, régi katonaképeket, egyszer egy nyestet is, aki villogó zöld szemét félig elbújtatva, mint a kígyó siklott le a gerendán, nem, valósággal folyt lefelé, mint egy fénylő olajcsík. Sokszor ennivaló is volt, kukorica, dió, téli alma. De ez nem vidéki, hanem pesti padlás, és két szögben futó gerenda sarkában egy fiatal férfi ül mészfoltos overallban, kényelmesen hátradőlve, és *A Pickwick klub*-ot olvassa angolul, mellette fehér, sós szalonna egy papírban és kenyér - apró falatokban majszolja, lapozás közben dug a szájába egy-egy katonát, hozzá karikára vágott nyers sárgarépat rág. Leülök mellé, behajtja a könyvet, vékony, intelligens az arca, a szeme sötét, fáradt.

- Hozhatok egy csésze teát? - kérdem. - Vagy inkább lejön hozzánk? Kényelmesebb, tudja.

Kedvesen mosolyog:

- Igen, nagyon köszönöm, kezét csókolom. A munkatársaim nagyon kedvesek hozzám, most elmentek a kocsmába, azt hiszik, nekem nem telik borra, sörre. Hát nemigen, de úgysem iszom. Teleki Pál titkára voltam. Most segédmunkás vagyok építkezéseken.

- Nagyszerű! Én meg festő voltam, most grafikus vagyok, annak is rossz. De a munkatársaim hozzám is kedvesek, azok is szoktak kocsmába menni, és én sem iszom. Hozok teát.

Hát itt is találkozunk, a Hősök terén, nemcsak a Pickwick klubban? Laci nevet, kezét ráz Pistával, és felsegíti Pannit a kapu kőlábára, hogy jobban lásson. De már Pistának is kínálnak kilátót. Rajczy, a színész ugrik ki az autójából, és húzza fel magával az autó tetejére - még a *III. Richárd* első előadása idejéből ismerik egymást. Rajczy, úgy emlékszem, nyilas volt - vagy csak azzal vádolták? Pista tagadhatatlanul, láthatóan zsidó és meggyőződéses katolikus, az a gyerek pedig, aki most mászik felfelé, a vörös csillag felé, a jugoszláv követség tetejére, egy kis kalapáccsal, a DISZ-esek ingjét hordja, s az a fiatal nő, aki egy óriási szétbontott

szegfűcsokrot dobál szálanként a tömeg közé, kétségkívül munkáslány, piros, fehér pettyes kendő és barna kezeslábas van rajta -, de ez most itt ezen a zsongó, örvénylő téren teljesen mindegy. Van, aki cselekszik, a többi nézi. A szobor körül szerencsétlenkedők közé most odakiált egy harsány hang: - Mit vacakolnak, emberek! Hozzatok egy darut a Ganzból, lerántjuk drótkötéllel! - És a fejünk fölött a tetőről kétségbeesetten könyörög egy éles fiatal hang: - Dobjatok már fel egy kalapácsot! Dobjatok már fel egy rendes kalapácsot! Nem bírom ezzel leszedni! Jaj, hát dobjatok már föl egy rendes kalapácsot!

A szobor körül szétolvad a tömeg, megérkezett a drótköteles daru. Már sötét van, de zseb-lámpák és fáklyák világítanak a serényen dolgozókra, egy munkás valahogy odaszereli leágaztatva az utcai lámpát, míg rá nem jönnek, hogy hiszen saját világítása is van ennek a szobornak, körös-körül a talapzaton, csak meg kell gyújtani - nyilván nem sokan láttuk ezt este kivilágítva.

Vigyázzatok, dűl!

A csizmák fölött dőlt el a szobor. Ha már fogta a daru, hát diadalmenetben hurcolták végig az Andrassy úton, s az Akácfa utca sarkán törték darabokra. Én is felvettem egy bronzdarabkát, nem tudom, emlékül vagy tróféaul-e. Aztán mégis elhajítottam.

Az üres talapzaton vigyázzban ott álltak az üres csizmák. A felkelt nép teleszarta őket.

*

Mindenki beszél mindenkivel, akár ismeri, akár nem. „A Rádiónál ölik az embereket!” „Az ávósok!” „Gyerünk!” „Az írók, a magyar írók!” „Tudjátok - nem! megszűnt a tegezés -, tudják már „A Petőfi-kör összeállította a nemzet követeléseit!” „Hallottátok?” „Tizenkét pont!” „Honvédelmi Bizottmány!” „Az Irodalmi Újság!” „Nagy Imrét akarjuk hallani!” „Ruszkik, menjetek haza!” „A Kiliánban fegyvert osztanak!” „Ki tudja kívülről a Talpra magyart!” „Tizenkét pont, tizenkét pont, tizenkét pont!” „Ha Petőfiék ennyit gatyáztak volna!” „A magyar írók!” „A fiatalok!” „Munkástanács!” „Nem hazudunk többé!” „Egyetemisták tanácsa!” „Soha többé koholt pereket!” „Szabadok vagyunk!” „Pucoljon a Papa!” „Engedjétek ki a rabokat!” „Cseréljenek helyet a sitten az ávósokkal!” „A Rádióhoz!” „A Parlament elé!” „A Petőfi-szoborhoz!” „Minden pártot engedjenek működni!” „Magyar címet!” És később fél Budapest megdicsőülve idézi: „Nagy Imre magához kéreti Andropov urat!”

Ismeretlenek nevetnek egymásra, ismerősök csókolóznak.

*

Itt, ahol lakunk, az Eötvös Loránd utca 10-ben, különösen eleven az élet. A kapunk az egyetemre nyílik, az ablakaink a Károlyi-kertre. De folyton az utcán vagyunk persze, ahol minket, akik átéltük Budapest ostromát, nem különösen lep meg az a néhány felborult villamos a lelógó vezetékeivel s a feltépett kockakövekből rakott barikád, s persze a sorban állók sem az élelmiszerüzletek előtt, már amelyik kinyitott. Hogy forradalomra készült volna a város, ahogy a rádió üvöltötte? Nem igaz. Nálunk sincs otthon egy falat kenyér se, a házban sincs senkinek. De hát annyi baj legyen! Forradalom van, nem? De folyik a víz a csapból, ég a villany, és szól a telefon, telefonálunk is buzgón, mert tudjuk, hogy majd elromlik, ez már így szokott lenni, de ebben is csalódunk - ugyanis merő lelkesedésből dolgozik a telefonközpont, nem állt le, hisz ez is életkérdése Pestnek, akár a víz és a villany, és Budapest most egyetlen tömbbé válik, a szabadság eszeveszetten boldog és, úgy látszik, mindennél nélkülözhetetlenebb érzésében. Minden hirtelen leegyszerűsödik: aki az utcán van, az jó barát, aki meg nem az, az úgysem meri kidugni az orrát.

Hát az a tizennégy orosz tank az Úttörő Áruház és az Apponyi tér között? F fiatal katonák másznak ki belőle, és az oroszul tudó diákok magyaráznak nekik, és ölelkeznek velük. Nem, dehogy vagyunk fasiszták! Micsoda ötlet! Szocialisták vagyunk, de nem tőrjük a zsarnokságot, forradalom van, értitek? Nálátok is volt igaz? Ez eddig nem volt, nem lehetett igazi, hiszen kommunistákat tartóztatott le a rendszer, megölte, kínozták őket, mi szabadságot, igazságot akarunk - gyertek velünk, testvérek, ti is fiatalok vagytok - nézzétek, ez a címerünk, felrajzoljuk a tankotokra, s megyünk együtt! És felrajzoljuk krétával.

Ó, édes Budapest, most szerettelek meg, te viccek városa. Ebből is vicc született persze.

„Mi volt az egyetlen segítség, amit a magyar forradalom külföldről kapott? Hát az a tizennégy orosz tank, amit október 24-én gyorsan ideküldtek, hogy rendet csináljon.”

A felkelők egyenruhája a legszebb, amit hadsereg viselt valaha. Emlékszem, milyen élvezettel olvastam a Graczában a részletes leírását egyenként minden alakulatnak. (Büdösköszín hajtóka, sárga gomb, például.) Hát ezeké nem ilyen. Sötétkék svájcisapkát viselt eddig is minden egyetemista, most is ezt viseli, és esőköpenyt vagy viharkabátot és nemzetiszínű karszalagot. És honnan termett hirtelen ennyi Kossuth-címer, micsoda ügyes nyomóüzem vagy fémműves vagy ördög tudja, milyen iparág foglalkozik a gyártásával, de minden sarkon kapható, s akinek nincs pénze, ingyen kapja, vagy a másik vásárló vesz neki is. Csak a négy folyó s a három halom, milyen régen nem láttuk, hogy kapunk utána, s tüzzük fel, Panni már azzal jön haza az iskolából, Vali a főiskoláról - nincs már tanítás sehol, a tanárok forradalmi bizottságot szerveznek, a gyerekek az utcán vannak. Az alkonyodó október csupa halk füttyszó - fiúk-lányok hívják egymást, s mennek együtt, puskás verébcsapat. Pannival és Valival együtt az ablakon kikönyökölve nézzük őket. A Rádiónál még mindig folyik a harc, Gerő is okosabban tenné, ha nem gyalázná ellenségnek a fiatalokat, mert ezzel valahogy érvényét veszti az állandó könyörgés, ami tízpercenként hangzik a rádióból: „aki hat óráig leteszi a fegyvert... aki fél hétig... tegyék le a kapu alá... menjetek haza, most még bántatlanul elmehettek... tegyék le a fegyvert... tíz óráig... éjfélig...”

Hová lettek a határőrök, a szögesdrótok, a kutyák? Bécsből két óra alatt ide lehet érni kocsival. Ide is érnek, messzebből is. Ennivalót keresek, a Ferenciek terén nyitva a nagy Csemege, és előtte külföldi, sosem látott két nagy autó, hófehér és - hinni sem akarok a szememnek - oldalán a máltai kereszt. Vadidegen asszony szól rám barátságosan: - Kenyér nincs már, de az előbb még volt citrom, képzelje, és kenyér is lesz délre, megígérték, de én odaadom az enyémnek a felét, ha van gyereke. - Nem, nincs gyerekem, köszönöm, nem fogadhatom el - mi kibírjuk délig, igazán. - Délig? - nevet rám az asszony. - Még sokat fogunk kibírni, de most könnyen...

A pult mögött fehér köpenyes, szép arcú, középkorú nő. Nem, citrom nincs, volt, de már elfogyott. - Várjon! - kiált rám majdnem haragosan -, várjon egy percig! Megnézem, hátha elgurult egy mégis. Tudja, én tegnap megesküdtem, hogy többé nem fogok hazudni. Soha, semmiért sem, a legkisebb dologban sem. Eleget hazudtam eddig, elég volt!

- Elég - mondom én is boldogan. Citrom nincs, de a nő előrehajol, és megcsókoljuk egymást. Sose látom többé, pedig még évekig vásárolok ott, a Ferenciek terén.

Megnézzük, hogy Vas néni mit csinálhat, viszünk neki ennivalót. Ő ugyanis az egereken kívül nem fél az ördögtől sem, nemhogy a röpködő golyóktól, pedig azokkal ijesztgetjük, nehogy kimenjen az utcára, mert - enyhén szólva - tájékozatlan, azaz nem szokott hazudni, a véleményét sem szokta eltitkolni, és esetleg bajba keveredik, bár azt hiszem, őrá külön

őrangyal vigyáz. (Öt napig volt '45 januárjában a Központi Nyilasházban, s élményeiről mindössze a következőkben számolt be: „A Jóisten megsegített, egyszer sem kellett vécére mennem azalatt.”) Ezenkívül egyetlen szót sem szólt az élményeiről, azóta se, rendkívül elegánsan. Most is tőle lépünk ki s indulunk a Zichy Jenő utcába Cipiékhez, mikor, hirtelen, mintha láva ömlene, minden betorkolló utca zokogó, kiáltozó, rohanó emberek tömegét zúdítja a Bajcsy-Zsilinszky útra, magukkal is sodornának az ellenkező irányba, s jönnek, jönnek, torlódva, futva, sikoltozó, síró, jajgató nők és férfiak, egy ember orvosért kiáltozva sebesült lányt támogat, van, aki másodmagával hurcol egy vérző rongybabát, aki nem tud megállni a lábán, csak lóg a feje, valahogy csonttalanul. Egy-egy feltűnő alaknak csak a könnyes, zokogó arca vagy a jajgató szája ugrik ki a tömegből, de már új síró arc, új kiáltozó száj, rémült szem, és közben egyetlen gyalázkodó, káromkodó szó sem hallatszik, csak a vonító, egybeolvadó jaj, és hullámozó, fel-felcsapó zokogás, mögöttük a Parlament felől még elszórtan, ropogó sorozatok. Autók állnak meg és autóbuszok, kezek nyúlnak le a sebesültekért, sok, sok a sebesült, de a kapuk is nyitva vannak: - Ide hozzák be! Van orvos a házban! - És már rohan is ki egy vékony férfi, s a véres test fölé hajol. „Közénk löttek!”

„A Parlament előtt halottak fekszenek!” „Az ávósok!” „A tankok!” „Az ávósok!” Tájékozás után.

Juhász Feri ott volt, ő meséli, hogy a parlamenti felvonulás milyen gyönyörűen kezdődött, ugyanolyan kedvesen és vidáman, mint ezek a csoda gyülekezések, Nagy Imrét akarták hallani, de a beszéde után valaki meggyújtott egy rendre intő röpcédulát, aztán mások is, mindenki, apró tüzek lobogása mellett énekelték a *Szózat*-ot, a *Himnusz*-t is - eddig a *Himnusz*-t csak szavak nélkül játszották, ha játszották -, de a Földművelésügyi Minisztérium tetejéről ávósok kezdtek géppisztollyal löni a tömegre, erre minden összezavarodott, mert az orosz tankok is löni kezdtek, ők a tankból nyilván nem az éneklőket, hanem a géppisztolyos tüzelő katonákat tekintették rendbontóknak, és, persze ahogy ez már lenni szokott, a tömeg szenvedte meg. (*Quidquid delirant reges, plectuntur achiui.*) Sokan meghaltak, még többen megsebesültek, a rendőrök a tüntetők pártjára állva ugyancsak tüzelni kezdtek az ávósokra. De, ami a legszebb - meséli Ferkó, a zűrzavarban összefutott B. E.-vel, akinek ilyenkor nem volt sürgősebb problémája, mint nekiesni, azzal, hogy hogyan barátkozhat ő, Feri, az élvonalbeli modern költő, azzal az absztraktellenes és egyáltalán modernellenes Vas Istvánnal. Úgy látszik, Péter Imre csakugyan akcióba lépett. Jópofák.

Az Eötvös Loránd utca központi fekvésének köszönhetjük, hogy hozzánk rohan fel mindenki, aki a városban jár. Kormos hiányzik - éppen elvette Rab Zsuzsát, és nászútfélén vannak Prágában, Juhász Feri is keveset jöhet, mert naponta kijár Erzsikéhez a Lipótmezőre, szegény, ahogy Vali is az édesapjához a kórházba, de a kiadóbeli kollégák és barátok egymásnak adják a kilincset, Pistát a Kiadó forradalmi bizottságába választották persze, ahogy Pannit és Valit is az iskolában. Szegény Pistának van elég dolga, míg legyőzi magában az undort a különböző Saulusok pálfordulását látva, nincs is kedve az Írószövetségbe menni, aztán mégis elmegy Cipivel. És én is elszánom magamat, hogy bemenjek a Képzőművész Szövetségbe. Mind a kettő jó messzire esik tőlünk, de hát a csoda állandósult Budapesten, az autósok éppen olyan elképzelhetetlenül barátságosak és szívélyesek, mint a sorban állók, a romkerülőgetők, a borbély, a fodrász, a búr, a búr, a búrkalapban, hogy egy ősrégi slágert idézzek; de komolyan így van. A kereszteződéseknél megálló autók, teherautók vezetője kiabál: „Ki jön az Oktogonra?” „A Keletibe megyek, öten még fölférnek!” „Szeged felé utazik valaki?” „Megyek Budára!” „Kelenföld felé!” „Kistarcsára!” „Szentendrére!” „Arra ne menjete, ott oroszok vannak!” „Miért, azt gondolja az elvtárs, hogy délen nincsenek?” „Elvtárs a jó édesanyja!” „Ugyan, emberek, megszoktuk, nem jelent már semmit, magyarok vagyunk!”

Magyarok vagyunk, ordítja mámorosan mindenki, magyarok, magyarok! És utazunk egymás autójában, egymás kezét fogva, egymást felhúzgálva oda, ahol akad még egy csöpp hely.

*

A Fészekben nyüzsög a sok ember, én Fekete Béla mellé kerülök, vele tartok, még az első emeleti fordulónál csak, amikor meglátom Cs. M.-et, aki nyafogva magyaráz egy csomó fegyveres főiskolásnak:

- Segítséget kérek, drága barátaim, a tőkés, akinek a házában lakom, visszajött Nyugatról, és ki akar tenni! Fegyveres őrseget kérek, két pici lányommal hová menjek?

Én meg tudnám mondani magyarul, hogy hová menjen, de nem teszem. Évekig ő volt az ügyeletes zseni, Kossuth-díjat is kapott a Rákosi-portréira, a tizenhat összehívott művész közül csak neki „sikerült” jó képet festeni róla, gyönyörű villát is adtak neki, amiből kitelepítették a tulajdonost, valahogy nem tudom sajnálni. A terem zsúfolva, egy fiatal fegyveres fiú kiabál egy asztal tetején, folyton elvtársaknak nevezi az egybegyűlteket, miközben sírva panaszkodik, hogy ő még nem látott Picasso-képet, se Rembrandtot, se impresszionistákat, engedjék ki az embereket Párizsba, azelőtt kimehettek, ha koplalva is - ugye ezt mi is követeljük, elvtársak! Egyszerre tízen is ráordítanak, hogy ne elvtársozzon itt, mert a fején verik szét a puskáját, de Fekete Béla hangja mindenkienél erősebb:

- Hadd mondja így, ti tanítótátok rá, azt hiszitek, ezen múlik, hülyék!

Most B. E. ugrik fel az asztal tetejére. Üvölt, mint ahogy szokott mindig. Figyelek, figyelek én rá, de csak az derül ki a heves beszédömlésből, hogy ő a művészek szabadságán csak egy bizonyos fajtájú absztraktok szabadságát érti, hangsúlyozza, hiányolja, követeli - „és akik kiszolgálták ezt a rendszert, azoknak nincs helye itt a szent forradalom népe között, takarodjék, tűnjön el innét, mert...”, és vért hörög a hangja - eredményesen.

„Ő volt Rákosiék fő-fő plakátosa. Ő zsúrizett ki minket, menjen innen!” Egy kis gömbölyű ember körül örvényleni kezd a tömeg, és az ajtó felé szorítja. Ceglédi Pista. Igaz, plakátokat csinált, igaz, zsúritag volt, igaz, sokat keresett. De hát itt van. És sosem bántott senkit. És a gazemberek hol vannak? Azok, akiknek semmi sem volt 1948-ig elég szubtilis, fennkölt, elvont, modern, s akiből szocreál lett, és akik meghívták Pióker Ignácot a Szövetségbe, hogy két órán keresztül egyfolytában magyarázza nekünk, hogy mit fessen a SZOCIALISTA FESTŐ. Akik a főiskolát vezették, akik a szocreál freskókat csinálták, a kettesével-hármasával egy képen dolgozó Kossuth-díjasok? Erre a szerencsétlen, éppen csak rajzolni tudó emberre eresztik rá az évek óta felgyűlt dühüket? Amennyire tőle telik, egyenesre húzott nyakkal megy ki az ajtón, nézni is szégyellem. Fekete Béla megfogja a kezemet:

- Gyerünk innen, Piri. Ez nem nekünk való.

Csakugyan nem. Most már meg Gy. M. tolja egészen közel, egyenesen az arcomba lehelve, saját piros ökörfejét:

- No, ezt ugye jól megcsináltátok, mi? Kellett nektek a kommunizmus meg a Rákosi, ugye? Illegálisok, mi?

Nekem ilyenkor eláll a szavam, kivéve, mikor megszáll a szentlélek, és bunkóval ütök vissza. Ő mer pofázni énvelem? Ő volt a NAGY ILLUSZTRÁTOR, de még azokért a morzsákért is orditozott, amiket én kaptam eleinte - nem restellt a Szépirodalminál reklamálni, hogy volt absztraktokat foglalkoztatnak, őt és a barátait elhanyagolva - még ahhoz is hülye volt, hogy ne épp az én kiadóbeli jóakaróim előtt művelje ezt a szemétséget, és most meg - de szerencsére Bélának több az esze és nagyobb a gyakorlata, mint nekem:

- Te marha. Sose mertél odajönni, ahol az ég zengett, ezután se mersz majd. Zurück!

Nem vesszük igénybe a barátságos autósokat a Körúton, ballagunk inkább, eleinte lógó orral, Béla meg én, de aztán elfeledkezve dicső szövetségünkbeli élményeinkről, csak bámuljuk az egyre újabb csodákat, amivel az utca pompázik. Teherautók futnak éljenző, kiabáló emberekkel, az oldalukon felírás: „Csécsihalom küldi a hős Budapestnek.” „Nem hagyjuk éhezni Budapestet!” „Nincs már téesz Papréten, de kaja van, egyétek!” Baromfi, krumpli, zöldség, gyümölcs a teherautókon. A Körút sarkán megáll az egyik, két kucsmás ember óriási ládából almát akar osztani. De fegyveres fiúk-lányok veszik körül őket: „Ne így csináljátok!” „Vigyétek a csarnokokba, úgy inkább jut mindenkinek! „

- Ajándékba hoztuk, nem eladni - mordul fel az egyik marcona ember -, egyenesen Szabolcsból!

- Akkor is vidd csak oda, ott keresik az emberek, nem az utcán! Mi rendet akarunk, érted? No, adj ide nekünk egypárat, mert mi itt maradunk estig, és köszönjük, hallod?

A telefonunk működik, Panninak jut eszébe, hogy mi lehet Mityuval, nemrég meghalt legjobb barátnőjének a férjével, aki lelkes sztálinista, nyilván nem örül az eseményeknek, ha bajban van, segítenünk kell neki. Engem meg iszonyú lelkifurdalás fog el - hogy eddig eszembe sem jutott, hogy segíteni kellene és kiknek - annyira elfoglalt az, hogy nekünk nem kell most segítség - ritka történelmi helyzet, bizony. De szerencsére Aczél György, akinek mindhárman az életünket köszönhetjük, éppen Párizsban van, de hát Boriskával mi lehet? Boriska ugyanis a világ legártatlanabb lelke, nekem meg a legjobb barátnőm, pedig ha volt a világon szemellenzős kommunista lány, hát ő az. Elhitte Rajk bűnösségét, a saját testvéréét is, hiába próbáltam észre téríteni, viszont ártani nem ártott soha senkinek, de persze lehetnek a munkahelyén ellenségei, csak jobb lesz, ha idejön hozzánk. Alighogy Panni eléri Mityut, aki köszöni, nincs szüksége semmire, ő bement a munkahelyére, igaz, egyedül van a házban, de van fegyvere, és ő nem fél - ki hitte volna? Megjelenik váratlanul Boriska boldog mosollyal. Hát őrá aztán ráillik Szent Fruzsina legendája, aki égő parázson sétált, s még a köntöse szegélye sem perzselődött meg. F fiatal fegyveresek autóján jött, próbálta mondani nekik, hogy hagyják abba a hőbörgést, hiszen a nagy Szovjetunió már jön a segítségünkre, ő hallotta a filmgyárban - ott dolgozik, rendező -, hogy Pest körül már orosz gyűrű van, Budaörsön, Monoron, Szentendrén, mit akarnak, úgyse tehetünk semmit, az igazság a végén úgyis győz, lám, az ő bátyját is szabadon engedték öt év után, és rehabilitálták - de ugye nem hallgattak rá a gyerekek, csak nevettek, és szépen lerakták a Kálvin téren, hát nem aranyosak? És mondd, édeském, tényleg forradalom ez?

Azt hiszem, ez kétségtelen. Új kormány alakul, Nagy Imre vezetésével, Maléter a forradalomhoz áll, és átveszi a Kilián laktanya parancsnokságát. Nagy Imre tűzszünetet rendel, megígéri a szovjet csapatok kivonását s az ÁVH feloszlását. Mikojan és Szuszlov Pesten van, s tárgyal a kormánnyal.

Nem is ártana a tűzszünet. Szaporodnak a halottak az utcákon - s azt halljuk, a gyűlölet parttalanul átcsap időnként a lincselésbe, az ávósok elleni eszméletlen bosszúvágy igazán érthető, mert a „kijött” emberek természetesen beszélnek, hát ostromgyűrűk alakulnak a pártházak s az ÁVH-központok körül, ahol vadul folyik a vér, és túlcsordul a gyűlölet, amit az elmúlt évek betonfödelének a felpattanása vulkánkitörésig fokoz.

De a város maga, ha nem nézzük ezeket a sündisznóállásokat - pedig a környéken szaporodó orosz tankok készülődésében a város is tulajdonképpen sündisznóállás -, lobog és úszik a tisztaság vágya csaknem irreális fényében. A betört üvegű kirakatokban érintetlenül áll a ruha,

a cipő, az ékszerek, a könyvek - senkinek eszébe nem jut, hogy hozzányúljon. És ahol üres a kirakat, tábla hirdeti, kézzel írott nagybetűk: A házfelügyelőnél van minden! Nem vagyunk tolvajok! Variációk: Nekünk nem kell semmi, csak a Szabadság - így nagybetűvel. Ne szennyezzétek be lopással, erőszakkal a forradalmat! Barátaink, vigyázzatok! Ez a mi forradalmunk maradjon tiszta! A falakon sebtében, kézzel írott plakátok, gyakran csak papírdarabok, eszméletlen sietséggel mindenki ki akarja mondani, amit szeretne. Le az ávósokkal! Van még lámpavas! Aztán közvetlenül alatta: Örültek vagyok? Azt csináljátok, amit ők? Ne akasszatok ti, bízzátok ezt a forradalmi bíróságra. És a válasz: Igenis, örültünk vagyok! Ha a te apádat nyírták volna ki?! És a tizenkét pont, az 1848-as tizenkét pont, meg az ifjúság tizenhat pontja számtalan példányban, ahogy látom stencilezve is, de kéziratban is. Aztán: Ne féljetek, nem vagyunk egyedül! Jön az ENSZ segíteni! Ruszkik, menjetek haza! És egyetlen durva szó sem sehol. Ellenben versek tömege, falakon, lámpaoszlopon, kirakatokban. Az Apponyi tér környékén legalább tíz szép, lila tintás, jól olvasható verse Solymos Idának. De másoknak is, akiket nem ismerek. Az Irodalmi Újság-ban Benjámin László gyönyörű verse - sokan lemásolták, és kiragasztották a falakra. Nagyon irigylem tőle, bár érthető, ha siet - épp elég ilyen-olyan verset publikált az utolsó években, de ez a vers kifogástalan, nem, sajnos, több annál, nagy vers és bátor, a fene belé. Igazán nagy adomány a pillanatnyi politikai átérzéseket sürgősen versbe rakni.

Ami azt illeti, nemcsak versekben jelentkezik a lelkes bűnbánat nagy hirtelen. Egy reggel Réz Pali telefonál, hörögve az élvezettől:

- Ide hallgassatok, ma reggel hétkor még az ágyban fekszem, megjelenik R. P. úr. Jött, hogy bocsánatot kérjen, amiért úgy elintézt bennünket azon az összlektori értekezleten! Ott jajgatott az ágyam szélén, hogy ő hogy sajnált, de hát azt hitte, meg muszáj volt, meg minden, s bocsássak meg, bocsássak meg, bocsássak meg! És adjam meg a Vas István címét, mert őtőle is bocsánatot akar kérni. Mondtam, hogy én szívesen megbocsátok, és le van szarva, de veled ne próbálkozzék. Mert ugye Vas István közismerten rabiátus ember, folyton verekszik, a Kormosnak el is törte tavaly a lábát, a bátyámat is több ízben kékre-zöldre verte, hát ne próbáljon a szemed elé kerülni, mert az a legkevesebb, hogy lerugdosod a lépcsőn, de esetleg kinyomod a szemét. Ugye, jól tettem?

Pali *enfant terrible*, az is volt mindig, ezt mindenki tudja, csak, úgy látszik, R. P. úr nem. Tény, hogy megszívlevél Pali szavait, nem jelentkezett nálunk.

Egy délután abszolút gyűrötten megjelenik Major Tamás.

- Gondoltam, feljövök, hátha tudnátok adni egy kis szalonnát meg kenyeret; én nem merek vásárolni.

Szerencsére van itthon, még bor is. De ezt azért túljátszotta Tamás. Pedig - éppen velünk semmi oka sincs rá - a színészekkel, gondolom, van elég. Pistát sosem bántotta, fordítást is adott neki, csak bámulunk, de aztán rájövök a dolog nyitjára. Színész, hát próbál. A lebukott nagyság szerepét próbálja, és először a legveszélytelenebb talajon. Hát persze. Csak Vali és Panni csodálkozik, a tiszta lelkek.

Pista megérkezik az Írószövetségből, csak annyit mond, hogy „nem boldog a magyar”. Vagy ezt Karátson Bandi, esetleg Csatlós mondja, aki Róna Ilussal együtt majdnem mindennap nálunk van, és beszámol az Új Magyar Kiadóról, ami most, Pista javaslatára, Európa lett. Nem tudom, de nem egészen jókedvű. Kevés szóval, inkább fanyalogva mondja el, hogy Balázs és

Cipi milyen sokat beszélt a hallgató írókról, hogy Veres Péter vezette, és igyekezett rendben tartani a társaságot, hogy csudálatosan nem veszik tudomásul, hogy mi van körülöttünk, hanem az Írószövetség új elnevezésén tökölődnek, meg ezen-azon az irodalmi kis izéken veszekednek - míg csak Illyés rájuk nem dörrent:

- Lehet, hogy holnap már a közös sírban fekszünk, ne viselkedjünk úgy, mint a nagyidai cigányok!

A harcoknak még nincs vége, a Kiliánál különösen. A Tisza Kálmán téri pártháznál iszonyú csata folyt, folyik még ma is. Elkísérem Pistát a Kiadóba, s arra kerülök, most nem lövöldözést hallani, de iszonyú dörömbölő lármával van teli már a Rákóczi út is, s ott a téren teljes az eddig még nem látott zürzavar. Az Erkel Színház felől ásóval, kapával rohannak az emberek, s a pártház előtt valami száz méterrel egy csomóan ásnak, van, aki a tíz körmével kaparja a földet, s rengeteg asszony sír, kiabál, üvölt. De nemcsak a nők, összevissza sír és üvölt az egész tér, s lassan az értelme is kezd kialakulni.

Ne lőjétek a házat! Előbb szabadítsuk ki a foglyokat! Itt vannak a pincében! Halljátok, kopognak, dörömbölnek! Robbantsuk fel a házat, vágjatok be egypár gránátot! Katonák, segítsetek! Hol vannak a tüzerek, ágyú kell ide! Ne, az istenért, hát a mieinket ölitek meg! Dehogyan, nem a foglyok vannak a pincében, ők bújtak oda! Most is odalőtt egy barom, és nézzétek, egy nemzetiszínű karszalagos fiú dől ki az ablakon! Hagyjátok abba! Emberek, segítsetek, az én fiamat '49-ben vitték el, azóta sem tudok róla, hátha itt van az is! Jaj, mama, az én férjemet is! Az enyémet is! Itt keresi?! Rég kinyitottunk minden börtönt már! Igaz, igaz, Vácról már megjöttek! Nem, csak ássunk az épület alá! Vagy kiszabadítjuk a mieinket, vagy megfogjuk az ávosokat! Gyilkosok, gyilkosok, hóhérok!

Sokan lehasalva hallgatóznak, a fülükkel a földön. „Én hallom, hogy kopognak.” „Én is, dörömbölnek, szegények!” „Menjetek a laktanyába egy ágyúért, ágyú kell ide.”

Ó, istenem! És ha Pistát vagy Pannit vitték volna el, akkor is így állnék itt és nézném? Hát nem kaparnám én is a földet, mint ezek a szerencsétlenek? De valami aljasul tárgyilagos érzés, talán a festő, aki belőlem nézi, azt mondja: tömeghisztéria. Ez is egy szó. De Lászlót már semmi sem támaszthatja fel, Havas Bandit agyonverték a börtönben - jaj, szegény Beck Márta, a felesége! -, és hányat még és hogyan. Nem, ezt nem lehet tárgyilagosan nézni, hangosan sírok én is, nem tudom, értük-e vagy értünk. „A magáét is megölték?” - támaszkodik rám egy öreg, finom arcú néni. „Nem az enyémet, engem öltek meg” - gondolom, de csak megrázom a fejemet, és elindulok hazafelé.

Otthon már tele a ház, s ami a legmeglepőbb: Illés Endre is feljött, s csak úgy sugározza magából az optimizmust, ettől aztán én kezdek el félni, meg is mondom neki, de ő csak csodálkozva néz rám:

- Maga fél, Piri? Mitől lehet itt még félni - megtörtént a csoda, a teljes csoda, nem érti? Kell, hogy történjenek csodák! Nem érti, hogy ez természetes, hogy a nyomást addig fokozták, míg a legközőnyösebb s a legbutább ember sem tudta már elviselni, nemhogy egy egész nemzet! Hát robbant!

Az éppen jelen lévő Boriskának tátva marad a szája, még mielőtt befoghatnám, kimondja:

- De hát az elvtárs most kinek a pártján van, nem értem?

- A szép filmek pártján, Boriska - nevet rá Illés Endre, aki pontosan tudja tőlem Boriska rémregénybe illő történetét az elfogott testvérrel, a börtönben született kislánnyal, akit álnéven találtak meg, s mindazt a megalázást és kínlódást, amin keresztülment Boriska, s ami megviselte ugyan a szívét, de nem gyarapította az eszét szegénykémnek.

- Eltemették Eisensteint is! - lép Boriska mohón a neki ismerős biztos talajra. - És én láttam még Piscatort is és Moissit is Bécsben!

Helyben vagyunk, Bandi is rajong mindenféle színházért, nemhiába átkozták ki a darabjait, egy sarokba vonulva, egymás szájából kapkodva a szót, ábrándokba merülnek, micsoda darabok lesznek! Micsoda filmek! Isteni!

Két vidám helikopter köröz a város felett, eddig csak a moziban láttam ilyet. Az ablakból nézzük, ahogy szórják le a röpcédulákat. A fiatalok még a szeretettel ölelgetett puskájukat is leteszik, csak hogy elkaphassanak egyet, és ujjongva olvassák egymásnak. „A szabadságért harcolunk, nem vagyunk egyedül, a világ szeme rajtunk! Tartsatok ki!”

Hirtelen megváltozott a szavunk járása, a nyelvünk. 1956-ban 1848 hangja szól. A „béketábor egy tagja” hirtelen Magyarország lett és - vagy - Magyar Nemzet. Annyira elkopott az utolsó nyolc esztendő frazeológiája, hogy szinte öntudatlanul vissza kell nyúlnunk oda, ahol még elevenen csengett a szó. Micsoda vicclapbeli kifejezéssé vált például „a dolgozó”. Nem vagyunk hangyák, az istenfáját. „A dolgozóból” ember lett, később merő gúny, „igyekszik a dolgozó”. Vagy még később: „háromszáznolcvan forintos könyv, de a dolgozók elkapkodták egy nap alatt”. A béketáborból pedig - lehántva a szót a tövéig, milyen gyönyörű - egy durva vicc helyhatározója. (Úgy seggbe rúglak, hogy kiszállsz a hatszázmilliós béketáborból.) Talán az ifjúság tette - ha nem is a márciusi, de októberi -, hogy visszamentünk önkéntelenül a tiszta 1848-ig. És az akkori költők milyen időszerűek lettek egytől egyig. „Sok a sír a völgyeken.” Ki hinné, hogy Gyulai Pál megrikathat ma még. Mert sok a sír és egyre több. A tereken. A Károlyi-kertben. Mindenüvé temetnek, ahol nincs aszfalt. Nemzetiszínű zászlóval letakart halottak, aztán virággal borított hevenyészett sírok és sebtiben összeábdált kereszttek, papírcédulákkal: Húszéves volt, tizenkilenc éves, hatvanéves volt, tizennyolc éves volt. Esténként gyertyák égnek a sírokon, s a templomok ajtaja nyitva, bemegy, aki akar, de gyászmisékre, rendes temetésre most nincs idő. A fehérre festett autóbuszok összeszedik, akiket lehet, a kórházak is éjjel-nappal ügyeletet tartanak, kocsiszámra érkezik a kötszer és gyógyszer - senki sem nézi, honnan, senki sem kér érte semmit, ajándékba hozzák, mint az almát a szabolcsiak. És mindenki segít mindenkinek. Gálfi Ila, akihez képest a templom egere fürdik a jólétben, megjelenik egy kosár babbal és egy szál kolbásszal, ő vidékről kapta, s hátha nekem most nincsen, és bajban vagyok. Én? És rádöbbenek, hogy Ila azt hiheti, hogy én, a kommunista párttag, most félek, a forradalomtól félek. Persze soha egy szóval sem mondtam el neki, hogy eddig mennyit féltünk mi, éppen azért mert nem tartottak elég jó kommunistának, nem is tudom, minek köszönhetem, hogy nem tartóztattak le hisz együtt voltam Rajkkal ‘32-ben a diákmozgalomban, s a koholt perek elsősorban a régi kommunistákat használták céltáblának. Talán azért nem bántottak, mert Pista kilépett ‘52-ben, s őt nyúzták évekig a legkülönbözőbb ürügyekkel? Mindegy. A Karcsi, a keretezőm meg egy kétkilós kenyérrel állít be, hátha nekünk nincs, tíz darabot meg a munkahelyére visz, mert kell a segítség, a munka áll, az emberek nem keresnek. A nagyobb útkereszteződéseknél például az Astoria előtt, aztán a Körút és a Rákóczi út sarkán egy-egy nagy láda. Felette tábla: „Segítsetek a harcolók családjának! Esténként elviszi az Írószövetség, és elosztja igazságosan.” Az egyik láda mellett naponta elhaladunk, mindig majdnem teli van pénzzel. Forint is, de tízes, húszas, ötvenes, százas minden címlet megtalálható benne. Senki sem őrzi, és senki sem markol belé, s fut vele

világgá, elképzelhetetlen. És látok egy esőköpenyes középkorú férfit, aki kivesz a tárcájából egy százast elgondolkozik, visszaszámol ötvenet. Váltott, ennyit tudott nélkülözni.

Kun Miklós, az orvos számol be egy szívszorító ajándékról. Autón igyekszik a feleségével és a kisleányával hévízi száműzetéséből Budapest felé, de mellékutakon, mert híre jár, hogy Székesfehérvár felől újabb csapatok nyomulnak Pest felé - nem akarja elhinni, hisz a rádió éppen az ellenkezőjét hirdeti de mégis kerüli a „hodi utu”-t, s egy bekötőút szélén két férfi integet. Fehér vászondarabbal lekötött vödört emelnek az autó felé.

- Hallottuk a rádióban, hogy Budapestnek vérre van szüksége. Tegnap is összeeresztettünk, itt a tanyákon, egy vödörrel, de egész nap nem jött erre autó, estére bebőrödzött, kiöntöttük, ez ma hajnali, még friss. Elviszi, ugye?

- Tízre már Pesten leszek vele a kórházban - mondja Miklós, és nem nevet, leginkább sírni volna kedve - de ne hozzanak többet, ez elég lesz, mások is küldenek, én orvos vagyok, tudom.

- Az Isten áldja meg érte - s elégedetten integetnek utána.

Ottlikék parányi, csúf kis lakásában - Zichy Jenő utca, udvari, de '54-ben csudamódon megkapták - olvassa fel Pista a gyönyörű új versét, a *Tamás*-t. Hubay Miklós azonnal zsebre teszi: „leadom a rádióban”.

Erre azonban már nem kerül sor. Mindnyájan tudjuk, mert a környékeliek hírül hozzák, hogy igenis orosz tankok és seregek tartanak Budapest felé, persze, mondják az optimisták, gyülekeznek, mert biztonságosabb együtt kivonulniuk az országból, mint apróbb csapatokban, azokat megtámadhatják, a békésen egy csapatban kivonulókat dehogyis - hát ezért. Lehet. Budapest sündisznóállás, lobog és ujjong. Mindszenty kiszabadult már tegnapelőtt, kiléptünk a Varsói Szerződésből, Nagy Imre kérte az ENSZ segítségét s a szovjet csapatok teljes és végleges kivonulását, megalakult a felelős magyar kormány, s a Kilián, de a többi laktanya is ellenállásra kész erőddé változott. A közeledő gyűrűn belül külvárosok vagy közeli kisvárosok népe siet be Pestre segíteni vagy csak megnézni, hírt vinni, annyi ellenőrizhetetlen mende-monda kering mindenfelé és mindenfelől. Vajon mi lehet Szentendrén a kisházban, ahol száz évvel ezelőtt, október 23-ára virradóra aludtunk, s ahol kerítés sincs, s minden szanaszét? Most jut eszembe először azóta, de rögtön feleletet is kapok rá, épp szembejön velem Pécsi Antal szentendrei orvos a Ferenciek terén, s a kérdésemre egyszerűen felháborodik:

- Ugyan ki bántaná azt, ami a pestieké! Mit gondolsz rólunk? Jobban őrizzük, mint a magunkéit, hiszen Pest értünk harcol. Nem lesz ott egy gombostű kár se, akinek az almája nincs leszedve, még azt is leszedik a szomszédok, és elrakják nekik egy szemig.

- Nekünk még nincs almafánk - ölelem meg Pécsit, pedig - hát igen, sok mindent hallottunk róla '44-ből.

Megint ott ülünk Ottlikéknál, s Cipi nevetve meséli, hogy amikor az Írószövetség végre tárgyalni akart az írók szabadszervezetének a megalakításáról, Pista úgy gondolta, hogy ő harcolni nem fog, mert úgyse tudna elsütni egy géppisztolyt, de vállat akármilyen veszélyes küldöncszolgálatot, mert se a golyóktól, se a bombáktól nem fél, de aztán, ahogy mindenki mást kiabált, mindenféle hősi frászt, hát mégse szólalt fel - „majd tudom én, hogy mire leszel te jó, te marha”.

De azért már valami nyomasztó érzés furakodik közénk. Az se jelent semmi jót, hogy tárgyalások kezdődtek a szovjet csapatok kivonulásáról - minek itt tárgyalni, már megígérték nem is egyszer. Maléter a honvédelmi miniszter, a vadonatúj koalíciós kormányban régi barátaink közül három is államminiszter, Bisztray Farkas Feri, Bibó Pista és Fischer Juszuf.

Már délelőtt hűvös szél kerekedett, úgy látszik, vége az arany októbernek, tegnap volt halottak napja. Korán sötétedik, indulunk hazafelé. A tereken, az új sírokon gyertyák égnek, sokan térdelnek a sírok előtt, és a feltámadó szél ellen tenyerükkel védik a lángot. De nemcsak a sírokon, az ablakokban is, minden ablakban gyertya ég, rengeteg gyertya, ahogy sötétedik, egyre több és fényesebb. Az utca is ürül, ahogy ködösödik az alkonyat, s kezd, huszonharmadika óta először, lassú pöttyökben cseperegni az eső. Hull is már. Ott a láda, szemben az Astoriával, a nyitott láda, teli papírpénzzel, hull arra is. Éppen megáll egy teherautó „Írószövetség” felírással, s karszalagos fiatal fegyveresek kászálódnak le róla, lassan, mintha koporsót emelnének, fogják meg s ürítik a kocsiba, megyünk el mellettük, oda sem bírok nézni. A Ferenciek terén a templom fala előtt, a földön, végig gyertyák lobognak, s lassan sercegeve oltja el a vékonyabbakat az eső, sok el is dől, úgy alszik el. A nagyobbak még hajladozva égnek, s ahogy sorra becsukódnak az ablakok, s most már a teljes sötétben, csak az üveg mögött ég, ragyog a sok kisebb-nagyobb, halottak napjára gyújtott, de még ma is élő kis fény. A házakra tűzött lobogók áznak már, a nemzetiszínűek s a majdnem minden házon lengő feketék is.

Nyugtalan az éjszaka, félálomban egy vers kísért, beleragadva a fülembe, de időnként teljesen felébredek rá: „Flandern im Not, in Flandern reitet der Tod”, Flandriában vágat a halál... Aztán, már hajnal felé, valami egészen halk, de állandó moraj, egyenletesen zúgva, nem lövöldözés, csak mintha messziről hangzana egy távoli vihar zenéje. Még hét óra sincs, mikor Juhász Feri telefonál:

- Halljátok a tankokat? - s már le is tette a kagylót.

Látni még nem látunk semmit, az Egyetem utcán egy lélek se jár, nekiesünk a rádiónak. A rádió hallgat, de nyitva hagyjuk - már elfoglalták volna? Aztán egyszerre megszólal:

„Ma hajnalban az orosz hadsereg megtámadta a városunkat. A világ minden nemzetéhez szólunk, segítetek! Segítség! Segítség! Segítség!”

Franciául, németül, angolul, olaszul ugyanaz a szöveg, s a végén Hilfe! Hilfe! Help! Help! Aiuto! Aiuto! Au secours! Au secours!

Szünet, aztán újra. Szünet, aztán újra. A hang ismerős, nem azonos semmiféle bemondó hangjával, valódi kétségbeesés sikolt belőle, nem lehet hallgatni, kirohanok a folyosóra. A máskor, olyan eleven, régi körfolyosók most üresek és némák, de hirtelen hangos sírás a lépcsőházból, egy asszony sír, odaugrom, és átfogom a szomszédunk, Budáné vállát. „Az istenért, ne sírjon ennyire!” Budáné rám néz, és zokogva tördeli:

- Pont mára rendelttem ide a festőket, mindent leszedtem a lakásban, most aztán nem fognak jönni!

Nem valószínű, gondolom, és visszamegyek, mégis legyen inkább a hang - amire most Pista ráismer: Háty Gyula hangja. Most már ágyúznak a Kálvin téren, s durr, kivisz a légnyomás egypár ablaküveget - úgy látszik, épp a hatósugarukba esik a házunk, és aztán a Károlyi-kert is rákezd - az Egyetem utcán dübörögnek a tankok. A segélykérés szabályosan ismétlődve egyre szól.

Hárman összebújva ülünk a rádió előtt, Pista szakadozottan mondja:

- Ezt sajnálom tőle. Hogy éppen ő... Hogy ő kér segítséget...

- Neki van jóvátennivalója, neked nincs... - mondom, de én is nyelek egyet. Már iszonyú a dörgés, torkolattűzek villannak, recseg az egész vénséges vén ház, de a rádió csak szól, még nem tudták elnyomni a hangját.

Segítség! Hilfe! Help, help! Au secours! Aiuto! Segítség! Hilfe, Help! Au secours! Aiuto!

*

Géppisztoly szól egészen közélről. Igen. A Grószék lakása éppen a ház kiszögellő sarka, négy ablaka közül kettő a Károlyi-kert felé, kettő a Kecskeméti utcára a Kálvin tér felé néz. Három géppisztolyos fiú tüzel az ablakokból. A házbeliék felszaladnak, a folyosóról kiabálnak, könyörögnek nekik, hogy ne lőjenek, lebombázzák a házat, és úgysem tehetnek semmit - oda se hallgatnak. Próbáljon meg maga beszélni velük, kérnek engem. Ahogy mögéjük lépek, hátrafordulnak, az egyik kedvesen elmosolyodik, és a bal kezével hátrébb tol.

- Ne tessék félni, csak két napig kell kitartanunk, most mondta be a Szabad Európa is, hogy holnapután már itt lesznek az ENSZ-csapatok.

Kibírhatatlan a bizakodó, boldog mosoly a képükön, szégyellem is, hogy én próbálom eltüntetni, de hát az egész világ most szakad ránk, egy óriási hadsereg ellen, tankok ellen, ez a három géppisztolyos kisfiú - egyikük sem lehet több húszévesnél.

- De ez a mi hazánk, mi itthon vagyunk, ők idegenek, csak mi győzhünk! És minden lak-tanya harcol, a rendőrök is velünk vannak, a vidék is harcol, a lányok is, a kisgyerekek is, csak mi ne lőjünk rájuk, mikor idejönnek, és megszállják a városunkat? Nem mi kezdtük, menjenek haza! Mirajtunk nem múlik.

Mit mondjak erre. - Legalább van cigarettájuk? - kérdezem mint egy markotányosnő.

- Parancsoljon! - Egyszerre nyújtják felém hárman a három csomag Tervet.

- Köszönöm, nekem is van - bögöm el magamat, és rohanok a konyhába, hozok nekik egy kanna forró teát. Két kézre fogva isszák a bögréből, mint a kisgyerekek, fázik a kezük a géppisztolyon. Felváltva isznak és tüzelnek. Harmadnapra a templom előtt fekvő halottak között felismerem az egyiket, a vértől összetapadt barna haja eltakarja az egyik szemét. Én fogom le a másikat.

Kiskatona fut be a házba - egy tank tüze elől menekül - adjanak valami civil ruhát! Pista ruhája éppen jó neki, a cipője is. Eszméletlen gyorsasággal öltözteti át a ház, s dugja be a katonaruhát a pincébe a szén mögé - már dörömbölnék a kapun.

- Nincs egy cipőkanál? - kérdi a fiú -, erre, isten tudja miért de Pista majd' elsírja magát.

- Hajtsd össze a zsebkendődet, azzal próbáld - teszi a fejére a kezét; csakugyan, így sikerül neki, ideje, mert már muszáj kinyitni a kaput, de semmi baj, csak egy házbeli férfi meg egy újabb kiskatona - aki pillanatok alatt szintén civilé válik.

Mire jó a benzines üveg? Gyerekjátéknak. Gyakorolják is, szorgalmasan, a szülők alig bírják behurcolni a gyermekcséket az utcáról, de utánuk robban a tank, és szakad az aszfalt, ha eldobott gránátot találtak véletlenül.

Találat éri az Egyetemi-templom tornyát. A bádogborítás a mi liftünkre esik. Iszonyú csattanás, sisteregve, szikrát köpködve zuhan le a lift.

Bibó kiáltványa. Mikor gépelhette? Amikor egyedül maradt a Parlamentben, mert a felelős magyar minisztérium elmenekült? Rengeteg példányban kering, ki is van ragasztva a falakra. Van már, aki letépi.

Csepel ellenáll, azután elesik az is.

A határ még nyitva, tömegével menekülnek az emberek. Nyugat felé, azokhoz, akik nem segítettek. Most befogadják a menekülőket.

Kádár János megjött, és minden jót ígér. De a Nagy-budapesti Munkástanács gyűlését szovjet tankok oszlatják fel, mire kihirdetik a sztrájkot.

A rádió ugyancsak életre kapott. Közli, hogy ez ellenforradalom volt, s hogy a '45-ben Nyugatra menekült nyilasok jöttek be és szédítették meg a becsületes magyar népet, hát jobb lesz, ha észre térünk. S a gyárakban vegyék fel a munkát, mert így meg úgy. De valami baj mégis van a rádióval, mert naponta órákig hallani, hogy Kovács János és sok-sok Kovács János szabad földre érkezett.

Vali megérkezik Rákoshegyrről, zokogva meséli, hogy micsoda romokon át jöttek be, végig a Rákóczi úton Jóskával, a férjével, akit közben már kerestek is rajtunk. Valaki mocskok feljelentette, nem lehet másként. Mert én aztán igazán tudom, hogy nem csinált semmit, hisz november 3-ig itthon voltak, legföljebb lelkesedtek, mint a többi gyerek. Meg mi.

Öt órától kijárási tilalom van, Ungvári Tamás itt lakik a közelben, vele, Valiékkel és Imre őrnaggyal, az unokabátyjával pókerezik Pista esténként. Kívül halálos csönd és sötétség és járőrök az utcán. Tamás nem mer egyedül hazamenni, mert a katonák most asszonyokra nem vadásznak, nem úgy, mint tizenegy évvel ezelőtt, csak férfiakra. Hát ketten kísérjük haza Tamást Valival, s utána egymáshoz bújva rohanunk vissza, minden sarkon, minden nagyobb kapualjban három-három katona, géppisztollyal a hasán.

Nagy Imréék a jugoszláv követségre menekültek. Megígérték nekik, hogy elhagyhatják a követséget, szavatolták (ó, Cipi, ki szavatol a Lady biztonságáért?!) a személyes biztonságukat, de amint kiléptek, letartóztatták őket és elvitték Romániába.

Rémület és vad elkeseredés a városban. Robbannak a benzinesüvegek, csattognak a vaktában bevágott aknák, üvöltöznek a géppisztolyok. Úristen, orvlövészetté lett a forradalom.

De még mindig át lehet menni a határon. S ahogy szigorodik az ősz, mind többet követelnek a határ menti lakók a sárban, esőben gyalog törtető, a letartóztatás, kivégzés elől menekülő, kétségbeesett emberektől. És van, aki csak azért fut ki, mert látni akarja a mesés Nyugatot, ahol nyilván szabadság van, s kolbászból fonják a kerítést, s a versek megjelenhetnek.

Szentendrei háziasszonyom, a szépséges Jucika, hajnaltól éjfélig áll a kapuban két hét óta egyfolytában, és várja a kisebbik fiát. A nagyobbikat a nyilasok lőtték le '45-ben, katonaszökevény volt. De Ivánka nem jön, s hír sem jön róla. Jucika fekete haja ott a kapuban őszül meg, s mikor végre a rádió bemondja, hogy Kinczli Iván kiért Svédországba, Jucika megőrül, petróleummal leönti és felgyújtja magát.

November 23-án déli egy órától kettőig kiürül a város. Egyetlen lélek sincs az utcán. Ezt cselekedjük október emlékezetére. Azért csak nem lehet lecsukni senkit, mert dolga volt odahaza, nem igaz?

Ugyanis közben ezeket tartóztatnak le és visznek internálótáborba. S hírek szállingóznak kivégzésekről is.

Az ablakainkat már tökéletesen belőtték, az eddig ép udvari szoba is lakhatatlan már, malterdarabok hullanak, az eső becsap, s befütyül a szél. Amíg Karcsi (keretezőm, a keresztfiam apja, szóval a komám, de mindenekelőtt barátunk) nem tud üveget keríteni, átmegyünk Imréhez a Nyáry Pál utcába, az földszint, udvari, védett a becsapódásoktól. Egy-egy matracot ölelünk magunkhoz, ahogy kilépünk az utcára, pajzsnak is jó, nemcsak fekvőhelynek Imréék parányi szobájában. Amilyen szerencsénk van, épp egy tankcsapat fordul be a Veres Pálné utca felől, s lassan kitölti az Eötvös Loránd utcát egészen a sarokig. Megállnak. Az első tankból egy katona bújik ki. Meggörnyedve, a revolverét (vagy pisztoly? a fene se tudja, kicsi és nem géppisztoly) maga elé tartva óvatosan igyekszik a Károlyi-palota felé, behúzott nyakát jobbra-balra forgatva. Nyilván azt nézi, hogy szabad-e az út. Egészen fiatal.

És hirtelen eszembe jut Sztaszik. Hány éves korban kezdődik a Szovjetunióban a kötelező katonai szolgálat? Sztaszik az apjával és az anyjával volt beszállásolva '45-ben Malatinszkyéknál Szentendrén, ahol én a mosókonyhában laktam Törzs Évivel. Sztaszik akkor hétéves volt, és amikor nem ölelgette a kutyát-macskát, hát az én ölemben hempergett. Imádtam, máig érzem a meleg, puha, piszkos kis pofáját, ahogy a nyakamban hízeleg, mint a cica, odadörgöli a göndör fekete fejét, és szüntelenül beszél hozzám, nem hiszi el, hogy nem értem, meg is tanulok tőle nagy csomó orosz szót, sajnos, mint utóbb kiderül, Sztaszik erősen selypít, s én sok r betűs szót l-lel mondok, ahogy tőle tanultam, a mamája, Kszjusa (Akszinja) legnagyobb öröme. Sztaniszlav Petrovics Vjenza.

Most annyi idős lehet már, mint ez a tankból kimászó, ellenség felderítésére kiküldött fiú. Még az is lehet, hogy ő az. Hát ellenségem nekem a Sztaszik?

Kihirdették a rendkívüli állapotot. De még mindig akad elég benzinesüveg a városban, a feltépett kövezeten főleg tankok közlekednek, az utcai világítás nehezen áll helyre, éjszakánként vakon, dermedten hallgat a város, jóformán folyton esik az eső csüggedten ázó, lógó rongyok váltak a fekete lobogókból, még nem kötelező levenni. Szemben az Egyetemi-templom belseje gyertyákkal van úgy-ahogy kivilágítva, mellette a jogi egyetemen még akadnak lövöldöző csoportok, az épület, de a templom is golyóverte vár.

Karcsi hozott valamennyi üveget, az én képeimről is leszedett egyet-kettőt, most a nagy rajzasztalom fölé hajolva kopácsolja ki a leszedett ablakkeretekből a belésszáradt gittet. Most is egy csomó barátunk ödöng csüggedten vagy eszeveszetten reménykedve nálunk, hangos

vita közben állít be Waldapfel Imre, aki közli, hogy ő jelentkezett a munkásőrségbe, mindnyájan kövessük a példáját. Mert ez után a förtelmes ellenforradalom után mutassuk meg a Szovjetuniónak, hogy csak elenyészően kicsi réteg volt az, aki a Nyugatról beosont fasiszták pártjára állt, az gyilkolt, az lázongott, az akasztott, az robbantja a tankokat, ennek semmi köze a magyarokhoz, az ifjúság közül is csak a legszemetje volt benne - és így, soká és szörnyű hangosan; senki sem szól, csak nézzük a méregtől rezgő fehér kecskeszakállát.

De aztán Karcsi, aki olyan halk és jó modorú, mint egy könyvbeli diplomata, noha „proletár kettőzés”-sel beszél, külvárosiul - abba sem hagyva a kopácsolást, odafordul Waldapfelhez:

- Én nem vagyok egyetemista tanár, kérem, én négy ellemit végeztem, kérrem, de akki így beszél, kérem, az le van szarva, kéremmm.

- No most hallottad a magyar munkásosztály véleményét - mondom udvariasan Imrének.

Tömik a börtönöket, már alig fér beléjük a sok fogoly. Kénytelenek új internálótáborokat berendezni. De szaporodnak a menekülők is. Most már nevük is van, disszidensek, patetikusabban, rádiónyelven: akik a szabadságot választották.

December négyre asszonytüntetés készül, ellenőrizhetetlen csatornákon át terjed, de megtudja mindenki. Minden nő csak egyetlen szál virágot hozzon, és egyetlen szót se szóljon. Az eső elállt, hűvös és borongós tél eleji nap. Kalauz-egyenruhás lány, karcsú, mélyen lefátyolozott kalapos asszony, döcögni alig tudó néni, szépen kifestett kisbundás hölgy, esőköpenyes fiatal lány, svájcisapkás egyetemista lányok, munkaruhás asszonyok, feltúrt gallérú, megviselt, gumiharisnyás öregasszony, bájos, matrózgalléros zárdanövendék-szerű kislány - sok-sok budapesti nő, de pirospozsgás bő szoknyás is akad a peremvárosokból. Legtöbbjük kezében őszirózsa vagy krizantém, soknál csak egy fenyőág vagy dércsípte levelű fekete bogyós ágak. Hosszú a libasor, a végét elnyeli a Körút, az eleje isten tudja milyen messze van mögöttem. Kétoldalt a járdán rendőrök állnak, nem nagyon sűrűn, csak néznek hátratett kézzel, de egyik sem szól az asszonyokra, miért is szólna. Aztán a hidak táján magától szétolvad a tüntetés. Budára már nemigen jut, Budapest valahogy mégiscsak Pest és nem annyira Buda.

Most már tél van. Milyen karácsony lesz idén? Riasztó hírek jönnek a ködben eltévedt, útközben lelőtt vagy a kimerültségtől meghalt menekülőkről. Már csak egyes ritka pontokon lehet kijutni az országból, de még mindig lehet.

Rácz és Bali találkozni akar Kádár Jánossal, de a randevú helyén már várják és letartóztatják őket. Hát nem okultak Nagy Imréék sorsán, akikről azóta sem tud senki semmit? „Török Bálint itt marad egy szóra.”

Általános sztrájk, tiltakozás Rácz és Bali letartóztatása ellen, kihirdetik a statáriumot. „MUK” felírás a falakon, krétával, szénnel. (Márciusban újra kezdjük.)

Még egyre tartanak nyugat felé, ha ritkul is az áradat. Vali rohan be hozzánk, feldúltan, kétségbeesve.

- Jóskát elküldtem Csengődre, ott biztonságban van. De Mari, a legjobb barátnőm, szerzett egy nagyszerű teherautót, átvisz a határon, beleférünk, mindnyájan mehetünk. Menjünk?

Pistával egymásra sem kell néznünk, úgy mondjuk, egyszerre. „Mi nem megyünk.” „Én magyar költő vagyok.” „Én itthon vagyok.” „Menjenek ők.” „Nekem a Duna a folyóm.” „Nekem a Tisza.”

Vali sír:

- Igen, de maguk már voltak külföldön, nem is egyszer. Én még soha, és talán nem is juthatok ki többé, ha ezt elszalasztom.

- A maga dolga, Valikám - fordítja el a fejét Pista. Csakugyan, hát van jogunk lebeszélni, akárhogy szeretjük is? Felelhetjük neki, hogy csak huszonéves vagy, még a világon minden történhetik veled?

- Ne beszéljen így, Pista - zokogja Vali, és ráesik Pistára, úgy rángatja a kezét -, gondolja, hogy a lánya vagyok, mit mondana, ha a maga lánya volnék?

Pista eltolja Valit, kihúzza magát sápadtan. Ordít a felindulástól:

- Ha az én lányom volna?! Azt mondanám: dögölj meg itt!

Ujváriné Izsó Vali. Főiskolai tanár, a Rózsadombon lakik, a kislánya, Zsuzsi, most végzi az egyetemet, és készül férjhez menni. Vali évenként legalább kétszer megy külföldre, a Hungexpónál is dolgozik, Amerikában és Ausztráliában még nem volt, de Japánban és Afrikában már igen.

*

Ezt a beszámolót 1984-ben írtam. Nem hittem, hogy valaha is megjelenhetik.

Az ABC fele

Az ötkötetes Gracza minden könyvtárban megvolt ott, abban a kisvárosban, ahol tizennyolc éves koromig éltem, és máig sem csillapodó betűéhségemet próbáltam jóllakadni. Könyvtár? Bizonyosan volt, a zárdában is, a gimnáziumban is, de valahogy senkitől sem hallottam, hogy onnan vett vagy kért volna ki könyvet, legalábbis az én környezetemben nem. Egy-egy „jó” könyv kézzől kézre járt, kölcsönkérték egymástól, sőt vissza is adták a könyveket. Kutya sem törődött azzal, hogy a gyerekek vagy a kamaszok mit olvasnak; az „úri” családok előfizettek az *Új Idők*-re, sőt az *Én Újságom*- és a *Magyar Lányok*-ra is, és egy-egy jó beszédű könyvügynöknek hála, sok helyen megvolt a Klasszikus Regénytár piros kötésű sorozata, s az én, ugyancsak könyvbolond nagynéném halomszámra hozta haza Pestről az „új” könyveket, Adyt, Babitsot, Kosztolányit, a *Nyugat* költőit, sőt magát a *Nyugat*-ot is. Mindezeket én szorgalmasan felfaltam, s aztán körülvizslattam új zsákmány után. Nemigen voltam válogatós. Három barátnőm családjában is voltak csábító lehetőségek, leszámítva az üveges könyvszekrényeket, azok általában zárva voltak, mint egy vitrin, s szépen bekötött sorozatokat, gyakran orvosi könyveket őriztek.

De mindenütt álldogált egy furcsa kis alkotmány, négy esztergályozott rúdon három polc tartotta az éppen időszerű vagy kedvenc olvasnivalókat. Rendszerint kevésbé előkelő helyen, szobasarokban, hintaszék mögött, szekrényoldalhoz támaszkodott az eléggé ingatag kis készség. Idegen helyen csak sóváran pillantottam oda, de legtöbbször át lehetett kutatni. A *Pesti Napló ajándéka* sorozaton nem győztem elmélkedni, mert egy hölgy képe volt rajta, aki könyvet tartott a kezében, és ezen a könyvön szintén egy hölgy fogott egy könyvet, annak a borítóján is egy hölgy fogott egy könyvet, aminek a borítóján... szerettem elképzelni, hogy hol, milyen atomparányban végződhet ez a csodálatos ötlet.

De volt az ilyen kis, polcos állványon megviselt indiánkönyv mellett a Magyar Költészet Kincsháza, hiányos sorozata a *Tolnai Világlapjá*-nak, Gaál Mózes gyönyörű ifjúsági regénye, *A Nyár Szigetén*, Ubrik Borbála szomorú históriája, Eötvös és Kisfaludy, Csiky Gergely és a *Cyrano de Bergerac* a Magyar Könyvtár kis rózsaszínű füzetekben, meg a legújabb könyvügynöki siker: Wells könyveinek sora szép kék kötésben is - egy soha nem felejtendő forró nyári délután kotorászásának a gyémántlelete: báró Altorjai Apor Péter könyvéből kitépett néhány oldal.

De ami mindegyik kis vagy nagy könyvespolcon ott volt, az Gracza György: *A magyar szabadságharc története* öt arany-piros kötetben. (Igaz, gyakran nehezeknek is szolgált a testes kötet, hogy a napra kitett száradó tarhonya lepedőjét fel ne lebbentse a szél!) És ezek a kötetek nem bújtak üveg mögé, szem előtt voltak mindig, úgy hozzátartoztak a házhoz, mint a falon a feszület vagy Kálvin János képe vagy, zsidó házaknál, az ajtófélfára szögezett fémtokban lévő szentírászsöveg. Ha nem találtam gyorsan valami kedvemre való olvasmányt, beleolvastam és belefeledkeztem, a Graczába.

A Kossuth bodros tollú kalapja a címeren a trónfosztáskor, a honvédek egyenruhája, Kossuth beszéde, az Újépület, az isaszegi csata leírása, Görgei, az áruló: állókép, tündöklő vagy gyászfelhőbe hanyatló hősök örökre belém égetett, változtathatatlanul élő portréja, magánkápolnám sok szentje és kevés, de annál tüzeesebb ördöge soha sem fakulva élt, mint rendíthetetlen háttere a történelmi gondolkodásomnak - ha ugyan volt ilyen - a normálisnak is tekinthető hősímádon kívül. Aztán jött valami, ami szétrombolta ezeket a majdnem Jókai festette, de bizánci keménységbe merült képeket, és megváltoztatott valamit, ami örök igazságnak látszott.

Egy szép, bordás kötésű könyvet húztam ki taláломra Pista könyvei közül, az Erdélyi Szépmíves Céh 1939-es borítóját bújtatta a kötése alatt: Pálffy János munkája: *Magyarországi és erdélyi urak*. Az Erdélyi Gubernátor, a politikus, az Unió képviselője, aki elejétől végig részt vett az 1848-49-es szabadságharcban, sorolta fel ismerőseit és ismert alakjait ennek a korszaknak sajnos csak A-tól K-ig, mert rendszerető és tárgyilagosságra törekvő ember lévén senki fia nevét sem óhajtotta a másik elé helyezni, hát az ábécérendet követte, s a K betűig jutott el. „Betegségem kiejtheti kezemből a tollat” - írja előszavában, s a betegsége ezt csakugyan meg is tette.

Csudálatosan kemény, örök időkre szóló erődítmény felét sikerült megépítenie. Tömör, kikezdhetetlenre faragott épület állt előttem, pontosan összeácsolt nehéz anyagából úgy csillogtak ki az édes és sajtószerű erdélyi szavak, mint ahogy az olasz épületek némelyikének vörös téglából rakott falán tündökölnék a beléjük vakolt, ragyogó, színes kerámiakockák. A tárgyilagosságra törekvő s a politika és történelem akkori nyelvén író nem akarja visszafogni az áttörő erdélyi ízeket, vidáman felcsillognak, engedi. A szereplőket éles fénybe állítja, s ez a fény vagy piros-fehér-zöld vagy fekete-sárga, de mindenképpen röntgenerejű, egy szomorú lencse átengedő sugarában.

Most aztán kiderült minden, a legparányibb kétség sem fért hozzá, hogy ez a szomorú úr a tiszta igazat vallja, s igyekszik a teljes igazságot is megírni. Persze unalmas is lehetne, de, tudja isten, még a legszálazóbb politikai fejtegetése sem az, mert közben időnként akkorát üt az asztalra vagy az éppen tárgyalt delikvens fejére, hogy az olvasó szeme is beleszikrázik. Meg aztán bámulatosan eleven párbeszédekkel dúsítja a leírásait. Hegyessy Ferenc és Bem tábornok társalgása a piski hídon, a fél térdre bukva is tüzelő hadnagy és a németül alig nyögő Bem között a gascogne-i legények szájába is vígan beleillenék, ha nem lenne a zárószó annyira megdöbbenő: ez a félholtan is vívó hős nem mer egyedül az udvarra sem kilépni, ha már besötétedett.

Majd megszakadt a szívem, hogy Petőfiről nem olvashattam Pálffy véleményét, mert a szerencsétlen költő már az ábécé második felébe esik, viszont Aranyt még sikerült néhány mondatban elintéznie. Zseni, persze, nem éppen szép ember, csak a szeme szép, és ami fő: „ő komoly, meggondolt férfiú”. És ki hinné, hogy Haynau meg van győződve róla, hogy őt imádják a magyarok? Hiába vágja szemébe egy lelkes honleány, Pappnő, hogy ördögöt imádják, dehogy szeretik, a méteres bajszerű, fejfájós Haynau nem hisz Pappnőnek. Ezt is külön élveztem, hogy a feleségek nevét „nő”-nek írja. Batthyánynő, Hegyessynő, Kossuthnő. Gyöngyi, Ottlik Géza felesége, akivel sürgősen megosztottam elragadtatásomat, amint kiolvastam a könyvet, tüstént, habozás nélkül Vasnőnek nevezett, s én őt Ottliknőnek, mindenkinek öröme.

És Kossuth! „Én a fanatizmust nem tartom lelkesedésnek s az örültséget nem hazafiságnak” - írja Pálffy. Kossuth és Görgey! Kossuth, a gyáva, Kossuth, a színész, Kossuth, aki király akar lenni, a felesége fel is próbálja a koronát. De megszalad, urastul, egy félig tréfás rémhírt hallva. Hosszú oldalakon át tűnődik Pálffy, mi a titka Kossuthnak; végül is sóhajtva kénytelen beismerni, hogy a magyarság nagyon lényeges, de csöppet sem hasznos tulajdonságait lovagolja meg szemérmetlenül: a minden magyarban ott élő ősi dicsfénytől ragyogó képet: mi vagyunk a legkülönb, legbátrabb, legelső nemzet a világon. Persze hogy lángolóan hisznek neki, ő meg nem áll visszaélni ezzel, s még az emigrációból is felelőtlenül harcra tüzel és buzdít, „ő maga biztonságban”. Egyetlen érdeme van ennek a Kossuthnak: az Unió Erdéllyel.

Görgey. Hát, istenem. Nagy tudású katona, reális hadvezér, de micsoda stratégiai hibákat képes elkövetni! Éppen mikor készül ránk zúdulni az orosz hadsereg, ahelyett, hogy összeszedné az erejét egy komoly csapásra az osztrák legyengült hadai ellen, ő elmegy ehelyett

Budát ostromolni - Kossuth parancsára. Hát addig hányszor vette semmibe Kossuth parancsait? Persze, Buda visszafoglalása jó, mutatós haditett, csak éppen időt enged az osztráknak, hogy összeszedje magát, s most aztán jön az orosz is. Ez volna a hadvezér? Gyöngé, hiú, határozatlan - a legrosszabbkor mond csődöt. Sújtsa a nemzet megvetése! Éljen csak külföldön, míg a tábornokait felkötik, megszegve minden hadierkölcst - kívánná még majd Görgey, bár közöttük lehetett volna!

Hát Guyon? Anglius ő, az istenadta, meglát egy lányt ebéd előtt, ül az asztalnál a lány mellett, mint a kuka, aztán ebéd után megkéri a kezét, s el is veszi feleségül. S megint egy szövegbe tűzött drágakő a branyiszkói csatában a katonáit lelkesítő Guyontól: „Vorvärst dupla lönung, rükvärst kartács schiessen!” - és megnyeri az ütközetet. És csattan a zárszó: vitéz katona, de nem okos ember Guyon, nem bizony!

Micsoda színes, eleven társaság s a bátonál bátrabb toll, ami leírja őket! Még Batthyány hóhériját is, mélységes sajnálkozással, amiért nem tudja a nevét. Többet ér „sok jó hazafi”-nál ez a becsületes ember, aki jobban tiszteli a mestersége szabályait, mint a kiadott parancsot: ő nyakavágott embert nem akaszt fel, nem ő, lőjék csak agyon tisztességgel.

Batthyányt különben olyan emberi és hazafiúi dicsfénnel övezi, mint senki más. „Macula non est in te” - éppen csak ezt nem írja le. Hiszen ha valaki, hát Batthyány királyi koronát is érdemelne. És mégis akad olyan cenk, hitvány, semmiember, aki gyávaságnak minősíti, hogy inkább felvágja a nyaki ereit, csak fel ne akasszák. Hát nincs joga hozzá egy nyolcszáz éves, makulátlan család sarjának, hogy ne tűrje el a csak rablógyilkosoknak járó akasztást? Pálffy nem sokat sirat meg valódi könnyekkel, csak őt. „Mert ő csak a hazát nézte.”

Ezer szerencséje Madarásznak, hogy az ábécé túlsó felébe esik. Pálffy gyűlöli, üti, vágja, csak úgy, egy-egy mellékmondatba ültetve, akárkiről beszél különben. De, ha kényszerből is, legalább szóba áll vele, nem úgy, mint Bé doktorral, akit a kért orvosa helyett nyakára küldenek a börtönben: „én nem hagyom magam ön által orvosoltatni”.

Bakó József gyűlöletes spicli a siklódi hősköltemény szereplője. Egyetlen szó nem esik, mialatt a falu népe agyonnyomja a becsstelen és kegyetlen besúgót, akit még a kormány hivatalosan kiküldött adószedője is annyira utál, hogy nem hajlandó vele egy szánba ülni, nem veszi fel maga mellé. S a falu bűnét egy nyolcvanéves férfi vállalja: hogy egyedül ő, minden segítség nélkül, ő, egyedül, nyomta agyon az életerős, minden hájjal megkent Bakót. Vállalja, állja a perbe fogást, de, ahogy az már minden jóra való hősi énekben illik, az Úr szabadítja meg: „szép, természetes halállal” hal meg, még a per folyamán.

Igen, vannak még jó hazafiak, derék emberek, jó gazdák is, mint Évva István, aki nem sokallja a hat gyereket, csak jöjjön a többi is, hadd szaporodjunk, „e mán becsületes magyar beszéd”, bólint rá Pálffy, s talán még egy kedves mosolyra is elszánja magát. S feljegyzí a jó Bartha Mózes nevét is - a derék öregnél „kosztozott” iskoláskorában.

Ragyognak a szöveg drágakövei.

Egy „bekötött fejű, csúnya, kised ember” hajol egy térkép fölé: Bem. Dávidnak, a „kised, kövér, fehér cigánynak” a zenéje „nemcsak a lábakat ragadja meg”.

Földváry szép férfi, „de hiú is ám, mint fiatal özvegy nő”, Damjanich mennydörög: „kipusztítom a ráczokat, e gaz fajt, s hogy magva se maradjon, főbe lövöm magamat”.

Bedeus József „szász létére becsületes ember”.

Biró Antallal üzeni Horváth János a főhercegnek: „nyalja meg a maga s...ét s maga az övét!” Ki gondolná, hogy ezek után Horváth „kihagyatott a közkeresetből”?

És Deák. Hát mégsem jó, ha valaki akkor is bölcs, mérsékelt, becsületes ember, amikor nem kéne. Persze minden tiszteletet, megbecsülést megérdemel, mert a nemzet érdekét nézi. Igen, a forradalom előtt. De miért nem tudja megakadályozni, hogy az a nagyhangú színész-prókátor törjön előre s okozza a zavargást, a randalírozást s kergesse bele a nemzetet a forradalomba? Becsületes minisztérium a zavaros időkben hajítófát sem ér, „inkább egy Rózsa Sándor minisztérium... csak hogy mentse a hazát”. Le is köszön Deák, s a nagy adomamester ezúttal nem az odaillő adomával felel Pálffy-nak: ha ketten kapdosnak egy szekér gyeplőjéhez, az bizonyosan felborul, egy ember inkább megtarthatja. De Pálffy csak a fejét csóválja: nem úgy van, nem kapdosni kellett volna a gyeplőhöz, de kiragadni a felelőtlen, szélfejű prókátor kezéből.

*

Rettentően élveztem Pálffyt, s élvezettel nyitom ki a könyvét, sokszor, és nemcsak akkor - mint ahogy az én életem alatt már nemegyszer megtörtént -, amikor megrendül alattunk ez a sok vihart megért föld.

De mindig újra meg újra fejbe vág az a kétségtelen tény, amit Pálffy minden sora bizonyít, hogy akármennyire is hazafi, nem szereti, nem helyesli, ellenzi a forradalmat.

Becsukom a könyvet. Megpróbálom elképzelni az írója arcát, amit sosem láttam, pedig biztosan lefestette valaki. De hiszen egész idő alatt, míg olvastam, egy sápadt, nehézszemű mellbeteg komoly arca nézett rám. Szakállas? Valószínű. De, gondolom, nem Kossuth-szakállt visel.

- Minister úr, Uram, Ön mit írna rólunk, ha ebben a században élne? Pálffy János úr, Ön mit írna a huszadik század magyar forradalmairól? 1956-ról?

HATÁRSÁV

Iskolatárs a Szigeten

Cambridge-ben hirtelen kisütött a nap, még ezt is megtette Anglia a mi kedvünkért. Eddig is csodálatosan viselkedett, szabályszerűen, ahogy vendéglátóhoz illik. A csatornán fekete ég lógott bele a fekete vízbe, ugrált a kis átkelőhajó, s jobbra-balra hánytak körülöttünk az utasok. De mi annyira el voltunk foglalva a hajón felszolgált tökéletes „ötórai tea” felfalásával, hogy észre sem vettük, milyen „durva” az átkelés. - Jó hajósok önök - jegyezte meg egy arra imbolygó matróz. Dóvertől Londonig szemerkélt az eső, s aludtak a zöld fűvön a hókupacnyi birkák, Londonban „ama híres köd” fogadott, és egy mesebeli hotel a Green Park mellett, a St. Ermin, angolizú teával, két fürdőszobás lakosztállyal, virágos kalapú öreg hölgyekkel a hallban. És egy Margitka nevű *guide*-dal, aki a titulusa ellenére csak németül tudott - valaha Magyarországon született, s boldog volt, hogy ki tudjuk ejteni a gyerekkori becenevét. Brightonban tájékozott a gyönyörű szürke kavicsokon a szürke tenger, mint valaha a kis Dombey fürdőkocsija körül; Oxfordban kegyetlen szél himbálta a diákok-professzorok vállán lógó sportszatyrot, s a Shakespeare Hotellel szemközt - ahol egyébként „Ninnie sírja” volt a szobánk neve - egy Agatha Christie-t vásároltam két teljesen egérszerű idős hölgy trafikjában. Vendégek voltunk, iszonyú évek után, a Government vendégei, 1959 májusában, az első magyar vendégek, tekintettel Pista óriási mennyiségű angol fordítására Thackeray-tól Eliotig s egy tucat Shakespeare-ig. S most Cambridge-ben kisütött a nap, olyan fényesen, mint az épp virágzó sárga nárciszok aranybögréi, a rettentően zöld gyepen, a rettentően kék Cam folyóhoz vezető lejtőre öntve.

Csak az az egyik professzor ne unt volna engem mélységesen, akivel éppen leültünk a Trinity kőcsipkés támpilléres, ragyogó falai elé, egy asztalnyi kis teraszra. Nem értettem a nevét, magamban Severusnak hívtam, valahogy úgy hangzott - nyilván ő se tudta az én nevemet, de kétségtelenül mellém volt kirendelve, hogy vezessen és szórakoztasson, mintha ugyan szükségem lett volna ilyesmire - csak bámészkodni szerettem volna. A másik professzorral, aki Pistát pásztorolta, nem volt baj, az el volt foglalva azzal, hogy egyfolytában köszörülte a torkát, mióta a kápolna falán megmutatta a háborúban elesett cambridge-i diákok között Békássy Ferenc nevét, s Pista akárhogy hajtotta is le a fejét, az indiszkrét nap megcsillantotta szemében a könnyet, s erre nem volt mit mondanía, hát csak krákolgatott erősen, s egy aperitifet ajánlott ebéd előtt. De Severus nem nyugodott, társalogni akart ezzel a mégiscsak nőnemű barbárral, ha már a gonosz végzet a nyakába varrta, holott megelégedhetett volna a néhány perccel azelőtt lezajlott párbeszéddel:

- Szép idő van - mondta.

- Kétségkívül - feleltem szárazon és ocsmány kiejtéssel.

Severus kétségbeesetten törte a fejét, én rágyújtottam, ő tüzet adott, gondoltam, ezzel beérheti egy darabig, a dohányzás nagy, használható téma, de csak kapargatta a pipáját szerencsétlen képpel.

- A férje sokat foglalkozik az angol irodalommal, önt is érdekli talán?

Most mit mondjak? Alig tudok angolul. Meg nem is illik, hisz el se hinné Copperfield Dávidot, Sharp Rebeccát, Emiliát, a Shakespeare-eket és Donne-t és az ismeretlen angol költőt, Szent Johannát és Burbankset egy kis hídon át, s a kristálytüköröt, ami meghasadt - úristen. Csak bámulom Severus lógó csuklóját s a fakóvörös szőröket rajta, közben az egyik falnyílásból - mert nem kapu - kilép egy meztelen térdű férfilény, a kockás szoknyája fölött

fekete klepetus libeg - s nekem a debreceni tógás diákok jutnak eszembe, akikkel Lilla csókolódzva tréfál.

- Hát - nyögöm ki végre - kislány koromban mély benyomást tett rám egy angol gyerekkönyv.

- Bizonyára a *Koldus és királyfi*, ugye?

- Nem. Egy Kipling. *Stalky & Comp.*

Severus szeme maga a megtestesült kételkedés. Olyan kicsire húzza össze, mintha egy bogarat nézne. Azt is néz.

- Tudja, én voltam Beetle. És két barátnőmet neveztem ki Stalkynak és M'Turknek, s próbáltuk eljátszani az ő szerepüket. Csak áthelyeztük Stalkyék kollégiumát egy magyar zárdába. Nem volt egyszerű, de megtettük, ami telt tőlünk. Inviolata nővér volt King.

Severus meg van rendülve, de még tisztázni óhajt néhány homályos pontot. Látom, azt gondolja, hogy betanultam egy-két angol könyv címét, ha már eljöhettek a férjemmel.

- De hiszen az nehéz szöveg. Diáknyelv. És tele van latinnal.

- Magyarul olvastam. És az iskolában tanultunk latinul.

- Le volt fordítva az önök nyelvére? Mikor volt ez?

- Igen. Benedek Marcell fordította, nem tudom, mikor. Én a húszas évek végén olvastam, és borzasztóan szerettem. Prout tanár úr - és King... és Foxy, az iskolaszolga... az őrmester... és Tulke...

Severus felrobban, lecsapja a pipáját, összes szöglete mozgásba lendül.

- Ó. De hiszen ez csodálatos - csodálatos - és emlékszik rá!

- És ön, professzor úr? Hiszen ön is emlékszik! És mikor Nyúltozás meghajigálta Kinget?

- Igen, Igen! Meghajigálta!

- És kinek a vérét csepegtette a másnapi angolfeladatra Beetle?

- Várjon, várjon, várjon egy percig, Mrs. Vas!

De én nem várok, s diadalmasan és nevetlenül megelőzöm:

- A kis Manders vérét! Kérem, igazítson helyre, ha tévedek!

És most átszakad minden gát. Severus hangosan hahotázik, egész közel rúkkol hozzám a székével, felemeli a poharát, de nem iszik bele, csak rázogatja izgalmában.

- Sefton és Campbell! Hohó, Campbell és Sefton!

- Megborotválták őket!

Fékevesztetten röhögünk, hangosan, s egymás szájából kapkodjuk a szót:

- Macskának is szabad a királyra nézni!

- Az ötös szoba! Az igazgató nem kapta meg a difteritist!

- Büdösek! Halló, Büdösek!

- Dolabella! Dolabella! Dolabella!

- Tirallallaitú! Hallgassátok a diadalüvöltésemet! - Csodálkozva meredünk egymásra. Hová lett Cambridge? Két gimnazista örjög örömeiben, valami közös, eszméletlen diadalmámban úszva, aztán Severus hirtelen magához tér, s feláll, ünnepélyesen:

- Beetle, my boy. Én kelta vagyok. Én vagyok M'Turk!

- Ó, Pulyka (Turkey)! Csakhogy megtaláltalak! Hiszen te intézted el Dabney ezredest, ugye? A nőstény rókával.

- És Foxyt! Foxyt is! - kiabál a megtáltosodott Severus.

Pista és a másik professzor csak néz. Aztán a krákogós némi gondolkodás után merengve pillant a poharába, s megállapítja:

- Az ön felesége s az én kollégám nyilvánvalóan ugyanabba az iskolába járt valaha.

- Nem gondolnám - mosolyog Pista -, de ez a Kipling nekem is kedves könyvem volt. És én is meglepődtem, mikor kiderült, hogy Piroskának is az.

Igen, egyik legkedvesebb könyvem volt. Mikor először olvastam, tizenhárom éves koromban, olyan tökéletesen idegen szél csapott belőle az arcomba, amivel összehasonlítva minden őserdei történet, indiánkönyv, de még a *Monte Cristo grófja* is tulajdonképpen meghitt, ismerős, sokszor bejárt hazai területnek tűnt. Pompás tréfa volt ennek a három fiúnak minden kalandja, nem, épp az volt az érdekes, hogy ezek nem „hősi” kalandok voltak, hanem élő elutasítása minden értelmetlen nagyképűségnek és ostobaságnak, ami a szabadságuk és jókedvük ellen tört érthetetlen és felesleges kicsinyeskedéssel. Meg kell tréfálni az ilyen figurákat, móresre kell tanítani, de csak csínján, ne törjék bele a csontjuk. Nem, isten őrizz, nem ők intézik ezt el, kifürkészhetetlen csellel szereznek szövetségeseket, az országúton döcögő fuvaros hajigálja meg a betokosodott fejű felügyelő tanárt, ők csak az alkalmat szerzik meg neki. De persze nem lenne méltó az ötös szobához, hogy csak a háttérben maradjon mindig. Fellépnek ők nyílt sisakkal is mint erkölcsjavítók, a dzsungel egyszerű és értelmes törvényei szerint; a büntetés feleljen meg a bűnnek. Ha két nagy böhöm fickó nem áttal rendszeresen kínozni egy kis szolgadiákot, hát megkóstoltatják velük, mit jelent kiszolgáltatottnak lenni egy szeszélyes és kegyetlen hatalom kezében. Lebeszéli a két nagyfiút - de természetesen „oratio obliqua”-ban, amit Stalky, a vezér, saját bevallása szerint többre becsül az „oratio recta”-nál. A nagyképűséget, szolgálalkúséget, a támadó ostobaságot véresen megbosszulják: a mafla szobafőnököt a nyílt utcán csókolja meg egy nagydarab devonshire-i hajadon - ki merné felbujtással gyanúsítani azt a három fiút, aki a nevetéstől fulladozva nézi végig a cukrászda ablaka mögül a merényletet, majd gavallérosan honorálja az ártatlan leányzót, akit még vissza sem csókol a nyámnyila szobafőnök; „mintha nem is volna diák” - közli az ártatlan leányzó. És közben fúj a szél a tengerről, rókák és fécánok bujkálnak a bozótban, Beetle a tengernek szavalhatja a verseit, nyulakra lődöznek, és hánytató szivarokat szívnak az árokparton, közben külön, kezdőbetűs edényből kapják a vacsorát a fiúk, akiket időnként alaposan elver a minden kritika nélkül szeretett igazgató. Őrá nem haragszik ezért az ötös szoba, ha tőle kap verést, azt igazságosnak és természetesnek érzi, minek annyit prédikálni, büntetési feladatokat íratni ezer-sor-számra, mennyivel egyszerűbb így. Féktelen, ragyogóan fiatal erő és leleményesség tombol itt, és még valami: vannak dolgok, amikről illetlenség és durva, kihívó sértés beszélni: pontosabban vannak érinthetetlen dolgok. Például az arcátlanul nyersen kikiabált hazaszeretet, ami meglegetti a zászlót egy ostoba, kövér ember kezében, aki nem állja hangosan hirdetni azt, ami az ember szíve fenekén természetes módon elevenen él. Egy csapásra végez ez a durvaság az iskola önkéntes kadétsapatával, és életében először látja Beetle az asztalra borulva zokogni Stalkyt, a rettenthetlent - igaz, Stalky megpróbálja letagadni - dehogy bög ő ilyen hülyeségért - jól bolonddá tettelek, Beetle, te számár. Még elintézik a latin vizsgatételek összekeverését - úgy kell Kingnek, amiért kicsúfolta Beetle nyomdai-szerkesztői munkáját -, még hozzá olyan eredményesen intézik el,

hogy a tanár kénytelen egyszerűen lediktálni a tételek megoldását, s aztán, hajrá, út a szabadság felé, vége az iskolának, nem kell többé mondogatni, hogy igenis, tanár úr, nem, tanár úr, tessék, tanár úr, a diákok rohannak ki az életbe, s a tanár úr csak pöffeszkedjék a szegény kis alsóosztályosok előtt, éppen csak az nem hangzik el, hogy én elmegyek, te itt maradsz, isten veled, te kismalac. Mert másképpen beszélnek, és sok minden mást jelent. Sose hallott szó a magyar diáknyelvben a szolgadiák (talán a dárdás a debreceni kollégiumban), de amint kiderül, hogy a kis Clever is az, s az volt a három fiú is valaha, már tudja az ember. King tanár úr vörös pofaszakállas koldus és kosárákasztó. Ki tudja, mi az a kosárákasztó, és King semmi esetre sem koldus, de a lefordított angol szó ezerszer jobban megül a fülben, mint akármilyen más érthető gyalázkodás, boldogítóan egzotikus, ahogy a szintér is az, az események színtere.

Akkor, tizenhárom éves koromban még eszembe sem jutott, hogy milyen is az az élet, ahová repülve igyekeznek azok a fiúk, ki a kollégiumból. Csak azt az angol hangulatot éreztem, ami olyan kíváncsi idegen volt: a szigorú szabályok s a kollégium erős osztálytagozódása alatt vonuló, de kétségkívül jelen lévő szabadságigényt, ami jogosult és megvalósítható, s az is lesz mindig.

Az utószónak is beillő utolsó fejezetből akkor nem sokat értettem, gondoltam, ez a szokványos: „mi lesz velünk tizenöt év múlva” befejezés. Majdnem mindnyájukból katona lett Afrikában és Indiában, furcsa volt, hogy a magyar katonák a nótában: „mennek Bosznia felé”, igen, csak ide a szomszédba, ők meg egy mesebeli csodavilágba, homoktengerek és ősi erődök közé - miféle katona lehet a sikh és malot, s miféle hadszíntér az, ahol a megszálló katona ül a falu közepén gyerekekkel és virágfüzérrel a nyakában. Csak a meséje érintett, nem tudtam, mire jó ez az egész, hogy merhet egy katona a saját szakállára intézkedni, harcolni, csapatokat mozgatni, no persze, ez illik Stalkyhoz, de hát mégiscsak másról lehet itt szó, hát miféle háború az, amiről így lehet beszélni, mintha csak diákcsinny volna, pedig ugyancsak ölnek és halnak benne. Amikor aztán, már nagyon is felnőtt koromban újra kezembe került a könyv, csak csodálkoztam, mit lehetett ezen nem érteni, mikor világos, mint a nap. A hajdani British Empire pontos, reális képlete volt, nem más. Lehet, hogy Stalky haditervei, ahogy Indiában nekiugrasztja az ellenségnek az ellenség ellenségeit, azonosak a Perfid Albion alapállásával? S hogy nemcsak a három főalak: a hadvezér, a költő és a megbízható hagyomány-őrző földesúr dolgozik és él szoros együttműködésben, hanem mindenki, aki a „kollégiumhoz tartozott”, örökre összefog, és egymást értesíti a közelgő veszedelemről? Mint ahogy a felnőtt Stalky a régi iskolai nótájuk egyik felét üzeni a bennszülött kürtössel a bajtársához, hogy névjegy, szóbeli üzenet vagy egyéb, idegen számára is érthető közlés helyett, nyomban kétségtelenül azonosítható legyen. Tudják és vállalják, hogy rájuk van bízva a Birodalom, s hogy minden négyzetcentimétere fontos.

- Patsy, az áldóját, ügyelj a... - fújja a kürtös, és a körülzárt erődben kitartó kis angol csapat tudja már, hogy nincs egyedül, Stalky vagy a többi Stalky itt van valahol, és jön és segít.

És épül a Világbirodalom.

Ugyanaz a fájdalmas irigység fogott el, mint amikor be kellett látnom, hogy a félegyházi Konstantinum zárda nem Stalkyék mesebeli kollégiuma, ahol verik, verik ugyan a fiúkat, mint a répát, de joguk és becsületük van, és én hiába próbálom behelyettesíteni a szereplőket és átvinni a megréfáló bosszúállás technikáját. És ha mi elhagyjuk az iskolát, nem az a tág és szabad élet vár ránk, mint őrájuk Indián, Afrikán, Burmán át. Mert én olyan földdarabkán élek, amelyik századok óta játék volt a nagy nemzetek kezében, akik egymásra uszítottak bennünket apró és szintén kiszolgáltatott szomszédainkkal, ha az aktuális érdekük úgy kíván-

ta, vagy idelöktek nekünk valami kis koncot, hogy csöndben maradjunk vagy adjunk egy özön vért cserébe.

Mert az én hazám nem világbirodalom.

De azért mégis azt hiszem, hogy maga Kipling is élvezte volna, ha jövőmondói megmutatják neki azt a három lányt, aki a zárdakert sűrű bokros aljában hasalva a „Patsy, az áldóját...”-ot énekli a „Kerek ez a zsemle” dallamára.

Pálpusztai, avagy egy magyar otthon

Panni ágyban fekszik, beszélni sem tud a náthától (ez a mi specialitásunk, a három-négy napig tartó iszonyú csurgás, olvasni sem tudunk, sem a zsebkendőt elvenni az orrunk elől, támad a nátha teljes bevetéssel, én még nem kaptam meg tőle, de ami késik, nem múlik), Pista egy nehéz sorral küszködik, ócska melegítőben sarlóként hajolva az íróasztal fölé, a gyomra is fáj, de fázik is, nem csoda, ma volt itt az ablaktisztító, szörnyen kihűlt a lakás, én meg kollázst csinállok, lumbágóval a hátamban. Ágnes *Lila fecske* című gyerekverseit illusztrálom (óriási ambícióval, gyönyörűt szeretnék csinálni neki), csupa kollázs lesz, ami azt jelenti, hogy három olló és kazalnyi papírszelet van körülöttem. Nemcsak a rajzasztalt öntik el, de a műterem padlóját is belepik, jut a hajamba is, a blúzomba is, csupa ragasztó a kezem, és a telefon szól, szól, nem hagyja abba, pedig nem tudok egykönnyen kikapaszzkodni a papírforgószelemből. De a telefon nem békél, muszáj felvenni.

- Piri? Ugye felmehetünk hozzátok? Igen, most. Borzasztó állapotban vagyunk, édesanyámtól jövünk a kórházból - annyira szeretnék most veletek lenni, megnyugodni kicsit.

- Artúr, drágám, most nem jó! Itt sincs most nyugalom, Panni is náthás, vacsora nincs, holnapután úgyis jöttök, amikor Morleyék és Autyék jönnek, akkor lesz torta is. Most csak kakaó van és bűdös sajt.

- Bűdös sajt!!! Remek. Pont erre vágyom, nem baj, semmi se baj, fel se vagyunk öltözve úgyse, csak egy órára, jó?

Hát mit csináljak, ha egyszer szükségük van ránk. Sülve-főve együtt vagyunk Artúrral és Évával, előttük igazán nem kell szégyellnem házunk jelen állapotát. Velük voltunk nemrég Jugoszláviában, nekik van kocsijuk, meghívtak, és erősen összeszoktunk. Az együtt utazás sok mindenre derít fényt, barátaink hiába csóválták a fejüket, s jósolták, hogy összeveszünk - dehogy vesztünk össze. Az édes négyéves kislányuk is velük volt, és mégsem. Mindössze az derült ki, hogy Artúrék állandóan az éhhalál szélén lebegnek, és nem győzik kivárni a pincért, és ha éhesek, hát mérgesek, nem is szólva arról, hogy lehetetlen időben igényel cukrot vagy „puszedlit” Artúr - szóval zabálósak vagytok, mondtam refrénszerűen, s rengeteget neveltünk. Bizonyára rólunk is kiderült egy s más, de Éva és Artúr sokkal tapintatosabb és jobban nevelt volt, semhogy észleleteit kimondja. Hát ha éppen a bűdös sajtnak örül Artúr, csak jöjjenek, nekem már úgyis mindegy minden, a hátam cefetül fáj, még két Algopyrint bekapok. Nem is vacakolok a rendcsinálással. A kakaót még kancsóba sem töltöm, úgy, ahogy a lábosban van, vágom oda a hall asztalára, mellé a vaját, kenyeret és - egyelőre leborítva - a bűdös sajtot.

Artúr és Éva, akiket még sose láttam másképpen, mint a legutolsó divat szerinti skatulyából kihúzza, most nagyjából úgy fest, mint két vízi hulla. Éva sápadt, festetlen, a gyönyörű haja csapzott, a ruhája gyűrött, pirosra sírva a szeme, Artúron meg valami csudálatos, különlegesen megviselt zöld szegélyű ingkabát lóg, a máskor gondosan ápolt keze, ha nem is piszkos - ez lehetetlen -, de remeg, és nem ragyog a körme; tudom, hogy nagyon szereti az édesanyját, Zsip nénit. Most nagyot kortyol a kakaóból, s kicsit magához térve ráragyog Pistára.

- Még sosem láttalak tréningruhában, Pista.

- Fázom - dörmögi Pista, de már ő is kezd felengedni, én meg nyúlok a mérőkanál után, hogy újratöltsem a csészéjét, de ő tiltakozva tapogat a harang alá, s bontja a pálpusztait: ez kell nekem most.

És most csöngetnek.

A merőkanál visszacsobban a lábosba, mindenki megáll az ütő, én mint a fészkét védő sasmadár ugrom ki az előszobába - ide ugyan be nem ereszték egy lelket sem.

Az ajtóban Auty Richard és Anne áll, az angol nagykövetség kultúrattaséja felesége, talpig estélyi ruhában.

Autyék már két éve itt vannak, és halálosan szerelmesek lettek Magyarországra, ami szerintem főleg Anne műve, aki francia, és pillanatok alatt összebarátkozik az írókkal és művészekkel, így a mi bandánkkal is. Anne az, aki a hivatalos fogadások után int nekünk és barátainknak, hogy maradjunk ott, s vagy elmegyünk valamilyen kocsmába egész hadunkkal, mert az angol fogadás után az ember ordítóan éhes, vagy fel Autyékhoz, ahol Anne kötetlenül a padlóra rakja le a tálcát az ennivalóval, élvezi Bohémiát. Mi elnézően vesszük tudomásul ezt a szenvedélyét, hiszen érthető, ha az angol merevségből ki-kik akar kandikálni - nekünk ugyan most, a hatvanas évek végén nem ez az újdonság. De hát Anne édes, Richard meg küldi az embereket Angliába, legyen meg az akaratuk. De most, itt az ajtóban, Anne sápadtan, nyitott szájjal mered rám és enyhén szólva házias öltözetemre.

- Tudod, hogy fél óra múlva itt lesznek a követ úrék!

Anne eltévesztette a napot, atyáúristen. Ma elseje van, mi harmadikára várjuk őket. Nem, nem érthettem félre a telefonon a *first*-öt és a *third*-öt, hiszen nem énvelem beszélte meg angolul, hanem Pannival franciául, s a *première*-t és a *troisième*-t nem érthette félre.

Most már Anne is tudja. Engem meg olyan nevetés fog el, hogy mindenki kirohan az előszobába, ki kanállal, ki kenyérrel a kezében, azt hiszik, rosszul lettem, mert lezuppanok a földre, potyognak a könnyeim a nevetéstől.

- Megyek, hozok italt - dadogja Richard megsemmisülten -, a követ úr csak most jött, még nem ismer. Indiai alkirály volt, az apám szolgált alatta.

- Van itthon ital, nyugodj meg, csak ital van, más semmi.

- Ó. - Richardnak leesett a kő a szívéről. - Akkor minden rendben van, nem is kell más. Szóda is van?

Ami most következik, az egy régi Chaplin-film, megőrült körhinta és bábokat menekítő hangyák fejvesztett keveréke. - Vidd be őket, és törődj velük - üvöltök Artúrra, ő meg kellen arccal tömi a szájába a még be nem fejezett bűdös sajtot, és törölgetné a kezét, ha volna mibe, de azért tereli befelé Autyékot, Richardot, látom sikerül is leültetnie, de Anne kiugrik hozzám:

- Segítetek! - Én meg hozok valami kaját, itt a kocsim - bújik a kabátjába Éva, én meg szaladnék is a kisházba, hogy legalább a poharakat szedjem össze és töröljem át, de mindezen átsikolt Panni rekedtségtől véres hangja elkülönített lepratelepi ágyából:

- A torta! szólok Ilonkának, várjál, Éva!

Panni, a lélekű ezúttal sem tévedett. Ilona, nagy tekintélyű unokanővérünk a holnaputánra vállalt tortát már ma megcsinálta, ott a jégszekrényében, jöhetünk érte, Éva elrohan. Anne inkább hátramosztató, mint segítség a mi rendellenes, kuckónyi konyhánkban, végül is a kávéfőzőt nyomom a kezébe - egy francia asszony, szöges ellentétben az angolokkal, csak tud kávé főzni. Tud is, fellélegzem, kezdem összekészíteni az edényt s a poharakat, de jaj, a „vendég elébe való” készletet azért csak el kell mosni, kettőt le is ejtek persze, csurog rólam a

víz az Algopyrinektől - és hol az ördögben van Pista, szedje elő az italokat, itt a tálca, ne egyenként hozza a markában, úristen, mért nem vettem meg a múltkor azt az italkosarat, de valahogy felvágásnak éreztem, no és a jég? Nincs jegünk, az istenfáját. Anne nevet. - Nem vagyunk Indiában. Különben is ezek az angolok csapvízzel isszák, a fogadásokon csak az idegenek kedvéért adnak jeget, és ne rohanjál így, *merde alors!*

Magamhoz térek hirtelen. Hát bolond vagyok én? Vagy sznob? Eb ura fakó, ha ő az angol nagykövet, én meg magyar festő vagyok. Őt három év múlva nyugdíjba küldheti Bess királynő, engem és Pistát meg csak az Úristen küldhet nyugdíjba, ha úgy tetszik neki. Nohát! Azért levetném ezt a festékes nadrágot, de a fürdőszoba zárva, csak a hajamat tudom úgyahogy megkacimbálni. S már csöngetnek is. Anne-t bependerítem a konyhából, s tölem telhető vidám bájjal üdvözlöm Morley urat és nejét, aki fenéig kivágott ruhát visel, a követ persze illő feketében.

- Ó, de örülök - csicsergem üdvözlően, s terelném is őket befelé, mikor kénytelen vagyok észrevenni, hogy csak a hallra nem gondolt senki, az asztal úgy maradt, ahogy felugrottunk mellőle. Közepén a kakaós lábas, benne a merőkanál, minden szanaszét, s ez a disznó Artúr nem tette vissza a sajtharangot, de ott hagyta a kibontott papírt, s a hallt szízig tölti a pálpusztai illata, más út pedig nincs befelé. De legalább megtudom, hogy viselkednek az igazi úriemberek. Morley úr hatalmas termetén viselt kedves kis nyúlfeje és sűrűn pislogó kerek, barna szeme meg se rebben, az orra se mozdul, szálegyenesen, lassan lépked befelé, a hölgy úgyszintén, csak a gyöngysorát igazgatja kedves mosollyal, nyilván nehezen válnak meg a csatatérnyi hallasztal nem mindennapi látványától s a szagától.

- Jaj - mondom megsemmisülten -, még jó, hogy az ablakot megpucoltattam az önök tiszteletére. A követ úr rám bámul, aztán harsogó nevetésben tör ki feleségestül, a hölgy egyszerűen a nyakamba ugrik:

- Mondták nekem, hogy micsoda elragadó humora van, Mrs. Vas, de ilyet! Megpucoltatta az ablakot!

Így jár, aki igazat beszél. Humorista lesz belőle. De ez a tökéletlen Artúr a műterembe vezette be Richardot, hát én is odakalauzolom őket, arra a csekélyke szigetre, amit nem öntött még el a papírnyesedék, de ott áll a hintaszék is, amiből bemutató dadogásomra tisztelettel vágódik fel Artúr, s fittyet hányva a rettenetes kötelező *how do you do*-nak, meglepő nyilatkozatra fakad.

- *This is my hunting dress* - közli a nagykövettel.

Nyilvánvaló: Artúr megőrült. Vadászruha? (Tudtommal soha nem vadászik, ilyesmi jelenleg az elvtársaknak és a külföldi vendégeknek van fenntartva - lehet, persze, hogy gyerekkorában ürgét öntött, verebet lőtt, vagy elkísérte a nagypapáját alkonyati nyúllesre a kukoricásban - van egyáltalán kukorica Görgön? Rémes. Nem elég neki a gyönyörű történelmi neve s az, hogy barátunk, a kitűnő író - ahogy bemutattam?) Szégyelli, hogy most nem elegáns? Bolond, hiszen az ő külsejével akármilyen condrában sőt meztelenül is elegáns lenne, no mindegy, ez a „vadászruha” úgyis örökre rajta szárad, hatalmas úr az Isten, de ezt már ő se veheti le róla. Hirtelen rettentően megsajnálom.

Mrs. Morley egy pillanat alatt felfogja, hogy ez itt A Bohémek Tanyája, le is ül tüstént a földre, alig győzők párnát dugni alája, mert most lázas gyorsasággal peregni kezdenek az események. Hirtelen előbukkan Pista a fürdőszobából, megborotválkozott, s a tréningruháját is tisztes kardigánnal cserélte fel, civilizáltan üdvözlö az egybegyűlteket, és most berobban Éva, kedves kis alakját félig eltakarja egy óriási tálca, amit le sem tett a konyhában, hanem

diadalittasan egyenesen idehurcol: „Itt a torta!” - kiáltja, s aztán lecsapja a rajzasztalra, és rémülten kiszalad, nem gondolta, hogy itt vagyunk a műteremben.

„*Pie from the sky*” - (égből pottyant pite?) ez egy angol szlogen? vagy csak úgy mondja Richard, nevetve és megnyugodva, mert a követ úr közben hozzám fordul.

- Boldog vagyok, asszonyom, hogy a sok hivatal után végre egy magyar otthonban járhatok.

- Nem tipikus - mondom fanyarul. Óriási röhögés.

Igazán aranyos, közvetlen emberek, ugyebár. Fesztelenség az államtanácsban - jut eszembe P. Howard egyik főművéből Fülüg Jimmy, aki leveti a cipőjét a trónteremben. Ez ugyan nem trónterem, de Mrs. Morley kibújik a túsarkú cipőjéből, és nyújtja a poharát, Pista tölt neki, Richard Évának, mindenki mindenkinek. A követ úr érdeklődéssel nézi a szeméthalmazt a rajzasztalon és a padlón, elmagyarázom neki a kollázs technikát, tátott szájjal figyel. Nagyon zavar, hogy még mindig csurog rólam a víz, hát mondom, hogy sok Algopyrin van bennem a lumbágóm miatt.

- Lumbágó! - üvölt föl lelkesen a követ úr, persze lambégó-nak ejti, hogy alig ismerem fel a szót -, nekem is az van, drága Mrs. Vas - és rázza a kezemet boldogan.

- És tesz valamit ellene? - kérdezem udvariasan.

- *I suffer* - nyilatkozik Mr. Morley méltóságteljesen. Barátságunk megpecsételődött a Nagy Pecséttel.

Köszvény talán célszerűbb és angolabb lenne, de szegény ember vízzel főz, nekem csak lumbágóm van. Mr. Morley röviden közli, hogy még Indiában szerezte, szörnyű ott az éghajlat, milyen kellemes meglepetés, hogy itt szabályos a négy évszak, s ő máris otthon érzi magát nálunk, de mennyire. Hát még a felesége, aki kér, hogy mutassak képeket, mert amint elárulja, ő is művészlélek, mielőtt férjhez ment, színésznő volt Bécsben, ő, az osztrákok milyen kedélyesek, egészen mások, mint az angolok, s a magyarok milyen elragadóan közvetlenek, Pista kiejtése, aki erre tüstént németül szólal meg, nagyon helyes, árnyaltabban tud, mint angolul, csodálatosan bécsi, és ő is, ő is, jaj de otthon érzi magát Magyarországon, s itt nálunk, reméli, befogadják az itteni művészek, hisz azoknak is olyan érzékeny a lelkük, mint az övé. Föltétlenül, mondjuk egyhangúan, sőt Artúr a hitelesség kedvéért át is fogja a derekát, közvetlenül a szabadon lévő háti csigolyák alatt. Nem kell félnie, hogy az ex-indiai alkirály féltékeny lesz, mert szívvel-lélekkel átadja magát a kollázsragasztásnak, nyír, illeszt, ragaszt, bal kézzel messze eltartva magától, élvezzi a művét, én ülök mellette, bátorítom és javítom, de hamar kiderül, hogy egyedül szeretne dolgozni, hát csak a poharát nyújtja felénk sűrű időközökben, és hajtja fel, mintegy mellékesen, aztán visszasüllyed az aktív képzőművészetbe. Lassan és biztosan iszunk, a torta már az utolsó morzsáig elfogyott, Anne kávéremeke már háromszor megismétlődött, Éva nagyokat kacag Anne-nal, Hédike - kiderül, hogy Mrs. Morleynak ez a keresztnéve - már szerzett még egy párnát a heverőmről, s fél könyékre dől a padlón, úgy élvezi Pista és Artúr váltogatva feltálat német nyelvű bókjait, persze Artúr is nagyszerűen beszél németül. Én - híven a német megszállás első napján tett fogadalmamhoz, nem nyitom német szóra a számat, Richard nem tud, csak franciául, az angol diplomaták kötelező második nyelvén, hát nem szól egy szót sem, időnként cinkosan rám villant. A kő - ami azért mégiscsak volt a szívemen - kezd legördülni, mikor az est csúcspontjaként Artúr megkéri Pistát, hogy furulyázzon, de ő nem áll kötélnek, Anne viszont énekelni kezd egy édes francia dalt, mire mi sem bírjuk tovább, a második üveg tartalma dolgozni kezd bennünk, s már mindnyájan üvöltjük a Carmagnole-t. Hédike táncolni kezd rá, Morley úr a befejezett absztrakt művét lengetve csatlakozik, teljes a rendhagyó hangulat.

Éjfél elmúlik, mire Cicelle, a macskám, aki eddig leplezte, hogy mennyire utálja a vendégeket, besétál a szoba közepébe, egy kicsit felkavarja a papírszeletek boglyáját, majd leül a követ úr elé, és tele torokból ásítani kezd.

- *My dear little friend* - csapja össze a kezét a követ úr -, *you are right, it is too late*.

Szegény Panni, úgy látszik, akármilyen rosszul van is, de letakarította az asztalt a hallban, hát a kivonulásnak semmiféle akadálya nincs, de Richardék, úgy látszik, nem akarnak a zászlós kocsival menni, ami közbámulatot keltve fél nyolc óta a házunk előtt áll - úristen, ezt ki fogja jelenteni a Belügynek? -, hanem még itt maradnak, s most hatan hat felé dőlünk a fáradtságtól, de nem annyira, hogy elmulasztanánk dicsőíteni Cicellét, aki ilyen tapintatosan adta a Fővendég tudtára, hogy ami sok, az sok.

Bennem azért maradt még némi kétely és mardosó lelkiismeret-furdalás. Vajon sikerült dicsőséget hoznom édes hazámra s a Magyar Otthonra? Beljük plántáltam azt a hitet, hogy a magyar művészek mocskosak, a lakásuk zsibvásár, és bűdös sajtól illatozik?

Nem tudom, de másnap címeres meghívót dobnak be a levélszekrényünkbe, „by hand”, a következő, kisméretű, igen elegáns fogadásra. S mikor belépünk (még fodrászhoz is elmentem, ebben az évben először!) s kellő merevséggel és álarcként felrakott mosollyal igyekszünk bevonulni, Mrs. Morley kipattan a terem jobb felén álló *line*-ből, s minden protokollt megcsúfolva mindkét kezét felém nyújtva ordítja:

- Ó, Mrs. Piroszko! Hogy van a lumbágója?

És Artúron csak közönséges sötét öltöny van. A vadászruháját ezúttal nem viseli.

Izgalmas indulása után a hatalmasan fellángoló barátságunk nem tartott sokáig. Mr. és Mrs. Morleyval lezuhant egy vakációról hazatérő repülőgép - mindketten meghaltak. Utóvégre nem végződhetik mindig minden happy endinggel.

Kisbárány (Miorica)

„mert az a vrancsai el akar veszteni,
életed veszi el a magyarföldivel”

Méltán dühöngött Illés Bandi? Tátott szájjal figyeltem, még sosem láttam, el sem tudtam képzelni ilyennek, a haja felborzolódott, a nyakát előre-, a két könyökét hátrafesztette, ahogy sistergett és lángolt a hangja a felháborodástól:

- Hogy vehetted be a kötetbe! És ha százszor Illyés fordította is, és ha ezerszer remekmű is! A gazember magyar, a csaló magyar, az áruló, összeesküvő magyar! Életére tör a román báránykának, szegénykének, hát nem érzed? Hogy Beóczy egyetértett? Hogy nem lehet ezt kihagyni? Ki kell hagyni! Ki kellett volna hagyni! Persze én, a műszakon, mit értek ehhez, az igazgató elvtárs tudja, mit csinál. De te!

*

„az egyik moldvai, a másik vrancsai,
s egy odaáti, magyarországi...”

Odaátról jöttem én is, Magyarországból. Szentendre, ahol addig festettem, hirtelen tarka kis fecskéfészekké változott, a színes szerb házak, ahogy hátukat a domboldaldnak vetve szaladtak össze a háromszögletű terekre, átkötve a Duna pántlikájával, hirtelen olyan messzire csúsztak bennem, mint egy gyerekkori kiborított építőkockás doboz. Erdély haragoszöld volt, fekete, mint az ég, csontfehér és cinóbervörös, sós és jeges és eperszagú, a bivalyok szeme fehér, a nyelvük szürke, s a fekete testük ultramarinkék a zöld háttérben. Örület. És Nagy István képei.

Lassan csattogott velem a vonat, igen, igen, át a Királyhágón, s majd kiestem az ablakon, úgy bámultam a dühösöld réteken a karókra szedett petrencéket s a kadmiumoranzzsál hímzett vállú ingeket a szénagyűjtő lányokon, meg a bivalyok kalocsnikörmű lábát; a kicsi bivaly szopott - „puju”, ujjongott mellettem egy román kisfiú.

Szilágysomlyó. Mindenki közölte velem, hogy még ez nem igazi Erdély - nekem igazi volt. A főtérre egyenesen az erdőből szakadt le egy sűrű bokros, meredek erdei út, nem is szólva arról a bivaly húzta szekérről, aminek a bivalyait csak ügyel-bajjal lehetett lefékezni az egyetlen gögös ruhaüzlet előtt, még véletlenül sem mertek vörös színű holmit kitenni a kirakatba, mióta egyszer belerohantak szekeresetül. Piacos napokon rajzoltak a széles karimájú, sárga szalmakalapok, hosszú szárú piros pipacs ingott a szalagjuk mellett, s az asszonyok fejére piros csíkos fehér szóttas borult, a legtöbbje derékon alul ért, elegánsan klasszikus redőkben hullott alá, egyszerre takarva és kirajzolva a test vonalait. Barna képű, fehér inges kisfiúk fakéregből csavart, sosem látott formájú, saját gyártmányú edényben árulták az erdei számócát, epret és gombát is. Kun Miklós, régi kedves barátom vendége voltam, oda hívták be munkaszolgálatos orvosnak, s jellemző rá, hogy azzal indokolta: gyere le, legalább anyafőorvosnak lesz társasága - pedig tudhatta, hogy nekem boldogság ezt a vidéket meglátni és nyaralni gondtalanul egy olyan nénivel, akit nagyon szeretek. És jött is velem Kun néni hősiesen, fel a Magurára, elnézően mosolyogva; és lehúzott cipővel a fűben olvasott volna Goethét, ha én oda nem rohanok hozzá minden pillanatban, újabb és újabb csodákat dugva az orra alá: bíborvörös és sárga digitalist (gyűszűvirág, Boldogasszony papucsa), vadon ömlő málnát meg epret, virított a kék meténg, világított a vad cirnos liliom. Nagy volt a becsülete

Szilágysomlyón a „magyar doktor”-nak, aki magyart, románt egyformán kezelt, csak néztem, mikor beállított egy hosszú ember, és hatalmas kerek fonott kosarat nyomott a kezembe.

- Hallom, szeret itt a doktor, maga után hívta a családját is. Egy kis falnivalót hoztam, e!

Vicc lehet ez, gondoltam, és szúrósan néztem az emberre, a kosár teli volt zöld, égető csalánnal, ahogy odanyúltam.

- Alatta van - szólt visszafordultában az ember, s láttam, mosolyog.

Karcsú ezüst halak csomója feküdt a csalánban. Pisztrángok.

- Nagyszerű. Ezeket megsüti anyafőorvosnő, mi pedig vasárnap megnézzük a Pisztrángötöst. *Die launische Forelle, vorüber wie ein Pfeil.* Odafönt a Rézben.

Persze hogy elmentünk a Rézbe, a pisztrángokhoz.

De mit ábrándozom én itt, míg Bandi egyre inkább beledolgozza magát a csodálatos ötletébe, hogy Pista hazaáruló, mert „lehozta” a Kisbárányt. Bandi felvidéki, megérhetett egyet-mást a cseheknél, persze, de azért ez mégiscsak sok.

- Most aztán meghívtak a román nemzeti ünnepre, s persze elmegy, udvariasan, talán örömmel is, Beóczyval együtt, puliszkát keverni. Rettenetes.

A fene. Bárcsak engem is meghívtak volna, talán megtalálnék ott egy szippantásnyi Erdélyt, amit hét évvel ezelőtt megismertem. Mert mi akkor, vasárnap, 1943-ban, csakugyan elmentünk pisztrángot fogni, fel a hegyekbe, egy csodálatos járművel. Lórévasútnak hívták. Valami pöfögő kis masina húzta az összekötözött hatalmas szálfákat, úgy ültek rajtuk a román asszonyok, kényelmesen, állandóan fecseggve és énekelve, mint a legtarkább madár csapat, a barna lábukról kétfelé omlott ragyogó piros-mélypiros-barna-arany katrinca, kivillagott a combjuk is, olyan természetesen, mint az őzikek fehér foltja az erdőből. Milyen kecses lábbeli a bocskor, így a fatörzsön harangozva, milyen kedvesen, puhán lépnek benne a sziklás erdőben, körül köre ringatózva.

Én a halászatot a legfájdalmasabb vadászati módnak érzem, nekem ugyan a kezembe nyomhatják a szerszámot, hacsak véletlenül el nem kapja a pisztráng, én aztán meg nem célozom vele. Kapaszkodom felfelé a köveken, tiszta ezüst vízben, ami méghozzá ugrál, muzsikál is, és permetez, hogy csupa vizet lélegzem, és a hasamig érő kölcsönkapott halászcsizma is vízhatlan volna, ha nem ugrana belé nagyokat horkantva és csobbanva a jéghideg ezüst patak, amibe víz ellenében csapjuk fel a horgot. De, természetesen, amikor vendéglátóink, Miklós itteni barátai, nagy hozzáértéssel és műélvezettel pirítják kétarasnyi ágafákra szúrva a felkunkorodó karcsú haltesteket, már az illatuktól is berúgok, s úgy falok, mintha sohasem olvastam volna Jékely versében azt az iszonyú szót: „szájbilincs”.

A hegyi réten ég felé kanyarog a füst a virágok közül, ahogy lassan kihűlt vulkánná omlik a pisztrángpirító parázshalom dombja.

- Én itt maradnék - mondom estefelé a hazakészülődő társaságnak -, itt maradnék, akár a szabadban is, szeretném látni, ahogy reggeledik, most korán virrad. - Közben sóváran pillantok a tisztás túlsó végét takaró málnásra, iszonyú tömeg, málnaerdő, határa az ég, ami most sötétkékre kezd válni, pedig eddig tengerszínűen csillogott.

- Nem kell az ég alatt maradnia - nevet Miklós barátja -, megalhat Floricánál, itt a háza a kiugró mögött, én tudok románul, beviszem hozzá, örülni fog, egyedül van a kisbabájával, az ura a birkákkal van a havason.

- Csak a hajnalt akarja megvárni? - csodálkozik Florica. - Maradhat, ameddig akar, van hely nálam.

A vázlatkönyvem kikerül a hátizsákból, én meg leülök a küszöbre, Florica mellé, de már alig bírom a szememet nyitva tartani. Sűrű, jó szagú csönd van és kobaltkék éjszaka.

Próbálom is felidézni azt az éjszakát, most, itthon, az Eötvös Loránd utcában, mert már lassan éjszaka lett, ahogy várom haza Pistát, aki csakugyan elment a román nemzeti ünnepre Beóczyval együtt. De délután ötre mentek. Mi az ördögöt csinálnak eddig? Lassan tizenegy óra. Jó, rendben van, sokáig tart, mondjuk nyolcig. Beültek valahová? Hová? Most, 1950-ben már nincs kocsmá. Csak nem állhattak be egy bablevesszagú, mocskos talponállóba, a piszkos tányérok halmai közé odaerőltetett műborból készült fröccs mellé? Budán vannak, gyalog sétálnak haza? Éjszakai csönd van itt is, a legsűrűbb belvárosban, magánautó jóformán még nincs, s az állami autók tizenegy óra tízkor szoktak megjelenni, összeszedni az embereket - *quod Deus avertat*. Csak úgy mászik fölfelé bennem a jéghideg félelem. Nemrég veszünk össze az eddigi puszipajtásunk Titóval. A fene ismeri ki magát - és ha most a románokkal veszünk össze, s egy füttyre elkapják a románoknál vendégeskedő magyarokat?

Dehogy kapják el, hiszen a követség, minden követség védett terület, oda menekülni szokás, mint valaha a templomokba. De megvárhatják, hogy kilépjenek az utcára, miért ne? Bolondság. Ha minden asszonyt így kitörne a nyavalya, mikor a férje nem jön haza vacsorára. De Pista azt mondta, siet haza, korán kel. Igen, fél nyolcra kellene bent lennie a Kiadóban, mert *Szabad Nép*-félóra van, micsoda elmebaj ez is, mintha nem tudná egyedül elolvasni az újságot, neki is, Illés Bandinak is elmagyarázná Pejko elvtárs szépen, részletesen. Akkor tudniillik, ha nem késnének el rendszeresen.

Tizenkét óra. Most már biztos, hogy baj van. Vagy baleset érte, vagy elfogták. Bárcsak, édes jó istenem, *csak* baleset érte volna.

Floricanál engem is érhetett volna baleset. Kimásztam a cserge alól, amit isten tudja, mikor terített rám Florica, mert úgy elálmosított a hegyi levegő, hogy csak végigestem az ágynak használt fura cölöpépítményen, már aludtam is. Aztán világosodott, csupa madárhang volt az egész világ, s a málnás csillogott a harmattól, rengeteg rubinszem, tömtem magamba két marokkal, csurgott a kezemen, arcomon a málnalé. Valami gömbölyű, barna folt bukkant fel és tűnt el időnként hang nélkül a piros-zöld alacsony sűrűben, aztán ahogy ijedtemben letottyan-tam a földre, a zajra felemelte a fejét, egy pillanatig egymásra bámultunk, és lassan elsétált a medve. Nagyobbnak gondoltam én a medvét, de azért óvakodtam elmondani Floricanak, hogyan is mondtam volna el? Én egy szót sem tudtam románul, ő sem magyarul, csak azt, hogy merci, így, c-vel, keményen. De ez nem volt baj, azért tökéletesen megértettük egymást. Florica gyönyörű, a szeme két kékesfekete szilva, finoman mintázott keze és keskeny mezítlába folyton mozog, a lábával a kisbabáját ringatja egy gömbölyű aljú teknőben, a kezével köpül valamit, olyasmi, mint a joghurt, csak finomabb ízű és morzsásabb. *Orda* - mondja. A kisbaba a teknőben úgy össze van kötözve tarka szalagokkal, pontosan, mint az olasz kerámiabambino, a bokáján csokorra kötve a pólya, kétségbeesem, hogy nem bontja ki, hisz a keze is bele van kötve, rémes, de nem szólok, úgy látszik, így is felnőnek, ők tudják, épp elég szépek egytől egyig. Florica teljes helytelenítése közben kimegyek mosakodni a patakra, igazán nincs messzebb, mint egy hotelben a fürdőszoba, szappanom nincs, nem tudom, Floricanak van-e, nem merek kérni, de egy marék jó szagú fűvel dörzsölöm le magam, majd megint épp csak hogy nem esem hanyatt az ijedségtől, mert közben egy csomó rák mászik ki a vízből, a pocskolásomtól megijedtek. Kis, csillogóan fekete ördögöcskék, és csuda módon csakugyan hátrafelé közlekednek.

Florica munkatervében éppen aznapra esett a lekvárfőzés. Mikor intett, hogy gyérünk ki a fészerbe, csak néztem, néztem a rózsaszínű boglyát, de ő nevetve megfogta a kezemet, és megmutatta, mit kell csinálni. A rózsaszirmokat csomóra kell fogni, s a porzóhoz érő közepét kitépni, aztán behajítani egy hatalmas üstbe, ahol rengeteg cukor olvadozik. Hosszú-hosszú fakanállal kevertük egész nap, fel-felváltva egymást; Florica szoptatta az összekötözött babát, és puliszkát főzött, én kavartam. Én rajzoltam Floricát, a teknőt, a babát, ő kavart és énekelt. Hosszú, szomorú, csodaszép dalokat, amiket én balladának éreztem, ő azt mondta, doina. Rózsalekvárt főztünk. Mint Jókaiban, mint a mesében, mint Floricánál, fent a Rézhegység tetején. A rózsailat elfoglalta a tisztást, elnyomott minden málna-, patak- és erdőszagot, ott úszott a fenyők tetején és a kisbaba gömbölyű orrán, ahogy megpusziltam. Florica nem fogadott el semmit a vendéglátásért, de egy lapot a vázlatkönyvemből igen: a baba volt rajta a teknőben - s mikor elkísért a lórévasútig, és megcsókoltuk egymást, a kezembe nyomott egy kis üveget, akkorra már sötét kárminsínűvé változott benne a rózsaszínű rózsalekvár. Egy gyertyavég volt ráolvasztva dugó helyett, s amikor otthon Panni és Korniss előtt nagy büszkén kibontottam az üveget, az egész ház Florica-szagú lett, s Korniss hozzáértően bólintott, igen, ő is tud rózsalekvárt főzni, minden erdélyi tud, csak hát itt, Magyarországon nem terem megfelelő rózsza.

Három óra. Szürkül, lassan már reggeledik. Bizonyosan baj van. Hívjam fel Beóczynét vagy a mentőket? A rendőrséget? Vali sincs itthon. A Kaplony utcában van telefonfülke. Nem, várok még egy órát. Ha elvitték, kijönnek házkutatást tartani. A versei jó helyen vannak, Cipinél Gödöllőn meg Valinál Rákoshelyen. Zsuzsa férjét elvitték, Vera férjét is, és nem tudnak róluk semmit, azt se, hogy miért, azt se, hogy hová.

Panni előbukkan a szobájából, egy pillanat alatt felméri a helyzetet. Öltözöm, és lemegyek veled telefonálni, mondja sápadtan, ne félj, én érezném, ha baj volna.

A telefon persze nem old meg semmit. A mentők nem tudnak róla, a rendőrség sem, ha baleset volna, tudnák. Iszonyú, hogy nem tehetek semmit, csak várnom kell. Legjobb barátnőm, aki Amerikában él, csak nevetne. „Rettenetes, szegény Piroska férje nem jött haza az éjjel! Te bolond vagy, miért tartóztatnák le? Hát csinált valamit? No látod.” Hogy is értené ezt Magda, nem magyar már, és nem tudja, mi a félelem. Panni is fél, látom. Valahogy úgy baktatunk hazafelé, mint amikor a nyilasidőkben nem volt hová mennem, és csak jártuk az utcát. Most üres az utca, a Papnevelde utca, amit Prohászka Ottokárrá változtattak egy időre, és most Eötvös Loránd utca lett („valami kommunista” - mondja Vámos bácsi, a házmesterünk). Poros és teljesen idegen utca - ilyen világításban nem is láttam még. Éles és ellenséges minden fal és szöglet - a Károlyi-kert felől most bukkan fel az első kéve vörös napnyaláb, körülrajzolja az Egyetemi-templom előtt leroskadó romos katonaszobor lyukas hátát - még az utcaseprő tankok sem mozognak. A kapualj nagy hasú, lábatlan köhölgyei dühösen lapulnak a falhoz, a falatnyi udvar végén ásít a pincetorok feketén, és végtelenül magasan szürkül a kockányi ég. A lift csuda módon jár, s abban a pillanatban, ahogy belépünk Pannival, legördül a szívemről a kő, s a torkomból eltűnik a lenyelhetetlen vasgombóc. Ugyanis a liftben alig lehet lélegzeni. Mert az a tapinthatóan sűrű borszag, ami betölti a szűk, régimódi liftet, csak egyetlenegy-féleképpen értelmezhető. Akik ebben jártak előttünk, részek voltak, mint a disznók, hála legyen az istennek. Egy csapásra helyrezökken a világ, hát hiszen csodaszép kora nyári reggel van, mit lehet itt még félni?

A szoba színültig teli a Károlyi-palota oroszlánjai felett egyenesen a mi ablakunkba bezuhogó nappal. Rajzolni lehetne az éles reggeli sugarak útját, ahogy körülöntik, mint az ikonok arany háttere, a szoba közepén álló három férfi alakját, s még ikonszerűbbé teszi a képet, hogy a szó

szoros értelmében merevrészek. Csak állnak, mint a faszent, bámulnak ránk, azaz csak rám, mert Panni hangosan elneveti magát, és szalad be a szobájába, boldogan viháncolva - no látod, ezért izgultál?

Jó, Beóczy és Pista, de ki a harmadik? Fiatal, szép arcú, sötét hajú férfi.

Pista előkelő mozdulattal int feléje:

- Ide nézz, ez a vendéglátónk, a román kultúrattasé. Traianescu.

Traianescu meghajol felém, de most, hogy megmozdult, most meg a hajlongást nem tudja abbahagyni. Hajlong, hajlong, inog, de áll a lábán. Beóczy komor. Pista hahotázik, összes fogát és még a manduláit is kimutatja, ahogy nevet, nevet, még sose hallottam így nevetni.

- Most már bemutatlak, folytathatod! Kosztolányit!

Traianescu nemet int.

- Előbb Somlyót.

Úristen, ez egy román? Mert mondja a „Szűk könyök-utcán”-t, hibátlan kiejtéssel, szóról szóra. Aztán nekifog Kosztolányinak. Az egész Kosztolányinak. A Szegény kisgyermektől a Bús férfiig. És Harminckét éves vagyok. És a kisfiút a borlevessel, gyönyörűen.

Beóczy nem élvezzi a műsort, pillogva, ásítózva ül le az ágyamra, a feje kezd le-lebukni - talán jobb volna Traianescut és Pistát is lefektetni? Nem, előbb meg kell etetni őket - mind, a három nap óta gyűjtött nyolc tojásunkat gyorsan leütöm rántottának, szalonnát is pirítok alá - ilyenkor kemény étel kell és fekete - ha volna! De az erős teát csak úgy vedelik hozzá - Beóczynak odaviszem a kaját az ágyhoz, mormogva falja, mint egy kiskutya.

- És most megyünk a gőzfürdőbe, mint nagy eleink - karolja át Pista Traianescu vállát, aki buzgón helyesel, úriemberként figyelembe se véve az én halk megjegyzésemet. (Sajnos a kuplerájok helyét elfoglalta a szocializmus építése.) De bezzeg Pista reagál:

- Barátom, már nincs ilyen Pesten! Ha tudnád, mennyi volt, és milyenek!

- Én ne tudnám? - sértődik meg Traianescu. - De a pesti gőzfürdők egy része, úgy tudom, még megvan! Előbb azonban...

Úgy látszik, teljesen kitisztult a feje.

- Ha megengeded - fordul Pistához, és elkezd mondani a „Húsvéti ének a testről”-t, Pista versét, aztán az „Elégia a moziról”-t hibátlanul, jól, jobban, mint egy színész. Majdnem elbögöm magam örömben, Pista meg nem is próbálja leplezni, hogy mennyire meghatódott, majdnem sírva jelenti ki:

- Taxin megyünk a gőzfürdőbe, barátom! Ha már konflis nincs!

- Azt is kiirtották? - Traianescu maga a felháborodás. - Duna-csatorna!

Mint Pista később elmeséli, az est folyamán nem először fordult elő a Duna-csatorna szó. Az ottani Recsk. Érdeklődésükre, hogy mi van ezzel a költővel, azzal a tudóssal, amavval a régi ismerőssel, s egyáltalán hogy csináljátok ti ezt az egészet, Traianescu csak egyetlen szóval válaszol: Duna-csatorna. Hát igen, kellett neki egy kis nyomás, a cujka nem málnaszörp, hanem a román nemzeti ital, s utána nyilván még egyéb folyadék is következett, valahol, csak Pista nem tudta pontosan elmondani, hogy a nagy magyar éjszakában hol, merre vágatott a három borvitéz.

Ölelkezés, kézcsók, puzsi, román-magyar forró örök barátság.

Pedi szuszla Mogoros, vine turka dupa mos - zümmögöm a Kornisstól tanult, bizonyára romlott szövegű, egyetlen román dalt, amit tudok, Beóczy fülébe, most már, hogy összehányta az ágyamat, nyugodtan haza is mehetne, felmosnám a padlót, de az istennek fel nem ébred, csak egy pillanatra nyitja ki a szemét, és harsány hangon jelenti:

- Most lekádereztem a Vas Istvánt! - aztán nagyot fúj, és alszik tovább. Egy pillanatra hátam mögé oson az ördög, és a fülembe súgja: - Nyomd az arcára a párnát, hátha megfullad - de én ellentmondok és ellenállok neki. Egyrészt, mert vendégem ő, hiába okádik már megint, másrészt hátha csak viccel. De ezt magam sem hiszem komolyan. Pont fél hétre felébred, és - se jó nap, se adjon isten - távozik. Eléggyé gyűrött ruhában. Bizonyosan van a minisztériumban olyan részleg, ahol rendbe hozzák a tagok megrongált külsejét.

És mintha az az éjszaka határvonal lett volna, hirtelen eltűnik minden az ötvenes évek sötétjében. Hozzánk egyetlen hang szól egyfolytában, megállíthatatlanul a sötétségen át: „Lekáderezem Vas Istvánt.” Pistát egyfolytában gyötrik, hogy vonja vissza azt a képtelen elhatározását, hogy kilép a Pártból. Bizottságok elé idézik, megvádolják plágiummal, antiszemitizmussal, engem biztatnak, hogy váljak el tőle. Nem hívják meg már semmiféle nemzeti ünnepélyre - a magyarra sem -, nem jelenik meg írása, verse. Hajdankori rege minden, ami utazás, külföld, élünk, mint egy őskori gyűrűsáncban, és összebújunk a barátainkkal. Mélytengeri nyomáshoz alkalmazkodik a szervezetünk, sötét van, félünk, s féltünkben hangosan nevetünk, amin és amíg lehet. A szomszédainkat sem igen látjuk, halljuk. Évekig nem hallatszik ki Erdélyből sem semmi. Aztán felrobban '56 nálunk, és megszületik a keserű vicc, ami nélkül nem Budapest Budapest:

„'56-ban a magyarok úgy viselkedtek, mint a lengyelek szoktak, a lengyelek úgy viselkedtek, mint a csehek szoktak, és a csehek úgy viselkedtek, mint a disznók.” És a románok? Mindenesetre a romániai magyaroknak biztos, hogy velünk dobog a szívük. Aztán, mint mikor egy megbénult karban lassan meg-megrezzen egy ideg, Török Erzsi sírva panaszolja, hogy más magyar nyelvű könyvet, mint a Bibliát, nem eresztenek át a határon a románok. Lázasan gyűjtjük az átküldendő Bibliákat, most még igazán nem könnyű szerezni itthon se. Egyik barát súgja a másiknak: találtam egy vonalat, amin ruhát lehet küldeni Erdélybe. Rendszerint parókiákon gyűjtik. Nagy Laci és Pista bekerül egy írószövetségi küldöttségbe, s mesélik, hogy Nagyváradon a könyvesboltban, de sehol sem mertek magyarul érteni. Az ottani rokonok aszpirint és ennivalót kérnek, a nádszállarcú Béla barátunk elől-hátul egy oldalszalonnát köt a ruhája alá, mikor sikerül átmennie (nem szabad füstöltet vinni, megérzik a szagát). Aki üggyel-bajjal átjut, szörnyűségeket mesél, villany- és vízkorlátozásról, iskolapusztításról és a Securitatéről, és hogy egyszerűen megszűnik létezni minden, ami magyar. A történelmet átírják, mint Orwellnél - mit tudjátok ti, hogy mi a sztalinizmus! - súgják az erdélyiek, súgják, mert még itt sem mernek hangosan beszélni. Egy-egy író megpróbál szót emelni értük, Illyés mennydörög, túrve, támogatva, de színleg titokban megmozdul egy kicsit az ország, arra, délkelet felé figyel. Szentendre-i lányok mennek férjhez „átjött” fiúkhöz, Feri, a fotós, a templom egere, rendszeresen visz ennivalót és gyógyszert erdélyi román szerelmének, most már özönlének a hírek, és egyik hihetetlenebb, mint a másik. Halálra nevetem magamat egy kolléga meséjén, hogy a Diktátor ezredessé nevezte ki a két kutyáját, ezredesi ellátást juttatva nekik - aztán eszembe jut Caligula, s már nincs kedvem nevetni. Jókai, aki mindent tudott Erdélyről, pedig csak hetekre szagolt belé, azt is tudta, hogy: „jó emberek a románok, ha senki se fúj beléjük rossz lelket”. A Diktátor pedig tele pofával fújja és fúvatja. Ha évekig nem gondoltam Erdélyre, most, a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején annál élesebben villog felém az a fekete-zöld, ezüst, kobaltkék háttérből kilépő sziklahát, és

„báránym, gyönyörű, szép, gömbölyű fejű” - ha te az ártatlanok pártján vagy, szólj egy szót most a magyarokért, a táltos báránym szájával.

A nyolcvanas évek elején egy romániai magyar filmrendezővel járom a Gerecsét, tavasz van.

- Tudja szeretni ezt a vidéket Erdély után? - kérdezem, talán tapintatlanul, mert csak int a fejével, ahogy körülpillant a virágzó kökénybokroktól behavazott, puha zöld dombokon.

- Maga volt Erdélyben? - fordul hozzám. - Van ott valakije?

- Voltam, nagyon régen. És nincs ott senkim. De ismertem egy édes román asszonyt, laktam is nála, fent a Rézben. Igen, és még egy Petru Traianescu nevű férfit is.

- A Petrut? Most vertem meg, mielőtt kijöttem. Magyarfaló vadállat.

- Ó, akkor ez nem az én Traianescum. Az tökéletesen tudott magyarul, ismerte a magyar irodalmat, költészetet, rengeteg magyar verset tudott kívülről. Kultúrattasé volt nálunk, '49-ben találkoztam vele.

- Az az pedig.

- Lehetetlen. Hiszen a Traianescu név olyan gyakori, mint nálunk a Kiss, a Kovács, a Nagy. Nem lehet azonos.

- Azonos, ha mondom. Mindenki tudja róla, hogy halálba gyűlöl minket, nem is hív másképp, csak „bozgor”.

- Mit jelent az?

- Bűdös magyar, idegen, jöttment, betolakodott, csavargó - minden, ami rossz. Meg akarta ütni az édesanyját, de aztán csak kizavarta a szobából, mert úgy köszönt be a néni, hogy jó napot. Teszi, hogy süket, ha magyar szót hall. És feljelent mindenkit, akit ér.

- Mert fél? - próbálom úgy-ahogy megvédeni. Nem tudok belényugodni, hogy azonos a hajdani aranyos, versszavaló, rántottát faló, velünk csókolódzó fiúval.

- Hát tőlem félhet is az ilyen nyomorult disznó. Együtt voltunk egy alkotóházban, ordítva gyalázott engem is, a családomat is, nem volt hajlandó leülni a teraszra, ha egy „bozgor” is ott volt, akkor aztán én is ordítani kezdtem magyarul, hogy ne tettesd magad, érted te azt, amit mondok, meg is mondtam a magamét, és össze is verekedtünk - látja, még most is elfog az indulat, ha eszembe jut. Pedig, elhiheti, megszokhattuk volna már. Csak igen nehéz megszokni.

Gondolom, hogy nehéz. A románoknak is nehéz lehetett '40-ben, de Floricának nem volt nehéz együtt főzni velem akkor a rózsalekvárt. Nem mondta, hogy „bozgor”. És én sem éreztem magam betolakodónak önála. De egy kolléga mesélte, hogy '40-ben a román barátja azt mondta neki: „Mi most felmegyünk előletek a hegyekbe. De visszajövünk.”

Ugyancsak visszajöttek. Mi lehet az az átok, amiért nem tudjuk elviselni egymást? 1919-ben ők jöttek be, s mi semmiféle hegyekbe nem mehettünk fel előlük. És 1848-ban? Sokáig nem mertem kinyitni a Gracza második kötetét, nehogy véletlenül a romániai vérengzésekre nyissak rá. De Jókai ezt is megmagyarázta az „Egy az Isten”-ben. „A te bátyád megölte az én apámat, és az én bátyáim megölték a te bátyádat. És ez ezentúl így lesz mindig, mindig, mindig.”

Jaj, a kisbáránym!

PORTRÉVÁZLATOK

Kár

- Festőnő, olyan pedig nincs. Jaj de ügyes ez a kislány, tanuljon festeni, könyörödjük be a főiskolára, legyen legalább rajztanár! Vagy férjhez megy a kis hülye, és akkor én istenem, jó istenem, becsukódik már a szemem, rajzolgatja az apróságokat, jaj de édes! Ha meg festőhöz megy férjhez - vérfertőzés!! -, akkor pláne vége a piktúrának. Volt valaha is - no jó, nem festőnő, de híres, igazi, nőnemű festő?

Legszívesebben lehajítottam volna Lacit az ötödik emeletről, úgyis ott ült az ablakpárkányon, fél lábát kilógatva az Üllői út fölé a Szőnyi-iskola ablakából, boldogan vigyorogva rajtam, aki dühöngve kapartam tisztára a palettámat, s próbáltam alkalmas ellenérveket keresni.

- Hát Modok Mária, te pizszok? - fakadtam ki végre.

- Ja, a Modok...

Laci majdnem zavarba jött, a fejét mindenestre megvakarta, aztán előkotort egy cigarettát, kettétörte, s a felét az én számba dugta.

- Sztambul - közölte büszkén -, talán jó.

Modok Mária képeit együtt láttuk, mi, Szőnyi-növendékek a Tamás Galériában. Úsztam a boldogságban: egy asszony ilyent tud festeni! Addig csak Käthe Kollwitz bátorított, de ez a festő magyar volt! Kortárs! A kép barna hatású volt, gyerekekkel körülfogott asszonyt - anyát - ábrázolt, iszonyú erővel és a kontúrozott arcokból élesen kivillanó ferde szemű Modok-arcokkal, a szemek kellemesen bájos, majdnem huncut nézése is az övé volt. El sem tudtam képzelni, hogy ilyen nagy művész nő valaha is szóba álljon velem, csak messziről lestem, aztán 1938-ban megismertem Szentendrén. A mi bandánk akkor még nem fedezte fel a Haluskai-tanyát, szanaszét laktunk a legkülönbözőbb és legolcsóbb szentendrei albérletekben, de Modokéknak már csudálatos kis házuk volt, ami összesen egy verandából állt, mellette egy parányi szoba, alatta egy félig pince konyhával. Modokék, mondom, mert nemcsak hogy festőnő volt, hanem férje is volt, Perlaki Ede - aranyos, kedves ember, aki nemhogy kidobta volna azt a „majd-talán-festő-lesz-belőlük” gyűlevész hadat, akik mi voltunk, hanem ugyanolyan barátián beszélt velünk és tartott felnőtteknek, mint Mária. Amúgy is szörnyen imponált nekünk, mert egész Szentendre (akkor még pici falu-város) tudta, hogy míg a házuk fel nem épült, ők a dombon, Pipich néninél laktak, s Perlaki minden reggel, mielőtt a pesti hivatalába indult volna, mindenestre csúnyán leszidta, onnan a dombról lekiabálva, az épületen melázó kőműveseket. Mi már a felépült házban csodálhattuk Mária képeit - nem fértünk be ugyan a műteremnek használt verandára, de végigültük a lépcsőt, míg Mária mutatta a képeket, s főzte lankadatlanul a kávé, kínálás közben nyugodtan odébb rúgva egy-egy vásznat - ugyan, nem árt az annak. A kávédarálójáról portrét festett, nagyon szép kép volt, ugyancsak barna-aranyokker-fekete. „Megérdemli, eleget dolgozik nekem” - mondta Modok. Gyönyörű volt a *Kalapos önarckép*, néhány akt, férfias, komoly. Még egy kislány-portréjára emlékszem, ahol ugyanaz a kemény kontúr zárta le a törött barnákat, mint az *Anyá és gyermekei* képen, de mindig belecsöngetett egy-egy ragyogó, kis darab élénk szín: a szemek világító kékje, a kislány masnija, a kávédaráló rézkupakja. Akkor még, mikor mi láttuk először a képeit, a későbbiekhez képest mind nagyméretű volt, a legkisebb is legalább 80x60-as, de inkább 100x100-as. „Mi” az akkori szentendrei fiatalok voltunk, Vajda Lajos körül (Kornissék, Bálint, Kassowitz, Cserepes, Bán Béla, Fekete Béla, Ámosék, Szinék, Fehér Jóskaék, Berda Ernő, Törzs Évi, Krikovszky Gizi, Mándy Stefka - remélem, nem felejtettem ki senkit), a létszám fluktuált, de a központ Vajda volt, akit mindnyájan imádtunk. Amikor aztán 1940-ben

felvonultunk a Haluskai-tanyára, ott Modok csaknem mindennapos vendég volt, vidám, bizalmas, nyers, szabadszájú, eleven, bicikliről pottyánó, szegény festőkölyköket kosárszámra felhurcolt almával, szilvával tápláló, kedves, idősebb nővér. Mindnyájan mélységesen csudáltuk és tiszteltük, még a „szóviceházmester” Bálint Bandi sem ment messzibbre annál, hogy „modok valamit”, mikor megláttuk a haja vastag koszorúját beúszni a menedékes hegyoldal mélyútja fölött. Megtiszteltetésnek éreztük, hogy, rendszerint egy kismacskával a hóna alatt, harsányan elkiáltja magát: no lesz képmutatás?, s aztán szótlanul nézi a képeinket, ahogy mi sem mertünk volna előtte beszélni az ő képeiről - festőszokás ez, beszéljenek a művészet-történészek. (Pista később sokszor neveltette meg a barátainkat, mert elmondta, hogyan nézi egyik festő a másik dolgait:

- Hm. Aha. Ott, alul, az a fehér folt. Hát - no igen, no igen. - És a maximum: - Szép. - De ezt hosszú szünet előzi meg, s gyakran ajkbiggyesztés.)

Mikor a Modok-Perlaki-házasság véget ért, eleinte csönd, majd festői korszakváltás következett. Persze nem követhettem pontosan az életútját, végül is tizennyolc évvel volt idősebb nálam, csak a képeiből láttam, amit láttam.

- Most nem dolgozom - mondta a kis Mária Valéria (most Akadémia) utcai szobaműtermében -, várom, hogy kimehessek Czóbelhez Párizsba. - Ez akkor, 1939-40 táján elég reménytelennek látszott, Mária visszanyelt sirással mutatott egy lapot, Czóbel jellegzetes szerteszt dobált írásával: „Jöjjön, én leszek a legboldogabb ember.”

Aztán elvesztettem szem elől, nem tudom, kiment-e hozzá, vagy Czóbel jött haza, de mikor a körülöttünk üvöltő viharok véget értek - vagy csak rövid szünetet tartottak? -, már együtt voltak Szentendrén. A kibővített kis házban Czóbelnek szép, igazi műterme volt, s Mária sem a verandán festett többé, hanem külön szobában. Harminc és ötven év között már nem olyan óriási a távolság, mint húsz és negyven között volt - sokat találkoztunk, de őszintén szólva nem tudom, hogy szeretett-e engem úgy Mária, mint én őt, Pistát mindenestre szerette, őt még Czóbel is. Én a régi csodálattal néztem fel Máriára, bár néha szíven ütött egy-egy nyers tréfája, de hát ilyesmi tölem is kitelt nem is egyszer. A Czóbel-ház nekem változatlanul a nagy művészek varázslatában tündöklött, akár Czóbel festett a kertben, akár Modok néni, Mária édes arcú mamája ült - nem, üldögélt - egy fonott széken, a kis, szalagos selyempincsijét simogatva, mint egy régi pasztellkép. Azt hiszem, Mária virágos csendéletei ebben az időben készültek. Sőtér István említi egyik írásában, hogy Czóbel felesége nagy, virággal tömött köcsögökkel rakja teli a férje műtermét „csalétekül”. De Mária csendéletei nem ilyenek voltak, nem Czóbel harsogó, tündöklő, dús virágai. Az aranyokkere még megvolt, s a virágok erős, majdnem konstruktivista szerkezete is, az fogta be a szinte merev, álló, lapos szirmú körvirágokat, szorosan összezárva. Mi a temető mellett laktunk - lakunk ma is -, a Modok néni halála után naponta láttam Máriát, ahogy, rendszerint kora délután, leugrik a biciklijéről, egy csokor virággal tűnik el a temetőben, s ilyenkor gyakran beszólt hozzám is.

- Mama már nem segít a háztartásban, nem sok időm maradt festeni. Inkább csak délután.

- Hát nincs segítséged?

- Csak a kertész meg néha a Kovácsné. Bélát idegesíti a takarítónő.

Czóbel éppolyan igénytelen volt, mint a legtöbb festő, saját megnyitóján is ugyanabban a kopott, kék nadrágban jelent meg, amit otthon hordott a kertben, és nagyjából mindegy volt neki, hogy mit eszik, de azt pont fél egykor szerette az asztalon látni, s mégiscsak egész életét Párizsban töltötte, hát megszokta a leves-hús-saláta-sütemény-gyümölcs menüt. Ez persze lefoglalta Mária legértékesebb festőidejét, meg aztán a kert termése is feldolgozásra várt.

Gyakran benéztem hozzá délelőtt, ha éppen nem dolgoztam, ilyenkor rendszerint ott ült a piros-fehér kerti ernyő alatt, s buzgón vagdalta, hámozta a legkülönbözőbb kerti termékeket, amikből meglepő leveket possajtott, különösen a „cidre”-nek nevezett furcsaság tett rám mély benyomást, nemigen volt rokona a francia almabornak. Közben be-beugrott a konyhába, én meg alig vártam, hogy visszajöjjön, és nézhessem a kés felett mozgó, nagyon-nagyon szép, erősen kidolgozott kezét, az édesanyja s a saját jegygyűrűje csúszkált a finoman mintázott ujján, a napraforgó-arany hajkorona már ősült, csak a homlokába hulló fürtök voltak még tiszta aranszínűek, mint a lehajló napraforgó sárga szíromlevelei. Irigyeltem Gráber Margitot, aki a barátnője volt, igaz, korban is, festői felfogásban is természetes volt, hogy összeillenek, nem úgy, mint énvelem. Festőileg is hatott rám pedig, furcsa módon, két rajza, holott, legalábbis tudtommal, keveset rajzolt. Gyönyörű két kisméretű, talán 40x30-as szénrajz volt: szentendrei táj, hegy-domb-ház-pötty. Szűkszavú, komoly, nemesen távol tartott. Nekem a szentendrei táj egyértelműen csak Barcsay volt addig, de Mária ezzel a két rajzzal valami mást árult el Szentendre ezerféle arcából. Szenvedélyt éreztem bennük, amit valaki titkol, tagad, szégyell, és közben fájdalmasan céloz rá.

- Úgy megszerettem Rodostót, hogy nem tudom elfelejteni Zágont - mondtam, de Mária csak megütközve nézett rám, nem mertem firtatni a dolgot, pedig világosan éreztem, hogy hiába szentendrei ez a táj, belelopakodott valahogy Nagybánya, ahogyan a nagyon pesti proletáranyába Kaethe Kollwitz.

A hatvanas években hirtelen minden elevenebb lett, gazdagabb és változatosabb; a mi szemünkben, akik annyi mindent átélünk, könnyebb és szabadabb is. A társasági élet is megsűrűsödött, Czóbelék a telet Párizsban, a nyarat Szentendrén töltötték, Máriát most már a sűrű vendégjárás is elfoglalta, s persze a modellekkel is ő törődött. „Festő és modellje”, közhely. Volt egy bizonyos nőtípus: „Czóbel-alakja van” - mondtuk tiszteletlenül, ha megláttunk egy-egy sötét szemű, erőteljes figurát, amilyeneket Czóbel a legszívesebben festett - suttogott is Szentendre, amennyi csak kifért a száján -, de Mária csak vállat vont: házakat is fest, miért ne? Nem ért fel hozzá a pletyka, vagy eléggé „úrinő” volt, hogy ne vegye tudomásul? Semmi esetre sem jelezte egy hanggal sem, hordta fel a műterembe a kávé a modelleknek, hiszen vendégek voltak. Ebben az időben teljesen megváltozott a piktúrája, kis, színes „modern” képeket festett. Hajót, Duna-partot, csendéleteket festett, voltaképpen „absztrakt”-ul, figurát már soha. A gazdag, megdolgozott faktúra eltűnt, vele együtt a feketén parázsló szenvedély, itt a színek domináltak, sok kék, piros, fehér, mint a gyorsan felcsapó láng.

Szóval nem mondta ki soha, de egész „bánom is én” magatartása kifejezte, hogy elhagyottnak, festőileg tudomásul nem vettnek érezte magát. Akkor, amikor csodákkal volt tele a levegő, nemcsak kívülről beáradó, de itthon felfedezett csodákkal, Körner Évával jártuk Szentendrét. Vajda megmaradt motívumait próbáltam vele összeszedni, és persze elvittem Modokhoz is. Tudtam azt is, hogy Frank János nagyra tartja - mégsem írt egyikük sem Máriáról. Nem tudom, de azt hiszem, hogy annyira lekötötte és elbűvölte őket magának a jelenségnek az élvezete (mert mindig történt vele valami, a hanyag „Claudia Chauchat”-jellege mellett időnként kettészelt a kocsijával egy katonai teherautót, saját kezűleg megoperálta a cicája megsérült farkát, vagy a két egyforma borosüveg közül abból kínálta a vendégeket, amelyikben előzőleg egy szál krizantém hervadt, csak elfelejtette kiönteni a vizét), hogy az egyéniség bámulatában nem figyeltek oda a festőre. Sokan voltak így s vannak ma is.

Ha Pistával képet nézni mentünk Máriához, és Czóbel az utunkba akadt, csak felnézett a behúzott válla közül, és furcsa félmosollyal - máig nem tudom, hogy gúnyos vagy örvendetes fény ugrott-e be a szemébe - csak annyit harsogott befelé:

- Mariiiii - látogatóók!

Igen, a látogatók ritkán akarták Mária képeit megnézni. Czóbel lénye, műterem-műterme, a pipája, a lerakódott festéktömegektől súlyos palettája, az állandó munka légköre, a sötétben tündöklő vásznak tömege általában bizonyára vonzóbb hangulatot teremtett, mint a kisebb szoba, ahol vad rendetlenségből, asztal és macskás kosár alól-közül húzta, rúgta elő Mária a még csak fel sem feszített, összegöngyölt vagy spárgával pótolta vakkeretre húzott, néha csak biztosítótűvel megerősített kis vásznait.

- Nem nézhetném meg egy régebbi képét is? - kérdezte Pista.

- Igen, a kávédarálót - bátorodtam neki én is.

- Tudja fene, hol a nyavalyában vannak már azok - vetette oda Mária -, egyet-kettőt el is adtam, voltak, amiket átfestettem, mikor éppen nem volt itthon vásznam. Mért, ezek nem tetszenek? - A szeme vad kéket villant, a hangja csupa harci kihívás volt, a fejét hátravetette -, nem baj, fest a Béla!

- Hogyne tetszenének, nagyon elevenek, szépek, de tudja, azokat még régen láttam - dadogta Pista.

- Persze, még az Etellel látta - enyhült meg Mária. - Tudod - fordult hozzám -, gyönyörű nő volt a Pista felesége, a Kasi lánya. Remélem, kibékült Kasival? Kijön a héten, majd felviszem magához.

Aztán együtt mentünk be Czóbelhez francia költészetről beszélgetni. Az új Czóbel-képek körös-körül elborították a falat.

Amikor először vetette oda, csak úgy, temetőbe menet, biciklitolás közben, hogy kétszáznegyven-es a vérnyomása, iszonyúan megijedtem. Tudtam, hogy mennyire nem törődik magával, amikor négy bordáját összetörte egy, szerinte, autókoccanásnál, még csak nem is mondta meg Czóbelnek, rémülten könnyögtem, hogy menjen orvoshoz, de ő csaknem durván torkolt le: nem az az ember ő, aki nyafog és az esztékápadot melegíti, hagyjam békén, jó? Majd fest egy jó képet, és elmúlik, azt hitte, több eszem van, őt nem érdekli. Különben is most építkeznek, kibővítik a Béla műtermét, már nem férnek el a dolgai, most megy és leszidja (ő nem így mondta, szerette magát erőteljesen kifejezni) a kőműveseket.

A Kútvölgyi-kórházban látogattam meg, hatodmagával feküdt, szűkre szabott terén, az éjjeliszekrényén s az ágyon könyvek, katalógusok, dobozok, sálak, virágok halmozódtak, s Mária, amint meglátott, harciasan közölte:

- Most volt itt a Béla! Be szokott jönni, amikor csak ráér!

Hosszú betegség kezdete volt ez. Mikor az állapota valamelyest rendeződött, kikívánczozott Szentendrére, s ott feküdt a szobájában, járni már tudott, ha fárasztotta is, de a keze nem gyógyult meg teljesen.

- Még jó, hogy a bal - mondta, de már nem a régi harciassággal, majd megszakadt a szívem, úgy sajnáltam, különösen azért, mert sohasem panaszkodott, de valami eddig nem ismert lágyság került a hangjába, lágyság és békesség - iszonyú volt az örökmozgó, indulatos Máriát ágyban fekvő látni, s a kezét, kés, kismacska vagy ecset nélkül, a takarón pihentetve, mikor odakint a nyári lombokon süttött a nap, és Czóbel kint festett a kertben.

Én a lovakat a legnemesebb, legszebb lényeknek tartom ezen a világon. Mikor először olvastam Swift könyvét a nemes Nyihahákról, akiket a mocskos Jehu rabigában tart, megkönnyebbültem, boldogan értettem vele egyet - szóval más is tudja ezt, nemcsak én szeretnék

üvölteni, ha látok egy rosszul tartott, szomorú lovat, vagy nem téphetem ki az ostort annak az állati lénynek a kezéből, aki ráüt egy teherrel küszködő, feszített lábakkal erőlködő lóra. Az a fehér ló, a szentendrei piacon, ahogy a tehertől-hámtól megszabadulva békésen lógatta a fejét a kereszt vetette sovány árnyékban, és rám nézett a fehér, homlokába hulló sörénye alól, Modok Mária beteg tekintetét vágta a szemembe. Kép lett belőle, a *Kék szemű ló*. Lefestettelek lónak - szerettem volna megmondani Máriának, de nem lehetett, bizonyos összefüggésekre nem volt se füle, se humora - félreértette volna, ebben az állapotában különösen. Hiábavaló lett volna elmagyarázni neki, hogy minden képemnek van egy belső címe, a magam használatára, s a *Kék szemű ló* belső címe: Modok Mária beteg. Csudálatos, de volt, aki megértette. Szabó Magda a műcsarnoki kiállításon megvette, aztán csak rám nézett a keskenyre vágott fekete szemével:

- Ebbe te valakit belefestettél, ugye?

Én csak bólintottam, ő meg nem kérdezett többet, sosem felejttem el neki. A képen a ló mögött feszület van corpusszal, valamennyi kínzás és megalázás, amit ezen a földön sikerült kitalálnunk, már nem fért volna el rajta.

Egy temetésen nem számítanak a könnyek. Frank Jancsi meg Körner Éva meg én például nem sírtunk, helyett úgy berúgtunk a Három Almában, mint még soha, összevissza röhögtünk, és Frank Jancsi másfél órán át úgy káromkodott egyfolytában, mint egy tucat katonakocsis.

Czóbel meg ott állt, görnyedten, öregesen bólogatva a nyitott sír előtt, két hatalmas, még most is festékes kezével a botjára támaszkodva.

*

Nyolc év múlva a házat lebontották, a kusza, kedves régi kertet pázsittá simította a földgyalu, és ott ül egy széken Czóbel. Egyedül. Mindig így ült a kertben, görnyedten, laza tartásában is feszült figyelemmel, néz, néha a sötétre vajt szemében megcsillant a holdfény. Ő az, s ha este megyek el előtte az úton, nem muszáj elhinnem, hogy ez szobor, Varga Imre szobra, s nem csak most lépett ki a régi házból.

Szabó Magdához, a születésnapján

Meglehetősen kókadtan üldögéltem az 1977-es kiállításom utolsó termében lovak és virágok meg tizenhét darab népi Krisztusom között, s erre minden okom meg is volt. A vendégkönyv mindig kiváltja az emberekből az íráskényszert (ilyenek írhatják az újságoknak, hogy a szomszéd kutyája ugat, s ez ellen tegyen már valamit a hatóság), s az én vendégkönyvem meg különösen kiváltotta. Abban az időben még nem volt szokás Krisztusokat kiállítani, hát a vendégkönyvben részben azt közölték velem, hogy süljön le a pofámról a bőr, amiért vallási propagandát üzök, részben azt, hogy rohadt kommunista vagyok, aki a Megváltót képes így elcsúfítani s úgy festeni, ahogy a parasztok szokták. Pista ugyan csak nevetett és vigasztalt, hogy ez az úttörők sorsa, meglátom, nemsokára mindenki népi és nem népi feszületeket fog festeni - így is történt. De akkor csak búsultam a népek értetlenségén meg azon, hogy az akkori római nagykövetünk nem sajnálva a fáradságot kihívott az előtérbe, és súlyos szavakkal szidott össze néhány perccel azelőtt. Igazán rám fért némi vigasz, s ezt a két oldalról támadott Jézuska sietett is elküldeni.

Egy japán baba jelent meg, és szaladt, nem, repült felém, mint egy pillangó, méghozzá az én fekete alapon világító virágaim mintáját viselte a csakugyan japánosan bő fekete felsőrész és nadrág szövetén. A haja is fekete volt, fényes sima, a szeme keskeny fekete holdkaréj - Szabó Magda állt meg előttem lihegve, kis fekete tárcát tartva a kezében, nagy fekete táskát a hóna alatt szorongatva.

- Hol kell itt fizetni? - kérdezte, minden lényegtelen külsőséget (szervusz, hogy vagy, jó, hogy éppen itt találalak stb.) mellőzve.

- Fizetni? - bámultam rá bután. - Miért?

- Képtért. A kék szemű lovad kell nekem. Eladó, nem?

- Jaj, istenem. Persze hogy eladó. De ne most vedd meg, ez galériaár. Utána majd, nálam a műteremben megbeszéljük, jó?

- Nem. Nekem most kell. Nem érted? Én megígértem magamnak, hogy ha sok pénzem lesz, és megtetszik valami, azt rögtön megveszem, és ha kép, akkor megveszem, és tüstént felakasztom otthon. Az enyém lesz.

- Most már értem. Eriggy fel az irodába, első emelet. És szólj nekik, hogy tüstént tegyék rá a megvették cetlit.

Csakugyan, most már értettem, mindent, a ruháit is, visszamenőleg is és előre is. Mikor a *Freskó* megjelent, majd szétvetett a büszkeség, hogy egy nő írt ilyet, mindig is volt bennem egy erős női szolidaritás, hogy ne mondjam feminista törekvés - ezt bizonyosan az is alátámasztotta, hogy az általános hiedelem szerint festőnő egyszerűen képtelenség, no, volt-e valaha igazi nagy *festőnő*? De hát író az volt, és ez a nő az, és *tudja* - honnan az istenből tudja? -, hogyan néz és gondolkodik egy festő. „Micsoda suta bárány” - nézi Annuska a ravatalozó üvegablakait -, „fog csinálni egy bárányos lámpát, hirtelen kedvet kapott hozzá” - írja a *Freskó*-ban. Igenis, író urak, ez csak így van, nem úgy, ahogy ti bújtok a mi bőrünkbe, mert előszeretettel íjátok magatokat festőnek, csak éppen minden festő mulat rajta, ahogyan elképzelitek: „memorizálja a nő szőke haját és kék ruháját egy készülő akvarellhez”, ezt nem mondom meg, kitől idézem. Elragadtatva írtam Szabó Magdának, s felajánlottam a barátságomat - mindig is vágytam egy nem civil barátnőre. Csuda jó lenne, ha valaki megértené, nem is kellene elmondani, hogy mit, miért, hogyan csinálok - civil barátnő azt hiszi, hogy két

művész állandóan vagy az Olimposzon jár-kél, vagy iszik és dorbézol a pályatársakkal, kicsit irigyl, kicsit lenéz, de mindenképpen eldicsekszik velem társaságban; még mindig él időnként az a csodálatos kispolgári felfogás, hogy egy művész isten tudja, milyen vígan él, de lényegében lopja a napot és istentelenkedik, időnként pusztítja a vásznat vagy a papirost. Ő, Szabó Magda nem lenne ilyen, még a jó házasságomat se furcsállja majd, ő is gyakorló asszony, és ő is szereti a férjét, szegény lány volt, vidéki, mint én, szereti az állatokat, tud „kolduslevest” főzni, de jó volna, ha barátok lehetnének!

Kedves levélben válaszolt, amiből kiderült, hülye fejemmel nem is gondoltam rá, hogy éppen ezek az egyezések akadályai a barátságnak, amit ugyan nem utasított vissza, de nyilvánvalóan lehetetlen volt a gyakorlati megvalósítása. Nincs ideje semmire se, csak a munkára és a férjére - kár, borzasztó fáradt, és a háta is fáj, mint nekem, és pénzt is kell keresni, egyszerűen ásítani sincs ideje, író-olvasó találkozó, beszéd, készülések, a telefont rendszeresen a szekrénybe dugják. Igaza volt, Lengyel Balázs éppen akkor nyilatkoztatta ki, hogy ő a magyar Virginia Woolf, el tudtam képzelni, hogy lepik el mindenek, hát én igazán szeretem, hagyom is békén ezentúl.

Azért persze találkoztunk, hivatalosan is, s minden könyvét elküldte dedikálva. Nem tudta, hogy a megjelenése pillanatában már veszem is meg, s mohón olvasom, és gyűjtöm belőlük, amit megtudok róla, ha áttételesen is. Kiderült, hogy a kultúrkör, amiben felnőtt, lényegében azonos az enyémmel, csak nála minden pozitív volt, ami nálam negatív, őt szerették otthon, nagyon is, és nagyjából ugyanazok a könyvek voltak náluk is, mint nálunk. *A Jön a rozson át*, amit én egy esős nyáron mégis elolvastam, az ő édesanyjának volt a nagy élménymintája, ahogy az enyémmel is - legalábbis ezt mesélték otthon az anyámról. Sok könyve jelent meg egymás után, persze azok is, amiket a hallgatás és a tanársága éveiben nem publikált, és gyerekkönyvek, azokban is remekül felhasználta egy tanár tapasztalatait. Persze a nekivadult rajongók egy része felhúzott szemöldökű bírálóra és fanyalgóra változott idővel, irigykedve a kétségtelen népszerűségére és a sikereire - ez már így szokott lenni, nagy bűn az olvasható olvasmány.

- Rettentő tehetséges lány ez, nagyon művelt, okos, és tudja, mit akar - mondja Pista -, te pedig légy szíves olvasd el a tanulmányait is. Tudom, hogy még az enyémekeket sem szívesen olvasod, azt is tudom, hogy nem szereted, ha valaki a más művéről ír, és azt a jogot követeli magának, hogy ő tudja jobban, mit gondol a másik író, csinált szemtelenségnek érzed, akárcsak azokat a képzőművészeti kritikákat, amik megmondják, hogy te mit miért csinálsz. De Szabó Magda eredetien, szeretettel és alaposan megnézi. Okosan, meglepő szemszögből és igenis élvezetesen, nem tudok jobb tanulmányírótnál.

Érdemes volt Pistára hallgatnom, éppen olyan mohón olvastam a tanulmányait, mint a prózáját, mert az érzéletes írásmódját minden formában nagyon élveztem. S az is beigazolódt, hogy csakugyan tudja, mi a képzőművészet, mert egyszer mégiscsak eljött hozzánk férjestül, s megmutathattam neki a halott szerelmesekről festett sorozatomat, szerettem volna, ha ő nyitja meg ennek a periódusomnak a kiállítását Szentendrén. Szobotka szótlánul nézte a kirakott képeket, láttam, megdöbben.

- Igazán jeles alkotások - mondta, s mi egymásra néztünk Pistával, de Magda elnevette magát.

- Látod, micsoda édes ember ez? Mindent olyan halálos komolyan vesz, ne röhögj, kérlek, és te se, Artúr - Görgeyék is ott voltak -, neki már csak ez a kifejezési és egyáltalán a módja! Fenéket alkotás ez, ahogy fenét virág a virág tenálad, te alanyi költő, te isten marhája, te, hát hogy van pofád ilyent festeni, mondjad? Majd neked esnek a farizeusok és a jebuzeusok, de majd én megmagyarázom a betokosodott fejüknek!

„*Et fecit*” - hogy szóba hozzam ugyancsak közös szerelmünket, a latin-görög világot. - Úristen, mit csinált belőle *A pillanat* című regényében! Megmagyarázta a képeimet, majd' összedőlt tőle a kis szentendrei kiállítóterem, csak néztem, és örültem neki.

Ez persze jóval előbb történt, mint a kék szemű ló ügye, nem, igazán senki sem vádolhatta Magdát gyávasággal, eszementen bátor volt a megnyitóbeszéd. És erre én is összeszedtem a bátorságomat, mert nagy bátorság kellett ahhoz, hogy a szemébe mondjam az egyetlen kifogásomat ellene, abban az örült s belőlem máig kiirthatatlan meggyőződésben, hogy annak, akit szeretünk, meg kell mondani az igazat, nekem meg a titokban való neheztelés nem tartozik a hibáim közé, szégyelltem volna, ha csak a csodálatomat közlöm vele és az egyetlen jelentéktelen valamit nem. Mert egy belvárosi üzlet kirakatában egy szép kicsi cipő mellett a következő felírás díszelgett. „Ebben a cipőben fog Szabó Magda meghajolni a Nemzeti Színház pénteki premierjén.”

Megint egy fogadáson találkoztunk, kerti ünnepély lévén, persze zuhogott az eső, a termekben zsúfolódtunk össze, Magda világoslila, fehér csipkés, hosszú ruhában szorongott az uralkodó képe alatt, most egy percig éppen senki sem beszélt a fülébe. Nekiestem:

- Mondd, miért engedted azt a cipőkiállítást, mi vagy te, színésznő? Zeng a nevedtől széles e haza, imádnak, szobor vagy, lefordítanak minden nyelvre, meghívnak sokfelé külföldre, elbűvölöd még az oroszokat is, hogy ilyen pici, ilyen pici! Minek?

Csak nézett rám azzal a szemmel, amivel meglátta, hogy a kék szemű lovamba belefestettem valakit, de ha már belekezdtem, nem szántam meg, mért ne mondjam ki, mindig éreztem rajta a tökéletes sebezhetetlenség külső páncélját.

- És mi a fenének öltözől mindig a legutolsó butikdivatba? A múltkor a belgáknál aranynadrág volt rajtad, mint Jézuson a Pradóban, azt hiszed, nem röhögött a szakma? Nem szabad alkalmat adnod rá, hogy röhögjenek, te egy lukas vászonkosztümben is Szabó Magda vagy, igenis dáma vagy, mit csicsázod ki magadat? Hidd el, csak azért mondom a szemedbe, mert festő vagyok, és kívülről is tökéletesnek akarlak látni, mert szeretlek, és a többi disznó ügyse meri a szemedbe mondani!

Egy arra furakodó pincér tálcát dugott elénk, lekaptam egy poharat, és bátorságot ittam egy jó vizes whiskyből. Ő paradicsomlevet ivott, amögül mondta nagyon komolyan:

- Tudod, én mindig éhes vagyok. Nem bírok jóllakni. Mindig vadonatúj ruha kell, ha lehet, még az újnál is újabb, amit még csak külföldön láttam és az enyém, amit egyenesen énrám szabtak. Se nem kaptam, se nem örököltem gönc.

Egymásra bámultunk, úgy láttam, nem haragudott, csak egyszerűen elképedt, hogy ennyi durva értetlenséget mond ez a bolond. Elfordult, letette a poharát a zongorára, és megtörölte az ajkát egy apró zsebkendővel, és akkor villant fel a szemében egy picike csúfolódó szikra.

- Passzol a ruhámhoz - mondta, s tüstént kijavította magát -, illik hozzá. S a cipőmön is ugyanilyen a csokor. Borzasztó sokba került. A Váci utcában.

Utánanyúltam, meg akartam fogni a kezét, lehet, hogy ő is az enyémet, de nem sikerült, tolongtak körülöttünk, és harsányan, sebesen beszéltek, ahogy már ilyen helyen szokás - semmit és semmiről.

- Nem bántottál meg - mondta -, és igazad is volna, de nincs. Te is pótolsz, bizonyosan, csak másképpen.

Eszembe jutott az Őz-ből Encsy Eszter érettségi banketti ruhája, a hegyes kivágású fehér blúz, amiről lefejtette a matrózgallért. És az is, hogy én hogy faltam, mikor először és méltatlanul férjhez mentem, és lett elég ennivalóm, s a férjem kinevetett, mert kikapartam a tányért, tisztára.

Aztán természetesen jóllakott Magda, és megírta a nagy műveit. Igazi és nagy író lett belőle, nem fogták le a kezét az évek, sem az igazán szeretett férje halála. Máig is írja a műveit, egyre jobbakat, és remélem, még sokáig. Nem érdekel, hogy hány éves, de biztosan örül, hogy ennyien ünneplik a születésnapját. Isten éltesen, Drágám! Szeretettel Szántó Piroska.

Cicákrul

- Nem fogadnál örökbe egy kiscicát?

- Kutyám van!

Milyen lenézően mondja. Hát én talán nem szeretnék kutyát? Lovat is, jaj, de mennyire. Sündisznót is, struccmadarat is, lepkét is, mindent.

*

- Nem fogadnál örökbe egy kiscicát?

- Egy macskát? Utálom a macskákat. Lopnak, hűtlenek, csak a házhoz ragaszkodnak, macskaszag van a lakásban, macskaszőr, pfúj.

Most vitatkozzak egy ilyen analfabétával? Mondjam neki, hogy csak az éhes cica veszi el, amit talál? Vagy azt, hogy negyven éve van cicám, és valamennyi szobatiszta volt? Vagy azt, hogy Cicelle velünk nyaral Szentendrén májustól októberig, taxin visszük ki és hozzuk be Pestre, és eszében sincs megszökni. Nyolc év óta?

- Nem fogadnál örökbe egy kiscicát?

- Fiú vagy lány? Mert fiú nem kell, az elmáskál. Lány meg nem kell, mert annak kölykei lesznek - hahaha.

*

- Nem fogadnál örökbe egy kiscicát?

Most már kétségbeesetten kínálom, egyre reménytelenebbül - nem tudod, milyen édes, hiszen sosem volt macskád. Olyan kevés kell neki, csak egy kis meleg, egy-egy marék tiszta homok és egy kis étel meg szeretet. Nem kell sétálni vinni, nem kell adót fizetni utána (és ha kellene! mennyi hülyeségre költesz sokkal többet!), és ha úgy beszélsz vele, mint egy lelkes állattal, olyan jó és hű lesz, mint egy kutya, csak kevesebb baj van vele!

- Milyen fajta?

- Csatornakeverék - szorítom magamhoz a szürke csíkos hathetes kismacskát, aki bátran nézelődik kifelé a kabátom alól, és a karomra teszi a finom fekete bőrrel bélelt kis kezét.

- Mert egy sziámit vagy perzsát esetleg vállalnék, az olyan dekoratív.

No, ennek kár egy kismacska. Státusszimbólum kell ennek, nem állat, boruljon fel a Ford Musztángjával - de Szent Jeromos őrizzen tőle minden úton átfutó cicát.

*

- Nem fogadnál örökbe egy kiscicát?

- Neked miért nem kell?

- Cicellének megint kiscicái lesznek, és muszáj egyet meghagyni, mert különben meggyűlik a melle. Még annak sincs helye, ez a tavaszi cicája volt.

- Ez az egy volt neki?

- Nem, öt.

- És a többivel mi lett?

- Állatorvost hívtam, elaltatta őket egynapos korukban.
- Rettenetes! Hát van neked szíved? Megöletni négy cicát?
- Hiszen látod, nem bírom elhelyezni őket, neked sem kell, pedig te állatbarát vagy.
- Te pedig hülye vagy. Miért nem operáltatod meg a macskádat?

*

- Nem fogadnál örökbe egy kiscicát?
- Én csak vadászni szoktam a macskákra kölyökkorom óta. A legjobb célpont, tudod, remek gyakorlat.

*

- Nem fogadnál örökbe egy kiscicát?
- Egyéb gondom sincs! Úgy látszik, neked sem. Macskák! Látszik, hogy nincs gyereked.
(Igazán? És honnan tudod, hogy miért nincs, nem volt-e valaha? Mért akarsz nekem fájdalmat okozni, nemes lélek - no jó.)
- Dehogyan kell nekem macska! Egy gyilkos a kertemben! Annyi édes kis madár jár ide, itt is fészkel, képzeld. A macska meg kiszedi a fészekből, megöli őket a gyalázatos dög!
- Hát igen. Ha nem adsz neki eleget enni, bizony kiszedi. Ugyanis a macska ragadozó, hús kell neki. De te és a többi nagy lélek úgy gondolja, hogy éljen meg magától, legföljebb adsz neki egy kis tejet. Fogjon egeret! Tudod, hány egér kellene a macskának ahhoz, hogy megéljen? Napi huszonegy. És a vegyi gyomirtással pusztul az egér is, ha nem tudnád.
- No jó, fejezzük be. Madárgyilkos és kész.

Befejeztük. Nem mesélem el neki Cicelle rigókalándját, úgyse hinné el. Én is alig hittem a szememnek, azaz előbb a fülemnek. Iszonyú kiabálás ugrasztott ki a műteremből, fülig festékesen rohantam megnézni, kit ölnek. A rigóházaspártól származó szörnyű kiáltozás közben alig vettem észre Cicellét, aki valami módon eltüntetve a lábait, lesunt fejjel, hevesen kigyózó farokkal csúszott - inkább talán csurgott - lefelé az olajfa törzsén. Én sem tudtam, hogy a fahegyben rigófészek van, Cicelle tudta, de a felső, legvékonyabb ághónaljban ringó művészi alkotást bizonyos, hogy képtelen lett volna megközelíteni. A rigóházaspár viszont félreérthetetlenül közölte a véleményét Cicellével. Ahogy lefelé csúszott, felváltva vágódott neki a sárga csőrű fiú és a barna csőrű lány, szabályosan végigverték a szárnyukkal, ahogy igyekezett sürgősen elhagyni a helyszínt, végül is beugrott a műterembe, és szelíden leülve igazgatta a bajuszát - ő azt sem tudja, mi a rigófészek, nem is volt az olajfán, egyáltalán el se mozdult mellőlem - érthetetlen, mitől van úgy felháborodva ez a két rigó. Mert az ajtót befutó futórózsáról kétfelől áradt a nyomdafestéket nem tűrő szidalomözön. Jó negyedóra múlva hagyták abba, s repültek vissza az olajfára. Cicelle most már újra önérzetre kapott. Ásított, és teljes megvetéssel utánanézett a távozó házaspárnak:

- Igen? És ennyi ideig őrizetlenül hagyni a fészket, szamarak! Hátha egy éhező, pehelykönnyű macska felmászik odáig, mi? Én négy kiló vagyok, ostobák, tehát veszélytelen.

A levélszekrényem használhatatlan, kiírtam, hogy dobják a kerítésen át a postát. Mert mikor gyanútlanul kinyitottam, a kopasz rózsaszínű fiókgomolyon ülő cinege úgy sziszegett rám, mintha a tollatlan kiscinkék életére törnék. Gyorsan bocsánatot kértem, s visszacsuktam az ajtót a fűvel, tollal kibélelt levélszekrényre, sőt le is ragasztottam. A fenyőfámon két füzike sétál naphosszat fel s alá, az almafa derekán harkály kopog, és stiglicék szemelgetik a bogács

lila bóbitáját, mindig párosan. A verebek kiszedik Cicelle tányérjából a morzsákat. Ennyit a kertben élő madárgyilkos macskáról.

A házhoz ragaszkodik? Nem, csak nagyon fejlett térérzéke van. A művésztelepet nemrég átépítették, Kántorék különálló kis házát egy vonalba helyezték a többi műteremmel, a régi ház helyén új pázsit zöldellt. Lola macskája, Vujicsics (sic!), amint kiszállt az autóból, egyenesen a régi ház helyére futott, és csodálkozva, de határozott arccal helyet foglalt a pázsit közepén. - „Már amott lakunk, nézd csak” - nyalábolta fel Lola, a nagy macskalélek-ismerő, a cicáját, és bevitte az új házba, ahol tüstént felült a munkaasztalra, az ismerős szagú holmik közé, s elégedetten mosakodni kezdett - utazás után kell is, persze. De az is előfordul, hogy visszamegy a régi lakásba, ha a gazdái elköltöznek. Vagy azért, mert ott egy hatalmasabb macska vadászterülete van, aki igyekszik elűzni - de idővel persze belenyugszik, nem tehet mást, különösen ha megvívna, vagy azért, mert nem tudja még, hogy véglegesnek kell-e tekintenie az új helyet. Hátha csak rövid időre jöttek ide a gazdái, s az ételes tányérjának sem végleges a helye. Mert nagyon fontos, hogy mindig ugyanazon a helyen kapjon enni, és - ha városi lakásban él - hát a homokos tepsije is mindig ugyanott legyen. Cicelle három hónapos korában bebújt egy autó motorházába, s megsértette a csípőjét. Lefeküdt persze, amint hazasántikált, de ha rájött a kimehetnék, hangosan sírva bicegett ki a kishabában lévő homokos tepsijére, s dolgavégezetten ugyancsak sírva feküdt vissza. Nem, nem vittem a helyébe a homokját. Ha bír mozogni, mozogjon, ő jobban tudja.

De annak, aki fölényesen utasítja el a macskatartásnak még a gondolatát is, nem mesélhetem el negyven év alatt összegyűlt macskatudásomat. Micsoda értetlenséggel találkozok az ember néha!

Fiatal, bájos tanárnő kapja ölbe és becézi a kiscicámat: - Édes, édes, jaj, viszem haza! - s egyszerre hirtelen ledobja dühösen: - Ronda kis dög! Felvettem, ő meg karmolássza a szoknyámat! Álnok minden macska, hisz tudtam én azt, de már az ekkora is! - A kiscica „dagasztott”. Ősi helycsináló mozdulattal nyomkodta az anyagát az alvóhelyének - a legnagyobb bizalom és jóérzés jele ez a dagasztás, utána összegombolyodott volna, s elalszik a hölgy ölében - most rémülten bámul fel rá, mit vétett, hogy a földhöz vágták?

Nem, erre a hölgyre nem bízhatom a kiscicát.

Kálvária, kálvária. Minden évben kétszer. Végül is meg kell operáltatnom Cicellét, s többé nem lesz gyereke. Pedig micsoda anya Cicelle! Megreped a burok, kipottyan egy kiscica, azonnal szopni kezd, Cicelle meg átkarolja, és büszkén néz fel rám. Gyönyörű a gyerek, biztosítom róla, de már könnyben úszik a szeme, s vonaglik - jön a következő. Egyetlen fájdalmas kiáltás s itt az új. Három napig le sem száll a fészekről - legyünk őszinték, a fehérneműs szekrényem alsó polcát rendeztem be szülőszobának -, ha nem vinnék neki tejet oda, a fészekbe, csak lihegne szomszomságot, lázas szemmel: rengeteg vért veszít, s nyalnia kell a kicsiket. Telefonálok az állatorvosnak, egyenként szedjük el mellőle a kicsiket, ha egy marad, aki szopik, észre sem veszi, beteg és lázas még. De azt az egyet, akit meghagyunk, hogy gondozza! Négy hétig még homok se kell az aprónak, az anya végez el mindent, etetést, tisztítást. És hogy beszél hozzá, külön hangja van, ami a gyerekekhez szól, szelíd morranás, hívás, gyere ki a fészekből, kis mafla! És a harmadik héten már kezd kibámulni a kicsi, s a negyedik héten kezd kimászni. Legalábbis megpróbálja. Felborul. Hasra esik. Szétmegy alatta a négy puha kis ügyetlen lába. Cicelle ül, és nézi. Nem segít neki. Így tanul a gyerek. Csak a farkát tekeri jobbra, balra, lehet, hogy ezt megérti a kis mafla, mert próbál utánakapni. És az ünnepélyes pillanat, mikor először sikerül neki elvégezni a dolgát a homokba. Sír és két-ségbeesik, szétrúgja a homokot, hasra vágódik benne, próbálja eszegetni, no végre. Büszkén feltartja az ujjnyi farkát, s utána pici tócsa a homokban. Még nem tudja, hogy be kell kaparni,

Cicelle megmutatja neki. Csak bámul a még seszínű szemével, ez meg mire jó? Harmadik, negyedik alkalommal már ő maga kaparja be. Tüsszög, és rázza a lábát, Cicelle elnézően mosolyog rám - ugye, nem akármilyen gyerek ez! - Nem bizony! - mondom neki, s gyorsan új homokot teszek a kis tepsibe, persze előbb kibélelem papírral a tepsit, így rögtön kiönthetem a homokot, s nem kell kisúrolni a tepsit, csak kétszer egy héten - nincs macskaszag nálunk, akárki megmondhatja. És most jön a legcsudálatosabb korszaka a kismacska életének. Mozog a világ, s ezt el kell intézni bátran, harciasan. Saját farkincát kell elkapni, négy láb között sodorva tépni, kis mancsot rágni, de elsősorban az anyát kell macerálni. Ráugrani a fejére orvul, négyszer öt kis tüskeörmöt akasztani az arcába, jó, ha idejében lehunyja a szemét, füleket kell rágni, anyahátra ugrani, anyalábak alatt átbújni, aztán hirtelen elfáradva ott aludni el, ahol épp kedvünk tartja, anyahátról legurulva, szopás közben, fészek sarkában, anyafejre borulva.

*

- Minek beszélsz ennyit a macskákról? Aki szereti, az úgyis tudja. Aki meg nem, azt nem lehet meggyőzni.

Nem akarom meggyőzni, tudom, hogy reménytelen. De azt is tudom, hogy én, a macskabarát, milyen buta voltam. Fiatal festő koromban a hozzám szegődő cicát próbáltam kenyérrel kínálni, s mikor nem ette meg, hát sóvárogva néztem az odadobott kenyérdarabka után - én megettem volna. Aztán háború jött és komoly éhezés, és megtanultam, hogy a füvet is megeszi az ember végső esetben, és a macska is megeszi a kenyeret, de még hogy kapott utána Ljubics, a pici szürke macska, akit félig éhen halva talált a testvérem a romok között. B-vitamin, persze, amit a tejben és húsban kellene kapnia.

Hogy nyugodjak bele a természet kegyetlenségébe, ahogy minden tavasszal és ősszel rettentő mennyiségben dobja világra a kiscicákat, pazarolva, feleslegesen, és hogy nyugodjak bele az emberek közönyös kegyetlenségébe. Sírva kószálnak a kidobott kiscicák - ó, mert a jó emberek nem ölik meg őket, nem, dehogy, csak szörnyű halálra ítélik - mert ugye az állatorvos pénzbe kerül, ki kell hívni, hogy fájdalom nélkül, egy injekcióval intézze el a fölösleges kiscicákat.

Nem bírok belenyugodni, hogy ezeket a bájos és tréfás kis remekműveket kínozzák, eldobható játékszernek tekintsék, hogy már ilyen kezdeti fokon is visszaéljenek a hatalmukkal a kiszolgáltatottak és gyöngék ellen! Hát a cicák nem részesei az isteni tervnek? - ahogy Teilhard de Chardin is megírta. Segítség.

Adósság

Futottam lefelé a szigligeti park fűzfához kanyarodó útján, innen már eltakarodott a hó. De a Tapolcán túl még ott csillogott az éppen csak hogy letört kukoricaszárak között, tiszta arany és fehér, a Tapolca gőzölgött. A kolompot hallottam először, a birkákat már csak akkor láttam meg, mire leértem a vízhez. Még megvoltak a fák a túlsó oldalon, csíkos árnyékuk a vízen feküdt keresztben, s omlott lefelé a partról a nyáj. Tolongva, egymást szelíden lökdösve mártották az orrukat a vízbe, szürcsölve ittak, csak lassan adtak helyet a teli bendőjűek a még szomjasaknak, egymás fölé bújva, csakugyan úgy, mint a bárányszerűek, szinte éreztem a puha, gömbölyű hátak tapintását, ahogy egymás után emelték ki a kékes-szürkés-rózsaszín arcukat a folyóból, s húzódtak felfelé az alacsony parton. És ott állt köztük és fölöttük a juhász. Azt hittem, a háta mögött szálló naptól látom olyannak az arcát, mintha rézből kalapálták volna ki - a téli nap tiszta piros kis kör volt a fehér égen -, de kiderült, hogy a napnak ehhez semmi köze sincs, csakugyan rézből van az arca, a széles pofacsontok közé éles ívű orr ékelődött, mint egy madár csőre, s az arc fiatal volt, kemény és szép, de egészen másfajta komolyság borította, mint az alföldi juhászokét - én csak azokat ismertem eddig.

Szerettem volna szólani hozzá, megmondani neki, hogy ez mind milyen gyönyörű, ő is, a birkák is, az arany kukoricaszárak meg a víz, meg a kis piros nap - de már megjártam jó párszor az ilyen nyilatkozatokkal - nem illik ilyesmiről beszélni.

- Nagyon szép botja van - nyögtem ki végre.

A botját a hóna alatt fogta, pontosan úgy, mint Szent Vendel szobra, arra Raposka felé, s most megnézte, mintha először látta volna.

- A szebbik az apámnál van. Az is juhász.

- Maga faragta?

- Én.

- Gyönyörű szép.

- Nem tudom. De már megdicsérte más is.

Bemutatkoztunk, mondtam, hogy festő vagyok, szeretném megnézni közelebbről a botot, hisz most köztünk van a víz, majd kikerülök délután a rétre, ha megmondja, hogy merre legeltet, meg szívesen rajzolnék birkát is.

- Az az ember is innen jött le, az Alkotóházból, akinek megtetszett a botom. Neki is volt. Fekete kutyafejes botja, mert amúgy biccentett az egyik lábára.

- Nem tudja a nevét?

- Valami Nagy László, úgy mondta. A feleségét is láttam többször itt lefutni, nagy szemű, vékony, barna asszony volt. Hívott is, hogy keressem meg az Alkotóházban, a szobája számát is megmondta. Olyan szárnyas haja volt, félhosszú.

- És behozta megmutatni a botját?

- Nem. Azt mondta, dobjam át neki a vízen, aztán ő is átdobta a magáét. Dicsérte, hogy szép, mondta, hogy ő is faragni szokott, ha átvökök, megmutatja, hogy milyen szép darab fákat hozott le magával, adna is belőle. Én meg mondtam, majd adok somfát.

- És fölkereste?

- Nem. Ezzel még adósa vagyok.

- Ma reggel mondta be a rádió, hogy meghalt. Kint van az Alkotóházon a fekete zászló. Költő volt.

A juhász fél lépést hátrált, aztán megmerevedve nézett rám.

- Jóisten - mondta.

Akkorra én is elbőgtem magam. Mert ilyen megrendítő gyászbeszédet nem hallottam még.

Margitka úgy hívta: Lackó. Ő magát Lacikának, mintha valaki másról beszélt volna. De közben huncutan villant a szeme, néha az ajkát is megnyalta egy villanásra, ahogy kivette a kezemből a bicskát, amivel a tökszárdudát próbáltam bevágni: „Majd a Lacika megcsinálja!” Az a tökszárduda is... Meg az a nyár, ott Szigligeten, Kormos Pista, Juhászék, Nagy Laciék.

Nem tudom már, melyikük hozta föl először hozzánk, Kormos Pista vagy Juhász Ferkó. Az biztos, hogy a bort Simon Pista hozza, s Ferkó nagyot rikkantva üdvözlí: Bazsi! Laci nem szól, csak a botjával kopog, csudaszép, fekete lófejes botja van, azt bámultam meg rajta először, a lábáról elkaptam a szememet, de ő észrevette, hogy nem akarom meglátni.

- Csődörön lovagoltam, aztán leestem. Sokat kínoztak a lábammal, de a végén csak ilyen maradt. Én nem bánom, ha a lányok nem bánják. A feleségem se, ugye, mert ha bánja, majd meg is verem. Arra is jó a bot.

Megint az az oldalra vágott fej s az a mókás szemvillanás. Úgy ülik körül Vas Pistát, mint a kályhát. Csak ez olyan furcsa kályha, ami a melegedőknél melegszik. Pista most nem költő - „műfordító” és lektor, nem ír, legalábbis nem jelenik meg verse, ezeket meg a fényes szellők hozták, de tulajdonképpen éppolyan egyedül vannak, mint most Pista. Mert szépen megdicsérik ugyan őket, ha megírják a kötelező verseket, de ők az igazi irodalmi életre vágynak, vidékről jöttek, még nem váltak pestivé, s tájékozatlanok az anekdoták, a furfangok, a kerülő utak és az írók ellenségeskedései és barátságai között. Feri ugyan mindent tud, minden olvasható írást elolvasott, de Laci csak a magyar költészetet ismeri, különben is neki első-sorban festői a látása, érzékletes és kontemplatív, s az úgynevezett irányítás, amitől Juhász és Kormos szenved, őt kevésbé érinti, csak legyint rá: „marhák ezek, öcsém”. Összebújó, szoros együttlét ez, szabályos szimbiózis, Vas Pista költőnek érzi magát köztük, ők meg hallgatják Pistát, egy költőt, aki végre szóba áll velük, nem „pártvonalon”, s aki nem megszálló zsoldos-hadnak tekinti őket, hanem fiataloknak, akiknek segíteni kell és érdemes. Hamar megszületik köztük a „BERS” szó, azt jelenti, hogy ez nem vers, csak bers - a többi nem kell magyarázni. Igen, hallgatnak Pistára, és nemcsak költészetben.

- Legalább egy idegen nyelvet tudnotok kellene, nyugati nyelvet. Hogy ismeritek így meg a világirodalmat, fordításból? Petőfi is tudott németül és franciául.

Feri tud németül, Simon Pista is, Kormosnak valami hatodik érzéke van a versek nyelvéhez, megérti, ha nem is érti. Ő különben is más műfaj, senkihez sem hasonlítható, úgy sétál át a legnagyobb szakadékok között, mintha angyal őrizné, és vagy nem veszi tudomásul a veszélyt - „potomság”, mondja -, vagy szétröhögi.

- Én csak iszkáziul tudok, meg kicsit oroszul - mondja Laci.

Hát elkezdünk tanulni angolul, Juhászékkal együtt, András Lászlónál, minden héten kétszer feljárunk hozzá a Piarista utcába, és rengeteget nevetünk. - What are the children doing? - kérdezi ifjú tanárunk, az olvasmányt illusztráló képre mutatva. - Dé ár pacsáling - mondja Laci, csakugyan, a gyerekek pocskolnak a vízben a kifröccsenő cseppek íve alatt.

- Egyelőre elég, ha fordítani tudtok - bólint Vas Pista -, Arany is csak szemmel tudott angolul, lásd: ezen per remember.

Ülünk nálunk a kitelepített szomszéd exminiszter piros bőrgarnitúráján, és isszuk a teát, kávé nemigen van ebben az időben, a televízióról még nem is hallottunk, a rádiót ki sem nyitjuk - minek? Hát énekelünk.

Lovamat elődom - amikor a hód kel...

Berobban Réz Ádám a furulyával. Új kanna teát hozok be, akkor már ketten furulyáznak Vas Pistával, francia sanzonok és angol tengerészdalok, Juhász Feri sírva fakad, ahogy szól a réges-régi angol dal, a tengerészek búcsúznak a spanyol hölgyektől, és Vas Pista kiszámítja, hogy John Donne is rajta lehetett azon a hajón. Laci csak annyit mond: „Az istenfáját”, és kivágja a botját a szoba közepére, aztán bocsánatot kér, és tovább hallgat, de a keze mozog, s mikor elmennek, a *Szabad Nép* széle, az asztalon heverő boríték háta, de még egy teában ázó papírszalvéta is hemzseg a lovaktól.

- Festő akartam én lenni, amikor Pestre jöttem, először a Derkovitsban laktam.

Juj de csúnya kis kötet lett *A tűzér és a rozs*. Mert ez lett a címe, hiába hadakozott ellene Pista, hogy nem fogják engedni az ilyen „értelmetlen szürrealista mételyt”, a dolgozó nép katonafia hogy a pokolba keríthető össze a rozssal, és melleleg és külön, neki, a szerkesztőnek sem tetszik. Mindegy, Laci keresztülverte:

- Szép cím az. Jó cím. Nekem tetszik.

De ő se tehetett semmit a vastag, barnás papír, a puha tábla feketének szánt szürkéje meg az egész kivitel hitványsága ellen - a könyvek akkor ilyenek voltak. Hát a versek? Azokban feltündöklött egy-egy sor, egy kép, ragyogott egy gyöngyszem a majdani *Gyöngyszoknyá*-ból. A tengerek és szemináriumok alatt úszó jéghegynek egy-egy pici csúcsa.

- De legalább elhagyta azt a buta F-et a neved előtt - forgatja Pista a vékonyka kötetet -, költő leszel te Nagy László néven is, nyugodt lehetsz.

- Most még nem vagyok költő, Pista bácsi?

Pista bácsi, istenem. Az agg Vörösmarty, a harminckilenc éves Pista. „Hát igen, ezekből lehetne még Petőfi vagy Arany” - gondolkozik el Pista -, csak azt nem tudom, hogy melyikük lesz melyik.

Bort iszunk egy isten háta mögötti kocsmában, körülöttünk iszonyú fekete már a világ, reménytelen, rengeteg bajunk van, de csak annál közelebb húzódunk egymáshoz. Laci mindig a legcsöndesebb, és Margitka, még ha jókedve van, sem szokott sokat beszélni. Most már rájuk is nehezedik minden, ami eddig csak minket nyomott.

*Bárd az ég is, meg-megvillan,
lelkeket irtana.
Hamuszinű takaróban
jajgat a kisbaba...*

- Lacikám, végre kibújtál! Mert ez ugye a szabadság, a hamu alatt jajgató szabadság?
- Szürrealista vagy te, Piroska, az már biztos. Nem az. Csak olyan csúnya szürke takarókat árulnak, Andrist is abba pakolja az anyja, tudod.

Bulgária kettévágta a mesterséges burkot, amit ráraktak Lacira. Csodálatos versei kezdődtek itt és remek fordításai.

- Jól érezted magad Bulgáriában, Lacika?
- Azt elhiszem. Tudod, ott olyan feketék a lányok, mint a tücsök picsája.

Egy kora márciusi napon Nagy Laci megjelenik a Kiadóban. A hosszú folyosón egymás mellett nyílnak a lektorok szobái. Laci megáll az ajtóban, nagyot koppant a botjával a padlóra, aztán felemeli a mutatóujját, s harsányan bekiáltja.

- Kámpec dolorem!

Megy, sorban, minden szobába, végig a folyosón.

Most halt meg Sztálin.¹

Megyünk Szigligetre, összebeszéltünk, hogy most is együtt leszünk heten, mint azon a régi tökszárdudás nyáron. Kicsattanó tavasz van, egészen más, mint Szentendrén vagy Félegyházán. A parkban, mintha teleöntötték volna tejfellel a gyepet, annyi a kései hóvirág és a tűzike. De megtalálom a nekem olyan kedves fűrtös gyöngyikét is, a kis, köves átjárón szélesen terpeszkedik a bíborhunyor, a nyírfás alja kéklik a meténgtől, s áll, mint a karácsonyfa, tele dísszel, a liliumfa. Lent, a denevérfa előtti kövér bükkön valóságos alkotóház alakul, legalább hatfajta madár dolgozik a különböző egymás alatti-fölötti lyukakban, etetnek hajnaltól estig. Vadul sikongat a zöld küllő, kopog a harkály, mondja a magáét a „csúnya galamb”, ibolyaszőnyegből liheg ki a gyík. A fenyőfák puha új bojtjait muszáj megsimogatni, a rózsakert szélein glédában állnak az íriszek, és már pedzi a levendula is. A vakondok is mozognak, elképzelhetetlenül csillogó fekete halmok türemlenek fel váratlanul, a gazdájuk nem látszik.

- Gyerekek, tudjátok, mit láttam Szent György-hegyen?

- Te mindig csudát látsz, na mit?

- Egy magyar Szent Györgyöt. Nem a templomon, a mellette lévő sárga ház homlokzatán, azt hiszem, agyagrelief. Nincs neki lándzsája, se mellvértje, se kardja. Csak egy furkósbotja, és pusztá kézzel nyúl a sárkány torkába, feszíti szét a száját, a bal lábával tapos rá, de a sárkány is csak olyan egyszerűbb víziborjú. És a bunkójával fog majd rácsapni. Mondom, magyar az. Meg akarom festeni ezt a szegény magyar Szent Györgyöt, a bátyámnak, Gyurinak se volt fegyvere a sárkány ellen. Meg is ölte a sárkány.

- Én azért a rendes, szép Szent Györgyöt akarom lefesteni, ide a szobámba. Hű de szép fehér lova lesz! Kanca, fehér kanca. És páncél, lándzsa, minden. Hoztam is temperát, ecsetet, mindenfélét - Laci csettint a nyelvével -, majd meglátjátok. Faragni való fát is hoztam, de azt itt hagyom a padláson, télire, ha lejövünk, jól kiszárad majd.

¹ Utólagos bejegyzése a krónikásnak. Akkor nem merte leírni, úgyis tudta mindenki.

A szigligeti Alkotóház tizenhetes szobájában van egy kis fülke a falban, eredetileg nyilván szobornak szánták. A Szent György a fehér kanca hátán ott gázol a sárkányra, azóta is. Aki a tizenhetes szobába kerül, csak úgy mondja: a Nagy Laci szobájában lakom, tudjátok ott, ahol a Szent György van.

Egyszer majd csak sikerül rábeszélnem a juhászt, Sümegi Józsit, hogy jöjjön, és nézze meg ezt a Szent Györgyöt. Ha már adósa egy látogatással annak a Nagy Lászlónak.

Vasnéni

- Tetszik szeretni ezt a fotelt?

- Berzser! - vet rám csak úgy féloldalasan egy pillantást Vas néni. Sűrű a pillantása, sokértelmű és összetett, s gyakran megfejthetetlen, vagy Pista utólagos megvilágosítását igényli, mint minden, amit Vas néni mond, tesz vagy csak egy mozdulattal jelez. Erősen zárt tömb ő, belül egy élet büszke vagy sértődött élményeinek a gubancával, amiből időnként enged kiszabadulni egy-egy szálat.

De ez most éppen érthető: „Fuj, bugris, sose láttál még *berzser*-t?”

Biztosan igaza van. Én eddig azt hittem, hogy a berzser olyan felül kétfülű fotel, amilyen az első osztályú vasúti kocsikban van, fejtámasztós, otthon is volt, a barátnőm nagyapjáié, ült benne, a boglyas ősz feje a támasztófülön pihent, pipája kihűlt az ölében, a fekete foltos hosszú ujjú keze laza tartásában.

Ez a hatalmas, vörös bőrfotel nem is a miénk. Lázár minisztert telepítették ki, a szomszédunkat, és mi vállaltuk a bútorai s a könyvei nagy részét, igazán megtehetjük, hisz nekünk jóformán egy fia bútorunk nincs, csak könyv, kép, festőállvány s egy ostrom látta ócska heverő, hát ez a pompás bőrgarnitúra főnyeremény, a karos pamlagon elfér a magyar irodalom akkori színe-java, csak az istenért, kárt ne tegyünk benne, nem szeretném lyukasan visszaadni. Ez a kályha melletti fotel azonban kinevezett és törvényes telephelye Vas néninek. Kicsi, sötét gombolyaggá húzódik össze, a mélyvörös fotelnak alig egy sarkát foglalva el, rigópillantású, tűzfekete szeme a keskeny fehér arcából villog ki, félig mulatva, félig sértődötten figyeli a képtelen helyzetet és társaságot, amibe a fia egy boszorkány bűvölete következtében került - méltatlanul. Fenntartását jelezve még a fátyolos gyászkalapját sem teszi le, a kabátja is az ablakkilincsen lógva várja, hogy belébújtatva elhagyja sajnálatosan megöregült fia - remélhetőleg ideiglenes - új otthonát.

- Anyunak a fiam és az én Évi lányom hívott, ez egy festőnő volt és más, maga nekem nem lányom, maradjon csak a Vas néninél. Az én menyem a Marika, az egy hősleány-nő - őt szerettem.

- Etit se tetszett szeretni?

- Az egy más volt, egy másféle nő, egy önáltal művelődött és egy művésznő, neki, ha elment a színpadra, én egy termoszban kinyomtam egy kiló narancsot teljesen, és azt itta.

Kicsit elgondolkodom - mikor is láttam utoljára narancsot, nagyon régen, az idejét se tudom. De mégis - az utolsó amerikai csomagban volt -, egy évig minden hónapban küldött csomagot Magdi, a barátnőm, Amerikából. Abban volt. Gyönyörű képes skatulyában, abból tudtuk, hogy narancs. Szárított, persze, csak bámultuk a cukorpáncélba bújó kerek lemezeket, s olyan áhítattal törtük háromfelé, s nyeltük mind a hárman, mint a szent ostyát szokás.

- És én mindig a legjobb gyümölcsösbe mentem, a Nikászy mellett - maga biztosan nem is ismerte azt a finom üzletet a Kígyó utcában.

A Nikászyt véletlenül ismerem. Régen-régen, még a háború előtt nyári rajztanfolyam volt abban a házban, az ötödik emeleten, s engem küldtek le uzsonnát venni az egész társaságnak, mint legfiatalabb növendéket, egy hosszú cédulával, s mikor látták, hogy magamnak nem tudok venni, adtak egy zsömlét vagy kiflit - egyéb se kellene, csak hogy ezt is megtudja Vas néni, aki épp most nyilatkoztatta ki:

- Mert akármilyen rossz idő akadt, én mindennap egyszer végigsétáltam a Váci utcában, csak nézni.

- Persze hogy ismerem a Nikászyt! Abban a házban jártam festőiskolába, mindig ott vettem délelőtti uzsonnát magamnak zsanna-mannát.

Pista hallgat az íróasztal mögül, ahová elbástyázta magát egy Thackeray-korrektúrahalmommal, egy percre kérdően pillant rám - nem ismeri ezt a szépséges tájszót, ami nem is félegyházi, hanem bajóti, és káprázatos finomságú mesebeli ételt jelent, de rákacsintok, hát nem szól, csak lenyeli a nevetését, Vas néni viszont rendíthetetlen.

- Ilyesmivel én nem foglalkoztam. A Béla vette ott a legfinomabb cukorkákat, a legfinomabbakat, te is leszokhatnál az egész cigarettáról, Pista, vagy derogálsz rá. „Mert az ifjú szeretetre méltó volt, az úrnő szerette őt, mert az ifjú nem volt szeretetre méltó, az úrnő nem szerette őt” - idézi isten tudja, milyen irodalmi emlékéből.

- Főztem egy kávé, Vas néni - próbálom lesimítani a sündisznó tüskéit, pedig kávé egyszerűen nincs, nem kapható. Vali szerzett egy picike zacskóval, és a felét nekünk adta. Én meg, fene tudja, miért, szeretném, ha Vas néni megörülne neki, vagy megdicsérne érte, persze erről szó sem lehet.

- Etinek gyönyörű rózsaszínű készletet adtam, még amikor! - mondja, és elveszi az én barna, barna csikos, igazán nem „szerviz” csészémet, s kavarja gyanakodva.

- De ez nem porcukor benne, ami benne van?

Kavarja, egyre csak kavarja, mint piszkos Fred, a kapitány, mi már nevetlenül és mohón lehörpintettük a csudálatos ritkaságot, ő meg csak kavarja a kiskanállal, a kanalat is megnézi megvetően - nem ezüstkánál -, aztán végre-végre szájához meri emelni a kiskanalat.

- Magánál mindig hideg a kávé?

Már több mint egy éve, hogy összeköltöztünk végre Pistával, és én kezdtem megérteni, amit örökké hangoztat: „Az én vérnyomásomat csak Cipi és Anyu képes felhajtani.” Cipi - az külön fejezet -, de Anyu, pardon, Vas néni kezd érthető lenni. Vas néni talán csak azért ilyen büszkén tüskés, mert szégyelli, hogy Pistától kap pénzt, akinek igazán kevés a fizetése, s persze Marikának is ad minden hónapban, mi pedig gyakorlatilag csak a fordításaiból és az én illusztrációimból élünk, ahogy élünk - nehezen. De véleményem szerint kicsit túlkompenzálja a dolgot Vas néni.

- Mert Vas Pál (ez Vas bácsi, Pista apja) nem tartotta be, amit ígért az én apámnak a hozománynál. Hogy ő eltart engem és a gyerekeimet is. És az én fiam, akit én öt kilóra szültem...

Ez visszatérő motívum, s erre szabályosan, mint egy időzített bomba, Pista felrobban, valószínűleg ezért is hangzik el rendszeresen.

- Elfelejtetted, hogy közben háború volt, és nincs több Kästner és Krámer textilgyár, ennél fogva Apu nem igazgató többé? Nem is említem az államosítást, hallottál róla esetleg?

- Te azt hiszed, hogy mit tud ez a kis együgyű? Én modern voltam, és megmaradtam is. Te Vaspálpista, te bátaszéki!

Most beállít Juhász Feri, és valódi hódolattal csókol kezét Vas néninek, akinek határozottan van érzéke a szép arc és férfias külső iránt, de azért Ferire is pattan egy szikra a tüzes bögréből, amit az egri nők szórtak a felkapaszkodó törökökre:

- Maga mindig bajuszba jár?

Nemkülönben megkapja a magáét Kormos Pista is, mert éppen vele együtt érkezik egy hurka-kolbász csomag Bajótról, amivel én tüstént repülnék a konyhába, hogy megsüssem az egybegyűlteket örömére.

- Maga, Kormos, ezt jobban megsüti, mint ő - ez én vagyok, úgy látszik, a nevemet se szereti kimondani -, hiszen maga is falusi, hát maga borsozza meg!

Mi a fenéért akarom én mindenáron megnyerni, kiengesztelni, meghódítani. Micsoda elmebaj, hogy azt képzeltem, azzal hitegettem magamat, hogy a férjem édesanyja majd leányának fogad engem, miféle régimódi Cilike- és Marlitt-regénybe való hülyeség ez tőlem. Amennyire visszaemlékszem, egyetlenegyszer nézett rám jó szemmel Vas néni, akkor, amikor először faltam náluk két pofára, mert Pista felvitt hozzájuk ebédre. Micsoda ebéd és micsoda lakás, úristen! Óriási ablak a terem egyik oldalán, végig a Sas utcára néz, egy indokolatlan zöld márványoszlop csak úgy, hatalmas, igazi ebédlőasztal és isteni kaja, amiben Pista és Évi unottan turkapiszkál, csak Vas bácsi szürcsöl kelletlen képpel, és úsztat előre levágott kenyérdarabkákat a húslében (*viszel még szaftot?*), Vas néni meg, mint egy sózott fenekű kiállításrendező, állandó vetélőmozgást végez a konyha és az asztal között, cigarettával a szájában, de közben elismerő pillantást lövell felém, mert úgy falok, mint egy egész festőakadémia:

- Szépen eszik! - Ez persze nem azt jelenti, hogy szépen kezelem a kést, villát, hanem azt, hogy „jó evő”, nem úgy, mint a családja. Határozottan méltányolja a teljesítményemet.

Nem úgy, mint tegnapelőtt, amikor nagy diadallal vágtam fel a mélységes hentespszichológiával (milyen szép mellkasa van, mondtam a bárdos férfiúnak) megszerzett halványlila csirkét, amit csak komoly Vali-féle szalonnatüzeléssel tudtam ehetővé varázsolni.

- Én sose vágtam ketté a combot, alsócomb, felsőcomb. Kapott mindenki egy egész combot, egy szárnyat, egy mellet - szerettek enni.

Öten ülünk az asztalnál, mindenki lesüti a szemét, csak Vas nénié lobog diadalmasan.

A nyilvánvalóan Auschwitzot megjárt csirkéhez madársalátát mellékeltem, nagy boldogan fedeztem fel a csarnokban, persze ecettel csináltam, évek óta nem is láttam citromot.

- Nem szokott citromot tenni rá? - érdeklődik Vas néni. - Én nagy bámulója vagyok a citromnak. Húslevesbe is jó, tudja maga azt?

- Te meg Déry! - ordít fel Pista, nyilvánvalóan egy nyári élményünkre célozva. - Hol éltek, az isten szerelmére? Citrom!!

- Én méltányolni vagyok képes az új főzőnőket - folytatja zavartalanul Vas néni -, tegnap is jó élményben volt részem a közértben. Egy fiatal nő jött, és cédulája volt, azt megvásárolta. Aztán körülnézett, és - egy hirtelen elhatározással - vett egy fél kiló káposztát. Mert öneki eszébe jutott valami, és meglátszott az arcán.

Rendben van, ez így illik, így szokás, így tipikus, így áll a könyvekben, így beszél egy anyós a menyével. Igaz, Vas néni nem háziasszony, hanem művész, valódi művész. Csodálatos süteményeket süt és hoz fel, nem lehet másképp, mint hogy az egész havi pénzt erre költi, s velünk eteti meg. Ha kérdezem, hogy hol kap most, az ötvenes években, jegy nélkül cukrot, finomlisztet, mazsolát, csokoládét, hát nem felel, és titokzatosan mosolyog. Kicsi, fászlival körültekert lábán imbolyogva, óriási, selyempapírokkal gondosan bélelt skatulyában hozza fel az ötödik emeletre hozzánk a tiszta csokoládéból készült, mandulával megtűzdelt „özgerinc”-et vagy a mesebeli kávépitét, s teszi diadalmasan az asztalunkra. Élvezettel, boldogan nézi,

ahogy a magyar irodalom jelen lévő színe-java nekiesik, nem sajnálja tőlünk. Sőt, mikor az utolsó morzsaig elfogy, és a fiúk még csokoládéval körített száján kitör a dicshimnusz, sürgősen másra tereli a szót:

- Azelőtt annyiszor volt szó a hottentottákról! Most nem hallok róluk, mi történt velük?

Domokos Matyin régóta látom, hogy nem ért teljesen egyet Vas néni gyermeknevelési módszerével, különös tekintettel arra is, hogy még most is fel-felbukkan Pista és édesanyja között a régi seb és a sebejtés: „Azért a *Nyugat*-ban csak sokára jelentél meg” - hát most fogja magát, és kardot ránt hős Domokos Mátyás.

- Érdekes, hogy épp most tetszik mondani - Pista lesz az expedíció írótagja és Illés Endre.

- Micsoda egy expedíció? - tátja nagyra a fekete szemét Vas néni.

- Afrikai. Sajnos, hogy Pista olyan rosszul bírja a meleget, de nem utasíthatja vissza, a jelen körülmények között ez lehetetlen. Megy egy geológus, egy tengerész, két marxista filozófus és két író. Megtisztló, nem?

Sötét alak ez a Matyi. Egy afrikai expedíció a hottentották és egyéb vad törzsek felkutatására ezentúl állandó, kimeríthetetlen, veszekedő borzalom és megbeszélés tárgya. Időnként ugyan elfogja Vas nénit a kételkedés, de nem hagyhatja kifejtetlenül ezt a pompás témát és lehetőséget. Pista hajlamos a szertelenségre, s ott ugye olyan fűszoknyás lányok vannak, és ehhez én mit szólok. Muszáj csakugyan elmennie? Meg ott dzsunglek is vannak, nem? És abban óriási kígyók-békák, fuj! De Pista mindig ilyen volt, pedig a macskától is félt, mert megette a húsvéti nyusziját. Kormos biztosítja Vas nénit, hogy Pista a Lukács uszodába is már azért jár, hogy eddze magát, hátha át kell úsznia a Viktória- és Nyasza-tavat menekülés közben, s ez Vas nénit még jobban elborzasztja, mint az afrikai expedíció, az még odább van, de uszodába járni most, télen? S két nap múlva levelezőlapot kapunk - úgy látszik, ezt hatásosabbnak tekinti, mint a szóbeli szörnyülködést - a következő szöveggel. „NAGYON lehet sajnálni azt az anyát, akinek a fia ilyenkor jár uszodába.” Aláírás nincs, nyilván névtelen levél - valahonnan az Óceánon túlról -, Vas néni nyilván a családjá örök mindentudóját, a híres Bélát óhajtja bevetni a rakoncátlan Pista ellen, sajnos, a kézírás Vas nénié, s a bélyeg is pesti, de mikor ez irányban érdeklődöm, csak felveti a fejét.

- Én írtam, de ha Béla ezt tudná Pistáról, ő írta volna. Igen, és ha Rozenák annak idején fejet hajt, most nem kellene az én fiamnak egy kapálatlan földön járkálnia ott a Senki Szigetén.

(Ezen enigmatikus kijelentés többágú magyarázatra szorul. Rozenák professzor, Béla apósa, nem egyezett bele egy rózsadombi telek megvételebe, ami most ugye természetesen meglenne, és akkor nem kellene nekünk Szentendre. És Vas néni még illegitim szerelmünk idején úgy csomagolt hétvégi kaját Pistának, hogy: ezt meg csak vidd magaddal Szentendrére, az neked a Senki Szigete.)

És most kiviszem Vas nénit Szentendrére, isten tudja, mit szeretnék, remélek elérni ezzel. Ezzel a darabka földdel, az én földemmel, amibe Pista ugyan beleegyezett, mert ő is unta már a szentendrei csatornaszagú albérleteket, viszont nem helyeselte: „Budiba nem megyek, és földet nem túrok, nekem elég egy talpalatnyi aszfalt” - de lehetetlen, hogy ne szóljon a szívéhez az egyéves gyümölcsfákon lármázó madárhad, a zöldküllő csúfondáros nevetése, az orcátlan verebek mindent felfaló zajos boldogsága meg ez az apró ház, ahol *fürdőszoba* van. És igenis, befuttatom rózsaszínű, sárga és fehér futórózsával - ez nem a Senki Szigete, ez a Rózsák Szigete. A kerítése is rózsá, méghozzá - ki hallott ilyet az ötvenes években? - nemzeti-színű, piros, fehér zöld. Piros, fehér rózsák, rózsák, rózsák a zöld bokrok között. „A rózsá

szép virágszál, de tüske szurdal ágán”, „Hatalmas úr a Szultán, de rózsáért lehajlik” - beszélem rá Pistát, hogy óvatosan meg merje közelíteni a méhektől zengő bokrokat. Vas néni elgondolkozva néz körül, nem tehet semmit, meghatódik, de még tartja magát, bár nehezen.

- Itt semmi árnyék nincsen, csak fű meg rózsza.

- Még fiatalok a fák - nyelek egyet -, majd megnőnek, és lesz árnyék, több is, mint kéne. Tetszik tudni, úgy ültettünk, hogy cseresznyétől szőlőig mindig legyen idefent gyümölcs.

- A fiamat is ültetni hagyta? - rémül meg Vas néni.

- Nem, nem, csak Panni meg én ültettünk.

Szentendre elég rosszul van ellátva ebben az időben, még nem tört ki a butikturistaság, a festők kigyalognak a méhészbácsihoz mézet venni, és a tehéntulajdonos magánházakhoz fordulnak tejért, én például Idukához, a harmadik utcában, aki két tehenet is fej, s elad nekem tejet - nagy kegy, igazán. Elcsábítom magammal Vas nénit - mint kiderül, nem jól tettem. Az istállóba nem jött be velem, fél ő - mondja - a bikáktól. Nem is próbálom meggyőzni, hogy ez más műfaj, csak leültem Iduka verandájára, ahol halomban áll a piacra előkészítendő zöldség és gyümölcs, igazán nem úgy, mint a szépen csomóba rendezett a pesti zöldségesknél, és ez gondolkodóba ejti, a tej nem lehet elég higiénikus ilyen körülmények között. Ahogy lépeget mellettem hazafelé, gyanakodva pillant a fehér zománcos fődeles tejeskannára a kezemben, majd szemmel láthatóan felderül, megtalálta a megoldást, helyettem is, s nyomban közli:

- Szoktassanak ide egy borjút a kertbe! Ilyenekkel szerezzenek kapcsolatot! Láttam is a vonatból, hogy csak úgy szabadon szaladgálnak a fűben.

Ezt ugyan nem teszem meg, bármilyen nagy és szép hagyományai vannak szűkebb hazámban a marhalopásnak, viszont sikerült ámulatba ejtenem Vas nénit az első eperterméssel: a frissen feltört szűz földbe ültetett eperből tök nagyságú példányokat rakok egy zöld levéllel kibélelt kosárba, s rohanok be vele a Vilmos császár úti sasfészekbe, ahol Vas néni együtt lakik kissé szenilis nővérével, Matild nénivel. De ezzel is vihart kavark, hiábavaló az ember iparkodása - sajnos.

- Ez ott nőtt? - nézi gyanakodva a kis kosarat -, nem boltba vette?

- Ott *termett* - javítom ki, most csakugyan sértődötten -, és Matild néninek is hoztam, átviszem neki, jó?

- Már maga is meg akarja ölni? - riad rám Vas néni. - Egyetlen szemet sem kaphat belőle! Nem tudja maga az ő epéjét? De az az alja-fia és az a nőszemély sem!

Hamarosan kiderül, hogy Vas néni egész lénye és minden lappangó - lappangó, fenét! -, ránk irányuló töre, tüskéje, epéje egyetlen célpontba sűrűsödött: Imre őrnagyra és az Ica nevű, csakugyan kellemetlen és félhülye ifjú leányzóra. Imre őrnagy - dr. Berend Imre rendőrorvos - egyike Pista hat unokabátyjának, akik közül három már disszidált, egy elesett a háborúban, Ernő és Imre maradt csak itthon, és Imre vállalta a csakugyan rászoruló Matild néni gondozását, édesanyját, mindennap meglátogatja, de a napi teendőkre Ickát alkalmazta, aki ott is lakik Matild néninél, Vas néni szeme ügyében, s a következő hónapokban, Matild néni haláláig, ő a fő téma, talán az lesz a legjobb, ha átadom a szót egyenesen Vas néninek, s összeállítom a papírcetlikből, amikre feljegyeztem - bevallom, élvezettel - a megtanulhatatlan, utánozhatatlan szóbeli megnyilvánulásait.

- Mert ez az Imre egy bakonyi betyár, egy düsseldorfi rém, annál egy potyább, egy bugrisabb, hülyébb - egy piszok, undok alak, aki fiatal korában még tudott dzsiggelni...

- Egy bűnöző - mint akit idevett a börtönökből...
 - Mert én a Sváb-hegyen is megmondtam, hogy én nem egy kutyafarmba jöttem nyaralni, hanem egy villába, és kérem, én a gyerekeimmel vagyok itt, és nem tartom fontosnak, hogy itt mindennap kutyaorgia legyen...
 - És most itt van ez a házunkban...
 - Mert az Imre egy smirkász, és azt mondja, ez a lány tiszta - de én fütyülök az olyan tisztaságra, ahol folyton szidoloznak, miközben a vécé hagyva lesz és hónapokig, bár ők minden percben használják.
 - Az Imre egy gazember, egy Doktor Alja...
 - Ti mondtátok a múltkor, hogy az elefántnál egy dolog tart két hétig, és utána egész évben nem folytat, de ezek...
 - És Imre ellen apakereset is be volt adva, és ez megismétli magát...
 - És a Matild örül annak a piszok kis lencsének, amit kap...
 - És ez a nő olyan, mint egy nyilastestvér, a bőréről, a hasáról, a gyomráról lop a Matildnak...
 - És az egész dologban az, hogy Matild túlszülte magát, és ez az utolsó. Csak legalább ne azt a nevet viselné, amit azok ott kint Amerikában hordanak...
 - És az a nő képes szólni a Matildhoz, én hallom, az az ajtó nem rekeszt, hogy szevasz, édes mama...
 - És aztán elmegy az Imrével, mert igazolni akarja a mamaságot...
 - Az Imre csak hülyíti az anyját, egész délután ott ül, és kártyáznak hárman, ez nem egy társaság a Matildnak, mert a Matild valami remek volt, és tizenhat személyes vacsorákat főzött, és a Julius bácsi nem protezsáta a disznóhúst soha, de soha, hát azt mondta neki: borjú...
 - De egy hatvankét éves ember, mint az Imre, egy beteges állat, egy Kraft Ebing, és sántít is az a nő. De nem nyugszik a bitang, aki ott döglene meg, ahol fetreng, akár megfulladva, akár gutaütés által, mert legjobb, ha mindjárt megdögöl...
 - Csak mondja, hogy tiszta az a lány, Matild meg háromnegyed halott...
 - Romlott ez, romlott fiú, romlott nő, romlás virágai. És én őket úgy utálom, mint egy kanálist...
- Azt hiszem, Vas néni őszintén élvezi a szomszéd lakásban zajló szerelmi bonyodalmat - vagy amit ő annak vél. Most valamivel enyhébben ítéli meg Pista féktelenségét, elvetemült szokásait - különösen újabban, mert Görgey „*kiszabadult a kitelepülésből*” (kiemelés Vas nénitől), s elég gyakran feltűnik nálunk gyönyörű kis feleségével, Évával, s mint már mondtam, Vas néni méltányolja a férfiak szépségét, és Artúr igazán szép és érdekes jelenség.
- Ő még főurabb az én szememben, mint Ottlik - egy szöke mindig jobban mutat. Az én időmben csak a kereskedő számított, és a képviselő, meg a handlézsidó, most engem idegesít ez a sok csere - azok jönnek, ezek mennek, ennek nem lesz jó vége. De mit ebédeltetek? - fordul az éppen belépő Pistához és Artúrhoz, akik egy közös ebéden ünnepeltek valamit - vendéglőben!!!
 - Vaddisznót! - közli boldogan Pista, mert sejti a következményeket.
 - Vaddisznót? Pista, te egy hős vagy, egy dragonyos, aki mer!

- Vadsertést áfonyával - nem tetszik szeretni? - ad újabb lovat Vas néni alá a tapasztalatlan Görgey.

- Vadsertést olyan helyen kell enni, ahol vadsertés van. Például a „Denevér”-ben vad-disznófejjel járkálnak. A vadsertés erdőben él a vadak között, és ott vannak az erdészek és a vadászok, azok eszik, mert nincs más.

- Ezzel vigasztalódtunk - mondta megnyugtató szándékkal Görgey -, hiszen, tetszik tudni, hogy most sokat bántják Pistát.

Artúr persze nem tudja, hogy mi gondosan eltitkoljuk Vas néni elől az időnként sűrűsödő bajainkat, nem is értené, de mindenképpen izgulna, tanácsolna, piszkálná a dolgokat, s csak idegesítené Pistát, mindegy.

- Mert cinikus vagy te, még egészen fiatal voltál, és már teljesen cinikus. Pistára még sok verés vár! Pistát annyian el fogják verni, hogy azt meg se lehet mondani. Először elverik a fiatalok, a mai túsarkúak, azután elverik régről a halaskofák, és elverik az emigrációs zsidók. És végül elverem én.

Diadalmasan felveti a fejét, és még rám is rám mosolyog.

Most már azért kicsit könnyebb az életünk. Nemcsak a vendégekkel eszünk, persze a rettentő mennyiségű privát teavedelésen kívül, hanem komoly ebéduzsonnát is tudok pakolni reggelenként Pistának az igazán gyöngye kiadói ebéd helyett-mellé. Mióta Sztálin meghalt, és „Berija elszemtelenedett”, nem gyötrik már, amiért kilépett a Pártból, sőt vannak, akik összekacsintanak vele egy-egy hangzatos dicsőítő mondat mellé. Munkát is kapunk rendszeresen, igaz, még nem állíthatok ki, s Pista se jelenik meg saját művel, de a fordításaihoz írhat elő- vagy utószavakat. Ilyen óriási nőemelkedés után alázatosan megkérem Vas nénit, hogy tanítson meg egypár süteményreceptjére, felhívom rá a figyelmét, hogy ez népszokás, nagyanyáról anyára szálló receptek vannak még ma is - de ő nem áll kötélnek. Szokásához híven másra tereli a szót.

- Tud maga sóletet csinálni? Úgy tudom, a zsidó nagyanyjánál lakott valahol ott, falun.

Sajnos, nagymama sosem csinált sóletet, vagy legalábbis az én időmben nem. Nagyapámnak földje, tanyája volt, gazdálkodott, ahogy otthon mondták, paraszt-zsidó volt. Szalonnát reggelizett, bicskával, vagy túrót ugyancsak bicskával, hagymával, örökké a szekéren ült; a dohányzacskója szagára máig is emlékszem. Nagyanyám szombat este gyertyát gyújtott és kalácsot sütött, de az egyetlen zsidó étel a laskagombóc volt a háznál, az is csak húsvétkor, mert a maceszt, amit mi laskának hívtunk, drágán adta a zsidó hitközség, csak tessék-lássék rendeltünk belőle egy nagy csomaggal, pedig én rettentően szerettem, állandóan loptam a papírszákból, s titokban, csemegének rágtam a padlásra bújtomban.

Székenykezve rázom a fejemet, nem, nem tanultam meg, még ezt sem.

- Hát ha tud szerezni fél kiló gerslit s egy kiló babot meg egy füstölt libamellet, vasárnap eljövök, és megmutatom. De azt reggel kilenckor már fel kell tenni.

Istenem, segíts, járom a várost füstölt libamellért, hasztalan. Péntek reggel kapom a sürgönyt, ugyancsak meglepő. „Belejön még egy libatest, egy kisebb csülök s egy szál füstölt kolbász. Libatestet a Klauzál piacról. Hagymája van? A gerslit, babot áztassa be szombat este.”

Mi lehet az a libatest? De nyilván ez a hivatalos neve a liba hátuljának, mert a pillájuk se rebben, amikor kimondom, a csülök s a kolbász némi nehézségbe ütközik, de végül is minden együtt van a konyhaasztalon, s Vas néni egy üteget felállító hadvezér tekintetével néz körül, s utasít:

- Gyúrjon egy tésztát, kell bele egy tojás, azzal ragasztjuk le.

Belehajigálja az egész mindenséget a legnagyobb fazekamba, színig tölti vízzel, megsózza, és egy egész fej hagymát dob belé héjastul. A fedőre ezt a csirizgombócot húzogálja rá, le-ragasztja vele körös-körül, s apró lángra téve a süttöt, berakja.

- Nem hozzányúlni! - teszi fel a gyászfátyolos kalapját indulóban, de én rémülten kapok utána.

- Csak nem tetszik most itt hagyni, az istenért! Mit csináljak vele, honnan tudjam, hogy mikor kész?

- Azt én tudom! Nyolcra hívta a vendégeket, nem? Idejövök, mire kész lesz, maga hozzá se nyúljon, érti! Addig én utánajárok, nem pusztult-e el a Matild a rablók kezében ott. Pista jöjjön velem, majd ebédel nálam teát.

A jéghideg, óriási, a hajdani Papnevelde utcai, Krúdy-gazdasszonyokhoz csöppet sem méltó konyhám lassan átlangyosodik, ahogy dermedten ülök a hokedlin (nem konyhaszék, HOKEDLI), s bámulom a süttő csukott ajtaját. Mi lesz ebből, úristen! Két házaspárt hívtam meg, Zelkéket és Tatayékat, szóval egy zsidó és egy nem zsidó házaspárt, Zelkék biztosan ismerik ezt a műfajt, és különben is mindig minden jó nekik. De Tatay Marika! Híres és kitűnő főzőnő, leleményes, ügyes és mindenekelőtt kritikus szemlélő. Ülök, mint egy rab, nem merem otthagyni, hátha elalszik a kicsire állított gáz, amúgy is gyöngye, vagy felrobban, vagy odaég, hogy lesz ebből étel, és milyen arcot vág hozzá Tatay Marika, s hogy ki fog nevetni Sándor - azért csak megteríték hét személyre, bár Vas néni közölte, hogy ő este nem eszik ilyesmit, rá ne számítsak. Púpozódik mellettem a hamutartó, kiolvasok egy fél kötet Jókait, másra nem futja az eszemből, olyan ideges vagyok. Miért? No és ha nem lesz jó? Van itthon szalonna, kenyér meg tojás, esznek azt, és eburafakó!

Borzasztó lassan telik az idő, és kezdenek megnyugtató illatok keringeni, apró pöffenések is hallatszanak, de ki tudja, mit jelent az? Hátha kilyukadt a tészta ózonpajzsa? Nem merem kinyitni a süttöt, Pista megjön, s zord, mint az északi szél, gondolom, telítve van Vas nénivel, feküdj le, mondom, csak szerezz valami italt. Hoztam, morogja, és eltűnik, valahogy nem lelkesedik a vasárnap illetően tönkretételéért. Sustorgás, sustorgás és meleg. Várok a hokedlin.

Vas néni percnyi pontossággal jelenik meg, hóna alatt egy tizenkilenc papírba burkolt szép hosszú tállal: - Nehogy eltörölje! - kapja ki a kezemből olyan tekintettel, hogy a kezembe fagy a konyharuha. - Azt akarja, hogy szagot kapjon tőle! - Az éppen érkező vendégeknek az orrára csukom a konyhaajtót, mindenáron be akarnak tódulni a szagforrás felé, most kiemelem a fazekat, s csak nézek.

Eltűnt a rengeteg víz, eltűnt a zsír a húsokról, izomrostjaira hullott szét a csülök, kihúzható belőle a csont, violinkulcs lett a kolbászból s keskeny, finom hasábok a libamellből. Csodaszépen lehet elhelyezni a nyilvánvalóan csakis erre a célra szolgáló tál egyik oldalán a húst, s körülönti az aranysárga plusz fákósárga, apróra zúzott kavicsshalommá átlényegült bab s a gersli - minden szem külön áll s fénylik a borvörös hús menetszázadának az oldalán, a tál végén diadalmasan terpeszkedik a „libatest”.

Viszem a tálat a bámulat és elismerés hangjait eregető vendégeket érdeklődve szemlélő Vas néni mögött, aki cigarettával a szájában még egy utolsó ütésre is képes, amikor leteszem eléje a képző- és konyhaművészetet egyesítő alkotását:

- Tálaljon maga. Maga vette az anyagot, én csak a szakácsnő voltam.

Pista elsápad, az abroszra bámul, Sándor boldogan vigyorog, a két asszonynak sürgős néznivalója akad a falon, de még mielőtt elsírhatnám magamat, Zelk, az örök hegedűs, nagyot kurjant:

- Hát akkor éljen a szakácsnő és az anyagbeszerző is!

A sólet csodálatos, mesebeli, Krúdy kigombolná a mellényét, és letolná a cúgos cipőjét hozzá. Falunk, mint egy disznócsorda. Csak néhány nap múlva derül ki, hogy vendégeink felekezeti különbség nélkül megfeküdtek a vacsorát, s napokig szódabikarbónán éltek. Furcsa módon Pista aktív gyomorfekélyének nem ártott meg, s nekem sem.

De Vas nénivel valami baj van. Hirtelen lesoványodott, gyakrabban jön hozzánk, és kevesebbet tüskéskedik. A világ dolgai azonban változatlanul foglalkoztatják.

- Mi van a pápákkal? Azok rendben vannak? Meg vannak választva?

- Ennek a Karinthynek pechje van velem. Semmije sem tetszik.

- Amit a fia ír, az sem?

- Az is ír? Szóval az alma visszaesett a fájára?

Tompa, valamennyiünk orvosa és barátja, beletúr a vastag ősz üstökébe, és egy csomó vizsgálat után csak annyit mond:

- Nem tudnátok elküldeni pár hétre nyaralni valami kellemes, jó levegőjű helyre? Összeszedhetné kicsit magát.

- A Vaspál mindig Gasteinbe ment, egy utálathely volt, hiába nevezték el Ferenc Józsefről - nyilatkozik Vas néni -, inkább egy balatoni szálloda vagy osztrák fürdőhely jutott volna az eszébe, nem ért az a Ferenc József semmit, hiába csinálta meg a világháborút.

Panni meg én szállítjuk fel Vas nénit Lajos-forrásra, az egyetlen megfizethető helyre, közel is esik Szentendréhez, meg tudjuk naponta látogatni. De Vas néni, úgy látszik, hosszallja az utat:

- Ennyi idő alatt a Semmeringre is elmehettünk volna, tudják?

Nem, sajnos, nem tetszik neki Lajos-forrás. - Se egy kurszalón, se semmi. Csak az a fekvőterasz, de én nem vetkőzők le, mint ezek a strapanők. Bár eszük, az van, végigstrapálják az egész életet.

- Ezek a szobaasszonyok nem szobaasszonyok - szemtelen. Az egyik azt mondta, tessék néha kifáradni, sétálni, *néni*!

- Nehéz lesz nekem itt ez a két hét, minek. Vagy rántott hús, vagy valami strapapörkölt, mintha én egy komámasszony lennék.

De az utolsó előtti napon mégis maradni akar Vas néni, s ez - lévén ebben az időben igen-igen kevés nyaralóhely, a szakszervezeti, párt- és egyéb hivatalos üdülőkön kívül -, sajnos, lehetetlen, már hetekre előre el van foglalva minden szoba.

- Te egy cinikus vagy, Pista, akit nem érdekel semmi, míg fiatalabb voltál, akkor is cinikus voltál, de maga fiatal korában ezekkel tartott - maga intézze el!

- De hát most hirtelen meg tetszett szeretni Lajos-forrást?

- Azt azért nem lehet mondani. De holnapután ide fog jönni a Ruttkai Éva édesanyja. Különben hozhatna valami süteményt abból a snassz szentendrei cukrászdából, ahol rózsaszínre festették azt a nyomorult téglafalat.

Ettől komolyan megijedek, látom, Pista is, és nem alaptalanul. Levisszük Szentendrére, de csak pár napig tudjuk ott tartani, be kell vinnünk kórházba. Nagyon jó volna a Kútvölgyi, de ez persze lehetetlen, pedig Pista még arra is képes, hogy az Írószövetség nagy hatalmú titkárától kérje, aki diadalittasan utasítja el: te aztán nem kérhetsz ilyesmit.

Gyorsan hal meg, elegánsan, nem kell végigszenvednie a bélrákkal járó szörnyűségeket, s furcsa módon a kórházzal is nagyon meg van elégedve:

- Jól gyógyítanak itt - mondja -, és éjjel egész kitűnően alszom. - Ránézek a fiatal, bájos orvosnőre, aki lassan bólint Vas néni háta mögött.

Mikor hazavittem a holmiját, csak letettem Pista íróasztalára Anyu szemüvegét, ő meg lassan forgatni kezdte tokostul, és füstölt, füstölt a hamutartójában a szivar. És akkor üvölteni kezdett a csengő, „titi-tátá”, újra meg újra a „titi-tátá”, *ionicus a minore* - barátot jelzett. Micsoda titkos, földalatti vagy milyen úton tudta meg Ottlik Cipi, hogy éppen most kell átjönnie? Én csak azt láttam, hogy ott, az előszobában a két ember egymást átölelve zokog. Soha egyiküket sem láttam még sírni.

Panni intézte a temetést, ahogy mindig is mindent ő intézett. Panni méltóságán - és Vas néni méltóságán - alulinak tartott volna minden hazugságot vagy giccses búcsúszót. Egyikünkkel sem beszélt meg; a csodaszép koszorú fehér szalagján csak ennyi áll: „Sohasem fogunk elfelejteni.”

Nem szép ez a temető, barátságtalanok a fák, sárgára pörkölt a gyep. Ég a vastag nyári napban a fekete-fehér-szürke kőszivatar. Villamosra szállunk, ott áll meg a temető kapuja előtt, Pista előremegy, Panni megbökö, és hátranéz a kapura.

- Most már pestiek lettünk.

- Pestiek?

- Persze. Ezt használjuk.

A Bűvös Vadász

„A fenének se volt barátja a lópikula.”

(Ottlik: *Iskola a határon*)

- Maga, maga örült - gondolhattam volna, ha ennek a hülyének a nagy szerelme -, de azért, hogy ennyire tökéletesen bolond! Nézze, én magát nem ismerem, én Marit szeretem, jól ismerem, ma is, mielőtt reggel elment, föltett nekem négy tojást egy kis lábosban a petroforra - igaz, keményre sikerült, mert elaludtam közben -, de hát ez, ez itt tűrhetetlen hülyeség, nem tudom, hát van ilyen? Lebombázzák a várost körülötte, legyilkolják a fél családját, külön megölik a bátyját, hónapokig dögszegény dilis parasztok között él, vadásznak rá a gazemberek és - és! Kukoricákkal meg vigyorgó pofájú tökökkel meg káposztalevelekkel festi tele ezt a félig romos szobáját, nézni sem bírom, mit akar! hagyjon nekem békét, ne idegesítsen, az ördög vigye el magát!

Nem lepődtem meg túlságosan, Pista hónapok óta róla beszélt, Cipiről:

- Rémes alak! Mindent megnéz, kikutat, megeszik, felfal, minden hevesen érdeklí, és mindentől dühbe gurul, ordít, fütyül mindenre és mindenkire, imádja a zűrt, s ha nem talál, hát csinál. Gyöngyi (a felesége) meg ő úgy veszekednek, mint a cigányok, a legdurvább sértéseket vágják egymás fejéhez, egymás anyját kölcsönösen piszkolják, képesek ordítani, ha egyikük vastagabb szeletet vág a kenyérből - és mindez nem számít, a házasságuk boldog és olyan eseménydús, mint egy regénybeli kalózhajó útja. A világ legbátrabb és legelegánsabb embere feleségestül - tudod, meséltem, hogy engem vállaltak egy szál papír nélkül, azzal, hogy: „Jobban fogunk mulatni együtt az ostrom alatt, mintha csak a feleségemmel kettesben vészelnénk át.” Megmentették az életemet. NEKED. Ezért külön dühös, Marit már megszokta, szereti, és utálja, hogy téged kell lenyelnie. Festészethez nem ért, csak Berény Róbertet szereti, bár az ő munkáit sem ismeri, de Berény a szívébe lopta magát azzal, hogy sikerült lefestenie a „szart”. (Berény Róbert híres képe a *Kapirgáló* - Tyúk a szemétdombon.) Engem szeret, és én is őt. Egészen, úgy, amilyen. És ezen ebben az életben nem változtathat semmi. Semmi a világon.

Elgondolkodva néztem a még mindig dühöngő, fel-alá rohanó jelenséget, pedig nyilvánvalóan válaszra várt, hogy tovább őrvöngyessen. Mert egyvalamit elmulasztott megmondani nekem Pista, azt, hogy gyönyörű szép férfi. Dinári típus, mindössze ennyit mondott, akkor éppen fülig volt a Bartuczbán, s tudhattam volna, hogy ez önála mit jelent.

Tehát. Nagyon „szép szál” és Van Dyck-barnával kevert fekete hatású az egész. Szénfekete haj, lehet, hogy hosszú, lehet, hogy rövid, mert egyfolytában rázza, s a szemüvegét is hol lekapja, hol felteszi, igaza is van - nem szemüveges fajta. Bokros, szénszínű a szemöldöke, s villog a szeme: tüzes parázs. Szép, makacs áll, a szája meghatározhatatlan, mert folyton dühtől eltorzultan jártatja, vagy összeszorítja, tárolja az újabb kitörést, hogy szinte vakkant belé. A hosszúkás, egységes, barna arcon úgy helyezkedik el az orr, mint egy oldalára fektetett tökéletesen szabályos gúla, a barátnóm régi építőkockás dobozában négy ilyen is volt, kettő piros (csúnya piros) és kettő malterszínű, úgyszólván építőkocka-színű, de fehérnek számító, egyáltalán nem fehér. Cipi arcán mindenesetre a legjobb helyen van a „fehér”, az egyetlen forma, ami nem mozdul és nem torzul. Mert a teste az mozdul - bocsánat: mozog. Mint a marionettfiguráké. Voltaképpen keresem a rejtett drót- vagy madzagszálat, ami rángatja. A felső-, az alsótest, a csípőizülete is, a térde, a bokája, a könyöke-csuklója külön-külön mozog, a keze, az ujjai is, elejti a szemüvegét, felkapja. És az egész mégis harmonikus. Akkor még

nem ismertem ezt a képzőművészeti műfajt, a „mobil”-t. A Tate-ben, Londonban láttam először 1959-ben.

Ami iszonyúan meglep, az a keze. Kicsi, nem is kicsi, pici. A lábára pillantok, az is kicsi, harminckilenc, maximum negyvenes. Ennek a nagydarab embernek. Ez is a dinári fajta sajátossága? Nem tudom, de most már legalább felelni tudok neki.

- Mindig ilyen szűkmarkú az elismeréseivel?

Pista a falnak dől a nevetéstől, Cipi hirtelen leül, cigarettát kapar elő, rám néz, szerintem most először.

- Minden hülye festő észreveszi. Vagy talán ez a vén barom előre megmondta, hogy fősvény vagyok?

Pista harmincöt éves, Cipi csak harminchárom.

Borzasztó nagy baj, hogy Örley meghalt, most hát teljesen összezavarodott az életünk. Marit feleségül veszi Pista, mert szereti, és mellesleg megmentette az életét. Most kisbabát vár, akit nem engednek megszületni, igaz, Örleytől, de természetesen mindenki Pista számlájára írja. Minden csodálatosan rendbe jön s a helyére zökken, ha Soma (azaz Örley) nem gyújt cigarettára, mielőtt lefűjják a légiriadót. De hát rá akart gyújtani, s egy elkészett bomba megölte, énram pedig olyan évek következnek, amit csak sikoltozva tudnék jellemezni. Mert sikoltoznék a boldogságtól, hogy az Európai Iskola él, s édes-mostoha otthonommá válik, de sikoltoznék a kétségbeeséstől is: a régi szeretőm elesett, az igaz szeretőm mást vett el, vén vagyok, harminckét éves, hát fogom magam és belebetegszem az enyhén szólva izgalmas életembe, és fölmegek a Mátrába tájat festeni, mit keresek én odalent „a sík földön”, ahol Cipi Pistához fordulva ugyan, de énvelem közli: gyerünk már, öregem, Marika kacsát ígért vacsorára, az öccse hozta Kondorosról.

Cipi és Gyöngyi a világ legtermészetesebb dolgának érzi, hogy most Marika a főellátó, Kondoroson él a családja, apja, anyja, testvérei, s ez nemcsak remek vendéglátóhely és nagy segítség az éhező Budapestnek, de valódi szívbéli barátság is alakul ki - egy ideig - közöttük, és kellemes irodalmi és társadalmi élet a Lengyel Balázs szerezte Teréz körúti lakásban, ahol Pistáék élnek.

Három évig, míg nem „rendeződik” a viszonyunk Pistával, csak híreket hallok Cipi-Gyöngyiről. Aztán, amikor összeköltözünk 1949 őszén az Eötvös Loránd utcában, már fel- és kiélték Marikát, és meglátogat Gyöngyi, mert, mint mondja:

- Te vagy hát a Piri? Ideje megismerkednünk.

És birtokukba veszik az új pesti telephelyet - szükségük is van rá, hiszen kiköltöztek Gödöllőre.

- Zárva van kettőig a bizományi! A fene egye meg őket! Behoztam eladni Iván bátyám képét, de ott hagytam addig az utcán, nekitámasztottam a falnak, csak nem cipelem fel ide, ha ellopják, hát ellopják - közli vállrándítva Cipi, s Gyöngyi csak helyesel. - Ronda egy kép, s úgysem tudjuk hová tenni Gedellen. (Az oroszok így ejtik Gödöllőt, s azóta a világ kincseért sem hívják másképpen.)

Nekem Gödöllőn mindig tél van, ugyanolyan tél, mint amikor kiszöktettem és megmosdattam a csontsovány, piszkos, hidegtől remegő Pistát az enyhén szólva németellenes kastélyőrző kapus lakásán. Hogy tud Pista fájni, istenem, kék az arca, fázik a keze, fázik a lába ujjja; „burana” - vigasztalom, örülj, hogy most nem rohannak épp a farkasok utánunk. Keményen szembefúj a szél, mert elkerüljük a főutat, látni sem akarjuk a kastélyt, az egykori táborhelyet,

sem az állomást, ahol Radnóti vagonját lezárták. S ha már végigsodort bennünket a szél, Cipi boldogan fogad, a világ legrondább, hattyúprémes, bordó köntösében, sállal a nyakában, ötször lyukas bőrpapucsban - „dehogyan öltözöm fel tavaszra. Csak csütörtökön”. A gyöngén fűtő szürke cserépkályha köré húzódva marhaskodunk boldogan, fagyos ágak zörgetik a szép öreg ház nemes arányú ablakait. Gyöngyi három kosztos diákot tart, akik ott járnak a mezőgazdasági vagy milyen egyetemre, Cipi Dickenst fordít iszonyú mennyiségben, ahogy Pista Thackerayt, Gyöngyi összekavar valami ehetőt, gyönyörű porcelánról eszünk antik ezüstrrel - isteni főz - anyagiában is. Közben boldogan hergeli Pistát, aki rábeszélte, hogy olvassa el *A Karamazov testvérek*-et - még soha nem olvasott eddig orosz regényt.

- Pistu! Micsoda remek könyvet ajánlott nekem, élvezetes, igazán. Dimitrij meg Aljosa, Szerdjakov meg Iván, Grusa, Szonya - de abban a pillanatban, ahogy kiderül valamelyikről, hogy ronda szadista alak vagy kurvoid némbor, már csak Mitya meg Ivanovka, de ha gyilkol, akkor meg csak Mityenka, Aljosenka, Grusenka, Szonyácska, Matyuska moja, nem aranyosak? Igazán Pitigrilli nyomába se léphet ennek a Dosztojevszkinnek, nemde, bátyuska Sztjepanovics? Davaj... - s egy összeszáradt, tekeredett parizerhéjat nyújt az ágaskodó, szimatoló macskának: - Cin-cin-cin a cintányér, a cintányéros kiscica... Nincs több, eredj madarat fogni a körtefára, sajthéj sincs, azt is mi esszük meg, mert a gazdád úgy él, mint egy milliommagyar. Mondja, Cipike, miért nem hordja le a házmestert, amiért egérfogókat állít fel? Hát miből éljen a kiscica? Ügye, tudja, Pistu, hogy a macska életének kudarca s a legnagyobb szégyene, hogy nem tud repülni? És csak mekeg a körtefa hegyén, ahogy a rigó elszáll...

Hiszen tegnap is egész éjjel régi *Színházi Élet*-eket olvasott Cipike, ha Bús-Fekete Lászlót talál benne, azt én is elolvasom, sajnos, sajnos, ott híre sincs a Mityenkáknak...

*

Szép nő Gyöngyi? Néha azt hiszem, gyönyörű, ő is nagyjából pörköltkávé-színű, óriási a fekete szeme a merész sorra két oldalán, jó tartású, vékony és enyhén gömbölyű ott, ahol kell - de valahogy irizáló jelenség, hiába kemény, pillanatonként változik, előfordul, hogy boszorkányszerű vagy affektáló kamaszlány, a szája szélén az elmaradhatatlan cigaretta mellől borotvaéles, meglepően össze nem illő, mulatságos beszédlángokat ereget a világba.

- Ír is ám a Cipike! - vág oda a szemével.

- Baromság, úgysem lehet kiadni, azért írom - csap a térdére egy halom kéziratpapírt Cipi, én mohón és nevetlenül utánakapok, de elrántja az orrom elől. - Vacak az egész, majd átírom még tizenötször, aztán megnézhetitek, Pista már úgyis olvasta, nem volt neki elég ostrom közben a kis mongol fiú-szerelmét becézni (évek óta ezzel bosszantják a szerencsétlen Pistát), művelődni is akart mindenestre, még az ük-ükapám története is érdekelte, én ugyan el nem olvastam volna, ha nem dugja az orrom alá.

És már csattan a villám, és szakad le a ház, és üvölt Cipi, és üvölt Pista, természetesen Cipi kezdi:

- Mit imádsz azon a marha Rákóczi? Herceg léte odaáll parasztokkal komázni, tudhatná, hogy benne hagyják a szószban a buzeráns kapitányaival együtt! És hazamennek nyaralni a családjukhoz.

- Az sem imponál magának, hogy az asztalosmunkához is értett? Biztosan szebb szerszámosládája volt, mint magának - kottyanok közbe hülyén; de kapok is egy ezerágú villámot Pista szeméből, s Gyöngyi is megvetően elfordul. „Százszor mondtam, hogy nem értik a célzásaidat, te vagy Proust nagynénje”, táviratozza Pista szeme, és én mélységesen elszégyellem magam; ilyen légkörben illetlenség és hivatkozás a történelmi tájékozottság.

- Kuplerájt vezetett Párizsban - szögezi le Pista, s ezzel kialszik a robbanás utolsó tűzfészke is, a jelen lévő kosztos diákok vihognak, és sürgősen fészükbe vonulnak. Hosszú, jeges az út végig a HÉV-ig, nem csoda, ha Cipi csak egyszer egy héten jön a sűrűn teleírt notesszel, elintézendő ügyek s eladni való tárgyak listájával Pestre, de egyedül, mindig egyedül, ahogy Gyöngyi is egyedül jön, ha énhozzám.

- Nem szeretünk együtt utazni, idegesítjük egymást a vonatokon - közli Cipi -, még villamoson is.

- Ágytól és asztaltól nem, járműtől igen? - neveti Pista.

- Igen! És a fene megeheti magát, Piri, elboszorkányozta nekem az egész beutazást. Mert ezek a mezőgazdasági egyedek kint hagyják a „fődön” azokat a ronda tököket meg a kukorica-szárakat, és most már rám is rám bámulnak, és csak idegesítenek ezek a szélfújta vacakok, ki se nézhetek az ablakon, ennek is maga az oka.

*

Aztán egyszer kedden jelenik meg Cipi, kis notesz nélkül, szatyor nélkül, és röhög, ahogy még sose hallottam röhögni, mint egy ló. Iszonyúan megijedek.

- Baj van?

- Á, dehogy, csak kuláklistára tettek a kecskeméti hetven hold miatt, ami még nem is a miénk. S hogy kérjek igazolást a kerületi pártszervezettől, ahol laktunk, hogy író vagyok, különben kitelepítenek. S ez a maga hülye férje ilyenkor nincs itthon, a Kiadóban árulja a hazát Illés Bandi felügyelete alatt.

A kerületi párthelyiség valamivel rondább, mint a többi, szürke fal, hosszában keskeny előtér, vastag kis várószékek, odalépek az ügyeleteshez, és kezdem mondani, ám Cipi türelmetlen, odaugrik, az igazolványát kaparja elő.

- Tagja vagyok az Írószövetségnek...

De az asztalnál ülő pofa csak egy hideg elhárító mozdulatot tesz, s ránk tátja a lapos szürke szemét:

- Várjanak.

Várunk. Szabad cigarettázni, cigarettázunk. Ülünk. Várunk, Jönnek mások is, azok is leülnek. Várnak. Fél három. Három. Várunk. Negyed négy. A lapos szemű most feláll, s végigmegy a folyosón, benyit egy ajtón. Egyszerre ugrunk fel Cipivel, s egymás kezét fogva kirohanunk az utcára, és csak a Vilmos császár út sarkán torpanunk meg, lihegve. Ezt jól elintéztük.

Pista bámulva áll meg az ajtóban, ahogy békésen teázunk Cipivel, noha kedd van. Kurta, tárgyilagos beszámolóink után csak bújik vissza a kabátjába, s - lehet, hogy soká jövök, várjatok meg - szól vissza, s hallatszik, ahogy csattogva rohan le a lépcsőn.

- A maga privát levelezését még nem is láttam, Pirikém - nevet Cipi, s turkálni kezd a rajzasztalomon, de láthatóan csak fél szívvel görgeti a tollaimat, nagy műgonddal hegyez meg egy szándékosan tompára hagyott végű ceruzát: „Jó a bicskája, drágám. Fura, ha egy nőnek bicskája van, az mindig éles, tudja.”

Pista megjön, áll a hó a haján, a vállán.

- Elfelejtettél kalapot venni, te vad barom - így Cipi.

- El - bólint Pista. - És el van intézve. Holnap kiküldi Kónya Gödöllőre az igazolást az illetékes szervhez. *By hand.* Megírta, megmutatta, le is pecsételte.

Hát igen, ki-ki a maga módján. Pista felháborodottan közölte az Írószövetség párttitkárával, hogy ezek a bunkók Ottlikot kuláklistára tették, műveletlen társaság, hiszen Ottlik zászlósúr és császári és királyi kamarás, fejét veheti pártunk és államunk, ha megérdemli, no de kuláknak minősíteni! Szégyen, gyalázat! - és a jóságos Kónya kapott a mentőkötél után - soha még véletlenül se bántott senkit, csak a magyar irodalmat károsította -, és tüstént, operatív intézkedett.

- Hát megyek, megmondom Gyöngyömnek - áll fel Cipi, és félszegen odalép Pistához, nem is nagyon gyöngéden oldalba vágja. - Kölcsönkenyer visszajár.

- Te nagyobb darab kenyeret adtál nekünk - hajtja le a fejét Pista.

Csak azt tudnám, ki az a nekünk. Marika, vagy én, vagy mind a hárman. A fene jobban tudja.

*

És fene tudja, hogy van ez egyáltalán. Például az újholdasokkal, ahová minden csütörtökön eljár Cipi - Pistát oda nem hívják, fáj is neki eléggé. De hát a fővezérük, Nemes Nagy Ágnes nem tudja megbocsátani, hogy mi szívből barátkozunk az újonnan feltűnő, fényes szellők hozta ifjú írókkal, akik áhítattal vágynak a „pesti szellemi élet” után, s vígan publikálnak, még hozzá jól. És rosszat is persze. Pocsékat is. De megóvják az egyedüllétől és vigasztalják a hallgatásra ítélt és a pártügye miatt agyonkínzott Pistát. Nem értem, hogy Cipi, aki szerintem a legszabadabb ember a világon, minek engedi, hogy őt is meghintsék a gyűlölet mérgező tüskéivel, igaz, hogy ő nagyon is szeret mérgeskedni, de verset olvasni nem szeret, beéri azzal, amit másoktól hall ezekről az új költőkről.

- Férfi, légy tiszta, legalább a homlokodtól fölfelé - üvölti Pista, mikor Cipi röviden málészájú bugrisnak titulálja Juhász Ferkót és Nagy Lacit -, hiszen nem is ismered őket! Gyere le Szigligetre, nézd meg ezeket a tudatlan bugrisokat, közben telezabálhatod magadat „Nap”-pal, ami, mint helyesen írtad, méreg.

- Engem nem hívtak meg az Esterházyak - ordít vissza Cipi. Nem, igazán nem kell hallgatónom, a másik szobában ordítanak ugyan, de úgy, hogy a tusos üveg megugrik a rajzasztalomon, mert - felesleges is mondanom - le-föl rohangálnak, és székeket vagdosnak a földhöz beszélgetés közben; de most hirtelen csönd és Pista szelíd hangja:

- A labanc Esterházyak?

Az ónodi országgyűlésen kirántott kard villan egyet, aztán a vihar elül, „égete, rombola, tűnt”. S Cipi feltépi az ajtót:

- Maga meg milyen hülyeséget rajzol itt, ahelyett, hogy teát főzne nekem.

Ezek a szelídebb fajta viták mindennaposakká válnak, mikor - valami eszméletlen csuda következtében - lakást kapnak Pesten, s beköltöznek a gróf Zichy Jenő nem éppen elegáns utcájába, de Gyöngyi igazán örül neki.

- Ne kacagjon nekem a természet odakint, ha nekem rosszkedvem van. Itt, ebben a ronda kis Jenőben legalább nem kacaghat.

Meg is szokom a vitának ezt az enyhe megjelenési formáját, de egyszer mégis kénytelen vagyok közbelépni. Mozgalmas eszmecsere folyik a két úr között arról, hogy volt-e egyáltalán polgárság Magyarországon, s mikor az üvöltés hörgéssé fajul, benyitok, és egymás nyakkenőjéből rakom széjjel őket, felszegett állal, beharapott szájjal merednek egymásra - két, kölcsönösen egymás kardjába futott bajvivó.

*

„A felhő megszakad, nyílása tűz, patak; zúgó, sebes özön” mindent tisztító ereje zúdul a feltámadt Budapestre.

És ez az az idő, 1956, amikor minden vita és dühöngés és őrjöngés megszűnik Pista és Cipi között. És mikor újra leszáll ránk a felhő, egy darabig csak telefonon érintkezhetünk, hiszen öt óra után kijárási tilalom van, s addigra a déli kettőkor ébredő Cipi éppen hogy elkészül a reggelivel és a mosakodással, és hát miről is beszéljenek? Félholtan hever Budapest, hallgatja a rádiót. A feketedő télben-hóban törtető menekülők- és börtönbe hurcolt öregek-fiatalokról jönnek a hírek, s egyre riasztóbb hírek, nő a rettegés, az egyre dermedőbb város kapkodva lélegzik, „kihagy a város köszíve”, s a növekvő szennyhullám a torkáig dagad.

- Nem lehet sehová se menni, hát unalmamban összekészítem ezt a vacak regényt - és Pista felujjong a telefonba: mégis te vagy az erőd kapitánya, édes Cipikém!

1959-ben végre elfogadhatjuk a British Government kéthetes meghívását Angliába, tekintettel Pista kazalnyi angol fordítására, s utána kijelölheti két legjobb barátját, azokat is meghívják. „Minden jótett elveszi méltó büntetését.” Ottlik és Juhász odakint egymással, s mikor visszajönnek, Pistával vesznek össze halálosan.

Juhász: - A főúri barátod úgy beszélt velem, mintha a csicskása lennék, és fűrt mindenütt mindennel, láttam az emberek szemén - hogy csinálhattad ezt énvelem?

Ottlik: - Az a barom tizenkét inget meg egy szmokingot hozott, viselhette is a hotel halljában, mert én ugyan nem vittem el sehova, egy kukkot sem tud angolul, és elmondtam Csé-nek is, hogy miket írt, hiába lapult a te szárnyaid alatt.

Ez persze, Pista és Ottlik között, csak három napig tartó harag, jóformán még addig sem, mert Ottlik egy egészen gigantikus méretű, többórás üvöltés után újra felhívja Pistát: ja, igen, és köszönöm, öregem.

A barátaink kiszabadulnak, lassan enyhül a levegő, csöndesedik és szomorodik a világ, formálódik a „legvidámabb barakk”. Szigliget sem tabu többé, mióta Ágnesék érett megfontolás után olyannak találták, „ahová elmehet az ember”. És megy Cipi.

És megjelennek könyvek, és megjelenik az *Iskola a határon*, ájult boldogsággal olvassa az ország egy vékony-vékony rétege, aztán terjed, és tüzet fog az egész préri, fordítják is, először németre, angolra, azután mindenfelé a világon, összesen tizennégy nyelvre. Furcsa módon igazi sikere mégis itthon volt, nem csoda. Német majdnem megfelelője van, Musil persze, és az angliai iskolákról éppen eleget írt a magát ugyanilyen szégyentelen tárgyilagossággal megíró „Sziget”. Az, ami igazi magyar íz, valahogy nem „megy át”, ezt csak mi értjük: a kérdező és a felelő egyforma kételkedését és a furcsa fájdalmat, ami a mi legsajátabb titkunk, a mohácsi csata fölidézése ebben a könyvben, ahogy túléljük, sőt ünnepeljük a vereségeinket. S közben a minket leigázó világbirodalom réges-régen ugyan hol van már? Most már nem nyomorgunk, sőt kávé is ihatunk, nemcsak orosz teát. Az ellenünk fellobbanó *Tűztánc*-ot elnyelik a hatvanas évek, s Cipi most már elárulja, hogy a „Tengerész, ó szívem tengerész”-t ő írta, s hogy őt csak a sport meg a matematika érdekli igazán, s a *Hajnali háztetők* meg a *Minden megvan már* nem olyan fontos, meg aztán lassan utazni is lehet, hát fűtül az utazásra.

- De azért elviszem Gyöngyit Mallorcára, ha már ennyi pénzünk van, meg aztán hátha sikerül lezuhannunk, nagyszerű megoldás volna. Mindenesetre rátok hagyom a jogokat és a pénzt, amit a két telekért adtak - nyújtja át búcsúzóul Pistának a végrendeletét. Pista elzöldül, összetépi és hozzávágja a papírt, de Cipi röhög.

- Van róla másolat, hülye.

„Mi van Verával?” - kérdezi Mátyás Iván könyve, de én nem merem megkérdezni, úgyis tudom. Húszévi szerelem, nyűglődés, szakítás, bátorítás, hervasztás, biztatás, Gyöngyi tudtával („én imádom a Cipikét. Megcsókolom a kezét, a lábát, de hogy nagy közös munkába fogjunk, azt azért mégsem”), olykor tudta nélkül, egyszóval a szerelem után, a nagy letartóztatások idején Cipi formálisan előreküldi Verát szálláscsinálónak Angliába, azzal, hogy majd megy ő is utána. Nem ment. Pezsegnek a hatvanas, hetvenes évek, érdekesebb itthon, és jobban is lehet dühöngeni, mint Angliában. Meg aztán mi is Budára költözünk, még hozzá csak másfél megállónyira van az Attila utcai Horváth-kertre néző szép új lakásuk a mi Groza Péter rakparti könyvvél, képpel zsúfolt hodályunktól, ami furcsa módon pontosan olyanná válik, mint az Eötvös Loránd utcai volt.

- Jaj, Pirikém, hogy csinálta ezt? Olyan itt, mintha még mindenki élne - néz körül Cipi.

- Ó, ez a bűvös vadász - motyogja az igazán nem könnyen elérzékenyülő Panni. - Bűvös vadász - csakugyan az. Hogy a fenébe tudja egy pillanat alatt szíven markolni az embert, holott igazán úgy viselkedik, mint egy tündérkirály, s az egész emberiség az ő szolgaserege, a Sória-Mória várban.

Például.

Huszonegy éves korom óta barátnőm és hajdani sógornőm, Magdi gyanútlanul ül a műteremben, rágja a sóspálcát, s a Chagallban lapozgat, én meg tollakat pucolok, mikor berohan Cipi.

- Maga mindenkit idehív, mikor tudja, hogy én jövök? - és Magdi elfakad sírva - Cipi pedig már vissza is rohan Pista szobájába, aki szégyenkező arccal becsukja a köztünk lévő ajtót.

Jaj, dehogyis mernék én bárkit is idehívni, ha tudom, hogy jön. De hát nem telefonált, igaz, nem szeret hazulról telefonálni, isten tudja, miért, talán mert pénzbe is kerül, meg azt sem szereti, ha Gyöngyi esetleg odafigyel rá, hogy mit beszél. Hagyományá válik, hogy karácsony első napján nálunk vacsoráznak, és azonkívül hetenként egyszer, többnyire csütörtökön, jönnek hozzánk, s ilyenkor Cipi engedélyezi, hogy kit hívhatunk meg. Persze a hétközi egymáshoz felugrások nem számítanak. A csütörtöki vacsorákon Panni és Ellibaba (Panni ősrégi barátnője) velünk vacsorázhat, előzőleg azonban Cipi - nem Gyöngyi! - megbeszéli Pannival, hogy mit hajlandó enni (baromfit, halat, májat, belsőséget nem). Karácsonykor kötelező a libamáj és pezsgő, Gyöngyinek külön csodapohár jár, ami a talpáig tölthető - a nyele üres. Ervint (Pista unokaöccse) Melindástul szabad, sőt kell meghívunk. Ervin időnként megjavítja Cipiék vénséges vén rádióját, (nem sokáig szól még így sem), megszereli a magnót náluk, s villanykörtét is rendszeresen ő vesz nekik, meg elemet s egyéb Keravill-cikkeket. Van dugaszban még néhány ilyen felhasználható barátjuk, aki elvállalja panzióba a macskát, nem is árt a macskának egy kis hízókéúra, van, aki felhossa az ebédet a Zöldfa étteremből, sőt autótúrára is elviszi Gyöngyit - Cipi utálja az autót, mindig rosszul lesz, ha beleül - ez később majd megváltozik, persze.

- Meghívhatnátok egyszer azt a hülye Aczélt is, hiszen összebarátkoztunk az ostrom után nálatok - veti oda mellékesen Cipi, pedig tudja, hogy az nem is olyan egyszerű, Aczél csak hétfőn este hajlandó közönséges emberek meghívását elfogadni - neki is van külön vacsora-etikettje, s ott mi nem vagyunk a listán, az jóval magasabb protokolláris szinten mozog, a népi-urbánus időleges kiegészítés jegyében.

Ki látott már ilyent, és főleg ki hisz a szemének? Cipi nem áll szóba például Kéryvel egy, igaz, nem kellemes írása miatt, ország-világ előtt levéresszájúzza Garai Gábort, mert egyszer déli fél kettőkor - neki azok a hajnali órák - fel merete hívni telefonon, Aczélt meg szereti, értik is és kívánják is, élvezik is egymás társaságát. Majdnem úgy veszekszik vele, mint Pistával: „Vasék életmentői, egyesüljete!” , morgom oda Panninak.

- Ide hallgass! Csináljunk filmet a könyvedből - javasolja Aczél -, elintézem.

- Lópikulát intézed el! Nincsenek is olyan gyerekek, nem érdekel az egész, hamisított hülyeség lenne, ha te csináltatnád meg, nem kell.

- Van elég gyerek, te választod a rendezőt, lesz rá pénz, nyugodt lehetsz, beleszólsz, akkor és ahogy amit akarsz - különben is füttyölök rád, film lesz belőle, punktum!

Cipi felugrik, lecsapja a szemüvegét, felborít, majd ügyesen elkap egy poharat, teljes erőből rávág az asztalra Aczél orra elé:

- Nem engedem, érted? Van még független bíróság Magyarországon!

Hát Cipi bűvös vadász és kész. Azt tesz, amit akar, azt beszél, amit akar, de mióta utolért bennünket „Kádár bosszúja”, ez időnként életveszélyessé válik. A kifejezés - „Kádár bosszúja” - Pest száján született, de ma, a kilencvenes években már magyarázatra szorul. Azt jelenti, hogy a disszidensek hazalátogathatnak - jönnek is, csöstül, mutogatják a csodautóik fotóit, külszobai feleségük csak úgy szíszog a halászlétől, ők maguk az angolnál angolabb és amerikaiánál amerikaibb ruhákban feszítenek, tele van a szájuk, és egyfolytában csóválódik a fejük a mi elképzelhetetlen elmaradottságunkon és fölött, közben, gyöngye pillanataikban elbögik magukat a markukban morzsolgatott diófalevél illatától, éppen csak üveggyöngyöt nem hoznak ajándékba. Ez a „bosszú” persze duplafenekű: a kintieket meg az odacsődülő magyarok lepik el: szemérmetlenül kérnek segítséget, ételt, szállást, s egyáltalán, részt kérnek a Nyugat Kincseiből, amiket ők idehaza nem bírnak megszerezni. Karinthy Cini meg is írta ezt a *Brüsszeli dialóg*-ban (*Bicikliző tigris*. Szépirodalmi Kiadó, 1965), még az is lehet, hogy az ő leleménye a „Kádár bosszúja” kifejezés - ahogy Heltai csinálta a „mozi”-t s Kellér Dezső a „maszek” szót, s innen ment át a köztudatba és a pesti nyelvbe.

- Vigyázz egy kicsit a szádra - kéri Pista Cipit -, mit tudnak ezek mirőlünk? Kézpénznek veszik, amit dühödben mondasz, ne fasisztázz, kommunisztázz le mindenkit, akire haragszol, nem értik, hogy ez fedőszó tenálad, s csak annyit jelent: utálok. És Magyarországot se mocskold előttem - nem való az.

- Idióta! - fúj lángot Cipi. - Én szidhatom az anyámat. Az enyém! - És dühe hirtelen az éppen belépő Pannira ömlik ki:

- Maga Csé-nek négy gombócot adott a levesébe! Nekem meg csak hármat!

Nem, Cipi képtelen befogni a száját, s a járatlanabb vagy rosszakaratúbb emberek kapnak rajta, ezzel igazolva a gáztetteiket: „Ottlik is mondta.”

*

Gyöngyi fáradt, betegeskedik, hát ő is lejön Cipivel s a mi összeszokott bandánkkal Szigligetre. Gyanútlanul igyekszem az iroda felé, hogy bejelentkezzek a megszokott s még Pesten lefoglalt tizennégyes számú szobánkba, de már a folyosó torkában megcsap Cipi kissé emelt hangja:

- Mit képzels? Hogy képzels azt, hogy én egy szobában lakjak a feleségemmel? Hogy bírok én így dolgozni! Neki pihenni kell. Adjon nekem egy külön tisztességes szobát!

Futásnak eredek, s látom, mellettem fut Ágnes is, ragyog a kék blúza, világít röptében a szőke haja, liheg:

- Ez megőrült, siessünk, segíts te is! - pedig Ágnes nemigen szokott segítséget kérni, mi történt itt, az istenért.

Csörren az iroda üvegajtaja, Cipi kivágódik, pulykavörösen.

- Micsoda lehetetlen egy alak! Közös szobát adott nekem Gyöngyivel, s csak makogott, hogy ezt Pesten, az Alapnál kellett volna elintézni! Ő megpróbál telefonálni, de telt ház van, s a házaspárok általában közös szobát kapnak - de én nem vagyok általában! - ordítja, hogy végigzeng a házon, ajtók nyílnak, fejek dugódnak ki, egy szociológus ingben-gatyában ugrik ki a mellékhelyiségből, egy műfordító a szobapálma ládájába botolva esik hasra a tetthelyre igyekeztében, Ágnes a tizenhármas, én a tizennégyes szobát ajánlom fel a szünni nem akaró Cipinek, de minden hiába: Karcsi bugris, aki azt képzeli, hogy ő egy szobában alszik a feleségével, hallatlan!

Végül is megkapja az egyik tolmácsszobát, csak az isten tudja, mi lesz, ha tolmácsigénylő idegent utalnak be váratlanul - de természetesen be sem teszi a lábát a repkény benőtte ablakú kicsi szobába, hacsak aludni nem alszik ott. De ezt senki sem ellenőrzi.

Jaj, csak híre ne menjen ennek a veszekedésnek, hisz Karcsi úgyis kivetőben van az Alapnál, nem szeretik, mindenféle hülyeséggel vádolják, de mi valamennyien nagyon szeretjük - barátunk. Petőfi-kutató, csak úgy magánszorgalomból, a leghetetlenebb verseiből tud idézni, amikor velünk játszik mindenféle irodalmi játékot vacsora után. Ő az, aki éjfélkor behozza a konyhából a tűzhelyen maradt pecsenyezsíros lábast, mert megéheztünk, és kenyeret is, hadd törölgessük ki. Élvezi a látványt, hogy nívókülönbség nélkül, költő, prózaíró, drámaíró és irodalomtörténész buzgón kotorászik a minimum húszliteres lábosban, egyáltalában élvezi a társaságunkat, mi is az övét. Azonkívül elintéz lehetetlen dolgokat, szemet huny, és férfias diszkrécióval bánik egy-egy éjszakára be nem jelentett fiúval, lánnyal, jó pajtás addig, míg szükség van rá, de teljes gondnoki tekintélyével védelmez bennünket minden baj és kényelmetlenség ellen. Kocsit, bort, kéziratpapírt, indigót, tyúkszemtapaszt és szódabikarbónát kerít, ha kell, nekem segít elkötni egy rossz sorsú kutyát; és eltűri, hogy etessem a kóbor cicákat. Ő honosítja meg a szobaajtó elé kitett szék rendszerét: a lakója sokáig alszik (?), ne zavarják délig a takarító kislányok.

Végül is elküldik szegényt, de minden hónap első csütörtökjén eljön a bandánk közös játékára a PEN-be, egész haláláig, s egyszer bevallja, hogy az éjszaka, álmában, megint gondnok volt Szigligeten.

Kádár bosszúja folytatódik: Vera hazajön szünidőre.

- Hívja meg ebédre Verát, Bim (távoli unokatestvér) már kivitte Kisorosziba is. Hívja csak meg, én nem érek rá, minek. Legalább megmasszírozza ezt a vénembert, engem is masszíroz. És figyelmeztetlek öregem, hogy nem megyek el a temetésedre, ha délelőtt lesz. Délután, kettő után, esetleg, érted? Mert beledöglesz, annyi hülyeséget olvasol össze, az egész Proustod meg az a vén idióta Goethe, akit olyan nagyra tartasz, nem ér annyit, mint Maugham. Mért bűn az, ha valakit jó olvasni? - jegyzi meg Cipi, mikor Pistát súlyos betegség után kiengedik a kórházból - mellesleg egyszer sem látogatta meg két hónap alatt - ki a fene szeret kórházba

járni, de abban a percben, ahogy hazahozom, már rohan fel, s rángatja le a Duna-partra. - Rég nem dumáltunk, öregem.

Nyár van, a nyitott ablakba könyökölve nézem őket, Pista még elég bizonytalanul jár, de ahogy a korán őszi gesztenyefák alá érnek, már elfog a megkönnyebbülés, Cipi gesztusaiból és Pista fejtartásából látom: hála istennek, veszekednek. Becsönget egy ismeretlen ausztráliai professzor: hallotta, hogy az uram beteg, meg akarja látogatni, bocsássak meg, lehet, hogy rosszkor jött?

- Most ment le a partra Ottlikkal, szóljak utánuk?

- Ottlikkal - üvölt fel Kövesi úr, és se kukk, se mukk, fordul és rohan le utánuk - nyilvánvalóan két legyet fog ütni egy csapásra. Bennem meg megáll és kimerevedik a kép: csakugyan, így is fel lehet fogni, édes ismeretlen hazámfia, Ottlik és Vas, a fakuló ég alatt, a rozsdás gesztenyefák alatt, két magyar író, ott, a Duna-parton.

Két író. A berek, a céh, a klikk, a szövetség, az összetartás - fenét.

Fenét. Végtelen óvatos körületekintés kell ahhoz, hogy több vagy akár csak két író hívjon meg egyszerre valaki. Ezt én már tudom. Lehet, hogy Aczél nem tudja? Aczél, akiről bizonyosan tudom, hogy nem is igazán a politikai hatalom érdekli, hanem az, hogy ennek kapcsán minden irodalmi, művészi süteménybe - ahogy az angol mondja - beledughassa az ujját, s hogy csakugyan szereti az irodalmat, színházat, zenét - a képzőművészetet, sajnos, nem nagyon, de imád mindent tudni ezekről a cigánylegényekről. Ha engem megkérdez valaki, mindig azt mondom: „Aczél betegségre és szerelmi bonyodalmakra jó.” Ez érdekli, és ezeken a dolgokon buzgón odarohanva segít, kórházzal, orvossal, kéglivel és útlevéllal vagy akár egy utazás megakadályozásával is.

Mert Cipi telefonál, aránylag dühnősen. - Aczél meghívott veletek vacsorára, gyertek értünk taxival, jó?

A kapuban rendőr áll, elég barátságosan érdeklődik, hogy hová megyünk, de már Aczél szalad is le a lépcsőn elénk, nyilván az ablakból látott meg, s ő visz fel liften a második emeletre. Ebben a lakásban még nem voltam, igaz, más magyar miniszter lakásán sem. Új-Lipót-város, két szoba, hall, kellemes, nem feltűnő, se nem új, se nem régi, praktikus berendezés, jó képek, sok könyv, sok lemez, a hallban vacsoraasztal nyolc terítéssel, de az újabban kötelező italra és sós rúdra a kanapés-foteles első szobában ülünk le.

- Illés Bandiékát várjuk még - veszi elő a whiskys üveget Aczél -, de addig is...

- Egy pillanat, Gyurikám - kapom meg a tölteni akaró kezét, s kihúzó a másik szobába, az hálószoba, s a kibontott ágyra vetem magam, és fuldoklom a nevetéstől.

- Az isten szerelmére, mit csináltál? Miért nem kérdeztél meg tőlünk? Cipi és Illés halálos ellenségek, húsz év óta nem állnak szóba egymással, mi lesz most? És Pista és Bandi is az utóbbi időben szuszogóban vannak, ezt se tudtad?

- Csakugyan? - mozdul Aczél bajusza, képtelen vagyok eldönteni, hogy gúnyosan vagy ijedten -, én nem tudok erről. De ne röhögj már, nem ez az első tapintatlanság, amit elkövetek, mit tud egy szegény nacsalnyik a nemeskeblűek érzelmi viharairól.

Lívia, sajnos, nem tudott eljönni - rosszul érzi magát. Gyöngyi felsőhajt megkönnyebbülésben és tulajdonképpen én is. Nem tudom, mit szolt volna Lívia ahhoz, hogy Zsuzsa mezítláb, fapapucsban és kurta kis nyári pongyolában van; fesztelenség az államtanácsban,

mondja nekünk nevetve Rejtő Fülíg Jimmyjét idézve, mert Zsuzsa okos, s látja, hogy Gyöngyi is, én is „fel vagyunk öltözve”, ha nem is koktél- vagy estélyibe - ilyen egyikünknek sincs.

Atyaúristen, Pista iszik, pohár, pohár után ürül előtte, látom, fél, tudja, hogy Cipi rajta fog bosszút állni, amiért kezét kellett fognia Illés Endrével. Jaj, mit csináljak?

Egyelőre nincs baj, hűvös társalgás folydogál, de a levegőben úszik a közeledő vihar sötét nyomása, Zsuzsa nem veszi észre, Gyöngyi ugyanolyan feszült, mint én, de kitűnő házi-asszony, elismeréssel adózik az igazán finom ételnek - rántott máj, gombasaláta majonézzel, bélszín körettel. - Hát te ehhez is értesz? - fordul Zsuzsához (Zsuzsa orvos, belgyógyász). De az csak legyint.

- Dehogy. Küldik a Konyháról. A mosatlant is elintézik.

- Aha. - Gyöngyi zavarba jön, én is, s nekifogok kicsit oldani:

- Miért, Gyurikám, a szentendrei Somlyó néni volt ilyen jó, nem? S a lépcsője szaga se volt kutya, emlékszel még?

De a férfiak persze már és még és mindig az ötvenes éveket hánytorgatják, ezúttal könyvkiadói síkon, különös tekintettel a Szépirodalmira, s Cipi egyre sötétebbre váltja a gyönyörű bokros szemöldökét, majd rákiált Pistára:

- Mit akarsz, hisz te is írtál verset Rákosihoz!

- Cipike! - Gyöngyi sötétpirosan ugrik fel, s társaság ide, jólneveltség oda, vállon ragadja a férjét. Mindenki Pistára bámul, én is felugrom, mert félek, hogy a lassan felkászálódó, zöldre sápadó Pista elesik.

- Nem én, Cipikém. Valószínűleg Darázs Endrével tévesztesz össze, ugye? Én csak szerkesztettem a könyvet.

Ó, hiszen Pista az Pista, tudhatnám. „Szerkesztettem” - mondja. És nem mondja ki a másik lektor nevét. Ő nem, de Cipi igen.

- Persze, persze, amit Réz Palival együtt szerkesztettetek! Igaz.

Illést várja az autója, mi négyünket a hatalmas hivatali kocsival vitet haza Aczél.

- Vágj pofon, édes öregem - szólal meg Cipi a sötétben, de Pista nem mozdul.

- Nem érdemli azt meg maga! - sziszegi Gyöngyi, és odahajol, arcon csókolja Pistát, én meg őt.

„Engem szeret, és én is őt. Egészen, úgy, amilyen. És ezen ebben az életben nem változtathat semmi. Semmi a világon.”

*

Telefon.

- Influenzásak vagyunk, kell kenyér meg tej meg grapefruit, akasszátok az ajtókilincsre, majd be vesszük, de ne csöngessetek be, hátha alszunk.

Telefon.

- Mi a fenének küldtetek orvost? Írt egy csomó hülye receptet, kinek kell? Most aztán adhatok neki könyvet. Lement a lázam, Gyöngyié még nem, aszpirint is tegyetek holnap a zacskóba, tej most nem kell, inkább nescafé. És Piri adja kölcsön a *Three Act Tragedy*-t, láttam a múltkor, hogy megvan.

Persze hogy látta. Minden alkalommal ellenőrzi, hogy van-e új Agatha Christie-m. Ez a közös szenvedélyünk, gyűjtjük a Christie-ket, ami a hatvanas-hetvenes években még nem olyan egyszerű. Meg-megjelenik egy német vagy francia fordítás, magyar is persze, ez jó Panninak és Gyöngyinek, de nekünk az angol kell, hiába figyelmeztetjük egymást, hogy ma már a „kemény” krimik idején olyan elévült, mint Sherlock Holmes, mindegy, ha bármelyikünk Angliában jár, hát hoz, vesz vagy kunyerál barátoktól, s tüstént beleírjuk a nevünket, nehogy a másik ellopja. Cipinek listája van a krimikről, pontosan bele van írva vagy a neve, vagy az, hogy Pirié, Pistáé, mégis kölcsönkérés ürügyén évekig is magánál tart egyet-egyet. Mikor meghal, Bim értesít, hogy rám hagyta a gyűjteményét, s csak akkor ámulok el, hogy mi minden fér Cipibe. A könyvek utolsó, tiszta lapján fel van írva az a dátum, amikor először olvasta, és azóta hányszor és mikor. Némelyikben három-négy dátum is van, de ez nem elég neki, ahogy én is újra olvasom az övéit, kiderül, hogy kijavította a sajtóhibákat, s az érdekes szólásokat le is fordította, csurog az élvezet a megviselt *paperback* könyvekből. A „*beat about the bush*” fölé oda van írva: „kertel”, aztán áthúzva: „gatyázik”, s mint egy szótárban: „durva, szolecizmus”.

- Hallom, Görgeyékkel mentek Jugoszláviába - örültek vagytok? Méghozzá autón, és viszik a kislányt is. Az ilyen kölyök bepisil, okádik, hasmenést kap, ordít, nyafog - örökre össze fogtok veszni, mire jó ez?

- Mert te biztosan imádod azt a kommunista néger kurvát, akiért ezek a hülyék tüntettek!

- Te meg, úgy látszik, azt a kommunista álladalmat imádod, aki becsukta őket a tüntetésért.

- Mit vendégelitek örökké ezt a sok taknyost? Az árokban fogtok elpusztulni, pazarló vén marhák!

- „Barátaink majd eltartanak.”

- Hülye Széchenyi! Ló kellett neki meg agár. Hát az atlétika?

- Tudod, kit láttam? Azt a ti kebelbarátotokat, Istráng elvtársat, aki annak idején a könyv-bezúzásokat intézte. A Vilmos császár úton vonult gyerekestül. A sötétben elvesztettek egy olyan madzagon húzható kelepelő fabékát, és lázasan keresték, ahelyett, hogy boldogok lettek volna, hogy elveszítették. Én mindenesetre ráléptem. Csekélyke bosszú volt értetek, amiért annyit kínozt benneteket, de mégiscsak bosszú, ügye?

- Milyen kellemes szenzáció lenne a városban az, hogy Vasék válnak! De ha a római utat túlélte a házasságotok, reménytelen az egész.

Róma egyébként - Pista hiteles vallomása szerint - nem látta Cipit. Ő se Rómát. Ült a szobájában, háttal a Tiberisnek, s egy Evelyn Waught-t fordított. Időnként elsétált a legközelebbi kocsmába, és megállapította, hogy Róma leginkább Kecskeméthez hasonlít, csak ott jobb a sör.

- Na milyen volt? - érdeklődik a baráti kör Gyöngyitől, akit Koromzayék elvittek Franciaországba autótúrára.

- Sató-sapell. Sapell-sató. Kész. Halálra untam.

- Tudod, tudod, Piroska, hogy hatvanévesek leszünk? Az ilyen hatvanéves áll a zöldséges boltja előtt, és a botjával belepiszkál a kirakott krumpliból meg a hónapos retekbe, hogy ez mi? Ez a szemét? Ez magának krumpli? Isteni lesz! Most már jogunk van hozzá.

*

- Muszáj meghívni nekünk is Aczél, már kilencvenkilencszer mondta, hogy szeretné látni a művészt otthonában. Gyertek ti is, Görgeyét is hívom. Majd a nők megbeszéljük.

Gyöngyi összeomlik.

- Régen sem hívtam minisztereket vacsorára, hívjanak ők, a fene egye meg. Hát mit főzzek neki, láttam, milyen undok volt nálad a csirkepaprikással, hogy ő nem szereti a mirelit csirkét. Azt kellett volna mondanod, hogy most hajkurásztam a csirkét, elvágтам a nyakát, leforráztam, megkoppasztottam, kibontottam - itt fogtam a Groza Péter rakparton, egyem a zúzáját a tekintetes úrnak!

- Ne izgulj, imádja a vastag, magyaros kaját. Egy nagy bablevest csinálj csülökkel, kolbással, csipeddal s kész. Utána valami sütemény, kávé.

- És ugye áthozol tányért, tálát, cicuka? Cipikének meg nekem csak két csúnya tányérunk van, s igazán nincs kedvem átmosni a szervizt. Pohár az van, nyolcan leszünk.

Hát az én tányérjaim csak olyan közönséges tányérok, nem csúnyák, fehér porcelán, egyáltalán nem a legfinomabb fajta, de hát Gyöngyi tudja, hogy milyenek, ha ez kell neki, hát összekapok egy füles kosárba, és átszaladok vele előtte való este.

Énnekem, szégyenszemre, sosem volt fontos az edény - „az fenesi bor ónkannából is jó”, idéztem Pistának báró Altorjai Apor Péter csudálatos írásából, mikor látnom kellett, hogy jaj de nagyon nem mindegy neki, milyen színű és fogású pohárból iszik, pedig ritkán ivott sokat. És a teáscsésze sem volt mindegy, persze. Hajdani otthonomban, ahol én felnőttem, mindig nekem járt a repedt tányér, iszonyodtam tőle, de bele kellett nyugodnom, pedig én terítettem. Máig is olyan erősen kísért az a valahai zord rám mordulás - „megeheted a levesestányérból is, minek annyi edényt piszkítani” -, hogy legszívesebben mindenhez külön tányért, kistányért, üvegtányért adnék - de a bajóti cseréptányér s az angol követ porcelánja között csak a higiéniai különbséget éreztem - persze hogy nincs kedve Gyöngyinek a poros „szerviz”-t fölmosogatni, igaza van, jó.

Talán ezért hőkölök vissza, mikor meglátom Gyöngyi vacsoraasztalát, azaz kettőt, két kis asztalt. Damasztabrosz, csipkés alátét - mért ne mondjam, hogy „szet”, mikor így hívják, és dehogyis az én tányérjaim, apró virágos, nem tudom, milyen márka, de gyönyörű, ezüst minden villa, kés, a poharakat persze ismerem, karcsú boros, széles sörös - mi az istennyilának hurcoltam én ide ezt a kazal tányért, vajon?

A konyhában Gyöngyi a kolbászt vágja, papírvékony szeletekre, kisdeszán.

- Elég lesz ennyi? - néz rám a kolbászszál felénél tartva.

- Hát? - és a bugyogó fazékba pillantok, csülöknek nyoma sincs, ahogy a nyugtalankodó lé felhánnya a kis örvényeit.

- A csülök már megfőtt, azt kisedtem. Jó lesz holnap ebédre.

- Vágd csak még - biztatom, de pár szelet után újra abbahagyja.

- Ez már igazán elég - mondja, de csak a felét kotorja a fazékba a deszkáról. Hát mit csináljak. Csipedett az van benne.

A bableves isteni lett, Aczél nagyot bólint rá, és én újra figyelmeztetem magamat Gyöngyi főzési elveire: nem az a fontos, nem is érdekes, hogy mi van benne, lényeg az, hogy bővöljed az ételt, nézni kell, nem szabad elmozdulni mellőle. Az elbűvölt bablevestől felajzva kíváncsian várom, hogy mi következik. Sajt. Mindkét asztal közepén egy-egy nagyobb kistányér, rajta szép formába rendezve két háromszögletű és két hasáb alakú hajszálvékony sajtszelet. Közepén lapjára fektetett fél paradicsom. Átlesek a szomszéd asztalra, és meghűl bennem a vér: az élénken beszélgető Pista Gyöngyi „tessék”-jére maga elé húzza a kistányért, s körülvizslat, bizonyára kenyér után, s már nyúl a késhez, mikor észreveszi az általános megkövülést, s az én bokán rúgásomat is észleli.

- Szórakozott a lírikus - neveti Artúr, Pista nem jön zavarba:

- Azt hittem, adagolva van, bocsánat.

Nagyszerű kávé, s ezzel vége a vacsorának, szorgalmas ivás kezdődik, csak Éva és én nem iszunk, és enyhén pukkadozunk a nevetéstől, de valahogy az egész nem sikerült igazán, pedig Cipi mindent elkövet, türelmesen hallgatja Aczél igazán rettenetes börtönélményeit, csak a végén furcsálkodva, fejcsóválva kérdi meg:

- És egy korty sört sem adtak a disznók?

Tízkor Aczélék felállnak, mint rendesen, s ahogy együtt ugrálunk le a félemeletről, Gyuri elneveti magát:

- Ugye a Kisilkovicsban vacsoráztunk, Pista? Emlékszel, Radnóti hogy szeretett volna minyont is enni, de nem mert?

- No ez a te majrés pék barátod! Egy gróf Monte Cristo, mi? - jön másnap Cipi boldogan vigyorogva. - Milyen okos volt Gyöngyi, hogy nem adta nekik a csülköt! Bátor asszonka! Ma aztán reszelheti a tormát! Majd gyertek el a tányérjaitokért, én unok csomagot cipelni.

Cipinek most már széles körű és általános a sikere. Sajnos nem tesz igazán jót neki. Ő ugyan leginkább a Times cikkére büszke, amit az angolul megjelent bridge-könyvéről írtak, egekig emelték, s igen sok pénzt is kapott érte - de a magyar siker jellemzően magyar siker. Az *Iskola* után mindenki, aki kicsit is ad magára, ég felé fordítja a szemét, és egy darabig forgatja is, ha elhangzik az Ottlik név - légyen az irodalmi mű, vicc vagy harmincnégy fokos melegben tweedzakó és gyapjúsál, amit például az én kiállításom megnyitásán viselt Szentendrén. Mindent szabad neki, mondom, hogy a judeofiliáját is elnézik (nincs az a csúnya zsidó lány, aki ne tetszene neki, és kiguvadt szemmel nézi a tévében az izraeli katonalányokat), csak az egy Kabdebó Lóránt hörghi kétségbeesetten: „Hát tehetek én arról, hogy nem vagyok zsidó? hiszen úgy nézek ki, mint egy egész hitközség! Annak a Salamonnak mindig ad interjút Ottlik, nekem soha, még Vas István kérésére sem!”

Nem és nem! És nem olvassa el Pista verseit, és egy tévészerettségében fennen hirdeti, hogy Tolsztoj és Proust jobban tette volna, ha az elmondanivalóját olyan könnyedén és kis adagokban találja, mint Karinthy Cini.

Sajnos egyszer én is elkövetem azt a hülyeséget, hogy megmutatom neki a *Forradalmi szvit* című írásomat. Annak idején, '57-ben, a hozzá való rajzokat lelkesen üdvözölte, s még azt ajánlotta, hogy küldjem ki Angliába, Csé-nek, Poór Péter álnéven, ez minden nyelven elmegy, hátha azok a „süket idioták” ebből megértik, hogy mi történt nálunk - persze eszem ágában se volt: „Tudja, Cipikém, ez olyan lenne, mint amikor az *Erdélyi Anyák Könyvei*-t terjesztette Félegyházán egy élelmes vándorügynök, s véleményem szerint éppen annyit is érne.” De az írást szeretném, ha elolvasná, ő is szerepel benne, már csak tisztességből is meg kellene

mutatnom, talán jó az alkalom, most éppen a Fehér Lipótról szóló dicshimnusz fejezi be, ábrándosan ül az ablakpárkányon, és cigarettázik... Hátha? Kezébe is veszi, belelapoz, s egy teljes perc is eltelik, míg visszaadja. „Jól eltegye ezt, Pirikém, ne mutassa senkinek, majd ha eljutok odáig, fel tudom használni.” Megsemmisülök. Pista az íróasztalánál ül, szivarozik, legyint, rám néz, elmosolyodik.

Vajon ha Ágnes még írna verseket, azokat elolvasná Cipi? Erről egyetlenegyszer esik szó Pista és közte, de akkora ajtó dördüléssel fejeződik be, hogy többé életükben nem térnek vissza erre. És ebben kétségtelenül Pista a vétkes.

- Kérlek, Ágnes jó költő és végtelen okos lány, de nagy költő akkor lenne, ha meg merné írni az asszonyi létét is. Csak annál sokkal hülyébben büszke és kemény és könyörtelen, nincs benne alázat, tudod.

- Te örült, te barom! Fűtyül ő az ilyesmire. Mit értesz te ehhez, te csak feleségül veszed a nőket!

- Bizony. Egyiket a másik után, ugye?

- Állat! Senki sem ért irodalomhoz, csak te, a hülye jóférjpodáddal.

Cipi még egyet morran, ajtó csapódik. Hiába, képtelenek egymással halkán beszélni. Süket halászhálók, bűvös vadászok.

*

- Gyertek le a Zöldfába. Meg kell ünnepelni, hogy Gyöngyi megkapta a halálos ítéletét. Jöttök?

- Cipike, maga megint fennhéjázó! Mindössze arról van szó, hogy tulajdonképpen semmit sem ehettek, csak úgy, ha előbb bekapok egy kekszet vagy egy korty tejet, különben egészen aljas fájdalmaim vannak, kit érdekel, cigarettázni szabad.

És most belép a képbe egy kedves szemű fiatal költőnő, orvos, Beney Zsuzsa, s nekifog gondját viselni Gyöngyinek, tisztelni és óvni Cipit. Sőt kórházi háttere is van, csak messze, Kőbányán, ami szörnyű távolság Cipinek, szerencsére gyakran hazaeresztik Gyöngyit a vizsgálatok közben, egy darabig.

- Nem tudom mi baja, Cipike, ezzel a kórházzal, magának semmi se jó. Én el vagyok ragadtatva, mert állandóan hangoztatják, hogy diéta, diéta, viszont minden délben kapunk egy tál lencsefőzeléket egy darab kecskehússal és beléfagyott kanállal. Zsuzsa meg egy angyal, hát...

Aztán hazaeresztik végérvényesen, s Cipi rám mordul.

- Maga intézze el a Kútvölgyit, a Schultheisszel, én nem tudom őt itthon ellátni. Meg ott, ott van a Réz Pali Klárijája is!

Igazán nem nehéz elintézni, Ottlikné az Ottlikné, Schultheisz is, Sályi Mari is pontosan tudják. És valóban ott van Klári, és én is ott lennék, ha nem próbáltam volna beszámolni Cipinek az egyik látogatásomról, persze a kellemes dolgokról. Sajnos, Cipi ezt dühösen visszautasítja.

- Nem érdekel, érti! Hagyjon ezzel békében, jó? Őt is hagyja, nem érdekel, hogy megette a húsleves vagy nem, minek ment ki? Én megmondtam már Gyöngyinek, hogy nem leszek öngyilkos. És amit Isten ránc mér.

Amikor Gyöngyi meghal, mi kint vagyunk Szentendrén Pistával, s úgy tudjuk meg, hogy egyszer csak Cipi telefonál Dubrovnikból.

- Itt vagyunk Veráékkal, süt a nap! - És egy fénykép-levelezőlap is érkezik. Cipi kék ingben, barnára sülve nevet, és valóban süt a nap. Telefonált Londonba Verának és Dicknek, hogy jöjjenek le vele azonnal a tengerhez, mert Gyöngyi meghalt, és csak őket tudja elviselni.

Hát igen, és én még élek, és Pistának van felesége, neki nincs, nem bír rám nézni, igaza van, és mégis szörnyű, ahogy megmondja a szemembe egyenesen.

- Ti ismertétek legjobban Gyöngyit, magával röhögött a legtöbbet. Nem, most ne találkozzunk, otthon ordítok egyedül.

Jaj.

Azt, hogy ha két ember elvál, hát megváltozik az egész baráti környezete, azt tudom. Hogyha egyik meghal, akkor is, ezt még nem tudtam. Az egész világ, nem is szólva a baráti körrel, őriöngve siet Cipi segítségére, de ez jórészt csak bosszantja őt, legalábbis dühöngve közli, hogy minek. És menjen mindenki az izébe, és minek, minek, minek az egész. És közben mégis felmerülnek eddig nem szereplő emberek, és hirtelen első számú közeli bajtárs lesz például Réz Pali, akiről azelőtt csak hanyag megvetéssel vett tudomást azzal, hogy bezzeg Ádám. Pista kétségbeesésére Cipi ki sem mozdul hétszámra a lakásából - „én már rég meghaltam volna, ha úgy élek, mint te, hogy ki se lépek a napvilágra soha” -, de még jobban megremít az, hogy el-elesik, nagyon nehezen jár. Aztán kiderül, hogy operálni kell, prosztata- valami, és kórház, utána úgy érzi, hogy teljes joggal ül otthon állandóan. Bim („distant cousin”) mondja ezt a telefonba, és Fakan Balázs teljes odaadással gondoskodik róla - mindkettőnek van autója. Nekünk nincs.

Mégiscsak Schultheisz kell ide, föl kell erősíteni a budakeszi kórház után, hajlandó is befeküdni, sőt a látogatókat is eltűri, de nem győzi szidni Schultheiszt, hogy kétágyas szobát adott neki - a másik ágyban ugyan nem fekszik senki, és egészen bizonyos, hogy nem is fog, de ezt Cipi nem hiszi, keservesen panasolja fűnek-fának, dühöngve, persze, igazán ideje volt behozni a kórházba. Kezd magához térni, már csak az élet részletein dühöng.

- Tessék már valamit csinálni, Piroska, én nem bírok Ottlik úrral! Hatodik napja nem mosakszik, és nem engedi, hogy lemosdassuk - kapaszkodik belém Margitka, a legjobb főnövér, akit valaha is ismertem.

- Megvizsgálni se engedi magát?

- Nem kell már vizsgálat, az lezajlott az első másfél napon, azóta csak gyógyszereket kap, és javul is nagyon szépen, de ez a mosdás - engem fog kidobni a professzor úr, ilyen esetem még nem volt.

- Visszamegyek Budakeszire - morogja Cipi -, muszáj. Lehet, hogy itt kényelmesebb, de az az egyetlen kórház, ahol jó a krumplipüré.

Bűvös vadász.

- Tetszik emlékezni, mennyi bajom volt Ottlik úrral? - kérdi Margitka egy év múlva -, és nem is tudom, olyan furcsa ez, annyira megszerettem, mi van vele, tetszik tudni?

- Jól van, jövő héten jön velünk Szigligetre.

„Regényes domb tetejébe, a helység nyugati részén, honnan faluszerre legjobban látni saratport” - ezzel szoktam bosszantani Pistát Szigligetre utaztunkban, bár ő, sajnos, nem tartja olyan nagy műnek *A helység kalapácsá*-t, mint én, és igazából nem is illik Szigligetre, pont az

ellenkezője ennek, ámbár néhány szereplője összetéveszthetetlenül megtalálható az Alkotóházban. Például az amazontermészetű Márta (Ágnes), a helybeli lágy szívű kántor (Szőnyi Feri), a béke barátja Bagarja (Erdődy János), a Vitéz Csepű Palkók egész seregéről nem is szólva. Nekem Szigliget a nem-háztartási-teendők paradicsoma, és most külön öröm és megnyugvás, hogy jön velünk Cipi, rábeszéljük, kihúztuk az odvából, mindennap láthatjuk, s vigyázhatunk rá, Ágnessel együtt, a felelősség is megoszlik így, isteni három hét. Tündöklő januári hó, zúzmaracsipkés park és a folyosó levesszaga, ami Cipinek az *Iskolá*-ban is olyan fontos. Ahogy a csomagokkal beveszekedünk (Pista meg én mindig nagy szerrel utazunk, mindegy, hogy Szigligetre vagy Amerikába), és megcsap a tisztára kefélt folyosódeszka, a gőzfűtés meg a készülő ebéd elemezhetetlen szaga, nemcsak egy kő, hanem egy teljes vulkáni „csörgeteg” gördül le rólam, munka, játék, étel, orvos, park, folyó, fenyőtoboz, borókabogyó, bagoly és szelíd gesztenye - a nyugalom és a béke szigetére érkezem.

Ühüm.

Az első napot kivétel nélkül mindenki, még a bagoly Timár Gyuri is átalussza a furcsa éghajlatú Szigligeten. Csak vacsora után gyűlik össze a társalgóban a Szent István Társaság, más szóval Manuela Baráti Köre, más szóval Hülyék Gyülekezete, a mi bandánk. Megszállottan játszunk együtt mindenféle szellemi kitalálósdit, sőt Ágnes leleményére muto-gatósdit is. Ebben csak Ottlik és Vas nem vesz részt, azt állítják, nekik ehhez nincs elég eszük. De az aktív játékosokon kívül mindig akad egy csomó néző-hallgató - a társalgó dugig van, akár a hamutartók.

És most berobbant egy színháztörténész, fiatal, fekete, és reszket, mint a nyárfalevél, és motollál a négy végivel.

- Jöjjön valaki gyorsan! Ottlik! Kitört a keze a kilincsen, rosszul van, gyorsan, gyorsan.

Még mielőtt befejezné, már ugrik is Sikó Zsuzsa és Róna Erzsi (köznymelven Kuki). Én meg a lépcsőn rohanok a tizenötös szoba felé, és a két orvosnővel már együtt zuhanunk be Cipihez, az ágya szélén ül, és mérgesen ordítja, hogy ez a rohadt, elegáns, középkori kilincs kitörte a csuklóját. Csakugyan ferdén, ijesztő szögben lóg a keze.

Zsuzsa belgyógyász, Kuki röntgenes.

- Eltört? - lép hozzá Zsuzsa, s egyetlen gyors, ügyes mozdulattal helyrerántja -, nem, csak megrándult, de azért jó volna egy ideig rögzíteni, valami rongy vagy zsebkendő kéne.

- Ott van a felső fiókban - int nekem Cipi, de ahogy húzom a fiókot, már tiszta egészségesen ordít rám: - Nem abban, oda ne nyúljon, hallja. A másikban!

Már késő. Félig már kihúztam azt a felső fiókot, ahol a kincstára van. Csokoládé, nescafé, cukor, keksz - igaz, ezek Szigligeten kincsek, mert a messzi BÓT-ba kell értük menni, van vagy háromszáz méterre az Alkotóháztól - no jó, megtalálom a zsebkendőket, Kuki meg futva hoz egy tekercs gézt, Zsuzsa gyorsan, energikusan tekerné már, de Cipi kirántja a kezéből:

- Menjen innen, maga egy rémes, erőszakos nő! Az a kis fekete zsidó lány maradhat!

- Én csak röntgenes vagyok - hebegi Kuki -, neki van beteggyakorlata.

Zsuzsa kiint engem a folyosóra.

- Ez olyan leromlott test, amit reggel halva szoktak találni. Próbáljátok etetni, de legjobb volna, ha befeküdne, nagyon kellene, hogy rendbe hozzák, még talán lehet. Éjjel még benézek.

Kétóránként váltanánk egymást Pistával, de én hazaparancsolom, mert csak nézi könnyes szemmel Cipit, aki alszik, mint a tej, majd én itt maradok; Pistának nem való ez, meg úgyse venném semmi hasznát, próbáljon csak aludni ő is, a szobánk szomszédos, át is tudok hozzá kopogni, ha kell.

Cipi alszik, barna arca féloldalt süpped a párnába, a bebugyolált keze lecsüng. Nézem és bámulom: a gyönyörű arcával nem bírt az idő, most a szemöldök is kisimult, a szája persze nem a fiatalság feszülő teli fényességében ragyog, de az álla megőrizte kemény vonalát, s fölötté a száj gyerekesen majdnem mosolyra húzódva ernyed el, még nyitva is van egy picikét. A seprős, sosem öszülő szempillája hiába fekszik el puhán az arcon, érezni mögötte a tüzelő fekete szemét, a szénnek maradt szemöldök veti rá az árnyékát az elkeskenyedő járomcsont felett. A haja kuszáltan simul a párnába, alig látszik, csak a szekerce formájú fej dominál, s a szürkés-kék, felcsúszott ujjú pizsamából kilátszó barna alsókarjára rajzolódó, az a bizonyos háromszögű orr szuszog hál' istennek egyenletesen. A piros sálja a nyakán maradt, nem engedte levenni, becsúszott a paplan alá, de a széle befejezi az arcot, mint egy vércsík. Igen, ne szépítsük a dolgot, mintha lefejezték volna, a teste egyszerűen nincs, meg se emeli a paplant, még a lábfeje sem, mint a szarkofágokon, mert oda külön takarót terített Zsuzsa. - Javítani a keringését - mondja.

- Gyógyuljon meg - szuggerálok, imádkozom -, gyógyuljon meg! Annyira kell! Ne haljon meg, drágám, fejezze be a regényt, bosszantsa csak Pistát, dühöngjön rám, szeretjük, értse már meg! Kell mindnyájunknak, nem érti?

Zsuzsa benéz két óra tájban, megnézi a pulzusát, rendben van, s hajnalban a színháztörténész fiú is, utóbbi engem is alva talál, csak a reggelizésnél akarok segíteni Cipinek - de felébred, elvigyorodik:

- Három lágy tojást rendeljen, Pirikém, de csak tizenkettőre! Addig még aludnék.

S visszaáll a lefejezett hős képe, de már rásüt a reggeli fagyos nap, gyönyörű aranycsíkja végighúzódik a vörös takarón, alszik a király.

- Lóri, maga az irodalomtörténész. Maga sétáltassa ebéd után legalább félóráig a Cipit! - parancsolja Ágnes.

„Itt van az új medvetánc - medvetánc - medvetánc” - szól a fülemben Zsoldos fésűmuzsikája az *Iskolá-ból*. És felmerül bennem egy Mühlbeck Károly-rajz: a *Mackó úr utazásai szárazon és vizen* című könyvből, hajdani gyerekkorom egyik kedves rajza, ahol a medvét táncoltatja az oláh, és az oláhot a medve, eldönthetetlen, hogy melyik húzza melyiket. Csengenek a jég-csapok, süt a nap, hullik a zúzmara a borókabokor hajlós csipkéiről, a nyugati erkélyen fülíg bepakolva magasabb régiókat kereső szellemek az irodalmi történeteiket sutba dobva, megigézetten bámulják a félköríves, havas platót. Attól félek, nem jól választottuk ezt a bélelt télikabátot Lórántnak, pedig hárman is beleadtuk az eszünket a tapolcai áruházban - de sajnos most derül ki, hogy sehogy sem emeli Lóri megjelenését - erősíti, hogy szabónyelven szóljak.

- Gömb és hasáb - sugom kedves kollégám, Somos Miklós fülébe, ő meg komolyan bólint a bajuszával.

- Kassák konstruktivisa korszaka, csak egy vörös vonal hiányzik belőle.

De nem hiányzik az sem. Most egy villanásra kibújik a szélfúttá, vörös foltos téli égre a nap, s az ingó fenyősudarakon átnyilazva pirosra festi a barna kucsmás-bundás langaléta figura bal kezében tartott botját. Jobbjával a könyökéig érő Lóránt gömbformájára nehezedik, ferdén. Igen, még színben is egyezik. Lassan mozog a kép előre a borostyánkapus fal felé, a hóesés elállt, hűlni kezd a kert, vékonyan ropog a hó tortamáz-felszíne.

Ennek a nemzedéknek mégiscsak a mozi volt az elsődleges elsőpró élménye, kétségtelenül. Mégpedig nem is akármilyen mozi - a ma már érzékenyülten tévében mutogatott néma film. Babits kezdte, „Hogy gördül a két robogó; hegyeken tova, völgyeken, árkokon át! Pornimbusz után pocsolyás utakon ver a kereke sárkoronát. Tágulnak a messze prerik...” - de kevés olyan író akadt, aki ne lelkesedett volna érte, s valahogy nem írta volna meg. Az meg, hogy „együtt megyünk moziba”, az a barátság egyik lényeges elemévé vált. Mándy ma is holtszerelmes a moziba, Pista és Cipi is az volt. Nekem, vidéken sok bánatom és elérhetetlen vágyam kötődik a mozihoz, az iskolában, a zárdában is és a gimnáziumban is volt „kötelező mozi” - meg-nézendő film, akkor pedig pénzt kellett szereznem a jegyre, ami nekem nem volt könnyű. De játszott olyan filmet is a kiskunfélegyházi Uránia mozgóképszínház, amit a diákoknak tilos volt megnézni, és általában a külön mozihoz engedélyt kellett kérni az osztályfőnöktől. Csak elbámultam a pesti mozi zsúfoltságán, itt ugyan kutya se tudja ellenőrizni, sőt nem is érdekli a kuttyát sem, hogy mennyi diák jár oda - honnan van rá pénzük? Aztán kiderült, hogy mit ki nem találhatnak, úristen, a film beszél, jár a szájuk, és Krisztina királynő magyarul beszél, és a Bounty legénysége is, nem is szólva a Vörös Pimpernelről és a francia filmekről, azokat más hangsúllyal ugyan, mint az iskolában, de kötelező volt megnézni, szállóigévé lettek az érdekesebb vagy merészebb(?) mozbemondások, különösen a franciák - az olasz film még nem indította el diadalmas hadjáratát, a magyar filmek pedig, hát istenem... általában énekeltek egyet a búzamezőkön, és férjhez mentek az álruhás királyfihoz a bubifrizurás bájos leánykák, csicseregve.

Hogy az Aczéllal való régi veszekedések vagy a Gyöngyi halála utáni új környezete veszi rá Cipit, hogy filmbe sűrítse az *Iskolá*-t meg a *Hajnali háztetők*-et, nem tudom. De hirtelen fülig van a filmvilágban, s kétségtelenül fülig Takács Katiba - nem csoda, gyönyörű tündér. A jóságos Fakan Balázs nem győzi hurcolni stúdióból ki, próbákra be és egyáltalán mindenüvé, sajnos már nehezen jár, nélkülözhetetlen neki az autó.

A bemutatón persze ott vagyunk, és Cipi mámorban él, lobog a vállig érő ősz haja - istenem, most realizálok csak, hogy Cipi megöszült -, de nem kapitány már, jaj, dehogyis. Mohó, boldog gyerek habzsolja a születésnapis habos tortáját, se lát, se hall. Ott vannak a barátok, ott van Pali, ott van Vera, mi is ott volnánk, de felénk se néz, persze nem is velünk ül, csak a filmesekkel, Vera szegény, nem ezért jött haza Londonból. Igen, a filmesekkel bújik össze, a film pedig gyönyörű és rossz. Helyesbíték, nem jó. Minden színész remek, szépségesek a felvételek és a csodálatosan komponált képek, de Cipi, az ő hangja nem hallatszik. A százszor megfontolt, gondosan mérlegelt, tízszer átírt, végtelenül finom érintésű Ottlik-hang nincs sehol, nem bír kiszólni a film durvára vagy legalábbis szerkezetileg durvára szövött anyagából. Nem filmre való, no.

- No menj, és fogj egy hulló csillagot - sóhajtja Pista, de odafurakszik Cipihez, megöleli: - Gyönyörű, öregem!

- Én még soha ilyen szép filmet nem láttam - ragyogja Cipi, és nem átalja ezt a tévében is elmondani, világ csodájára.

Talán ötször ha megy a *Hajnali háztetők*.

És nagy baj van Cipivel. Amikorra hosszú ide-oda tanácskozás után hazaeresztik a kórházból, összeülünk, mi legyen vele, ki legyen mellette, megmondták, hogy nem lehet egyedül hagyni. Ágnes nem költözhetik oda, ő is betegeskedik, én sem, a családomnak szüksége van rám,

Verának legalább egy hónapra vissza kell mennie Angliába, de esetleg hosszabb időre. Marad Bim, lemondva egy ausztráliai meghívást, és Lengyel Péter. És maradnak a telefonok, hozzánk, Szentendrére, majdnem mindennap hív, de látni nem akar bennünket.

- Nem, ne jöjjön senki. Hanem, hallja, maga intézze el, hogy Bim kapjon Soros-ösztöndíjat, amiért ellát engem. Hívja fel Sorost, Pirikém, de mindjárt, még ma!

- Drágám, nem lehet! Pista otthagya a Soros-bizottságot, a második ülés után, hiszen tudja!

- De senki sem intéz el semmit, csak maga! Engem is, Gyöngyit is maga vitt be a Schultheiszhez - marhaság, rémes, igaza van, én vagyok a hülye, bizonyosan Gyöngyit nem akarja megsérteni.

Jaj.

- Jaj, öregem, tudod, mit kell még föltétlenül megcsinálnom? Hogy egy délután besütött a nap, a hidegdíványon feküdtem, fekete, fehér gombos díványon, nyáron, Kecskeméten. Te is írtál arról, hogy besüt a nap Etire - hogy van?

Pista dermedten fogja a kagylót.

- Öregem, kicsellőzök a sorssal. Hidd el, vén marha! Jöhetsz a temetésemre, meguntam, na! Mindenki eljöhet, koszorúk, papok, zene, pofajártatás ne legyen, senki se szóljon egy szót se és elefes. Hiába küldted azt a szar formájú szivart, te hülye, én csak forradalom vagy ostrom alatt szivarozok. Amikor te kártyázol. És azért csókolom Pirit, a káposztás tézsa jó volt.

- Vera kijár magához Szentendrére? Magyarázza meg neki, hogy hogy a lópikulába akar hozzám feljönni? Nem kell! Mindig a Gyöngyi karosszékébe ült le, a pirosba, de az most tele van kéziratpapírral, azt nem lehet onnan lerakni, nem ülhet le sehová.

Csak ő hív minket, ha mi próbáljuk hívni, gyakran alszik, vagy most nem ér rá, vagy Bimet küldi a telefonhoz.

És Bim mondja, kétségbeesetten. - Nem, nincs jól. Annyit eszik, mint egy madár, és borzasztóan goromba hozzám - meg is mondtam neki, de nem törődik vele. Nagyon beteg. De azért néha még ír. És akkor még dühösebb.

- Rögtön szólj, hívjál bármikor, ha segíthetünk, Bim.

- Hiszen az a baj, hogy nem tűr meg senkit. Fakan Balázs segít, hoz mindent - én nem merem egyedül hagyni. Orvos is benéz néha, de azért csak dühöng, hogy Gyöngyit nem mentették meg, és nem akar orvost látni, és dögöljenek meg rakásra.

Hosszú telefon, még nem tudom, hogy az utolsó.

- Pirikém, tudja, ugye, hogy van egy Agatha Christie-szótár, vagy tárgymutató, vagy mifene, regiszter, izé. Én megszereztem, de most nincs nálam, valaki elvitte. Mondja, nem tudja, hogy melyikben fordul elő másodszor Mrs. Summerhayes? Hogy a *Cat among the Pigeons*-ben? Hol? Persze, igen, tudom, az a kislány hivatkozik rá Poirot-nak, aki megtalálta a teniszütőben a kincset! Várjon, várjon, ne mondja ki a nevét, tudom, tudom, Ádám fordította a *Nyúlcipő*-t egy ilyen nevű pasastól - igen, Upjohn, a lány meg Julia Upjohn. Kösz, és valami kajáról is szó van, hogy omlettet tud sütni Mrs. Summerhayes, mert Poirot megtanította rá? Jó! Jól van, no! Most már tudom folytatni, amit csinálnék, de ez idegesített, gondoltam, maga tudja, Gyöngyit nem kérdezhetem meg, Vera úgyse emlékszik, Ágnes nem szereti Christie-t, a Bim meg csak vihog, mint egy süldő lány. No, jó, adja azt a számár férjét, aki nem akar írni az *Újhold*-ba, megmagyaráznám neki, hogy fogja be azt a vén, hülye pofáját, és ne szidja Istent

énmiattam - Isten különben is csak egy egyenlet! De hát Pista még a Pitagorasz-tételt se érti, hogy érthetné istent!

Mekkora ez a temető, fertelmesen nagy, körülfutja a domb lábát, belelóg a városba, mintha magyarázná, hogy úgyis az övé lesz, türelem. És este hatkor zár, mint egy könyvtár - hát tulajdonképpen az is, persze. És október van, a vadgesztenyék potyognak, tarka a lomb, ahogy illik ilyenkor. És most aztán kicsellózott Cipi a temetési gyülekezettel. Rengeteg ember toporog tétován, egymást meg a saját cipője orrát nézegeti, úgy érzem, rettentő hosszú ideig. Pista reggel óta egy szót sem szól, mióta az íróasztalán arcra borulva találtam az átázott zöld posztón. Most már bír közönyös pofát vágni, de a szokottnál hajlottabban támaszkodik a botjára. Vera szegény a pesti unokaöccse mellett áll, és eljött Göncz is. Bent a ravatalozóban virágtalanul mered a fekete koporsó, mellette Bim feketében, üres a terem, nem tudom, oda illik-e menni Bimhez. Úgy látom, más sem megy oda. Azt se tudom, micsoda jelzésre kezd lassan felfelé folyni a tömeg, pedig már úgyis magasan vagyunk, a temető felső részén van ez a ravatalozó. Nem sokan merészkednek az erősen félreeső sírhoz, tétován néz körül a két sírásó, aztán eresztetni kezdik a koporsót, egy darabig nem is látok semmit, csak a felhantolás lapátcsattogását hallom, aztán egy nagyon határozott hangot, mikor gyakorlott mozdulattal betűzik a keresztet. Nem tudom azt sem, hogyan került oda mellőlem Pista, de ott van, nehézkesen, botra támaszkodva hajol a sír fölé, ráfekteti a jobb kezét, a tenyerét, csak a görnyedő háta és a széltől borzolódó ősz haja látszik.

*

Bocsánatot kérek. Nem tudtam megírni Ottlik Gézát. Ottlik megtörtént az emberrel. Elemi jelenség volt, mint a vihar, az eső, a szél, a sötétség és a nap. Nélkülözhetetlen és kibírhatatlan. Imádtam, és szét tudtam volna verni a pofáját. Hiányzik.

Akt

Állt a fürdőszobátükör előtt a Fő utcai parányi „garzon”-lakásomban, nem csukta be az ajtót, valami neccféle hajlekötő volt rajta, és borotválkozott, meztelenül, fürdés után.

Megint elcsodálkoztam azon, hogy a férfiak nem szégyellik magukat a nők előtt, pedig igazán szégyellhetnék, mert nem szépek. Mármint attól nem szépek, hogy férfiak. Minden embernek van keze, lába, háta, hasa, melle, de a férfiak közepén felesleges részletezéssel egységbontó formák szerepelnek, zavarók, a fügefalevél a szobrokon pedig egyszerűen marhaság. Akkor még nem láttam fügét, csak szárított koszorúit a boltokban, aztán a badacsonyi élő fügebokor rózsáslila terméstől roskadozó ágai alatt lelkemben bocsánatot kértem a fügefalevél első alkalmazóitól - az egyik főforma tökéletesen indokolja, persze, már látom.

Tizennyolc éves koromig nem láttam ilyesmit - csak egyszer, s akkor sem igazán. Zárdista koromban, mikor hosszú sorban párosával vittek sétálni, a városi kiserdő alacsony bokrai közül hirtelen előbukkant egy eszelősen vigyorgó tüskés arc, ingfoslány s valami ugráló barnaságot rázó mocskos kéz, az ember egyéb részét eltakarták a fűzfabokor lebegő, rázkódó ágai. Az előttünk járó két vezető apáca persze tüstént hátraarcot vezényelt, és soha többé nem sétáltunk arra, csak egymásnak suttogtuk, azaz súgta nekem Ica, a párom: szatír! Annyira nem hasonlított a bennem élő mitológiaian fiatal erdőben, vékony fehér lánytest után bak-ugrásokkal futó patás és szakállas figurához, hogy csak halkán csuklottam egy nevetést Ica fülébe: „Hülye!”

Mikor a főiskolán kezdtünk aktot rajzolni, a modell tökéletes izomemberminta volt, s a póz sablonos, jobb lábára nehezedő, csípőre tett kezű, barna, éles arcú férfi, teljesen tárgyszerű, szoborszerű, észre se vettem, hogy nem táj, csendélet vagy enteriőr, s csak otthon kérdeztem meg Pannit, mindentudó és mindenért felelős testvéremet:

- Minden férfi ilyen?

Pannit fekete humora s az az elve, hogy „gyereknek nem szabad hazudni”, igazán reális feleletre kényszerítette.

- Ilyen. Valamennyi eddigi éteri ideáloed és szerelmed ott viseli ezt a szerszámot.

Kínos, gondoltam, és ami a legfurcsább, egyszerűen képtelenségnek éreztem, hogy összefügg a szerelemmel, pedig vidéken éltem addig, s gyönyörködve néztem a párzó állatokat, a lovak voltak a legszebbek, de a taréját rázó kakas és a fel-felugráló kecske is, csak az elválni nem tudó kutyák arca igazolta, amit latinból tanultam: *post coitum omnis animal tristis*.

Ez az akt, a fürdőszoba nyitott ajtajába keretezve, profilban, feltűnően világos és teljesen szabálytalan fiatal test. Nem érdektelen, modern szobor. A felső harmada, a koponya s a has között, valahogy negatív. A szobrász kivájta a mellét, ahelyett hogy kidomborította volna, pedig a váll izmosan, gömbölyűen erős, hosszú karja is erős, és a borotválkozó keze, nohát, ilyen kezet még sosem láttam. Hosszú ujjak, letompítva a végükön, mintha levágták volna egyenesre, pedig az ilyen hosszú ujjak hegyesek szoktak lenni, ez nem az, nagyon fehér, s ahol átvillan köztük a tenyere, az kifejezetten rózsaszínű. Az egész test színhatása is fehér-rózsaszín, a fehérbe egyetlen csöpp nápolyi sárgát kevernék, ha festeném, de, mondom, inkább szobrásznak való. Nagyon hosszú a lába, és inkább vastag, mint vékony, de szép formájú, és nagyon szilárd posztamense a törzsnek - az egészen keskenynek érződik mellette. Hasa nincs egy csöpp sem, tompora is alig, s a comb szép íve csak valami vörössárgán csillogó hajzatot enged látni. A lábfeje tökéletes gyerekláb, a hibátlan, sima ujjak hintázva érintik a gyékényt,

amire nagyon büszke vagyok - otthon, az Alföldön a tápéiak árulják kötegekben a hetipiacon -, Pesten nem láttam még fürdőszobában. Fölfelé? Hát, sajnos, hajlik a hajlásra, s a nyaka is. No de ekkora koponya és ekkora orr! Nem, nem sasorr. Kétszer görbe, de szerencsére nem konyul le, előreugrik, kihívóan, most a fehér szappanszakállból különösen. A füle nagy, csaknem lengedező, a hajszorító háló sisakja is hozzájárul a jelentőségéhez. Az arcról már az este kiderült, hogy egyszerűen gyönyörű, vonzó és bájos. Hogy lehet egy csúnya férfiarc ilyen szép. Persze a kutyaabarna forró két szem világítja be leginkább, de a két szem nem egyforma, a bal hunyoribb, kisebb, a jobb nagyobb és komoly. Iszonyú szerencse, hogy a szemöldöke sötétebb, mint az a - nem sok, göndörödésre hajlamos s épp ezért hajlekötő hálóval fegyelmendező - haj, az háromféle színű szőke, van közte sárgás is, vörösés is, szalmaszín fakó is, vonul az íve fölfelé, ha megéri, kopasz lesz. Az arc nagyjából háromszögletű, egyeduralkodó a homlok, s a szemöldökcsont kiugorva zárja le. Szépen megrajzolt, íves szája aránylag kicsi, buggyant az alsó ajka, s keményen kétfelé osztottan gömbölyű az áll, innen indul az egyenlő szárú háromszög, ami a kevéssé kiugró járomcsontig szalad. Itt a legszebb az arcbőre, puha, sima kis terület a száj két oldalán, különben egyenetlen, rücskös, valaha pattanásos lehetett. Csillogó, figyelő, csöpp huncutsággal - vagy kételkedéssel - borított arc, ha a párnámra hajlik, gyerekesen szelíd nyugalom terül rá, éppen csak jelzi a belső mosoly jelenlétét. Pedig a fej az egyetlen, ahol nem érződik, milyen sima, tiszta és fehér a bőre, ami nyáron hólyagos pecsenyepirosra sül, az arcbőre viharvert, szeles kapitánybőrű, de csak szemre az, érintésre puha és jó szagú, mindenütt.

*

Lehet, hogy szobrász lettem volna, ha tudom, mi az a „gerüsz”. Az én mesterségem, mint minden kézművesé, tele van romlott idegen szavakkal - spakli, stafli, blindráma, kremzi, pemzli -, a gerüsz, az az agyagszobor drótváza, ami a puha, mintázható agyagot megtartja, védi a rátapasztott agyagcsomókat a lehullástól, a szobor agyagmintáját az összeroskadástól. Nem tudtam azt tizennégy éves koromban, mikor a kubikgödrökből kiásott, alig átglyúrt agyagot használni kezdtem, sorra leszakadt a kis figura keze-lába. - Csak piszkot csinálasz vele, az ablakpárkány már csak úgy ragad - dobta ki kevéssé művészetbarát akkori családom a műveimet, ahogy a napos párkányon szárítottam őket, és törött késfokkal próbáltam csiszolgatni az agyag egyenetlenségeit - hát visszatértem a nem annyira piszokteremtő rajzhoz és festéshez. Aztán persze a főiskolán megláttam, hogy hogyan csinálják a szobrászok, de azoknak a régi, ablakon kidobott, széttottyánó agyagdaraboknak az emléke nem volt éppen szoborformálásra ingerlő. És az agyag úgysem volt a végleges megoldás, kikaparták a ráöntött gipszformából, s maradt a „gerüsz”. Mert azt is felhasználta a szobrásznövendék dehogyis dobta ki, sokszor áthajlítgatta, talapzatot csinált neki (posztamens!), s új agyagréteget rakott rá, új szobornak.

Ez a fürdőszoba ajtókeretébe komponált akt lett énbennem a „gerüsz”, a harmincéves Pista akkori aktja, csinálhatott vele az idő, amit akart, nekem az maradt, aki akkor volt, mint az orosz szétesavarható fababák egymásba rejtett darabjai, a kicsi legutolsó azonos a legnagyobbval. El is követett az idő mindent, ami csak kitelt tőle, ezzel az akttal, nem sajnálta a fáradságot. Az az ostrom utáni törmelékhalmozatok kerülgető, botra támaszkodó, hajlott hátú, hetvenévesnek látszó csontsovány vénember maga volt a gerüsz, a bordái kiálltak, a tompora megszűnt, a csípőcsont éppen hogy át nem ütötte a bőrt, a furcsán megmaradt lábfejet és kezeket jóformán csak a síp- és karcsonat tartotta, meg a kipúposodó térdkalács s a szűrös bokacsont - teljes erővel nekitámadt és átformálta az éhezés, az életveszély és a bujkálás. De már az első darab kenyér átszínesítette az arcot, az óriásivá nőtt szemet is megmelegítette, a test átütött szerkezetét lassan építgetni tudta a mégoly kevés táplálék is, a bőre már - vagy még egyfolytában? - a régi volt, amint elkezdhetette azokat a véget nem érő mosakodásokat -

szappanozást, hideg-forró tusolást, amire még Eti tanította. Sokszor elmesélte, hogyan állt mellette, mint egy óvónő a kisgyerek mellett, s vezényelte: külön beszappanozni orrod, füled, karod, melled, elől, hátul, közepen! Most le. A combot, lábszárat, lábat, most a forró tus, most a hideg. Mert addig ő csak belefeküdt a kádba, gyorsan végigszappanozta és eleresztette magát a forró vízben, római ábrándokat ringatva pocskolt és nyújtózott, míg meg nem tanulta a spártai Eti módszerét, s úgy megszokta, mint az esti-reggeli fogmosást. Lassan, és hogy idézzek is szemtelenül *A kiválasztott*-ból, „minden különösebb teketória nélkül, csak emberi táplálék segítségével” újra előttem állt a harminchat éves férfiakt, s a járása is a régi, oldalazó, siető, félrehajolt fejjel elmélázva ügető mozgása is visszatért, amit az én gyors, hosszú lépteim alig bírtak követni a város utcáin, mert már az az idő is elkövetkezett, amikor egymásba karolva járhattunk. Az arc azért, ahogy úgy oldalról pillantottam fel rá, mégis viselte az elmúlt évek vésőjének nyomait, de a vélt szabadság már húzott egyet az előrehajló nyakvonalon: egyenesebben emelkedett ki a kulcscsontok közül. A következő években - ne említsek évszámokat - a mindennel dacoló elszántság állandósította ezt a fejtartást, csak egy-egy külön csapás ütötte le időnként az állát mélyen a nyakgödör felé.

Magyarország fogta magát és elkezdett hízni, ez az én saját tulajdonommá lett külön aktom is egy testesedő, majd kövér férfi mögé húzódott: maga típust változtatott - nevetett rá egy régi barátnője. Nagy, szabálytalan agyagsomókat rakott rá a férfikor, hasa lett és háta, még a lába, karja is megvastagodott. Az én - szerinte - libatömő ösztönöm ennek is örült. Legalább lesz miből lefogynia, gondoltam, úgy is lett, nemcsak miből, hanem mitől is. Mintha csak ellene óhajtott volna dolgozni, és ki akarta volna próbálni a lehetőségét a Rombolás és az idő, alattomosan kerülgette, hogy hol, melyik testrészén essen neki és változtassa meg azt. Eleve biztos győzelemre lovagló ellenség léte már fiatalkorában nekiugrott a gyomrának, jelezve, hogy kíméletlenül belülről kezdi - de ezzel csak annyit ért el, hogy az „Ötven felé” verset megírassa vele - hát hozzáfogott külsőleg is vágni-ütni. A gyönyörű koponyán kezdte.

„Jöjjön le, a férjét elütötte egy autó!” - visította fel a keskeny udvar mélyéből egy kislány hozzám, az éppen a porrongyot rázó nénihez, a negyedik emeletre. Csakugyan, a fodrászat előtt ült a férjem, csurom vér arccal, szakasztott mint Banquo kísértete a lakomán, az Eötvös Loránd utcai szájtatók és a félig fodrászolt hölgyek karéjában, ahol is sikerült kiérdemelnem a „közönyös egy dög” címet. „Más asszony, ha így látja a férjét!” - „micsoda egy undok!”, „hozzá se mer nyúlni, pfuj!”, „itt hal meg a szeme előtt” - igaz, én csak annyit mondtam: „Hívták a mentőket?” Sajnálatos módon megfosztottam az Eötvös Loránd utcát egy látványos „sírva borult rá”-tól - viszont erre tüstént telefonáltak a mentőkért, s fél óra múlva már a drága Marton Tibor doktor üvöltötte: - Ezt a Vas Pistát én varrom össze, ne féljen, drágám, kifoltozom! - Nem is maradt csak egy vékony fehér csík a bal szemöldöke fölött, s csak egy hétig volt kalózarca a két járomcsontot s a szemöldökcsontot egybefoglaló szénfekete monoklitól, s tépett lett a szemöldöke is - olyan lesz, mint Mynheer Peeperkorn, vigasztaltam, mikor kiderült, hogy egyik metszőfogát is ki kell szedni - azt, persze, ami legjobban tetszett nekem, mert egy teljesen indokolatlan fehér folt volt rajta. Azt a söprűkészítő kisiparost, aki a mentőkocsiból átalakított, széles sárhányójú tragacsával felszaladt az Egyetem utca járdájára, s elütötte a járda szélén szokása szerint elveszetten bámészkodó Pistát, s aki folyton bemászka a kórházba, elképesztően ronda virágcsokrokkal próbálva kiengesztelni bennünket, s könyörögve, hogy ne jelentsük fel, sajnos, durván ki kellett dobnom - képtelen volt elhinni, hogy nem szokásunk az ilyesmi - meg minek is? Nem, a koponyától nem nyughatott a Rombolás, még kétszer megpróbálta elcsúfítani azt a fejet, amit nemcsak az akttal együtt, de külön, magát a fejet is irtózatosan szerettem. Egy húsvétra hazaigyekvő ifjú egyetemista első autótútja közben az Erzsébet híd alatti pesti zebrán ütötte el, és ahelyett, hogy mentőket hívott volna, a Trabantjába szuszakolta félájult áldozatát, úgy vitte be a kórházba, s már Marton

elsősegélye után telefonálta meg nekem, hogy hol keressem, úgy látszik, Pista még meg tudta mondani, hová vigye - csak a bal fülét kellett felvarrni, a heg szépen simán elfeküdt a haj alatt, a többi zúzódás volt, a bal vállán kiugró csontcsomó maradt. A Rombolás röhögött a markába: ha keveslenéd a külső jeleket, akkor légy nyugodt, azért történt valami belül is - majd meglátod, mi. Csak várj! Csak várj!

1961 őszén hat hétig bújtuk és élveztük Rómát, éjjel-nappal, boldogan, s aztán egy hirtelen lezúduló tramontana elől lefutottunk délre, s meg sem álltunk Amalfiig. András-napra olyan forróság fogadott bennünket, hogy lemart rólunk minden göncöt, s a helybeliek szörnyülködő üvöltözése között belerohantunk a tengerbe. - Nézd, az a part ott szemben már Afrika - álltunk a kikötő büszke és gyönyörű mozaikja előtt: „*Contra hostes fidei semper pugnavit Amalfi*”, az olasz nap kegyesebb volt az akthoz, mint a szentendrei Duna tükrén csillogó - bronzzá pörkölte. - Le kell tusolni, ragadok a sótól - mondta, s állt a tus alatt a hellenisztikus testes császárszobor, még a tógakezdemény is ott volt, ahogy stílusossá próbáltam rendezni rajta a fürdőlepedőt. Belement a játékba, összefogta a vállán, de hiába, a hasán voltak legszebbek a redők, utóvégre Szophoklésznek is volt hasa, ha szimmetrikusabb is, mint az övé. Kár volt ezt észrevennem, alighogy hazaértünk, egy köldöksérv-operáció hege keresztben kettéhasította a hasat - a köldöke eltűnt.

Tündöklő kora nyári reggelen Szentendrén érte el a koponyára irányzott újabb csapás, az agyérgörcs. Lángoltak a rózsák, szikrázó zöld-piros-arany volt a világ, Cicelle, a macskánk boldogan hemperegve az üvegzöld fűben, játékos kedvvel kapott a lecsüngő mozdulatlan jobb keze felé, ahogy a járni már alig tudó testet iszonyú erőfeszítéssel vonszoltam a kapu felé, s az isten irgalmára hivatkozva kértem egy arra tévedő idegen autóst, hogy vigyen be bennünket.

- Nem lesz nagy baj, csak jöjjön be Szentendréről, mert hetekig eltart - nyugtatott meg az orvosunk, régi barátunk -, s csakugyan: „remekül van!”, kiáltotta másnap reggel, már a folyosó végéről, ahogy rohantam a szobája felé. Hat hétig feküdt bent - soha ilyen forró nyarat, külön szenvedett tőle -, a szép lábát elintézte az érgörcs, a jobb vékonyabb maradt, mint a bal, most lett csak modern szobor belőle! S a jobb keze ugyan már az első nap meggyógyult, de az ijedség kiütötte belőle a cigarettát, ami úgy hozzátartozott, mint a saját teste, mintha a keze folytatása lett volna, csak elkaptam a szememet a kezéről, amit mindig úgy szerettem nézni - csonkának éreztem -, és verset írni sem bírt cigaretta nélkül.

- Mielőtt megbolondultok, szokj rá a pipára - tanácsolta az orvosunk, minden fényképészek öröme: „öreg költő pipával”. Csinálhattak, amit akartak, nekem ott állt a szentendrei kertben a kis őszibarackfa előtt féloldalra billent fejjel, úgy szorította az ajkához jobb kezével a cigarettát, mintha egy szomjazó inna.

Negyedszer jártunk már Angliában, mikor a Nemes Sziget is besorolt abba a sávba, ahol a koponyára törő erők rohantak. Angliában minden másképpen van, helyesebben a kontinensen van másképp, mondják ők, persze. Álmából ébredt, s a fürdőszobába igyekezve megfedekezett arról, hogy Angliában az ablakot nem kinyitják, hanem feltolják, s az ajtó nem befelé, hanem kifelé nyílik. Úgy zuhant hátra, hogy a rézpántos szekrény sarka hold formájú vágást szelt a koponya hátsó dombjába (protuberancia occipitalis externa). Zuhogott belőle a vér, elnyelte egy pillanat alatt az én úti kötözőcsomagom vatta- és gézkészletét.

Élete utolsó napjáig, ahányszor csak végigsimítottam a lassan hófehérré változó tonzúrája feletti pilisen, mindig átvillant bennem az a londoni reggel s az angol orvos - melleleg a magyar követség állandó orvosa volt - mélységes felháborodást leplező közönye, ahogy - vasárnap!!! - hat öltéssel összevarrta a sebet - csontja nem törött, hála istennek -, de a vért már velem töröltette le. - Csinálja csak - mordult rám -, vasárnap természetesen nem jött be az

alkalmazottam, maga persze nem fél a vértől? - Ó, dehogy - vigyorogtam rá -, tudja, ugye, hogy mi, akiket maguk hunoknak hívnak, rendszeresen isszuk a vért. - Talán még el is hitte a hivatása magaslatán álló szigetfi.

Ez már az utolsó nagy kanyar volt. Ha jobban figyelek a jelzőtáblákra, hiszen kétségkívül jelzőtáblák voltak az út mentén, s mind egy irányba mutatott, akkor sem tudom megváltoztatni a célirányt. Volt még egy utolsó jelzőtábla, mikor Izraelben sikerült még egyet igazítani az orrsonton, hogy újabb görbületet formáljon rajta. Én csak zokogtam a Jad Vasemben, de ő szégyellte s fekete szemüveg mögé próbálta rejtetni a könnyeit, el is zuhant az alacsony, széles lépcsőkön, egyenesen az orrára. Pedig akkoriban már gyakran járt bottal, Szentendrén a köveken, játékosan kopogva, nem szégyellte, szerette - az édesapja régimódi, bambuszfejes botját jobban, mint azt a népművészeti csodát, amit a szigligeti juhász barátom egyenesen neki faragott. Pedig annak az égett somfa feje még hasonlított is rá. Csak éppen erre az utazásra nem vitte magával, úgyis otffelejtettük volna.

- Az orrsonttal nem lehet semmit sem csinálni - közölte vidáman az összezsúrdult népek közül kiszaladó francia orvos, miközben egy nő, ugyancsak franciául, ótestamentumi átkokat szórt vijjogó sikoltozással azokra, akik a háború után negyvenöt évvel a pusztá látvánnyal is gyilkolni képesek. Mögöttünk Jeruzsálem ragyogott hófehér házaival a zöld hegyen, s én azt gondoltam, hányszor fogom még vérbe fagyva látni, istenem.

Így nem láttam többé. De az utolsó, a fogfájás báránybőrébe bújó gyilkos betegség is az arcára tört. A trigeminus mandibularis ágát kapta el a herpes zoster, elviselhetetlenül fájdalmas sebek és kiütések próbálták tönkretenni a nekem olyan szépséges arcot. Az első héten, ahogy az ütköző szakáll vörös-ősz tüskéi közé furakodva és lassan elfeketedve, darabokra törve hullottak le, már nem is kalózkapitány, hanem egy álarcosbáli briganti-félmászk mögül nézett ki, mintha a színpadi velencei álarcosok nyeles arctakaróját tartaná maga elé kissé balra, csak a jobb arcfele maradt érintetlen. De a fülét, torkát is megtámadta, s húzódott a nyálkahártyán egyre lejjebb.

Nem szabad ennyire szeretni egy másik embert, egy másik ember testét, a másik ember lényét tároló végül is csak *tok*-ot. Nem illik, nem szabad, nem is szokás már öregkorban, amikor foltok és ráncok és felesleges bőrredők hatalmaskodnak, és minden elképzelésnek és lehetőségnek fittyet hányva tűnnek el és ütköznek ki újra vagy másfelé. Nem volna szabad, de lehet. Amint az utolsó vendég is eltűnik Szentendrén, meg se tesszük azt a húsz lépést a kicsi házig, ahol úgyis egymáshoz ér az ágyunk, már kétségbeesetten kapaszkodunk egymásba, csak azért, hogy „megvagy még”.

- Van még férjem? - kaptam el egy arra futó sebész barátunk köpenyét, azon a folyosón, azon az őszön csak futottak előlem az orvosok.

- Még egy darab megvan belőle - mondta Izinger, és futott tovább - ő is szerette.

Csak egy darab? Nem, megvolt az akt egészen, csövek és tűk és ragtapaszok fogságában az ágyhoz kötve. Mégis többet érinthettem, mint valaha is - forgatni és emelni kellett; két angyal állt mellettem, és segített minden áldott nap - egyedül nem bírtam volna, a test nehéz volt. Anikó és Tamás. Tőlük nem szégyellte elfogadni a legtestibb testi segítséget, amit a kóros ápolószemélyzet-hiányban szenvedő kórház nem bírt megadni, s a nyomorult betegségtől megtámadott központi vezérlése sem tudott koordinálni. A két angyal és közötttem rokoninál rokonibb kapcsolat fűződött, és - talán őket is egybefűzte egymással. Valira természetesen rábízhattam nyugodtan, örült is neki, de Valinak ezer dolga volt, családjá is, s ritkán mertem csak igénybe venni. Mert szó szerint az ágyhoz kötötte az infúzió csaknem egész nap benne csorgó folyadékot vezető tűje, ha nem fogta valamelyikünk a kezét, feleszméletlenül ki-

kiforogta vagy egyszerűen kihúzta magából, mert hála istennek órákig félálomban, féleszméletlenségben úszott, s ha beszélt is, csak ennyit: ó, istenem. Istennem. Nem felkiáltójellel. Ponttal.

- Bezzeg éjjel ordít, kiabál, meg magát hívja, hogy szöktesse meg, nem lehet tőle aludni - morgott velem az ágyyszomszédja.

- Bizony, én se tudok - sipogta az ablak melletti Sanyi bácsi.

Nem, nem kaphatott különszobát azon az osztályon. A szomszédok zajosan örvendező vagy rémülten suttogó látogatói és tág szemmel bámuló unokái előtt kellett elviselnie a kitárulkozást, forgatást, kezelést, valamennyi szégyenét. Éjszakára ott kellett hagynom, csak az éjszakás nővért várhattam meg.

A hatvanegy napig tartó kórház nem bántotta az arcot. A testet annál inkább. Sebek, dagadások, elszíneződések követték egymást, időnként vérvörösre marta s hevesre rángatta a láz, és pusztította, pusztította. Ha „kiültettük” az ágyától alig félméternyire lévő székbe, csak roskadt össze, az olyan nagyon vágyott helyzetváltozást csak igen rövid ideig bírta, még egy szó, de még egy fejbőlintás is kifárasztotta a rohamosan apadó testet s az ültében hófehérré vonagló arcot.

De ha feküdt, magasra felcsavart ágyon, a kegyelmes eszméletlenséget egymáson átvonuló, egymást keresztező idősávok váltották fel, sőt órákig tartó „tisztá” periódusok is, a segítő angyalok ilyenkor bizakodtak, én nem, csak vártam ezeket az időközöket, amikor beszélt hozzám, vagy csak nézett rám szeretettel, az igazi szemével, s érezte, hogy fogom a kezét.

Vasárnap délután, mikor végre kihúzták - már a keze fejéből, mert a vénája helyén csak egy kék-lila daganat volt - az infúziós tűt, megint tiszta és világos lett a szeme. Ó, istenem - mondta -, és a bal kezével átkulcsolta az én jobb kezemet. Imádkozunk? - kérdeztem, és egyszerre kezdtük mondani, latinul, a miatyánkot. A „ne nos inducas”-nál egy percre megdöccent a hangja; majd halkan és világosan mondta tovább. Etire gondoltam, persze. Aztán elaludt, és csaknem vidáman ébredt, ivott, mosolygott - meggyógyul! - szaladt ki a folyosón várakozó látogatók közé Anikó. De az ugyancsak látogatóba jött orvosnő barátnőnk, Judit, csak lehajtotta a fejét, keze és szőke haja eltakarta az arcát.

- Már nem tart soká - fogta át másnap reggel a vállamat az orvosunk, s - ne itassa - futott tovább.

A szoba épp aznapra ürült ki. Nyugodtan ülhettem mellette, néztem. Laza „vigyázz”-ban feküdt a hátán, a lepedő csak a mellétől lefelé takarta, a két karja kinyújtva pihent, a mellén kilátszott a klasszikus kis szürke-fehér szőrcomó, ami valamikor vörösseszőke volt. Szimmetrikusan emelte a két lábfej a vékony takarót, ami pontosan követte a test formáját, ahogy a két nyugvó kar az oldalához szorította. Meztelen válla szép és izmos, hátrahajló feje, arca nyugodt, kisimuló. Orvos, ápolónő nem látható. Tamás és Anikó nem mozdul a folyosóról, váltjuk egymást, a kinti kényelmes fotelban majdnem elalszom. Délutánig nem változik a tartása, de észreveszem, hogy akármilyen halkan nyílik az ajtó, néha azért végigfut az arcon valami. Hát félig nyitva hagyom, hogy folyton be-be lehessen nézni. Most Anikó hangja: - Tessék megnézni, nem látom, lélegzik-e - s üveggolyó nagyságú könnyek kezdenek gurulni a szép kis arcán. Tükröt tartok a félig elnyílt szája elé, a tükör nem homályosodik, bal kezem a mellkasán, alatta nem mozdul a szíve. Menjetek ki, mondom Anikóéknak, s a közben isten tudja, milyen égi-földi távirón hírt kapott, váratlanul megjelenő Görgeynek. A szemét nem kell lezárni, csukva van, az arca is olyan szép és békés, mint a szerelemben, szobor. Két hónap óta először vagyunk ketten, egyedül.

Aztán kilépek a folyosóra, és becsukom az ajtót. Hála istennek nem kellett megvárnia, míg megvakul vagy megbénul, és isten tudja, milyen agyi károsodás tépi szét. Különben is most alszik. Reggelre kialussza magát, s odaáll a mosdó feletti lámpafényes tükörhöz, és rendesen megborotválkozik. Nagy úrhoz hivatalos, csak nem fog borostásan megjelenni előtte.

-&-